

Львівський державний університет внутрішніх справ

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Збірник тез
Міжнародної
науково-практичної конференції

6 листопада 2020 року

Львів

УДК 343.43
Т33

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 4 листопада 2020 року № 4)

Упорядники:

О. В. Авраменко, кандидат юридичних наук, доцент;

С. С. Гнатюк, кандидат юридичних наук, доцент;

І. І. Сидорук, кандидат юридичних наук

Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (6 листопада 2020 року) / упор. О. В. Авраменко, С. С. Гнатюк, І. І. Сидорук. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 396 с.

У збірнику вміщено тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах», яка відбулася 6 листопада 2020 року у Львівському державному університеті внутрішніх справ.

Опубліковано в авторській редакції. Відповідальність за достовірність фактів, статистичних даних, точність викладеного матеріалу покладається на авторів.

УДК 343.43

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2020

**Шановні учасники
Міжнародної
науково-практичної конференції!**

Сучасні зміни соціально-економічних і політико-правових передумов функціонування правоохоронної системи в Україні, курс на євроінтеграцію вимагають не тільки рішучого реформування правоохоронної сфери, а й підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів, адже саме на них покладено важливі завдання щодо боротьби зі злочинністю.

В Україні упродовж декількох років відбувається масштабне реформування правоохоронних органів, яке супроводжується розробкою нормативно-правових актів та впровадженням заходів організаційно-інституційного характеру. У листопаді 2017 року Уряд України ухвалив Стратегію розвитку системи Міністерства внутрішніх справ до 2020 року.

Цим фундаментальним документом було визначено пріоритети подальшої роботи правоохоронних органів усіх рівнів. А це, передусім, – створення безпечного середовища для життєдіяльності кожної людини і громадянина, підтримання публічної безпеки та порядку, протидія злочинності, інтегроване управління кордонами, якість і доступність послуг, прозорість і підзвітність та розвиток кадрового потенціалу, соціальний захист працівників тощо.

У посиленні спроможності держави у сфері боротьби зі злочинністю провідна роль відводиться Національній

поліції України, яка сьогодні якісно трансформується за європейськими стандартами. Важливе місце в цій системі займає кримінальна поліція, чиї функції та повноваження останнім часом суттєво змінилися. Передусім зазначимо, що в сучасних умовах діяльність оперативних підрозділів та служб Національної поліції вимагає принципово нового підходу, адже поява нових видів кримінальних правопорушень, напруження ситуації у світі потребують перегляду ними своїх завдань і основних функцій, хоча головне їх призначення – забезпечення надійної охорони законних прав та інтересів людини, суспільства і держави – залишається незмінним.

Сьогодні протидія злочинності – це безперервний процес, у межах якого одночасно здійснюються загальносоціальні та спеціальні заходи, що спрямовані на виявлення й припинення кримінальних правопорушень. Ефективність протидії злочинності залежить від багатьох факторів. Відповідно, організація діяльності щодо протидії кримінальним правопорушенням повинна здійснюватися за напрямками, кожен із яких має бути зумовлений і підпорядкований певній меті, а саме:

- виявляти ознаки готування чи вчинення кримінальних правопорушень;
- викривати осіб, які вже вчинили кримінальні правопорушення, для притягнення їх до відповідальності;
- перешкоджати втягненню осіб у злочинну діяльність;
- здійснювати оперативно-розшуковий моніторинг тобто вести постійний поточний контроль, критичне спостереження та визначення стану об'єкта чи процесу з метою виявлення змін);
- документувати злочинну діяльність.

Усі ці напрями правоохоронної діяльності необхідно розглядати як взаємозалежні складники протидії злочинності, які можуть уточнюватись і доповнюватись залежно від постійно змінюваного соціального середовища.

Запобігання злочинам безпосередньо впливає на злочинність загалом. І тут важливо звернути увага на два аспекти.

По-перше, покликання запобіжної діяльності не в тому, щоб вести боротьбу проти злочинності у тому вигляді та обсязі, в яких вона існує на теперішній час, а в тому, щоб усувати чинники, що її зумовлюють. Превентивна діяльність провадиться з метою перервати дію цих чинників і тим самим перешкодити подальшому вчиненню правопорушень та існуванню злочинності у сучасних параметрах, а головне – запобігти її зростанню.

По-друге, злочинність справді є соціальним феноменом, що характеризується кримінальною активністю частини членів суспільства і зумовлений певними об'єктивними соціальними явищами та передумовами, станом суспільних відносин, які неможливо повністю передбачити, а отже, випередити й унеможливити.

Одним із пріоритетних напрямів кримінальної політики держави є протидія насильницьким кримінальним правопорушенням. Система заходів боротьби з даною категорією кримінальних правопорушень передбачає систему цілей і завдань, масштабів та етапів правоохоронної діяльності, їх інформаційного, правового, методичного, ресурсного забезпечення на основі єдиної системи протидії злочинності в Україні.

З огляду на те, що саме підрозділам Національної поліції відводиться важлива роль у протидії злочинності, цілком закономірно, що Інститут з підготовки фахівців для підрозділів Нацполіції виступив ініціатором та організатором такого широкомасштабного заходу – міжнародної конференції.

Головним завданням анонсованого науково-практичного заходу визнано формування виваженого та послідовного підходу до протидії та мінімізації впливу злочинності в контексті реалізації цілісної державної безпекової політики, яка має ґрунтуватися на принципах відкритості, публічності, плановості та системності.

Тож бажаю учасникам конференції розумних компромісів у дискусіях і результативності у розгляді проекту резолюції.

*Ректор
Львівського державного університету
внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор
полковник поліції
Роман Благуца*

О. В. Авраменко,
кандидат юридичних наук, доцент,
декан факультету № 1 ПФПНП
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ЗНАРЯДЬ ТА ЗАСОБІВ ПРИ ОПОСЕРЕДКОВАНОМУ ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення відіграють важливу роль у процесі кримінально-правової кваліфікації у різних ситуаціях. Окрім випадків вчинення одноособово закінченого чи незакінченого кримінального правопорушення, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення мають істотне значення і для вирішення питань кваліфікації співучасті у кримінальному правопорушенні.

Із змінами у законодавстві згідно ст. 26 КК України співучасть у кримінальному правопорушенні є умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення. Відомо, що кримінальне правопорушення, вчинене в співучасті, може й повинно бути охарактеризоване як з позицій того, що таке кримінальне правопорушення є результатом діяльності всіх співучасників разом, так і з врахуванням особливостей діяльності кожного із співучасників. Врахування при кваліфікації виду співучасника передбачає визначення його індивідуальної ролі у спільному кримінальному правопорушенні.

У кримінально-правовій науці проводилися дослідження знарядь та засобів вчинення злочину, а із змінами в КК України законодавчо закріплено поняття кримінального правопорушення, яке й буде далі нами вживатися. Ґрунтовному теоретичному аналізу знарядь та засобів вчинення кримінального правопорушення присвячені праці В. І. Гурова, О. С. Денисової,

О. О. Кваші, З. Є. Романівки, В. І. Сахарова, М. С. Тельпіса. Разом з тим, на даний час й надалі низка питань залишаються не вирішеними і водночас принципово важливими як для науки кримінального права, так і практики застосування КК України. Крім цього, слід зазначити, що з інтенсивним розвитком науки і техніки збільшується й різноманіття знарядь і засобів вчинення кримінального правопорушення, що потребує відповідного наукового переосмислення і відповідних пропозицій щодо вдосконалення відповідних законодавчих кримінально-правових приписів.

Співучасники діляться на види в залежності від характеру виконуваних ними дій. Роль та вид кожного співучасника визначається з врахуванням тих дій, які він вчиняє у ході протиправного посягання.

Виділення видів співучасників має істотне значення у такій формі співучасті, як співучасть з розподілом ролей. При співвиконавстві та у співучасті особливого роду всі учасники кримінального правопорушення, які виконують дії, описані в диспозиції статті Особливої частини, виступають як виконавці кримінального правопорушення.

Проте навіть у співучасті з розподілом ролей далеко не завжди мають місце всі види співучасників. Так, в окремих кримінальних правопорушеннях можуть бути відсутні всі види співучасників, або ж навпаки, буде кілька співучасників одного й того ж виду. Може мати місце й ситуація, коли одна особа відіграє кілька ролей одночасно (наприклад, підбурювач водночас є й одним із співвиконавців цього кримінального правопорушення).

До видів співучасників у кримінальному правопорушенні законодавець у ст. 27 КК України відносить поряд із виконавцем організатора, підбурювача та пособника.

У нормативних положеннях КК України, що присвячені регламентації співчасті у кримінальному правопорушенні про знаряддя та засоби згадується у ч. 5 ст. 27 КК України, а саме: «5. Пособником є особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню

кримінального правопорушення іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, зняряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення чи предмети, здобуті кримінально протиправним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню кримінального правопорушення», а також у ч. 2 ст. 31 КК України: «2. Не підлягають кримінальній відповідальності при добровільній відмові організатор, підбурювач чи пособник, якщо вони відвернули вчинення кримінального правопорушення або своєчасно повідомили відповідні органи державної влади про кримінальне правопорушення, що готується або вчиняється. Добровільною відмовою пособника є також ненадання ним засобів чи знярядь вчинення кримінального правопорушення або неусунення перешкод вчиненню кримінального правопорушення».

Таким чином, надання чи ненадання, а також обіцянка переховати чи власне переховування знярядь і засобів вчинення кримінального правопорушення визначає відповідальність особи як пособника (чи не пособника) у кримінальному правопорушенні, а також оцінку його дій як добровільної відмови.

До цього слід додати, питання про кримінально-правову оцінку опосередкованого (посереднього) виконавства, коли використання винним для вчинення певного кримінального правопорушення інших осіб, які відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності «прирівнюється» до використання «особливого» зняряддя.

Відповідно до ч. 2 ст. 27 КК України виконавцем (співвиконавцем) є особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила кримінальне правопорушення.

Особа визнається виконавцем кримінального правопорушення тоді, коли вона вчиняє його безпосередньо, тобто особисто виконує об'єктивну сторону кримінального правопорушення, або шляхом використання осіб, які відповідно

до закону не підлягають кримінальній відповідальності за вчинене.

В останньому випадку виконавець особисто не виконує дій, які утворюють об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, передбаченого Особливою частиною КК, або особисто виконує лише частину таких дій. Іншу їх необхідну частину або всі такі дії виконують інші особи, які через певні передбачені законом обставини не підлягають кримінальній відповідальності за вчинене.

В енциклопедії з кримінального права відзначають декілька типів опосередкованого виконавця. Перший тип – використання фізичної особи, яка відіграє роль знаряддя злочину, оскільки взагалі не підлягає кримінальній відповідальності. Другий тип – використання фізичної особи котра не підлягає кримінальній відповідальності як виконавець (співвиконавець) злочину, а розглядається як інший співучасник злочину (пособник). Третій тип – використання в злочинних цілях не фізичних осіб, а тварин, що здатні спричинити шкоду життю та здоров'ю особи або іншим чином сприяти винному вчинити посягання на об'єкт кримінально-правової охорони [1, с. 156–157].

До використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, у літературі відносять такі випадки:

1) залучення до вчинення кримінального правопорушення: а) осіб, які не досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність; б) неосудних;

2) вчинення дій від імені, з використання можливостей юридичних осіб.

При цьому, особи, які не підлягають кримінальній відповідальності, можуть використовуватися не лише для виконання об'єктивної сторони кримінального правопорушення (тобто, заміщувати виконавця), а й виступати при вчиненні кримінального правопорушення в ролі пособників, організаторів, підбурювачів. Тобто, будь-яке використання при вчиненні кримінального правопорушення тих, хто не підлягає

кримінальній відповідальності, дає підставу вважати особу виконавцем кримінального правопорушення;

3) використання помилки осіб, які сприяють вчиненню кримінального правопорушення, включаючи й виконання діянь, які становлять об'єктивну сторону посягання, діючи без необхідної для даного кримінального правопорушення форми вини. Хрестоматійним є такий приклад. Жінка на вокзалі просить пасажира допомогти їй віднести важкий чемодан. Той виконує прохання. Насправді ж полягає, що чемодан не належить жінці, допомогу доброзичливця вона використала для здійснення крадіжки;

4) використання особи, яка діє під впливом незборимої сили (фізичного примусу або відповідної погрози).

В усіх цих випадках за дії, вчинені особами, які відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності, не будучи суб'єктом кримінального правопорушення чи у зв'язку з відсутністю ознак суб'єктивної сторони посягання (так само, як і при застосуванні тварин, технічних пристроїв) як виконавець відповідає особа, які їх використовувала. При цьому має місце так зване посереднє заподіяння, особи, які не підлягають кримінальній відповідальності відіграють таку ж роль, як і знаряддя кримінального правопорушення [2, с. 389–390].

Поширеною є позиція, коли питання правового статусу «використаної особи» не визначається. Це питання з огляду на його неоднозначність обходять. Наприклад, в одному з підручників опис опосередкованого виконавства зводиться до того, що виконавцем згідно з ч. 2 ст. 27 КК визнається й особа, яка використовує для вчинення злочину осіб, які не є суб'єктами злочину. В цих випадках має місце посереднє заподіяння (посередня винність), яке в цілому виключає співучасть у злочині. Оскільки фактичним (так би мовити фізичним) виконавцем злочину виступає особа, яка не є суб'єктом кримінальної відповідальності внаслідок неосудності або недосягнення віку кримінальної відповідальності (наприклад, доросла особа залучає до вчинення крадіжок чужого майна малолітнього), вона не несе кримінальної відповідальності. Та ж особа, яка викори-

стосує неосудну особу або таку, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, розглядається як виконавець вчиненого злочину. Посереднє заподіяння відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 67 КК розцінюється як обставина, що обтяжує покарання. Як посереднє заподіяння треба розглядати і вчинення особою злочину внаслідок фізичного чи психічного примусу, виконання злочинного наказу чи розпорядження за наявності обставин, що виключають злочинність діяння (статті 40, 41 КК). У таких випадках відповідальність як виконавець несе особа, що застосувала до фактичного виконавця злочину фізичний чи психічний примус або видавала такий наказ чи розпорядження, внаслідок якого було вчинено злочин. На тих самих підставах повинна відповідати й особа, яка ввела іншу особу в оману і внаслідок цього вчинила злочин [3, с. 233].

Компромісний варіант пропонується авторами науково-практичного коментаря. Вони пишуть: у випадках використання для вчинення злочину осіб, які відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за вчинене, зазначені особи у правовому розумінні виконують роль своєрідного знаряддя чи засобу вчинення злочину – співучасник, який фактично діє як організатор, пособник або підбурювач, за допомогою їх дій (бездіяльності) досягає злочинного результату [4, с. 100].

Тобто, з одного боку автори вказують, що такі випадки повинні вирішуватись за правилами «використання знарядь», але відповідних осіб «знаряддями» прямо не називають.

Таким чином, як видається, маємо усі підстави зробити висновки:

- не викликає заперечень, що використання винним для вчинення відповідного кримінального правопорушення осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, може бути прирівняне до використання ним певних «специфічних знарядь чи засобів»;

- віднесення у кримінально-правовій теорії і в кримінальному законі неосудних осіб і осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності, до певних «живих знарядь»

чи «живих засобів» є крайньою вульгаризацією індивіда як соціальної особистості;

– відтак, використані винним особи, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне не можуть визнаватися знаряддям чи засобом вчинення кримінального правопорушення. За іншого підходу, ми мали б неприпустиму ситуацію з усіма наслідками, що з цього випливають, а саме: необхідність визнання таких осіб речовими доказами, конфіскації їх як речових доказів тощо. А це, очевидно, неприпустимо.

Це дає підстави ще раз підтвердити позицію, що стосовно визнання людей, які використані для вчинення кримінального правопорушення, але які відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності, правильною буде позиція за аналогією, як це роблено в ЦК України стосовно розмежування тварин і речей: «використана людина» знаряддям чи засобом не є, але її значення у злочині прирівнюється до значення знаряддя чи засобу.

1. Енциклопедия уголовного права. Т. 6. Соучастие в преступлении. Издание профессора Малинина. СПб.: ГКА, СПб. 2007. 555 с.

2. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В. О. Навроцького. К., 2013. 712 с.

3. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2015. 528 с.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та допов. К.: Юридична думка, 2012. 1316 с.

Р. А. Агакерімов,
судовий експерт сектору трасологічного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
*(Запорізький науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС України)*

ДО ПРОБЛЕМИ ДОЦІЛЬНОСТІ ФОРМУЛЮВАННЯ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА В ЙМОВІРНІЙ ФОРМІ

На сьогоднішній день не знайшла свого логічного завершення полеміка навколо питання доцільності формулювання висновку експерта в ймовірній формі, яка бере свій початок ще з радянських часів. Однак, згідно чинного законодавства, висновок експерта віднесено до джерел доказів у кримінальному, цивільному, господарському та адміністративному процесах [1; 2; 3; 4], що свідчить про актуальність цієї проблеми в наш час.

Слід зазначити, що будь-який висновок експерта є лише кінцевим результатом проведеного дослідження в рамках виконання судової експертизи. Однією із найвідповідальніших її стадій є оцінка результатів та формулювання висновків. На цій стадії робиться узагальнення результатів проведеного дослідження, на підставі якого експерт може дійти певного стверджувального висновку або повідомити про неможливість вирішити поставлене питання.

Стверджувальні висновки за ступенем підтвердження поділяють на категоричні та ймовірні [5, с. 441]. Якщо висновок експерта сформульовано в категоричній формі, проблем з його сприйняттям, як правило, не виникає.

Сформулювати свій висновок у ймовірній формі експерт може у випадку, коли у процесі об'єктивного дослідження він не має можливості дати категоричне судження, що може бути викликане недостатністю досліджуваного матеріалу, зміна, що відбулись в ознаках досліджуваних об'єктів, відсутністю на момент проведення дослідження період досконалих наукових

розробок щодо методики пізнання певних предметів, явищ та процесів тощо [5, с. 442]. Практичний досвід свідчить про те, що такому випадку в ініціаторів цих досліджень виникають питання щодо сприйняття таких висновків.

Ймовірна форма висновку передбачена, насамперед, у методиці проведення експертизи (як загальній, так і в окремих (спеціальних) методиках за певними напрямками). Там же наведено підстави для формулювання таких висновків.

Чи не вперше законодавча позиція з цього питання була визначена в Постанові Пленуму Верховного Суду СРСР «Про судову експертизу в кримінальних справах» від 16 травня 1971 року № 7, де зазначалося, що ймовірні висновки не можуть бути поставлені в основу вироку [5, с. 444]. Таким чином, доказова сила висновків, сформульованих в ймовірній формі, була знижена до рівня непрямих доказів.

Позиція сучасного українського законодавства не дає однозначної відповіді на зазначене питання. Так, згідно зі ч. 10 ст. 101 Кримінально-процесуального кодексу, висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирoku. Фактично така ж позиція простежується у Цивільному процесуальному кодексі, Господарському процесуальному кодексі та Кодексі адміністративного судочинства, де зазначено, що висновок експерта для суду не має заздалегідь встановленої сили і оцінюється судом разом із іншими доказами.

Таким чином, законодавець закріплює необхідність оцінки висновку експерта. Така оцінка здійснюється судом за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Критеріями оцінки виступають належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також вірогідність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності.

При цьому, оцінка таких критеріїв, як наукова обґрунтованість, достатність досліджуваного матеріалу та інших обставин, на яких ґрунтується висновок, не може бути віднесена

до компетенції суду, адже для проведення такої оцінки потрібні спеціальні знання за відповідним напрямом.

Саме через це виникають проблеми зі сприйняттям висновків, які сформульовані у ймовірній формі. На практиці мали місце випадки, коли експерту ставилися запитання з приводу того, на скільки (відсотків) ймовірний той чи інший факт, про який зазначено у відповідному висновку.

В науковій літературі існує аргументація необхідності існування ймовірної форми висновків як додаткового джерела інформації при розгляді справ (розслідуванні кримінальних проваджень). На думку деяких вчених такі висновки можуть мати орієнтовний, пошуковий характер, вказати на версії, які необхідно перевірити [5, с. 448].

Однак, на нашу думку, така позиція є не аргументованою, адже такі дані можуть бути отримані при вивченні дослідницької частини висновку.

Для розв'язання порушеного питання пропонується розглянути поняття ймовірності з точки зору логіки, яка формує основи будь-якого умовиводу.

В літературних джерелах питання ймовірності певного факту або явища описано як результат неповної індукції, відповідно, за такої логіки, немає підстав говорити про достовірність висновку. Пояснюється це тим, що перехід від засновків (вихідних даних та інформації, отриманої в результаті проведеного дослідження) до висновків неповної індукції не є обов'язковим, а отже, належить до інтуїтивної сфери суб'єкта міркування. Відповідно, таке судження не є достовірним, тобто про нього не можна із стовідсотковою певністю сказати, що воно істинне або хибне, значить, всі подальші міркування, у яких воно застосовується, теж не обов'язково є достовірними [6, с. 206].

Згідно чотиризначної логіки, розробленої Я. Лукасевичем, судження може мати чотири істиннісні значення, а саме: «істинне», «хибне», «ймовірне», «неймовірне» (за аналогією: позитивний, негативний, ймовірний позитивний, ймовірний негативний висновки).

Два останні значення є розшифруванням істиннісного значення «невідомо» тризначної логіки, однак із певним нахилом до традиційних істиннісних значень двозначної логіки.

Так, значення «ймовірне» свідчить про те, що істиннісне значення судження достеменно невідоме, проте наявно більше підстав уважати його істинним, аніж хибним. Аналогічно, значення «неймовірно» свідчить про те, що істиннісне значення судження відоме не достовірно, а існує більша вірогідність, що воно хибне, а не істинне [6, с. 227].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що у сучасній криміналістиці в питанні доцільності формулювання висновку експерта у ймовірній формі можна виділити два діаметрально протилежних напрямки. Однак виклики сьогодення роблять вкрай важливим формування саме єдиного підходу до даної проблеми із його закріпленням на законодавчому рівні.

На нашу думку, викладені обставини свідчать про недоцільність існування ймовірної форми висновку, адже висновок, зроблений у такій формі, за будь-яких обставин можна прирізняти до висновку про неможливість вирішити питання через те, що констатація ймовірності або неймовірності певної обставини (явища) не може виключити протилежного.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 бер. 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

3. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 лист. 1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.

4. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

5. Юрчишин В. Д. Аналіз та класифікація висновків експерта у кримінальному провадженні: теоретичний та практичний аспекти. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2013. Вип. 1 (3). С. 440–452. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2013/42.pdf.

6. Шепетяк Олег. Логіка: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Фенікс, 2015. 256 с. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/10807/1/Логіка_підручник.pdf.

М. О. Акімов,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
(*Національна академія внутрішніх справ*)

ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ СТАТТІ 3 СТАТУТУ ІНТЕРПОЛУ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА З ПРОТИДІЇ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ

Анексія Криму та збройний конфлікт на південному сході нашої держави обумовили перші в історії вітчизняного кримінального законодавства випадки застосування норми про відповідальність за порушення законів та звичаїв війни – ст. 438 Кримінального кодексу (далі – КК) України [1].

Винні у вчиненні даного злочину особи згідно чч. 1–3 ст. 6 КК України повинні бути притягнуті до відповідальності в Україні. Проте відомі численні випадки, коли особи, що обґрунтовано підозрюються у вчиненні цих (та й інших кримінально протиправних) діянь, перебувають на території інших держав та вільно пересуваються світом. За таких умов природно виникає запитання: чому ж їх (оголошених у розшук правоохоронними органами України, а іноді і заочно взятих під варту вітчизняними судами) не затримують та не видають Україні для подальшого кримінального переслідування?

На міжнародному рівні завдання забезпечення широкої взаємодії усіх органів (установ) кримінальної поліції в рамках чинного законодавства та у дусі Загальної Декларації прав людини, а також створення та розвитку установ, що зможуть успішно сприяти запобіганню загально кримінальної злочинності та боротьбі з нею, покладене на Міжнародну організацію кримінальної поліції (далі – МОКП, або Інтерпол) та передбачене ст. 2 її Статуту [2].

З огляду на це саме Інтерпол мав би забезпечити координацію співпраці правоохоронних органів України та інших держав під час розшуку, затримання та екстрадиції осіб, винних

у вчиненні воєнних злочинів. Але подібне унеможлиблює ст. 3 Статуту МОКП, згідно якої Інтерполу заборонено будь-яке втручання чи діяльність політичного, військового, релігійного або расового характеру.

Виходячи з невизначеності положень вказаної статті (формулювання якої, а надто практика застосування, носить оціночний характер) та беручи до уваги, що в Україні досі відсутній офіційний переклад Статуту МОКП на українську мову (навіть на вебпорталі Верховної Ради цей документ розміщений у перекладі на російську), кожна конкретна справа, у якій можливе застосування ст. 3 Статуту Інтерполу, потребує всебічного аналізу ситуації, що склалася (починаючи навіть із встановлення того, про який саме злочин йдеться – «воєнний» як різновид міжнародного чи «військовий»).

Типовими ситуаціями, що виникають, є:

1. Вчинення військового кримінального правопорушення.
2. Розгляд певної кримінальної справи військовим судом (трибуналом).
3. Вчинення певного кримінально-протиправного діяння (загальнокримінального) спеціальним суб'єктом (військовослужбовцем).
4. Вчинення кримінального правопорушення під час збройного конфлікту.
5. Вчинення воєнного злочину під час збройного конфлікту.

1. У випадку, коли справа стосується більшості діянь, передбачених розділом XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» Особливої частини КК України, – як-от, самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407), дезертирство (ст. 408), ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ст. 409) тощо, – Інтерпол згідно усталеної практики не здійснює співробітництва (з огляду на те, що йдеться саме про військове правопорушення); водночас існують і певні винятки з цього правила (мова про них нижче).

2. Якщо конкретне кримінальне правопорушення розглядається військовим судом (трибуналом), положення ст. 3 Статуту МОКП застосовуються виходячи з обставин даної справи. При надходженні відповідного запиту Національного Центрального Бюро держави Генеральний Секретаріат Інтерполу обов'язково з'ясовує причини розгляду справи саме у військовому суді (трибуналі). Однаково вірогідним є як здійснення співробітництва, так і відмова у ньому. Наприклад, якщо спрямованість та обставини вчинення кримінального правопорушення свідчать про його загальнокримінальний характер, Інтерпол співпрацює із ініціатором запиту. Натомість, при встановленні факту розгляду справи судом державної (національної) безпеки, або невідповідності судового розгляду духові Загальної Декларації прав людини (що суперечить ст. 2 Статуту МОКП), або існуванні сумнівів у дотриманні в такому суді мінімальних гарантій кримінального провадження, регламентованих ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року [3], перевагу має ст. 3 Статуту, тому Інтерпол не здійснює співробітництва.

3. При вчиненні загальнокримінального діяння спеціальним суб'єктом (військовослужбовцем) першочергового значення для МОКП набувають міжнародно-правові норми щодо екстрадиції, ураховуючи саме характер кримінального правопорушення (а не особу підозрюваного). Іншими словами, якщо один військовослужбовець посягає на життя, здоров'я, статеву свободу іншого військовослужбовця, канали Інтерполу відкриті для співробітництва. Проте якщо особу переслідують за вчинення декількох кримінальних правопорушень, хоча б одне з яких носить політичний (державна зрада) або військовий (дезертирство) характер, співробітництво не здійснюється.

4. У переважній більшості випадків Інтерпол не здійснює співробітництво у справах про кримінальні правопорушення, вчинені під час збройних конфліктів. Причиною цього є не стільки характер конкретних діянь, що здебільшого носять політичний чи військовий характер, скільки те, що вони, будучи вчиненими у процесі бойових дій (вбивство противника,

знищення його бойової техніки та ін.), не є загальнокримінальним злочином, а отже, не створюють підставу для співробітництва, як того вимагає ст. 2 Статуту МОКП.

5. Винятком з викладеного вище є справи про воєнні злочини. Останні (на відміну від військових кримінальних правопорушень) є різновидом злочинів за міжнародним правом, серйозним порушенням міжнародного права прав людини, діяннями, на які не розповсюджуються строки давності.

Беручи до уваги зазначені особливості воєнних злочинів, а також суттєвий розвиток міжнародного гуманітарного права після Другої світової війни, Генеральна Асамблея МОКП ще у 1994 та 2004 роках відповідно окремими резолюціями схвалила співробітництво у справах про серйозні порушення міжнародного гуманітарного права із Міжнародним Трибуналом для колишньої Югославії [4] та Міжнародним кримінальним судом [5]. Більше того, в останній резолюції прямо вказується, що «злочини, які належать до юрисдикції Міжнародного кримінального суду, також підпадають під цілі Організації, як визначено у статтях 2 та 3 Статуту». Співробітництво каналами Інтерполу дозволяється державам-членам за умови ґрунтовної перевірки кожного діяння, про яке йдеться, а також урахування того, що:

- воєнні злочини походять не з національного кримінального або військового права, а з міжнародного гуманітарного права;
- воєнні злочини згідно норм міжнародного гуманітарного права передбачають екстрадицію особи (і не розглядаються як діяння політичного, релігійного чи іншого подібного характеру, при яких в екстрадиції відмовляють);
- співробітництво, як правило, здійснюється у разі, якщо ініціатором запиту виступає будь-який міжнародний трибунал, створений під егідою ООН, чи інший орган, що діє від імені міжнародного співтовариства (зазначене свідчить про відсутність підстав для застосування ст. 3 Статуту МОКП);
- співробітництво не здійснюється у разі, якщо йдеться про громадянина однієї держави, який перебуває на території

іншої держави (адресата запиту), і держава, громадянином якої є фігурант, протягом 30 днів після її інформування Генеральним Секретаріатом МОКП про надходження запиту заперечує проти виконання останнього [6].

Підсумовуючи викладене, слід наголосити, що розвиток міжнародного гуманітарного права на рубежі ХХ–ХХІ сторіч та практика діяльності міжнародних трибуналів щодо колишньої Югославії, Руанди та ін. обумовили розширення сфери діяльності Інтерполу з метою реалізації статутних завдань. Натомість кількість випадків відмови у співробітництві із посиленням на ст. 3 Статуту МОКП зменшилась. Відтак Міжнародна організація кримінальної поліції є дієвим інструментом забезпечення кримінального переслідування винних у вчиненні воєнних злочинів в умовах збройного конфлікту на теренах України.

Це, у свою чергу, обумовлює потребу більш ретельного документування та розслідування зазначених кримінально-протиправних діянь та використання при цьому допомоги іноземних держав.

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 21.09.2020).

2. Constitution of the ICPO-INTERPOL. URL: <https://www.interpol.int/Who-we-are/Legal-framework/Legal-documents> (дата звернення: 21.09.2020).

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 21.09.2020).

4. Application of Article 3 of the Constitution in the context of serious violations of international humanitarian law: Resolution AGN/63/RES/9 of ICPO-Interpol General Assembly. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/d76a18/pdf> (дата звернення: 21.09.2020).

5. Cooperation Agreement with the International Criminal Court: Resolution AG-2004-RES-16 of ICPO-Interpol General Assembly. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/5b4f20/pdf> (дата звернення: 21.09.2020).

6. Cooperation with new requests concerning genocide, crimes against humanity and war crimes: Resolution AG-2010-RES-10 of ICPO-Interpol General Assembly. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/cfce37/pdf> (дата звернення: 21.09.2020).

А. С. Амеліна,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри фінансових розслідувань
(*Університет державної фіскальної служби України*)

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ НА АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Як свідчить аналіз слідчої та судової практики, в агропромисловому комплексі України (далі – АПК) значного розповсюдження набувають злочинні посягання на бюджетні кошти, що виділені державою на розвиток цієї стратегічної галузі економіки [1, с. 139].

Варто відзначити те, що В. Г. Сюравич зазначає, що «...найбільш поширеними зловживаннями у аграрному секторі економіки є: розкрадання матеріальних цінностей Держкомрезерву; неефективне, нецільове використання бюджетних та позабюджетних кредитів; неповернення іноземних кредитів, отриманих під гарантію Уряду, за закуплену сільськогосподарську техніку; недбале зберігання й умисне приховування запасів зерна; розкрадання матеріальних цінностей під час сівби і збирання урожаю та інші зловживання [2, с. 7].

Злочини, пов'язані з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі характеризуються суспільною небезпекою, та посягають на сталий розвиток агропродовольчого ринку. Вони характеризуються специфічним об'єктом злочинного посягання, а саме: суспільними відносинами, що виникають у двох сферах: а) використання бюджетних коштів; 2) функціонування агропромислового комплексу [3, с. 318].

Найтиповішими зловживаннями у галузі діяльності Аграрного фонду є: а) шахрайське заволодіння службовими особами фермерських господарств бюджетними коштами, що виділені як компенсації за нібито понесені витрати на господарські потреби; б) шахрайство з фінансовими ресурсами з боку службових осіб фермерських господарств з метою отримання бюджетного фінансування; в) зловживання службовим

становищем службовими особами сільськогосподарських підприємств із метою необґрунтованого одержання бюджетних коштів; г) викрадення бюджетних коштів, призначених для фінансування фермерських господарств, службовими особами Фонду ін. [1, с. 141].

У службовій діяльності практичні працівники зустрічаються з фактами відмови або ухилення посадових осіб підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян у наданні працівниками на їх законні вимоги інформації, копій документів, документів для вивчення та копіювання, які необхідні для прийняття процесуального рішення.

Варто зауважити, що суперечності та недосконалість чинного законодавства не забезпечують оперативні підрозділи необхідними правами для якісної протидії злочинам у сфері економіки, роботи із захисту від протиправних посягань майна, законних інтересів держави, фізичних та юридичних осіб [4, с. 104].

Для пошуку ознак, що вказують на можливість здійснення злочинів у сфері АПК, оперативному працівнику необхідно вивчити діючі на підприємстві відомчі інструкції, правила, технологічний процес, накази, що регулюють виробничі питання, порядок прийом, збереження, відпуску та обліку сировини, напівфабрикатів, готової продукції; з'ясувати функції відповідних матеріально відповідальних осіб та інших категорій працівників, а також систему обліку і звітності на складі приймання сировини, у цехах виготовлення готової продукції; порядок передачі її на склад готової продукції чи відпуску її безпосередньо з цеху готової продукції. Варто відзначити, що використовуючи оперативно-розшукові сили, засоби і методи, слід дослідити, ким допускаються порушення встановлених правил, інструкцій, порядку обліку, звітності, технологічного режиму.

Приєднуємося до думки В. В. Єфімова щодо того, що «...результативність оперативно-розшукових заходів багато в чому залежить від рівня їх організації, а ефективність останньої досягається не тільки належним здійсненням, але і своєчасністю, тактично грамотним їх проведенням [5, с. 252].

Як стверджує В. В. Єфімов «... ефективна організація планування роботи з протидії економічним злочинам у АПК можлива тільки на основі всебічного уявлення оперативного працівника про виробничу, фінансово-господарську та інші діяльності суб'єктів господарювання, якої можна досягти тільки при правильно організованому інформаційному забезпеченні. Територіальна розпорошеність підприємств АПК, вихід на зовнішньоекономічний рівень деяких з них, до того ж наявність в цій системі дій високоорганізованих злочинних формувань, об'єктивно потребує найвищому рівні взаємодії різних оперативних підрозділів Національної поліції України, постійний обмін інформацією між ними в інтересах організації дієвого планування роботи в досліджуваній сфері [6, с. 33].

Способи вчинення вищевказаних злочинів слід класифікувати за повнотою структури, суб'єктивним складом, формою вини, в залежності від інструментів реалізації злочинного задуму, масштабу злочинної діяльності, положення, повноважень і місця професійної діяльності співучасників злочину. Відповідно до криміналістичної класифікації суб'єктів вказаних злочинів виділяють такі інформаційні групи, як: дирекція фондів; начальники структурних підрозділів на місцях; начальники регіональних відділень; начальники відділів бухгалтерського і фінансового обліку, фінансово- економічних відділів; начальники управлінь; керівники установ і державних економічних відділів; начальники управлінь; керівники установ і державних інспекцій [7, с. 34].

Отже, злочини, пов'язані з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі являють собою значну суспільну небезпеку. З метою боротьби та встановлення попереджувальних заходів в аграрному секторі економіки слід передбачити необхідні заходи для ресурсного та інформаційного забезпечення технічних засобів, а також організаційних умов.

1. Степанюк Р. Л. Перспективи формування методик розслідування злочинів, пов'язаних із розпорядженням бюджетними коштами в агро-

промислового комплексу. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 138–145.

2. Сюравичук В. Г. Запобігання корисливим злочинам в аграрному секторі економіки України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 20 с.

3. Кікінчук В. В. Способи вчинення злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 317–326.

4. Коряк В. В. Протидія економічним злочинам: шляхи правового вдосконалення. *Проблеми удосконалення законодавства і практики протидії злочинності у сфері господарської діяльності*: збірник наукових праць за матеріалами Міжнародного науково-практичного семінару (м. Ірпінь, 10 грудня 2009 р.). Національний університет ДПС України. НДІ приватного права. К.: Вік принт, 2009. 278 с.

5. Єфімов В. В. Особливості виявлення й викриття економічних злочинів в агропромисловому комплексі України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 248–251.

6. Ефимов В. Особенности планирования работы по предупреждению хищений бюджетных денежных средств в агропромышленном комплексе Украины. *Leges et Viata*. 2016. № 11/2. С. 31–33.

7. Ефимов В. Особенности криминалистических характеристик экономических преступлений в аграрных комплексах России, Беларуси и Украины. *Leges et Viata*. 2017. № 2. С. 30–34.

А. Ю. Бабій,
асистент кафедри кримінальної юстиції
(*Чернівецький юридичний інститут
Національного університету
«Одеська юридична академія»*)

ЕКСТРЕМІЗМ І ЕКСТРЕМІСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ

Серед вчених існує полеміка щодо співвідношення понять «екстремізм» і «екстремістська діяльність». Є. П. Сергун звертає увагу на те, що деякі вчені ставлять знак рівності між екстремізмом і екстремістською діяльністю [1, с. 84].

Переважає більшість вчених згодні з тим, що поняття «екстремістська діяльність» та «екстремізм» перебувають у співвідношенні частини і цілого. Цілком очевидно, що без встановлення змісту та обсягу поняття «екстремізм» визначити зміст поняття «екстремістська діяльність» неможливо.

Як зазначає В. О. Осипов, доцільніше було б принципово розмежувати поняття «екстремізм» і «екстремістська діяльність» як взаємообумовлені, але зовсім не рівнозначні між собою [2, с. 35]. Варто виходити з наступного: екстремістська діяльність по своїй суті є проявом екстремізму і являє собою практику застосування ідеології екстремізму та конкретні форми її реалізації [3, с. 22, 26, 149].

Не можна не погодитися з А. А. Можеговою в тому, що поняття екстремізму та екстремістської діяльності є ключовими для складів екстремістських злочинів і злочинів екстремістської спрямованості, тому з'ясування сутності цих понять – запорука правильної кваліфікації досліджуваних діянь і відповідна точка для подальшого розвитку і вдосконалення відповідних норм кримінального права [3, с. 20].

Законодавство України, на жаль, не містить визначення понять «екстремізм» та «екстремістська діяльність», що ускладнює протидію цьому негативному явищу.

На думку вітчизняного дослідника проблем екстремізму Ю. Б. Ірхи, під екстремізмом слід розуміти систему поглядів, ідей, переконань, цінностей та установок, спрямованих на підбурення, заохочення чи виправдання протиправної зміни цивілізаційних здобутків, які домінують у суспільстві, а також демократичних основ громадянського суспільства та/або конституційного ладу в країні [4, с. 96].

Екстремістську діяльність зазначений вчений пропонує розглядати як цілеспрямовану діяльність осіб, спрямовану на відстоювання їхніх ідеологічних уподобань (переконань) у різних сферах суспільного життя (культурній, економічній, екологічній, політичній, релігійній тощо) за допомогою протиправних діянь, у тому числі неправомірного психологічного та/або фізичного насильства чи обґрунтованих погроз у його здійсненні, або шляхом зловживання правом стосовно представників соціальних груп, які ці погляди не поділяють або заперечують, з метою зміни цінностей, що існують у суспільстві, демократичних основ громадянського суспільства та/або конституційного ладу в державі [4, с. 96–97].

При формуванні поняття «екстремістська діяльність» варто використати підхід, застосований при конструюванні поняття «терористична діяльність» (ст. 1) у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» 2003 р. Таким чином, екстремістська діяльність – це діяльність, яка охоплює: планування, організацію, підготовку та вчинення екстремістських актів; підбурювання до вчинення екстремістських актів, організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення екстремістських актів, так само як і участь у таких актах; вербування, навчання, озброєння особи з метою вчинення екстремістського акту; пропаганда і поширення ідеології екстремізму, а також спроби вчинення таких дій.

Для визначення змісту екстремістської діяльності необхідно встановити, які злочини можуть вважатися екстремістськими актами. Визначення узагальнюючого поняття – екстремістського акту, на жаль, не містить жодна міжнародно-правова угода універсального характеру.

Міжнародна угода регіонального характеру – Конвенція Шанхайської організації співпраці з протидії екстремізму 2017 року (Україна не є членом міжнародної міждержавної організації – Шанхайської організації співпраці, і, відповідно, не є учасником зазначеної Конвенції) містить поняття «екстремістський акт»: «будь-яке діяння, спрямоване на насильницьке захоплення влади або насильницьке утримання влади, а також на насильницьку зміну конституційного ладу держави, а так само насильницьке посягання на громадську безпеку, в тому числі організація у вищевказаних цілях незаконних збройних формувань або участь в них; організація збройного заклоту і участь у ньому в екстремістських цілях; створення, керівництво та участь в екстремістській організації; розпалювання політичної, соціальної, расової, національної та релігійної ворожнечі чи розбрату; пропаганда винятковості, переваги або неповноцінності людини за ознакою його політичної, соціальної, расової, національної та релігійної приналежності; публічні заклики до вчинення зазначених діянь; масове виготовлення, зберігання та розповсюдження екстремістських матеріалів в цілях пропаганди екстремізму» [5].

О. В. Петрянін зазначає, що екстремізм знаходить своє вираження у екстремістській діяльності у вигляді вчинення злочинів, що містять в собі ознаки екстремізму [6, с. 153].

Екстремістська діяльність, на думку В. О. Осипова, виступає безпосереднім проявом екстремізму в його активних формах, в якості однієї з яких виступає вчинення злочинів екстремістської спрямованості [2, с. 37].

Враховуючи підходи вчених до розуміння екстремізму, положення актів міжнародного права та законодавства зарубіжних держав у цій сфері, є достатні та обґрунтовані підстави вважати, що до екстремістських актів згідно КК України можуть належати у певних випадках наступні злочини: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109), посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110), державна зрада (ст. 111), посягання на життя державного чи

громадського діяча (ст. 112), диверсія (ст. 113), перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114¹); умисне вбивство (п. 14 ч. 2 ст. 115), умисне тяжке тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 121), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 122), побої і мордування (ч. 2 ст. 126), катування (ч. 2 ст. 127), погроза вбивством (ч. 2 ст. 129), вчинені з екстремістських мотивів, тобто з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості; порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками (ст. 161), терористичний акт (ст. 258), створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260), погроза вчинити викрадення або використати радіоактивні матеріали (ст. 266), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (ст. 278), масові заворушення (ст. 294), заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (ст. 295), ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, які пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію (ст. 300), захоплення державних або громадських будівель чи споруд (ст. 341), захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349); пропаганда війни (ст. 436) виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436¹), планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437), застосування зброї масового знищення (ст. 439), геноцид (ст. 442), посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443), злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444), найманство (ст. 447).

Варто уточнити, що наведений перелік екстремістських злочинів не є виключним. Наведення виключного переліку екстремістських злочинів в законі видається недоцільним, оскільки можливо упустити якийсь різновид екстремізму.

Спiрною видається пропозицiя Ю. Б. Iрхи ввести у правове поле дефiнiцiї понять «екстремiзм» та «екстремiстська дiяльнiсть» шляхом доповнення чинного Закону України «Про боротьбу з тероризмом» 2003 р. [7, с. 64]. На наш погляд, бiльш доцiльно розробити та ухвалити закон «Про протидiю екстремiзму», який повинен мiстити, зокрема, визначення вказаних понять.

1. Сергун Е. П. Уголовно-правовая политика в сфере обеспечения безопасности конституционного строя Российской Федерации: монография. М.: РПА Минюста России, 2013. 344 с.

2. Осипов В. А. Экстремизм, экстремистская деятельность и преступления экстремистской направленности: понятия, содержание и соотношение. *Вестник Краснодарского университета МВД России*. 2018. № 4 (42). С. 34–38.

3. Можегова А. А. Экстремистские преступления и преступления экстремистской направленности по уголовному праву Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2015. 169 с.

4. Iрха Ю. Б. Особливостi формування системи протидiї екстремiстськiй дiяльностi в Україні. «Права людини i нацiональна безпека: роль органу конституцiйної юрисдикцiї»: матерiали Мiжнародної науково-практичної конференцiї (27 червня 2019 р.). Київ, 2019. С. 91–101.

5. Конвенция Шанхайской организации сотрудничества по противодействию экстремизму 2017 г. URL: [http://ecrats.org/upload/iblock/349/Конвенция%20по%20экстремизму%20\(русский\).pdf](http://ecrats.org/upload/iblock/349/Конвенция%20по%20экстремизму%20(русский).pdf) (дата звернення: 12.05.2020)

6. Петрянин А. В. Противодействие преступлениям экстремистской направленности: уголовно-правовой и криминологический аспекты: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. М., 2014. 501 с.

7. Iрха Ю. Б. Використання екстремiстами мережi iнтернет: правовi проблеми виявлення та протидiї в Україні. *Iнформацiя i право*. 2015. № 3 (15). С. 56–65.

С. М. Банах,
кандидат наук фізичного виховання, доцент,
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки,
факультету № 3 ІПФНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СТРІЛЕЦЬКА ПІДГОТОВКА ПРАВООХОРОНЦІВ

Здійснивши короткий екскурс у відносно недалеке минуле, змушені констатувати, що у часи незалежної України відбувся відвертий занепад матеріально-технічної бази стрілецьких видів спорту. А саме: на фоні багатьох (понад 50) знищених або закритих стрілецьких баз професійної підготовки, єдиним збудованим тином виявляється комплекс Львівського «Динамо».

Сучасні тенденції щодо суворих вимог інтегральної готовності поліцейських до несення служби в екстремальних умовах жодним чином не оминають новітніх зразків зброї з урахуванням, звісно, заходів безпеки при поводженні із ними та правовими підставами її застосування.

У даному випадку пропонується розгляд широкого бачення імовірних перспектив розвитку стрілецької підготовки правоохоронців з можливістю перманентного самоудосконалення. А саме, насамперед, слід виокремити основні рівні підготовки.

Якщо мова ведеться про початковий доволі примітивний рівень опанування вогнепальною зброєю на шляху складання обов'язкових заліків, іспитів тощо – то усе за сутністю речей зводиться до легітимної на конкретний момент часу версії Курсу стрільб (офіційно затвердженої МВС України) та дотримання їх вимог [1, с. 3].

В іншому випадку, а саме – коли є бажання не зупинятися на досягнутому, а продовжувати професійне зростання у напрямку стрілецької підготовки, виникає одразу кілька варіантів розвитку [2, с. 128].

Мова ведеться, у даному випадку, про різноманітність стрілецьких уподобань.

Скажімо, на даний момент можна сміливо виокремити щонайменше три основних напрямки:

- спортивний;
- спортивно-прикладний;
- прикладний.

Щодо першого напрямку, звісно, мова ведеться про, у першу чергу, вправи програми Олімпійських ігор, тобто спорт вищих досягнень.

До цього переліку слід віднести вправи:

- ПП-2 (пневматичний пістолет);
- ПП-3 (пневматичний пістолет);
- ПП-50 (пневматичний пістолет);
- МП-5 (стандартний пістолет);
- МП-8 (швидкострільний пістолет);
- ГП-6 (пневматична гвинтівка);
- МГ-6 (малокаліберна гвинтівка);
- МГ-9 (малокаліберна гвинтівка)

Спортивно-прикладні вправи наразі перебувають у статусі найбільш використовуваних для кращих за стрілецькою майстерністю представників підрозділів правоохоронних структур.

У даному випадку до цього переліку слід віднести вправи:

- ПМ-2 (2серії по 10);
- ПМ-3 (3серії по 10);
- ПМ-4 (2серії по 5 з бігом 25м за 20 сек.);
- ПМ-4 (3серії по 3 за 8 сек);
- ПМ-7 (2 магазини по 6 за 25 сек.) [3, с. 129].

Однак найбільш прогресивного розвитку в останні роки дедалі частіше набуває власне суто прикладний напрямок стрільби з бойової зброї, який передбачає відвертому зсуванні зосередження уваги в оцінюванні успішності від якості влучень до швидкості виконання складнокоординативних вправ.

Таким чином, виходячи з наявних реалій сучасності, маємо підстави констатувати, що дедалі актуальнішого змісту набуває зсування акцентів у стрілецькій підготовці власне у напрямку удосконалення вправ суто швидкісного характеру, тобто ураження цілі в обмежений час.

1. Банах С. М., Винярчук І. С., Удод А. Д., Булачек В. Р. Вогнева підготовка. Збірник нормативних матеріалів та методичні рекомендації: навч.-метод. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2008. 80 с.

2. Спеціальні технічні засоби у вогневій підготовці в системі МВС України / Актуальні проблеми тактико-спеціальної підготовки та вогневої підготовки курсантів вищих навчальних закладів системи МВС України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів: ЛьвДУВС, 2010. С. 128–131.

3. Часові параметри виконання вправи ПМ-5 / Проблеми діяльності кримінальної міліції в умовах розбудови правової держави: матеріали науково-звітної конференції факультету кримінальної міліції. С. 129–132.

І. В. Бесага,
викладач кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*
Д. І. Йосифович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
факультету № 3 ІПФПНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ З ПИТАНЬ АТЕСТАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Працівник поліції у відповідності до Присяги та Правил поведінки [4] не повинен при будь-яких умовах змінювати моральним принципам служби, що відповідають вимогам держави і очікуванням суспільства, їх неухильне дотримання – справа честі і обов'язку кожного працівника.

До таких вимог також належать також вимоги професіоналізму та службової відповідності. Одним із найбільш ефективних засобів перевірки особи на ці вимоги є процедура атестації працівників Національної поліції України. З метою оцінки ділових, професійних, особистих якостей, освітнього і кваліфікаційного рівня, законодавцем введена процедура атестації співробітників поліції.

Організація і проведення атестації визначаються, перш за все, Інструкцією про порядок проведення атестації поліцейських, затвердженої Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 17.11.2015 №1465.

Атестація поліцейських проводиться з таких підстав:

1) при призначенні на вищу посаду, якщо заміщення такої посади здійснюється без проведення конкурсу;

2) для вирішення питання про переміщення на нижчу посаду через службу невідповідність;

3) для вирішення питання про звільнення від служби поліції через службу невідповідність [3].

При цьому, наведений перелік підстав є вичерпним і розширенню не підлягає, а тому аналіз положень наведеної норми Закону дає підстави для висновку, що атестуванню підлягають лише ті поліцейські, які претендують на вищу посаду або щодо яких вирішується питання про переведення на нижчу посаду, або щодо яких вирішується питання щодо звільнення через службу невідповідність, а тому відповідно до списку поліцейських, які підлягають атестуванню (складається на підставі підпункту 2 пункту першого розділу IV Інструкції про проведення атестування поліцейських, затвердженої наказом Міністерством внутрішніх справ від 17 листопада 2015 року № 1465) слід включати лише тих поліцейських, відносно яких наявні підстави для проведення атестування, що передбачені частиною другою статті 57 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII (далі – Закон № 580-VIII) [1].

Отже, кожна із зазначених у частині другій статті 57 Закону № 580-VIII підстав проведення атестування повинна бути пов'язана з певними передумовами, зокрема, атестування, яке призначається для вирішення питання про звільнення зі служби в поліції через службу невідповідність, повинне бути зумовлене існуванням реальних підстав до звільнення, як-то неналежне виконання службових обов'язків, порушення установленого чинним законодавством порядку і правил несення служби тощо.

Атестація працівника одразу ж після прийняття його на роботу (у тому числі на службу до поліції), безвідносно до вирішення питань кар'єри (призначення поліцейського на вищу посаду або переведення на нижчу посаду) або дисциплінарного провадження не відповідає меті та завданню атестування і суперечить вимогам Закону № 580-VIII [7; 8].

Це також стосується питань переатестації колишніх працівників міліції на предмет відповідності посаді, на яку їх вже

призначене для подальшого проходження служби в органах поліції.

Слід зауважити, що закріплена у ч. 1 ст. 57 Закону України № 580-VIII мета атестування не може бути розцінена як самостійна і достатня підстава для проведення атестування поліцейських. Приписи ч. 1 ст. 57 Закону України № 580-VIII не є самостійною підставою проведення атестування, оскільки цю норму необхідно застосовувати у системному взаємозв'язку з нормами ч. 2 ст. 57 цього ж Закону, в якій наведений вичерпний перелік підстав для проведення атестування, за відсутності яких проведення атестації є протиправним [6].

Рішення керівника поліції не може бути самостійною підставою для проведення атестування, оскільки вичерпний перелік підстав для проведення атестування визначений в ч. 2 № 580-VIII. Натомість, ч. 4 ст. 57 цього Закону визначає особу, яка, за наявності підстав, уповноважена видати розпорядчий документ про проведення атестування.

Разом з цим слід зазначити, що положення ст. 12 Закону України «Про професійний розвиток працівників» від 12.01.2012 № 4312-VI, частиною першою якої вказано, що атестуванню не підлягають, зокрема, працівники, які відпрацювали на відповідній посаді менше одного року, є загальними (базовими) щодо регулювання відносин із атестування працівників, які, в свою чергу, не суперечать положенням Закону № 580-VIII, а тому поширюються на відносини з атестування поліцейських [2].

У той же час, недотримання процедури вивільнення працівника у результаті вирішення питання про звільнення від служби поліції через службову невідповідність є підставою для зобов'язання відновити такого працівника на посаді і оплатити вимушений прогул.

Відповідно до згаданої судової практики, Верховний Суд схиляється до позиції, що суди не наділені повноваженнями вирішувати питання про поновлення особи на іншій рівнозначній посаді або нижчій ніж та, яку вона займала перед вивільненням, оскільки така процедура є похідною, вимагає відповід-

ного волевиявлення обох сторін і такими повноваженнями наділені лише органи поліції (їх керівники), які зобов'язані здійснювати дії, в тому числі, пропонувати посади на виконання вимог Кодексу Законів про Працю України [5].

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Редакція від 03.07.2020. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

2. Про професійний розвиток працівників: Закон України від 12.01.2012 р. № 4312-VI. Редакція від 27.12.2019. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 39. Ст. 462.

3. Про затвердження Інструкції про порядок проведення атестування поліцейських: Наказ МВС України від 17.11.2015 р. № 1465. Редакція від 18.12.2015.

4. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: Наказ МВС України від 09.11.2016 р. № 1179.

5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 826/1711/16 від 10 квітня 2019 року.

6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 803/1647/16 від 24 вересня 2019 року.

7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 810/845/16 від 18 квітня 2019 року.

8. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 0540/5961/18-а від 28 лютого 2020 року.

А. А. Бова,
кандидат соціологічних наук,
старший науковий співробітник,
начальник науково-дослідного відділу
(Державний науково-дослідний інститут
МВС України)

ГЕОПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Геопросторовий аналіз кримінальних проявів є предметом наукових досліджень та аналітичної діяльності правоохоронних органів у різних країнах світу. У географічних інформаційних системах поєднуються великі масиви інформації, що фіксують стан та динаміку злочинності, різноманітні ситуативні явища, інфраструктуру населеного пункту тощо. Геопросторовий аналіз адміністративних та кримінальних правопорушень є складником тактичного кримінального аналізу [1].

В Україні реалізовано кілька проєктів, спрямованих на відображення місць вчинення кримінальних правопорушень на географічній карті в певному населеному пункті. Так, Р. Мельником на конкурсі SocialBoost: Open Data у 2013 р. була представлена електронна карта, яка відбивала «гарячі точки» злочинності у м. Києві. При цьому використовувалися відомості МВС України щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, умисних тілесних ушкоджень, тяжких тілесних ушкоджень зі смертельними наслідками, вбивств, зґвалтувань, грабежів, розбоїв, вимагань, крадіжок, шахрайств, заволодінь транспортними засобами, хуліганств за січень – серпень 2013 р. На підставі мапи, яка була розміщена в інтернеті, були визначені епіцентри громадського неспокою, до яких відносилися всі станції метро й територія навколо них [2].

У межах проєкту CityScale узагальнюється інформація щодо умов життя в малих і великих містах України. На онлайн-мапі інтернет-порталу подані як місця вчинення деяких видів кримінальних правопорушень, так і певні ареали населених пунктів із низьким, середнім та високим рівнем

злочинності. Інформація надається територіальними органами прокуратури та поліції, а також відбирається з Реєстру судових рішень [3].

Працівники аналітичного інтернет-видання ZAXID.NET опрацювали офіційні дані львівської поліції за 2015–2017 рр. та створили «теплову карту» злочинності міста, де кольори змінювалися залежно від концентрації та тяжкості злочинів. Статистика охоплювала 18,7 тис. злочинів – від вуличних крадіжок і бійок до вбивств і грабежів [4]. Крім того, складено електронну мапу, на якій подано місця 11,5 тис. ДТП, зафіксованих патрульною поліцією за 20 місяців, від серпня 2016 р. до початку травня 2018 р. [5].

О. Главацький побудував карти, що відбивали коефіцієнти вчинення кримінальних правопорушень, зокрема, розбоїв, грабежів, тяжких тілесних ушкоджень, хуліганств, крадіжок, викрадень авто, наркозлочинів у розрахунку на 1 тис. жителів за адміністративними районами м. Львова, загальний стан кримінологічної безпеки та відчуття безпеки в локальних громадах обласного центру. Для цього були використані дані поліції щодо кількості зареєстрованих адміністративних правопорушень та злочинів у різних адміністративних районах м. Львова за 2013–2015 рр., місць вчинення правопорушень (розпивання алкогольних напоїв, вандалізм, хуліганство, крадіжка, розбій, наркоманія, умисне нанесення тілесних ушкоджень, незаконне заволодіння транспортним засобом) із зазначенням вулиць, номерів будинків та часу скоєння за 2014–2015 рр., а також результати дослідження «Соціальний простір міста: потенціал до громадотворення», яке проведене Інститутом міста в межах проекту «Громади в дії» за фінансування Програми ЄС «Neighbourhood Civil Society Facility 2012 and Non-State Actors and Local Authorities in Development (NSA&LA) 2012 and 2013» [6, с. 127–156].

Своєю чергою О. Щербань здійснила онлайн-опитування молоді (n = 100) та картографування районів м. Запоріжжя за рівнем відчуття небезпеки містянами, а також визначила місця, що сприймаються як небезпечні [7, с. 49, с. 52].

Слід зауважити, що аналітично-інформаційні системи МВС України та Національної поліції України дають змогу показати місця вчинення кримінальних правопорушень та інших подій на електронній географічній карті. Так, зокрема, розроблено геоінформаційний аналітичний портал МВС України, який призначений для моніторингу в режимі реального часу здійснених правопорушень виборчого процесу, а також оприлюднення та візуалізації деперсоніфікованих подій (інформаційно-аналітична система «Вибори»). У м. Києві впроваджується інформаційний термінал на базі планшетного комунікатора, в якому міститься інтерактивна мапа для визначення адреси та контактних даних дільничного офіцера поліції. В окремих населених пунктах України створюються геопортали з розділами, що охоплюють інформацію з безпекових питань.

Побудувати інформаційні панелі та відобразити дані на електронній географічній карті можна за допомогою різноманітних сервісів та програм, наприклад, Microsoft Power BI, Tableau, QGIS, мови програмування та середовища статистичного аналізу R. При цьому для попереднього визначення географічних координат точок (широти й довготи місця розташування) використовуються спеціальні сервіси, програми та надбудови для електронних таблиць Microsoft Excel і Google Sheets. Технології ґрунтуються на застосуванні ключу API (програмного інтерфейсу додатку), що дає змогу отримати за запитом дані відповідного геосервісу [8].

Так, зокрема, у сервісі Google My Maps геокоординати об'єктів можна визначити, завантаживши файл зі списком, що містить адреси, або самостійно поставити маркери на місця, які являють інтерес. У цьому сервісі також передбачено знаходження відстані між об'єктами, визначення площі багатокутника, накладання різноманітних шарів у тому числі меж адміністративних одиниць, експорт геокоординат у KLM формат, що відкривається в програмі Microsoft Excel.

У таких сервісах, як Geloky та GPS Visualizer, або в середовищі статистичної обробки даних R (пакет ggmap) також можна встановити геокоординати відразу за кількома адресами.

Варто зауважити, що ручний спосіб є найбільш точний, адже при пакетному кодуванні можливі окремі помилки та неточності у визначенні локацій внаслідок наявності вулиць з однаковою або схожою назвою та вулиць, що лише нещодавно змінили свої назви.

Впровадження в діяльність Національної поліції України аналітичних платформ на основі геоінформаційних технологій надасть змогу виявляти закономірності розвитку кримінальної ситуації в певному населеному пункті та елементи його середовища, що здійснюють криміногенний вплив, ефективніше спрямовувати наявні ресурси для протидії злочинності, а також оптимізувати поточну звітність. З метою комплексного відображення розповсюдження різноманітних кримінальних проявів на території адміністративно-територіальної одиниці, насамперед, вуличної злочинності доцільно використовувати інтерактивну інформаційну панель, що охоплює: місця вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень та «гарячі точки злочинності»; добову динаміку кількості виявлених правопорушень; узагальнення за часовими інтервалами, днями тижня, місяцями, кварталами, роками; коефіцієнти інтенсивності певних видів правопорушень, які розраховуються на 1 тис. наявного населення; темпи приросту кримінальних правопорушень за відповідний період часу поточного року до минулого місяця, кварталу або іншого періоду часу поточного року; темпи приросту правопорушень за відповідний період часу поточного року до місяця, кварталу або іншого періоду часу минулого року; індекси сезонності зафіксованих правопорушень за місяцями та кварталами; кількісні прогнози розвитку кримінальної ситуації на майбутній період тощо.

1. Тактичний кримінальний аналіз: теорія та практика; навчальний посібник / О. Є. Користін, Н. П. Свиридюк, О. М. Цільмак, О. М. Заєць, К. Ю. Ісмайлов, В. А. Некрасов; МВС України; ДНДІ, ОДУВС. Одеса: РВВ ОДУВС, 2019. 216 с.

2. Карта криміногенності Києва: на Троєщині крадіжок менше, ніж на Печерську. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2013/11/18/143174/>.

3. Відкриті дані. URL: <https://www.cityscale.com.ua/uk/opendata.htm>.
4. Карта злочинності Львова. URL: https://zaxid.net/karta_zlochinnosti_lvova_n1455334.
5. Карта ДТП Львова. URL: https://zaxid.net/statti_tag50974/
https://zaxid.net/karta_dtp_lvova_n1460610.
6. Главацький О. З. Архітектурно-просторові методи і засоби підвищення кримінологічної безпеки міського середовища: дис. ... канд. архітектури (доктора філософії): спец. 18.00.01 «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури». Харків, 2018. 285 с.
7. Щербань О. Чинники відчуття безпеки/небезпеки в міському просторі: спроба соціального прогнозування. Робота представлена на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт з соціології (2018/2019 навчальний рік) кафедрою соціології Запорізького національного університету. Запоріжжя, 2019. 71 с. URL: https://www.znu.edu.ua/faculty/fsu/nauk/rob/prognoz_m_sto.pdf.
8. DuVander A. Free Geocoding APIs: Google, Bing, Yahoo and MapQuest. URL: <https://www.programmableweb.com/news/7-free-geocoding-apis-google-bing-yahoo-and-mapquest/2012/06/21>.

В. М. Братковський,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
адміністративного права та адміністративного
процесу факультету №3 ІПФПНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*

І. А. Робак,
здобувач вищої освіти 4 курсу
факультету №1 ІПФПНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВПЛИВ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРАВ ГРОМАДЯН

Важливе значення у системі захисту прав громадян посідають правоохоронні органи України. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», правоохоронні органи – органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [1].

Характеризуючи діяльність правоохоронних органів, необхідно зауважити, що вона має складну та різнопланову структуру, тому що складається із певних суспільних відносин, що мають безпосереднє відношення до охорони прав громадян [2, с. 26].

Необхідно зауважити, що вищезазначені суспільні відносини є пов'язаними між собою, та характеризуються певними притаманними тільки їм ознаками. По суті за допомогою цих ознак можна визначити відмінності в певних напрямках роботи, яку виконують правоохоронні органи. Правоохоронні

органи наділені повноваженнями не тільки щодо охорони прав громадян, а також із можливістю надання певних адміністративних послуг [3, с. 92]. На нашу думку, дане твердження є досить закономірним, оскільки під час вчинення правопорушень будь яка протиправна діяльність посягає на блага громадян, які повинні охоронятися правоохоронними органами.

Необхідно звернути увагу на те, що коли в державі правоохоронні органи здійснюють свої повноваження на високому рівні, то громадяни ефективніше можуть користуватися своїми правами, що регламентуються законодавством.

Охороняти права означає не тільки закріпити їх перелік у законодавчих актах держави, чи ратифікувати міжнародні документи, поряд із цим необхідно забезпечити правовий механізм функціонування цих прав громадян, створити умови належного та своєчасного захисту прав громадян. Досягнути зазначених цілей без належного функціонування правоохоронних органів в державі не видається можливим [4, с. 116].

Необхідність забезпечення захисту прав громадян за теперішніх умов в нашій державі набуває важливого значення. Конституція, міжнародні договори, чинне законодавство України гарантує громадянам захист їхніх прав на території нашої держави. В свою чергу правоохоронні органи України повинні діяти виключно на підставі чинного законодавства держави, тому для них захист прав громадян виступає одним із найважливіших завдань.

На нашу думку, великий обсяг відповідальності у забезпеченні захисту прав громадян покладено на органи, що здійснюють в державі досудове розслідування. Під час виконання своїх посадових обов'язків в частині збирання доказів по справі, їх діяльність не повинна порушувати права громадян, що регламентуються чинним законодавством держави. Наприклад, у будь якому випадку всупереч ст. 22 Конституції України [5] регламентація будь яких дій немає звужувати чинні гарантії захисту прав громадян, має виходити із загальних принципів теорії доказів та доказового права, гарантувати можливості відновлення прав громадян, порушених або змінених діями, що

проводяться для отримання доказів. Забезпечення прав громадян під час провадження негласних слідчих (розшукових) дій покладається не лише на прокурора, а й на слідчого та слідчого суддю, які під час прийняття рішення щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій мають дотримуватися міжнародно-правових норм, Конституції України, кримінально-процесуальних норм, законів України та інших нормативно-правових актів, що виступають гарантом забезпечення прав і свобод людини.

Будь яка діяльність органів досудового розслідування повинна ставити за мету захист порушених прав громадян від протиправних дій від інших фізичних чи юридичних осіб [6, с. 12].

Отже, правоохоронні органи забезпечують захист прав громадян виключно через виконання своїх повноважень, що визначаються законодавством. Вважаємо, що захист прав громадян є основним завданням правоохоронних органів, всі інші завдання їх діяльності можна вважати похідними. Правоохоронна діяльність повинна відповідати принципам законності, справедливості гуманізму, а також поваги до прав громадян. Правоохоронні органи, здійснюючи охорону та захист прав громадян, мають можливість використовувати заходи державного примусу для можливості поновлення порушених прав громадян, а також притягнення винних до юридичної відповідальності.

Конституційні положення, що гарантують захист прав громадян, визначають основи здійснення правоохоронної діяльності, яка має здійснюватися з метою забезпечення захисту добробуту громадян з дотриманням принципів верховенства права [7, с. 148].

Правоохоронні органи зобов'язані гарантувати громадянам України та всім, хто перебуває на її території тимчасово, захист відповідних їхніх прав та свобод. Гарантувати використання прав громадянами означає створювати сприятливі умови, за яких закріплений у нормах закону статус громадянина набуває не лише юридичного, але й фактичного змісту для

кожної особи. Держава повинна гарантувати визначенні законом права громадян, що означає створювати сприятливі умови для користування гарантованими правами, а також бути впевненими, що такі права будуть захищені у відповідності до вимог закону [8, с. 348].

В свою чергу, правоохоронні органи мають виконувати свої регламентовані законом повноваження повсякденно та непохитно. Ніякі виняткові обставини або розпорядження посадових осіб вищого рівня не можуть погіршувати захист прав громадян.

Важлива особливість діяльності правоохоронних органів полягає у тому, що вони у відносинах з громадянином діють від імені держави, а у процесі захисту його прав час від часу змушені в межах, установлених законом, вдаватися до обмеження прав і свобод цієї особи. Проте, таке обмеження постає виключно з визнання поваги прав і свобод інших осіб, дотримання вимог моралі, публічного порядку, загального благополуччя [2, с. 29].

Таким чином, підсумовуючи викладене, звертаємо увагу на те, що якість виконуваних обов'язків правоохоронними органами напряду залежить від належного законодавчого закріплення як прав громадян, так і обов'язків правоохоронних органів, що полягають у захисті таких прав.

Законодавчо закріплені обов'язки правоохоронних органів мають відповідати принципам верховенства права, справедливості та гуманності.

Вважаємо, що для того, щоб діяльність правоохоронних органів в контексті захисту прав громадян була дієвішою потрібно більш детально регламентувати їх повноваження за допомогою відомчих нормативно-правових актів, а також продовжити здійснювати реформи у правоохоронній системі, що станом на сьогодні є вкрай необхідними.

1. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 № 3781-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>

2. Соколенко О. Л. Правоохоронні органи: поняття та ознаки. *Вісник Запорізького національного університету*: зб. наук. праць. Юридичні науки. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2012. № 4 (II). С. 25–31.

3. Соколенко О. Л. Перспективи розвитку системи та діяльності правоохоронних органів. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 90–96.

4. Савельєва І. В. Адміністративно-правове забезпечення підготовки кадрів Національної поліції України: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.07. Тернопіль, 2019. 230 с.

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

6. Сокурєнко В. В. Сучасний стан психологічної роботи в Національній поліції. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України: тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 7 квіт. 2017 р.). МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2017. С. 11–13.

7. Управління органами Національної поліції України: підручник / за заг. ред. В. В. Сокурєнка. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Стильна типографія, 2017. 580 с.

8. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення / за заг. ред. С. В. Петкова, С. М. Морозова. К.: Центр учбової літератури, 2012. 1248 с.

С. В. Васюк,
заступник начальника
організаційно-аналітичного відділу УОАЗОР
(Головне управління Національної поліції
у Львівській області)

ПРО СТАН ОПЕРАТИВНОГО РЕАГУВАННЯ НА ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНІ, АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ АБО ПОДІЇ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стратегія розвитку системи МВС до 2020 року є візією розвитку органів системи МВС, як невід'ємної частини сектору національної безпеки України, та визначає безпечне середовище життєдіяльності людей як один із пріоритетів їх діяльності [1]. Безпечне середовище життєдіяльності людей, забезпечене орієнтованою на потреби населення діяльністю органів Національної поліції, їх швидким і компетентним реагуванням на надзвичайні ситуації та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події, що загрожують особистій чи публічній безпеці.

У річному звіті за 2019 рік Голови Національної поліції зазначено, що основна мета поліції – забезпечити людям відчуття безпеки: поліцейський завжди поруч і у потрібний момент оперативно прийде на допомогу [2]. Тому одним із важливих показників діяльності поліції виступає оперативність реагування на повідомлення про вчинені кримінальні, адміністративні правопорушення або події.

Відповідно до Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 27.04.2020 № 357, оперативне реагування – це скоординовані дії чергової служби, нарядів патрульної поліції, ГРПП та інших нарядів, спрямовані на організацію

невідкладного прибуття працівників поліції до заявника або на вказане місце події з метою припинення правопорушення, установлення особи та затримання ймовірного правопорушника, збереження слідів правопорушення, а також надання допомоги потерпілим особам у межах повноважень поліції [3].

Так, на сьогоднішній день одним із пріоритетних завдань, які ставляться перед структурними та територіальними (міжрегіональними) підрозділами в регіоні є здійснення заходів, спрямованих на функціональну розбудову системи оперативного реагування, а також забезпечення її ефективності, що досягається налагодженою взаємодією операторів (інспекторів) відділу служби «102», інспекторів (диспетчерів) відділу диспетчерської служби, оперативних чергових Головного управління і територіальних (відокремлених) підрозділів поліції області, а також нарядів поліції. Передусім, слід зазначити, що в сучасних умовах стрімкого зростання інформаційних потоків і дуже короткого терміну прийняття управлінських рішень, як у поточних (планових), так і в надзвичайних (позапланових) кризових ситуаціях, особливе місце посідають підрозділи організаційно – аналітичного забезпечення та оперативного реагування Національної поліції України. Саме ці органи мають найбільші серед інших правоохоронних структур можливості з протидії злочинності й докладають значні зусилля, спрямовані на поліпшення криміногенної ситуації.

На даний час, інспекторами (диспетчерами) відділу диспетчерської служби УОАЗОР ГУНП у Львівській області здійснюється управління основними видами нарядів поліції на всій території Львівської області.

Відповідно до проведеного аналізу інформаційно-телекомунікаційної системи Інформаційний портал Національної поліції України (далі – ІПНП) та щоденно отриманої інформації з окремих служб по розстановці сил та засобів встановлено, що в серпні 2020 року на території області до реагування на добу в середньому заступало 56 нарядів груп реагування патрульної поліції (далі – ГРПП) (52 – авто, 4 – піших) або 76% від запланованої кількості, крім цього 45 нарядів управ-

ління патрульної поліції (далі – УПП) (22 – автопатрулі по місту, 12 – ОДДЗ, 4 – піших, 3 – ТОР, 2 – вело, 2 – мото), 33 екіпажі управління поліції охорони (далі – УПО), 44 слідчо-оперативних груп (далі – СОГ) (30 основних та 14 додаткових), 3 групи швидкого реагування батальйону поліції особливого призначення (далі – БПОП) та 2 мобільні групи реагування на факти вчинення домашнього насильства «ПОЛІНА».

У період з 01.08.2020 по 31.08.2020 операторами відділу служби «102» УОАЗОР ГУНП створено 55 тис. 252 електронних карток про правопорушення та події (kur02_vved_vse), з них 27 тис. 179 (102_reag2) у подальшому скеровані до диспетчерської служби та до територіальних (відокремлених) підрозділів поліції області. На вказану кількість повідомлень інспекторами відділу диспетчерської служби відправлено 32 тис. 511 (102_reag2) завдань для відпрацювання нарядам поліції.

Для організації реагування на зазначену кількість повідомлень громадян було залучено наряди поліції:

- УПП – 13077 раз (або 40,1% від загальної кількості);
- ГРПП – 12428 разів (або 38,2% від загальної кількості);
- УПО – 636 рази (або 2,0% від загальної кількості);
- СОГ – 4585 разів (або 14,1% від загальної кількості);
- ДОП – 1405 раз (або 4,3% від загальної кількості);
- БПОП – 196 разів (або 0,6% від загальної кількості).

Середній загальний час призначення диспетчерами на території області завдань нарядам поліції, у серпні 2020 року становив 03 хв. 08 сек. (до прикладу в аналогічному періоді 2019 року такий показник знаходився на рівні 04 хв. 42 сек.), по Україні – 07 хв. 04 сек.

Наряд	Середній час призначення серпень 2020 року	Середній час призначення серпень 2019 року
ГРПП	02 хв. 08 сек.	03 хв. 19 сек.
УПП	04 хв. 09 сек.	06 хв. 48 сек.
УПО	04 хв. 08 сек.	03 хв. 21 сек.
СОГ	02 хв. 40 сек.	03 хв. 46 сек.
ДОП	02 хв. 52 сек.	04 хв. 10 сек.
БПОП	04 хв. 20 сек.	02 хв. 10 сек.

Щодо середнього часу прибуття нарядів (отримано завдання-прибув на місце (102_reag2) наступна ситуація: загальний час у серпні 2020 року становив 13 хв. 43 сек. (в аналогічний період 2019 року 13 хв. 14 сек.), по Україні 11 хв. 43 сек.

Наряд	Середній час прибуття серпень 2020 року	Середній час прибуття серпень 2019 року
ГРПП	12 хв. 16 сек.	13 хв. 42 сек.
УПП	12 хв. 00 сек.	11 хв. 41 сек.
УПО	07 хв. 09 сек.	08 хв. 26 сек.
СОГ	20 хв. 29 сек.	17 хв. 21 сек.
ДОП	24 хв. 46 сек.	14 хв. 26 сек.
БПОП	13 хв. 17 сек.	22 хв. 10 сек.

Подані в таблиці дані в цілому відповідають вимогам Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 27.04.2020 № 357, в частині своєчасного реагування наявними силами і засобами у сільській місцевості (20–40 хв.).

Разом з цим, подані дані вказують на негативну тенденцію збільшення часу прибуття нарядів у містах (7–10 хв.), зокрема це стосується міста Львова. Також з'ясовано, що вказані показники стали наслідком не тільки збільшення кількості заяв та повідомлень громадян, які надходять в поліцію, а також зміною транспортної інфраструктури та організації руху у місті Львові, помітним збільшенням приватного транспорту в такому, ремонтом окремих вулиць, не контролюваним пасажиропотоком громадського транспорту.

Усе вказане суттєво впливає на процес оперативного реагування спеціальними службами міста. Також актуальним питанням під час здійснення організації реагування на повідомлення про правопорушення та інші події залишається стан використання логістичних пристроїв задіяними нарядами поліції на території Львівської області. Останні не авторизуються

у планшетних пристроях з програмним забезпеченням, за допомогою якого здійснюється інформаційна взаємодія з інформаційними ресурсами системи ІПП, не проставляють вчасно відмітки про «прийняття» завдання, «прибуття» на місце події та його «виконання», а також не перевіряють актуальний стан їх перебування, як користувачів в системі ІПП.

З огляду на вищенаведене пропонується, визначити додаткові сили і засоби, які необхідно задіяти для реагування на повідомлення громадян, організувати їх направлення на місця подій, у разі неможливості негайного реагування силами добового наряду на отримані повідомлення про правопорушення або події. Також, зобов'язати поліцейських неухильно дотримуватися вимог Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 27.04.2020 № 357, а також забезпечити ними відпрацювання завдань, за усіма категоріями повідомлень громадян («Альфа», «Бета» та «Гамма»).

1. Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року: Розпорядження КМУ від 15.11.2017 № 1023-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80#Text>.

2. Звіт Голови Національної поліції України про результати роботи відомства у 2019 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2019/zvit-npu-2019.pdf.

3. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: Наказ МВС України від 27.04.2020 № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text>.

В. М. Висоцький,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу,

Ю. А. Хатнюк,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПИСУ СТОСОВНО КРИВДНИКА СУДОМ

Прийнявши Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», держава задекларувала нульову толерантність до домашнього насильства та впровадила нові підходи до запобігання та протидії цьому негативному соціальному явищу, зокрема запровадила такий правовий інструмент, як обмежувальний припис стосовно кривдника.

Незважаючи на те, що Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (далі – Стамбульська конвенція) ще не ратифікована Україною, новели Цивільного процесуального кодексу України, що внесені Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», щодо видачі обмежувальних приписів, необхідно розглядати в контексті норм даної Конвенції. У ст. 53 «Обмежувальні або захисні приписи» Конвенції зазначено, що:

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб належні обмежувальні або захисні приписи були доступними для жертв усіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції.

2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб обмежувальні або захисні приписи, зазначені в пункті 1, були:

- доступними для невідкладного захисту та без покладення неналежного фінансового або адміністративного тягаря на жертву;
- виданими на певний період або до їхньої зміни чи зняття;
- у разі необхідності виданими на основі *ex parte*, що має негайну дію;
- доступними незалежно від іншого правового провадження або на додаток до нього;
- дозволеними бути представленими в подальшому правовому провадженні.

3. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб порушення обмежувальних або захисних приписів, виданих відповідно до пункту 1, підлягало ефективним, пропорційним та переконливим кримінальним або іншим юридичним санкціям [1].

Згідно довідника Парламентської асамблеї Ради Європи щодо положень Конвенції, мета останньої про цивільні позови та засоби правового захисту – це запровадження засобів цивільно-правового захисту, що дозволяють судам зупиняти певну поведінку та дають змогу постраждалим просити про ухвалення певних судових дій, таких як судові заборони, тимчасові приписи, заборонні судові накази чи судові накази про заборону домагання. Ці судові заборони – важливі захисні заходи, адже вони перешкоджають правопорушникові, наприклад, наблизитися до постраждалих у їхніх будинках і навколо них. У разі домашнього насильства ці судові заборони можуть дати жертві довготриваліший захист, якого не забезпечують надзвичайні захисні судові приписи [2].

Вилучення правопорушника, навіть якщо він власник місця проживання, запобігає подальшим травмам у жертви, яка б інакше була змушена залишити дім, часто разом з дітьми, задля власної безпеки. Сторони мають вирішити, яка владна структура матиме право на видачу заборонних постанов, проте безпека жертви чи особи, що наражається на ризик, має залишатися пріоритетом. Сторони мають забезпечити, щоб жертви

всіх зазначених у конвенції видів насильства мали змогу отримати постанови для обмеження дій кривдника та захистити жертву від контактів з ним на певний час [2].

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та глави 13 розділу IV Цивільного процесуального кодексу України суд надає безпеці постраждалої особи першочерговий пріоритет навіть над майновими правами кривдника на житло. Отже, згідно з пунктом 7 частини першої статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», обмежувальний припис стосовно кривдника – це встановлений у судовому порядку захід тимчасового обмеження прав чи покладення обов'язків на особу, яка вчинила домашнє насильство, спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи [3].

З огляду на викладене, враховуючи положення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», обмежувальний припис за своєю суттю не є заходом покарання особи, а є тимчасовим заходом, виконуючим захисну та запобіжну функцію і направленим на попередження вчинення насильства та забезпечення першочергової безпеки осіб, з огляду на наявність ризиків, передбачених вищезазначеним законом, до вирішення питання про кваліфікацію дій кривдника та прийняття стосовно нього рішення у відповідних адміністративних або кримінальних провадженнях.

Таким чином обмежувальний припис, з урахуванням положень Цивільного процесуального кодексу України та Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», не потребує наявності судового рішення чи вироку суду у відношенні кривдника, у якості преюдиції, і може бути виданий і у випадках, коли кривдника ще взагалі не притягнуто до адміністративної відповідальності та не повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, на підставі інших доказів у їх сукупності, не заміняє провадження у справах про адміністративне правопорушення та/або кримінальне провадження та не потребує застосування презумпції невинуватості при розгляді справи в порядку Цивільного процесуаль-

ного кодексу України. Закон пов'язує видачу або відмову у видачі обмежувального примусу з оцінкою ризиків, тобто оцінювання вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи.

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL: <https://rm.coe.int/1680462546>

2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Довідник для членів парламенту. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/Конвенція_Ради_Європи_Про_запобігання.pdf

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#top>

О. В. Герман,
аспірант кафедри адміністративного
права та адміністративного процесу
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ПРОТИДІЯ ПОРУШЕННЯМ БЮДЖЕТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА»

Порушення бюджетного законодавства як об'єктивно існуюче негативне соціальне явище, яке дезорганізує впливає на фінансову систему держави, потребує вжиття уповноваженими суб'єктами заходів протидії. На думку О. В. Тильчик поняття «протидія» натеper є найбільш уживаним для позначення діяльності, спрямованої проти правопорушень різного виду (зокрема корупційних, пов'язаних із корупцією, легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, тощо), а відтак найбільш прийнятним для позначення діяльності, спрямованої проти тінізації економіки [1, с. 130]. Це твердження є виправданим й щодо діяльності, спрямованої проти бюджетної деліктності, яка поряд із тінізацією економіки, корупцією, організованою злочинністю вважається однією із загроз фінансово-економічній безпеці.

Поняття «протидія» використовується як у нормативно-правових актах, так і в наукових дослідженнях представників різних галузей знань та спеціальностей. На законодавчому рівні механізми впливу на такі негативні явища як легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму, фінансування розповсюдження зброї масового знищення, торгівля людьми, домашнє насильство закріплюються за допомогою категорії «протидія». Так, Закон України «Про протидію торгівлі людьми» визначає протидію цьому явищу як систему заходів, спрямованих на подолання торгівлі людьми шляхом її попередження і боротьби з нею та надання допомоги і захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми [2], у Законі України «Про запобігання та протидію домаш-

ньому насильству» термін «протидія домашньому насильству» розуміється як система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на припинення домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки [3].

На жаль поняття протидії порушенням бюджетного законодавства на нормативно-правовому рівні не закріплено. У законах, що регулюють діяльність органів фінансового контролю (Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [4], Закон України «Про Рахункову палату» [5] тощо) акцентується на змісті їх контрольних повноважень, а не на завданні протидіяти фінансово-економічній, у тому числі й бюджетній, деліктності. А в Бюджетному кодексі України [6] використовується поняття «заходи впливу за порушення бюджетного законодавства», застосування яких вважають, передусім, проявом фінансово-правової відповідальності [7, с. 20], що, зважаючи на ширший зміст категорії «протидія», не дозволяє ототожнення його з терміном «протидія порушенням бюджетного законодавства».

На відміну від законодавства у сфері фінансового контролю, у нормах законів, що регулюють функціонування правоохоронних органів використовується поняття «протидія», передусім щодо попередження та боротьби зі злочинами і правопорушеннями. Відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» [8] одним із завдань поліції є надання поліцейських послуг у сфері протидії злочинності. Очевидно, що це завдання стосується й протидії злочинності у бюджетній сфері. Зважаючи на ці та інші законодавчі норми правоохоронного законодавства, питання поняття, змісту та суб'єктів протидії більш детально досліджувались у наукових працях,

спрямованих на розв'язання проблем правоохоронної діяльності, зокрема, протидії злочинності та адміністративній деліктності.

Протидію злочинності О. М. Бандурка та О. М. Литвинов розглядають як особливий інтегрований, багаторівневий об'єкт соціального управління, який становить різноманітна за формами діяльність відповідних суб'єктів (державних, недержавних органів та установ, громадських формувань та окремих громадян), що взаємодіють у вигляді системи різнорідних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності детермінації злочинності на всіх рівнях, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до соціально-толерантного рівня [9, с. 44]. Л. М. Давиденко також наголошує на попереджувальній функції протидії злочинності, вважаючи, що протидія полягає у діяльності з виявлення причин та умов злочинності, їх усунення, послаблення або нейтралізації [10, с. 18].

На відміну від цих позицій О. Г. Кальман структурує протидію злочинності шляхом виокремлення двох комплексів різнопланових зусиль (запобігання вчиненню злочинів та реагування на вчинені злочини) суспільства та держави, спрямованих на стримування злочинності в соціально допустимих межах [11, с. 15]. Підтримує цю думку й М. Туркот, зазначаючи, що протидія злочинам є складним процесом, який включає діяльність з усунення причин та умов вчинених злочинів, припинення злочинів, що розпочалися, та профілактичну діяльність з попередження злочинних діянь у майбутньому [12, с. 44].

Протидію правопорушенням та іншим негативним явищам у фінансово-економічній сфері, складовою якої є бюджетна сфера також розглядають як комплексну діяльність, наголошуючи на необхідності створення цілісної структури нормативно-правового механізму протидії бюджетним деліктам [7, с. 7]. І. Я. Петрик відзначає, що система суб'єктів протидії порушенням бюджетного законодавства має складну структуру

ру, елементами якої є органи публічної влади, наділені повноваженнями здійснювати заходи превенції і припинення таких порушень, а також притягувати до юридичної відповідальності винних осіб [13, с. 195]. О. В. Тильчик протидію тінізації економіки визначає як комплекс заходів впливу суб'єктів з виявлення причин та умов, які сприяють порушенню встановлених правовими нормами вимог до діяльності у сфері економіки, профілактики, попередження, запобігання, припинення таких порушень, ліквідації їх наслідків і притягнення винних осіб до відповідальності [1, с. 3]. Тобто, зміст поняття протидія анти-соціальним явищам автори визначають за допомогою певних видів діяльності, які б впливали на ці явища у визначеному державою напрямку.

Не вдаючись до дискусії щодо доцільності використання у цих визначеннях понять «профілактика», «превенція», «запобігання», «попередження» як різних за змістом, слід відзначити, що аналіз законодавчих норм та наукових досліджень дозволяє виокремити у змісті протидії антисоціальним явищам (зокрема, й деліктності) діяльність щодо їх попередження (виявлення та усунення детермінант) і припинення, застосування заходів відповідальності та усунення негативних наслідків. Крім того, важливим є й урахування діяльності щодо виявлення правопорушення.

Ці види діяльності повною мірою стосуються й протидії порушенням бюджетного законодавства. Тому на них доцільно ґрунтуватись, відносячи тих чи інших осіб до суб'єктів протидії бюджетній деліктності та досліджуючи особливості їх взаємодії.

1. Тильчик О. В. Адміністративно-правове забезпечення протидії тінізації економіки: теорія і практика: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2018. 477 с.

2. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20 вересня 2011 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19–20. Ст. 173.

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.

4. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26 січня 1993 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>.
5. Про Рахункову палату: Закон України від 2 липня 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 36. Ст. 360.
6. Бюджетний кодекс України від 08 липня 2010 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
7. Назар Ю. С., Проць І. М. Адміністративна та фінансово-правова відповідальність за порушення бюджетного законодавства. Львів, 2018. 172 с.
8. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 року: *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
9. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія. Х.: ХНУВС, 2011. 308 с.
10. Давыденко Л. М., Бандурка А. М. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы: монография. Х., 2005. 302 с.
11. Проблеми протидії злочинності: підручник / О. Г. Кальман, І. М. Козьяков, В. В. Куц та ін.; за ред. О. Г. Кальмана. К., 2010. 347 с.
12. Туркот М. Внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України як суб'єкт протидії злочинності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 4. С. 44–48.
13. Петрик І. Я. Взаємодія правоохоронних органів з органами бюджетного контролю у протидії порушенням бюджетного законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 194–197. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2019/48.pdf.

І. В. Гловюк,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету,
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ КПК УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЗАКОНОПРОЄКТНИХ ПРОПОЗИЦІЙ

КПК України 2012 року перманентно піддається змінам та доповненням, які обумовлені як недоліками, на які вказувалося ще під час його прийняття, так і змінами у правовій реальності України та потребами практики. Деякі положення КПК України вже визнані неконституційними. Разом з тим, внесення змін та доповнень має бути науково та практично обґрунтованим і характеризуватися юридичною визначеністю.

Однією із проблем, яка потребує вирішення з 2016 року, є проблема приведення у відповідність галузевого кримінального процесуального законодавства до норм Конституції України у частині функцій прокуратури.

На це неодноразово зверталася увага у літературі [1; 2; 3; 4], проте, натепер відповідні зміни та доповнення все ще не внесені. Тому позитивним є те, що подано «Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України у частині забезпечення реалізації функцій прокуратури» № 3009а від 26.08.2020 року [5], де сформульовано пропозиції щодо таких змін і доповнень та інших змін та доповнень до КПК України.

Слід підтримати визначення публічного обвинувачення як процесуальної діяльності прокурора від імені держави й у інтересах суспільства, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Це визначення відображає соціальну значимість

цієї функції і має бути використане як методологічна основа для формулювання змін до КПК України у цій частині.

Крім того, на відміну від попередніх пропозицій, які нами аналізувалися раніше [4, с. 23–25], у проєкті 3009а більш логічно розмежовано організацію досудового розслідування як процесуальну діяльність прокурора, пов'язану із виконанням ним як керівником органу прокуратури та прокурором вищого рівня передбачених Кодексом повноважень, та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як процесуальну діяльність прокурора, пов'язану із виконанням ним повноважень процесуального керівника, передбачених Кодексом, у конкретному кримінальному провадженні, спрямовану на забезпечення ефективного досудового розслідування. Таке розмежування не ставить під сумнів доцільність існування ще одного учасника кримінального провадження, на якого також покладено повноваження організувати досудове розслідування – керівника органу досудового розслідування.

Разом з тим, зміна термінології, яка запропонована у проєкті, не повністю вирішує існуючі проблеми стосовно реалізації обвинувачення у кримінальному провадженні. Питання полягає у тому, що глава 36 КПК України все ще має назву «Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення», хоча Велика Палата Верховного Суду в постанові від 26 червня 2019 року визнала, що: 1) участь прокурора у судовому розгляді кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення, врегульованому приписами глави 36 КПК України, відноситься до функції підтримання публічного обвинувачення; 2) встановлений главою 36 КПК України процесуальний порядок здійснення кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення за правовою природою є приватно-публічною формою обвинувачення і не виключає повноважень прокурора щодо здійснення ним функцій процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримання державного обвинувачення в суді, крім повноваження ініціювати кримінальне провадження за відсутності заяви потерпілого про злочин (ч. 5 ст. 340 КПК України) [6]. Відповідно, при тому,

що зміни до глави 36 проектом не пропонуються, уточнити у проекті, що публічне обвинувачення прокурора включає і те обвинувачення, передбачене главою 36 КПК України, що підтримується прокурором.

Доречним і таким, що виправляє існуючу помилку у ч. 2 ст. 36 КПК України, коли повноваження прокурора у судових стадіях віднесені до повноважень із здійснення прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, є встановлення переліку повноважень прокурора у судовому провадженні. Разом з тим, у цій частині ст. 36 КПК України слід було б окремо врахувати позицію Великої Палати Верховного Суду, викладену в постанові від 26 червня 2019 року, у частині: «3) участь прокурора під час судового розгляду кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення як гарантія забезпечення засад рівності та змагальності, а також захисту прав та законних інтересів потерпілого, є обов'язковою, крім випадку, коли прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, а потерпілий висловив згоду на підтримання обвинувачення в суді (ч. 5 ст. 340 КПК України)» [6]. Крім того, доречним є і пропонуване виділення повноважень прокурора на стадії виконання судових рішень.

Разом з тим, пропонуване формулювання п. 1 ч. 2 ст. 36 КПК України: «1) підтримувати публічне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання публічного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому цим Кодексом» не враховує того, що до повноважень прокурора було додано початок провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду, що і натепер не відображено у ст. 36 КПК України, проте, цей недолік також має бути виправлений.

Крім пропозицій стосовно забезпечення реалізації функцій прокуратури, проект містить і інші пропозиції, які пов'язані із існуючими проблемами нормативної регламентації та практичної діяльності, зокрема, стосовно строків досудового розслідування. Зокрема, у ч. 1 ст. 284 КПК України пропонуєть-

ся змінити «Слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження також у разі, коли строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру» на норму: «Слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження також у разі, коли строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру, крім кримінального провадження щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи». Натепер такі обмеження встановлені у п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України: «після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи». Розуміючи важливість і безсумнівність публічного інтересу у протидії тяжким та особливо тяжким злочинам проти життя та здоров'я особи, відмітимо, що процедурно цей інтерес за таких норм не забезпечено, адже виникає ситуація, що не може бути закрите і має розслідуватися провадження, строки у якому закінчені, а це, у свою чергу, призводитиме до проведення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень поза строками досудового розслідування, що однозначно викликає питання їх законності та допустимості їх результатів як доказів. Отже, у КПК України має бути закріплений особливий режим строків досудового розслідування у разі вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи для реалізації публічного інтересу у протидії тяжким та особливо тяжким злочинам проти життя та здоров'я особи та захисту прав потерпілого.

Отже, при вдосконаленні положень КПК України у частині функцій прокуратури для забезпечення юридичної визначеності необхідно врахувати позицію ВП ВС стосовно сутності публічного обвинувачення та обвинувачення у порядку глави 36 КПК України; у частині реалізації публічного інтересу у протидії тяжким та особливо тяжким злочинам проти життя та

здоров'я особи та захисту прав потерпілих від таких злочинів – уточнити положення щодо строків досудового розслідування та регламентувати особливий режим строків досудового розслідування у разі вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи.

1. Лапкін А. В. Деякі проблеми визначення термінології щодо діяльності прокурора у кримінальному провадженні у зв'язку зі зміною конституційної регламентації функцій прокуратури. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*: тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18 листоп. 2016 р.). Харків, 2016. С. 142–145

2. Черноусько М. В. Кримінально-процесуальний закон та Конституція України: деякі аспекти відповідності. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої до 70-річчя д.ю.н., професора Юрія Павловича Аленіна (м. Одеса, 21 квітня 2017 р.) / за ред. Г. О. Ульянової, І. В. Гловюк; відп. за вип. І. В. Гловюк; уклад. В. А. Завтур; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» та ін. Одеса: Юридична література, 2017. С. 95–98.

3. Гринюк В. Підтримання публічного обвинувачення в суді: аналіз конституційних новел. *Право України*. 2016. № 9. С. 115–120.

4. Гловюк І. В. Прокурор у кримінальному провадженні: конституційна та галузева регламентація функціональної спрямованості діяльності. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 20–26.

5. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України у частині забезпечення реалізації функцій прокуратури № 3009а від 26.08.2020 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69713 (дата звернення: 07.09.2020).

6. Постанова ВП ВС від 26 червня 2019 року, справа № 404/6160/16-к, URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82885531> (дата звернення: 07.09.2020).

М. В. Голодняк,
аспірант кафедри кримінального процесу
та криміналістики
(Університет державної фіскальної служби України)

**ЩОДО УЧАСТІ ЗАХИСНИКА
В ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ
ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНИХ МАШИН
(КОМП'ЮТЕРІВ), СИСТЕМ ТА КОМП'ЮТЕРНИХ
МЕРЕЖ І МЕРЕЖ ЕЛЕКТРОЗВ'ЯЗКУ**

Поширення нових інформаційних технологій призвело до поєднання та безпосереднього їх переплетіння із національно економічними і національно інфраструктурними аспектами різних країн світу. Як результат, зародився новий інформаційний простір, який став досить привабливим місцем для різного роду кримінальних структур та злочинних угруповань. При цьому головним інструментом вчинення злочину стає комп'ютер та доступ до світової мережі, де злочинці швидко отримують, з меншими ризиками викриття, доступ до баз даних і банківських рахунків, іншої особистої інформації потерпілих для власних інтересів. Кіберзлочинність за рахунок своєї актуальності набуває світового діапазону.

На сьогодні захисники, які спеціалізують у сфері IT-злочинів – досить рідкісна спеціалізація в правовому полі України. Причин для цього існує декілька:

1) правова допомога в контексті вчинення кіберзлочинів неможлива без глибокого розуміння як правових проблем регулювання інформаційних мереж, так і самої роботи ЕОМ та інших засобів скоєння таких правопорушень. Саме аналіз взаємозв'язку між технічними характеристиками мережі та системною роботою ЕОМ дає широке поняття проблеми, з якою стикається сторона захисту;

2) залишається не вирішеною проблема не тільки встановлення співвідношення «кіберзлочину» з такими правовими

категоріями як «комп'ютерний злочин», «злочин у сфері комп'ютерної інформації», «злочин у сфері використання комп'ютерів», «злочин у сфері використання інформаційних технологій», або із законодавчим в Україні поняттям «злочин у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку», а й концептуального визначення місця «кіберзлочину» в системі протиправних діянь, передбачених національним законодавством: як окремого виду цих діянь, як специфічної форми їх скоєння, як того і іншого. Все це ставить під сумнів доцільність і можливість нормативного забезпечення кіберзлочину і впровадження його як окремого виду злочинів як кримінальним правом, так й іншими галузями права [1, с. 189];

3) у практичній діяльності дуже часто виникають розбіжності при кваліфікації скоєного правопорушення, що не дає змоги більш чітко вибудувати лінію захисту потерпілого. Це зумовлено тим, що, наразі, окремі категорії злочинів вчиняються за допомогою різного роду пристроїв, форм і способів. Мова йде саме про мобільну телефонію та згадану вище мережу Інтернет. На сучасному етапі не криміналізоване телефонне шахрайство, яке досить часто проявляється у повсякденному житті, наприклад, несанкціоноване списання коштів із рахунку чужого абонента; незаконне прохання подзвонити за певним номером телефону без попередження про зняття коштів під час такого телефонування; незаконні махінації із засобами поповнення рахунків абонентів мобільної телефонії тощо [2, с. 172];

4) кіберзлочинність є порівняно новим видом суспільно небезпечних діянь, проте, на відміну від традиційних крадіжок і шахрайства, вона постійно удосконалюється і йде в ногу з технологіями, що, у свою чергу, ускладнює виявлення та протидію зазначеним протиправним діям [3].

Отже, узагальнивши викладене вище, можемо констатувати, що проблематика роботи захисника у сфері ІТ-злочинів або кіберзлочинів пов'язана, в першу чергу, з їх складною структурою та формальним закріпленням у нормах законодавства. Оскільки зазначена сфера розвивається досить стрімко і з кож-

ним днем набирає обертів, то задля належного виконання взятих на себе зобов'язань, захисник повинен орієнтуватися не тільки в правових питаннях захисту, а й розбиратися в технічній стороні питання, орієнтуватися в новітніх методиках виявлення та розслідування розглядуваної категорії злочинів.

1. Тихомиров О. О. Кіберзлочин: теоретико-правові проблеми. *Інформаційна безпека: виклики і загрози сучасності*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 квітня 2013 р.). К.: Наук.-вид. центр НА СБ України. 2013. С. 179–182.

2. Азаров Д. С. Злочини у сфері комп'ютерної інформації (кримінально-правове дослідження): монографія. К.: Атіка, 2007. 304 с.

3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05 жовт. 2017 р. № 2163-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>.

А. М. Гончаренко,
судовий експерт відділу вибухотехнічних
та пожежотехнічних досліджень
*(Запорізький Науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України)*

РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ШЛЯХИ, РИЗИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У 2015 році відбулась реформа органів внутрішніх справ. Зазначена реформа не обійшла і Експертну службу МВС. Зміни, що відбулися призвели як до позитивних так і до негативних наслідків.

Після п'яти років роботи працівників Експертної служби в нових умовах, можна зробити певні висновки, спробувати проаналізувати, що позитивного чи негативного сталося внаслідок реформування.

У кожної реформи повинна бути конкретна мета та очікуваний результат. Ще у 2009 році Проектом закону України від 17.12.2009 № 5446 передбачалося прийняти Концепцію реформування системи правоохоронних органів України. У зазначеній Концепції вказувалося, що результатом реформування системи правоохоронних органів має стати ефективність її функціонування, усунення дублювання повноважень, зменшення чисельності правоохоронних органів, а також підвищення їхнього авторитету в суспільстві. Реформа МВС передбачала зменшення чисельності працівників органів внутрішніх справ. Зокрема, про плани скорочення на 30% говорив очільник міністерства Арсен Аваков.

Однак, в порівнянні з 2014 роком чисельність працівників МВС (разом з НПУ, НГУ, ДПС, ДСНС, Міграційною службою) навіть збільшилась з 244 тис. до 372 тис. осіб, авторитет МВС істотних змін не зазнав, питання усунення дублювання повноважень ще вирішується у комплексі реформи всіх правоохо-

ронних органів. Залишилося, на мій погляд, не вирішеним і питання ефективності проведеної реформи.

Ефективність в Експертній службі, до проведеної реформи, оцінювалась в першу чергу за якістю проведених оглядів місць подій та за якістю проведених експертиз. Після реформування МВС, до оглядів місць подій працівники Експертної служби МВС майже не залучаються (винятком є лише ОМП за фактом ДТП). Тобто, після реформи, Експертна служба, через не залучення до ОМП не контролює якість проведення оглядів, внаслідок чого і не вживає заходів щодо їх покращення.

Керівництвом НПУ також вже піднімалися питання через погіршення якості проведених оглядів місць подій. Погіршення якості в першу чергу стосується кількості та якості вилучених речових доказів.

Якість проведення ОМП доцільно розглядати в комплексі з проведеними експертизами та їх висновками.

Зрозуміло, що в разі вилучення об'єктів у недостатній кількості або поганої якості, провести експертизу та відповісти на запитання слідчого неможливо. Відсутність категоричних відповідей у висновках експерта, не допомагає працівникам слідчих підрозділів направити матеріали кримінального провадження до суду, а результати експертиз є одним з основних доказів у кримінальних провадженнях.

Відомо, що після реформування, деякі працівники Експертної служби (в основному криміналісти) залишились працювати у підрозділах Національної поліції. Зазначені працівники, зрозуміло, не виконують експертизи, а лише допомагають слідчим при проведенні оглядів місць подій, інших слідчих діяч у вигляді вилучення і упакування речових доказів. Тобто, по суті виконують роботу техніків-криміналістів (які працювали в Експертній службі до реформи). Аналогічні функції виконують і працівники вибухотехнічних підрозділів Національної поліції, більшість з яких, до реформи, працювали на посадах в науково-дослідних експертно-криміналістичних центрах. Наразі, вибухотехніки НПУ виконують по суті функції техніків-саперів.

Зрозуміло, що працівник Експертної служби краще знає, що саме потрібно вилучити і в якій кількості для проведення в подальшому відповідної експертизи. Інспектори-криміналісти та вибухотехніки поліції не проводять експертиз, внаслідок чого і не зацікавлені в результатах їх проведення та покращенні своїх знань. Через плінність кадрів в підрозділах НПУ, будь-які заняття суттєво не поліпшать проблему якості оглядів місць подій.

Таким чином, внаслідок відсутності зв'язку в ланцюгу «огляд – експертиза» та неможливості запровадження контролю за якістю проведення ОМП, одним з негативних наслідків реформи МВС стало погіршення якості ОМП, що призводить до суттєвих проблем з доказами у кримінальних провадженнях.

Також слід зазначити, що в таких видах досліджень, як пожежно-технічне, або вибухотехнічне без практичного досвіду, неможливо стати кваліфікованим експертом та якісно проводити експертизи. На теперішній час навіть в профільних вищих навчальних закладах ДСНС питанню встановлення причини пожежі приділяють за період всього навчання менше 10 годин занять. Це призводить до відсутності необхідних знань (з встановлення причини пожежі) навіть у випускників профільних навчальних закладів. Дослідження вибухів саморобних вибухових пристроїв, наскільки відомо, не вивчається в жодному навчальному закладі МВС. Таке навчання наразі може забезпечити тільки практична робота в вибухотехнічних підрозділах поліції.

На моє переконання, практичний досвід разом з проведенням за цим напрямком експертних досліджень є дуже важливою та необхідною вимогою для підвищення рівня експертів.

При теперішніх умовах, через деякий час станеться ситуація коли експертизи по пожежах будуть виконувати експерти, які пожеж не бачили, а через деякий час ще й навчати підлеглих. Це майже те саме коли хірургів будуть навчати спеціалісти, які ніколи не проводили операції.

Таким чином, незалучення працівників Експертної служби до ОМП, пов'язаних з вибухами та пожежами, призводить

до відсутності у них практичного досвіду та до поступового зниження рівня експертів відповідних напрямків.

До реформи, в підрозділах ОВС, в якості спеціалістів, участь в ОМП брали працівники Експертної служби. На теперішній час в підрозділах поліції, в якості спеціалістів, працюють інспектори-криміналісти. Тобто, кількість працівників поліції в відділах (відділеннях), за рахунок експертів, скоротити не вдалося. Тобто, не вдалося скоротити і бюджетні витрати на утримання підрозділів поліції за рахунок експертів.

Крім того, через не проведення інспекторами-криміналістами експертиз, для їх призначення слідчому необхідно прямувати до «кущових» підрозділів Експертної служби (50 км) або до обласного центру (а це інколи 200 км). Тобто, постійно витрачається час та гроші не тільки для призначення експертизи, але й для її отримання, а інколи і для надання додаткових матеріалів. Таким чином, скорочення експертних посад в підрозділах поліції призвела до збільшення витрат, а не до їх зменшення.

Також з проблемами після реформування стикнулися і підрозділи вибухотехнічної служби поліції. По перше, це погіршення якості проведення ОМП за фактами вилучення вибухонебезпечних матеріалів через відсутність відповідальності за якість проведення експертиз. По друге, це необхідність вибухотехнікам займатися не типовою роботою, а саме: реєстрацією документів, охороною будівлі, кадровими, штабними питаннями, матеріальним забезпеченням, перевітками підрозділів та багато іншим.

Внаслідок чого розпиляються сили та засоби і досить часто бракує працівників для виїзду на ОМП. Крім того реформа призвела до збільшення вибухотехніків НПУ. Наприклад в Запорізькому НДЕКЦ до реформи, спеціалістів вибухотехніків було 10 осіб, а на теперішній час в Запорізькому НДЕКЦ 8 посад. Крім того, в вибухотехнічному підрозділі Національної поліції в Запорізькій області працює 20 осіб. Тобто, після реформування Експертної служби, кількість вибухотехніків в Запорізькій області збільшилась майже в 3 рази.

На теперішній час в Україні пошуком та знищенням вибухонебезпечних матеріалів займаються піротехнічні підрозділи ДСНС та вибухотехнічні підрозділи Національної поліції. Розмежування їх функцій, щодо вилучення і знищення вибухонебезпечних предметів, регулюється відповідними наказами. Однак, навіть наявність наказів не забезпечує відсутність спірних моментів та непорозумінь між підрозділами (наприклад: кому саме необхідно знищувати небезпечний об'єкт). Крім того, працівники ДСНС, відповідно до наказу, виїжджають на вилучення та знищення впродовж трьох діб. Вказаний термін не може задовольняти працівників поліції, яким потрібно охороняти весь час місце виявлення такого об'єкта. Вибухотехніки поліції виїжджають одразу після виклику, тобто набагато мобільніше. Крім того, працівники ДСНС вибухонебезпечні матеріали (вибухові речовини та засоби підриву) перевозять без охорони та без табельної зброї, внаслідок чого не виключені випадки злочинних посягань на такі піротехнічні групи працівників ДСНС.

Таким чином, на базі підрозділів ДСНС та Національної поліції, доцільно було б створити одну вибухотехнічну службу, працівники якої вилучали, знищували всі небезпечні об'єкти на території країни. Вказані зміни дозволили б покращити організацію роботи, поліпшити матеріально-технічне забезпечення підрозділів (за рахунок об'єднання), скоротити керівні посади, зменшити бюджетні витрати та т. ін.

Підсумовуючи вищезазначене, на мою думку, реформування Експертної служби призвело до зменшення якості ОМП, до збільшення бюджетних витрат на утримання правоохоронної системи, а в подальшому призведе і до погіршення професійності експертів деяких напрямків.

1. Про Національну поліцію: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

2. Про затвердження Положення про Експертну службу МВС України: Наказ МВС від 03.11.2015 № 1343. Зареєстровано у Міністерстві юстиції України 06 листопада 2015 року за № 1390/27835. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text>.

О. П. Горпинюк,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін,
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*

П. М. Лепісевич,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

**ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ
ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
БОРТЬБИ З КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ
АБО ПРОТИДІЇ КІБЕРАТАКАМ**

У Верховній Раді України зареєстровано два законопроекти, спрямовані на підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю та протидії кібератакам. Зокрема йдеться про Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю та використання електронних доказів» (зареєстровано за № 4004 від 01.09.2020) та Проект Закону України про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо підвищення ефективності протидії кібератакам (зареєстровано за № 4003 від 01.09.2020). Уважне вивчення положень законодавчих змін до кримінального процесуального законодавства, передбачених вказаними законопроектами дозволило виявити певні упущення та недосконалості, на які вважаємо за потрібне звернути увагу. Так, Проектом Закону № 4004 передбачається правовий порядок отримання та використання інформації в електронній (цифровій) формі

у кримінальних провадженнях та запроваджується поняття електронних доказів[1]. При цьому передбачається надання слідчим органам доступу до інформації в електронній (цифровій формі) у порядку здійснення заходів забезпечення кримінального провадження, проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Доступ до відповідної інформації, особливо у порядку проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаний з втручанням у приватне спілкування, отриманням інформації про приватне життя не лише осіб, які причетні до вчинення кримінальних правопорушень, але й сторонніх осіб, з якими контактують правопорушники. У зв'язку з цим виникає питання захисту відповідної інформації в електронній (цифровій) формі, особливо тієї, яка не використовується у кримінальному провадженні. У чинному КПК України (ст.255) передбачено заходи захисту відомостей, речей та документів, які отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які не використовуються у провадженні. Видається доцільним доповнити зазначену статтю після слів відомостей, речей та документів, **вказівкою на інформацію в електронній (цифровій) формі**. Враховуючи принцип системності законодавчого регулювання, варто звернути увагу також на те, що Проектом Закону № 4004 не враховано необхідність внесення змін до ст. 256 КПК України «Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні», де відсутня вказівка на інформацію в електронній (цифровій) формі, яка також за пропонуваними законодавчими змінами може бути використана в доказуванні. Тому, варто зазначену статтю після слів речі та документи або їх копії доповнити **вказівкою на інформацію в електронній (цифровій) формі**.

Другим Проектом Закону № 4003 передбачається введення до КПК України нового заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді термінового збереження інформації. За новою редакцією ст. 159 КПК України тимчасовий доступ до терміново збереженої інформації в порядку, передбаченому главою 15¹ цього Кодексу, яка не охороняється Законом України «Про захист персональних даних» або не передається та

не зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб, здійснюється на підставі постанови прокурора, слідчого[2]. Таким чином на відміну від тимчасового доступу до речей і документів, який здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду, тимчасовий доступ до терміново збереженої інформації позбавлений судового контролю.

При цьому вказівка у новій редакції ст.159 КПК України на інформацію, яка не охороняється Законом України «Про захист персональних даних» викликає певні застереження. Так, відповідно до Проекту Закону № 4003 пропонується включення до КПК України статті 166¹. Термінове збереження інформації. У частині 1 зазначеної статті вказується: коли існують обґрунтовані підстави вважати, що у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених розділами V (стаття 176), VI (частина 3 статті 190), VII (статті 200 та 231), XII (статті 300, 301), XVI Особливої частини Кримінального кодексу України, інформація, що міститься в електронних інформаційних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, інформаційних (автоматизованих), телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних системах або невід'ємних частинах цих систем, може бути втрачена або змінена прокурор або слідчий приймає постанову про зобов'язання власника, володільця або утримувача такої інформації терміново її зберегти із забезпеченням цілісності та незмінності протягом часу, який необхідний для того, щоб здійснити тимчасовий доступ до терміново збереженої інформації [2].

За редакцією цієї статті термінове збереження інформації обмежується провадженнями під час розслідування чітко визначених кримінальних правопорушень, що у ній визначенні. Водночас інформація, отримана під час розслідування посягань, передбачених ст.ст. 300, 301 КК України у багатьох випадках стосується особистого життя людини (наприклад у частині створення творів, що пропагують культ насильства та жорстокості за участі неповнолітніх, створення творів, продукції

порнографічного характеру за участі неповнолітніх тощо). У таких випадках, доступ до приватної інформації потребує особливого судового контролю. Крім цього, видається, що термінове збереження інформації може бути необхідне під час розслідування багатьох інших правопорушень, що не визначені в новій ст. 166-1 КПК (наприклад, низка злочинів, у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку). Викладене дозволяє констатувати недоцільність запровадження такого заходу забезпечення кримінального провадження як доступ до терміново збереженої інформації саме у такій редакції як запропоновано Проектом Закону № 4003.

Таким чином, з урахуванням проведеного огляду двох законопроектів, які передбачають пропозиції до КПК України у частині підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю та протидії кібератакам, можна констатувати необхідність у їх перегляді та певному коректуванні.

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю та використання електронних доказів: Проект Закону України від 31.08.2020 № 4004. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69771 (дата звернення: 27.09.2020).

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо підвищення ефективності протидії кібератакам: Проект Закону України від 01.09.2020 № 4003. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69770 (дата звернення: 27.09.2020).

К. А. Гурковська,

викладач кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*

К. М. Костовська,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

МІСЦЕ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ У СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

У юридичній літературі під джерелом адміністративного права розуміють зовнішню форму вираження його норм. Відомо, що по своєму змісті адміністративно-правова норма відрізняється від норм інших галузей права тим, що регулює відносини управлінського характеру. Нормами адміністративного права визначаються границі належного поведіння органів виконавчої влади, їхніх службовців, громадян, а також громадських організацій (їхніх органів) у сфері виконавчо-розпорядницької діяльності держави.

За допомогою адміністративно-правових норм органи керування, державні що служать, громадяни, громадські організації наділяються певними повноваженнями. У цих нормах установлюються також гарантії реалізації прав і дотримання обов'язків.

Отже, завдяки дії адміністративно-правових норм створюється певний правовий режим управлінської діяльності. Адміністративно-правові норми втримуються безпосередньо в Конституції України, законодавчих актах, нормативних наказах, постановах уряду, інших нормативних актах державних органів, рішеннях місцевих рад. До джерел адміністративного права ставляться не тільки самі нормативні акти державних

органів, але й затверджені цими актами кодекси, устави, правила й т. п., що регулюють управлінську діяльність.

Таким чином, джерело адміністративного права – це акт правотворчості органів державної влади, органів виконавчої влади, що складається з адміністративно-правових норм або навіть одного правила поведінки, що регулює виконавчо-розпорядницьку діяльність. Якщо акт охоплює поряд з нормами адміністративного права норми інших галузей права (фінансового, цивільного й ін.), то для адміністративного права він буде джерелом лише в частині, що як би наповнена адміністративно-правовим змістом.

Кожне джерело адміністративного права відрізняється від інших своїми особливостями, обумовленими цільовою спрямованістю й змістом норм, які його становлять, їхньою юридичною чинністю, масштабом функціонування (дії). Джерело може бути загальною й локальною дією, обов'язковим до виконання всіма органами керування й об'єктами, незалежно від підпорядкування, або як тільки підприємствами, установами, посадовими особами, підвідомчими органу, що видав акт. До системи джерел адміністративного права ставляться нормативні акти, що діють у межах України, а також такі, котрий регулюють роботу українських установ за кордоном. Можуть існувати джерела, що діють у межах області, міста, району й т. п. [2].

Специфіка джерел адміністративного права визначається також їхньою субпідрядністю, що у свою чергу відображає дію принципу централізму. Складовою частиною останнього є положення про обов'язковість рішень вищих органів для нижчестоящих.

Супідрядність джерел виражається в наступному: а) всі вони ґрунтуються на нормах Конституції й законах України, що мають вищу юридичну чинність; б) джерела – нормативні акти органів виконавчої влади всіх ланок служать юридичною базою для джерел – нормативних актів, які приймаються нижчими органами виконавчої влади; в) джерела – нормативні акти вищих органів виконавчої влади характеризуються більшим масштабом дії, чим аналогічні акти нижчих органів;

г) джерела – нормативні акти галузевого (відомчого) характеру базуються на джерелах загального характеру.

Закріплені в Конституції норми мають пряму адміністративно-правову спрямованість. Вони визначають основи формування та діяльності органів виконавчої влади, розмежовують повноваження між центральними й місцевими органами влади, закріплюють права і свободи громадян щодо здійснення ними державного управління, участь громадських організацій в управлінні державними та громадськими справами тощо [1].

Конституція України як джерело адміністративного права забезпечує діяльність органів виконавчої влади, місцевого самоврядування й, разом з тим, визначає способи захисту прав громадян від зловживань з боку владних структур. Так, у Основному Законі окреслено систему органів виконавчої влади, їх найважливіші повноваження, організацію діяльності, зовнішні форми правових актів тощо. Поряд з цими положеннями в Конституції містяться норми, що встановлюють адміністративно-правовий статус громадян, обов'язки й відповідальність представників влади, а також фіксують форми контролю за діяльністю органів і посадових осіб виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Проте роль Конституції України як першорядного джерела адміністративного права не може бути зведена лише до прямого регулювання основних питань управлінської діяльності. Деякі конституційні норми передбачають необхідність видання окремих законів – джерел адміністративного права. Крім того, багато положень конкретизуються в чинному законодавстві – різних законодавчих актах, актах Президента України, нормативних постановках Кабінету Міністрів України, нормативних наказах міністерств й інших актів управлінського характеру [3].

Аналіз відповідних конституційних положень дає можливість дійти висновку, що Конституція України є головним джерелом адміністративного права, тому що: по-перше, закріплює систему органів виконавчої влади; по-друге, у ній матеріалізуються принципи державного управління; по-третє,

встановлюються права і обов'язки громадян в управлінській сфері; по-четверте, має вищу юридичну силу; по-п'яте, конституційні положення є базою для інших джерел права.

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. Із змінами, внесеними згідно із Законом № 586-VII від 19.09.2013.

2. Адміністративне право України: підручник для юридичних вузів і фак. / Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, В. М. Гарашук та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. Х., 2000. 520 с.

3. Стариков Ю. Н. Курс адміністративного права: в 3 т. / Ю. Н. Стариков. М., 2002. Т. 1: История. Наука. Предмет. Нормы. Субъекты. 728 с.

4. Алфьоров С. М., Ващенко С. В., Долгополова М. М., Купін А. П. Адміністративне право. Загальна частина: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 216 с.

О. А. Гуцуляк,
ад'юнкт кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ ПРЕВЕНТИВНОЇ ФУНКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТЛІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Діяльність органів Національної поліції України є багатогранним процесом, через який реалізується державна політика у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку (ст. 1 ЗУ Про Національну поліцію) [1].

Аналізуючи дану норму, вбачається, що державна політика у перелічених сферах суспільних відносин, а точніше її реалізація, є метою, досягнення якої покладено на державне утворення. Окреслена мета передбачає визначення чітких завдань, із виконанням яких вона може бути досягнута. Тобто завдання повинні визначатись лише виходячи з мети діяльності, формуватися та впливати з неї, з урахуванням адміністративно-територіальних, демографічних, економічних, культурно-релігійних та інших чинників, що впливають на стан забезпеченості прав та свобод людини та громадянина, інтересів суспільства та держави, рівня злочинності, належного рівня публічної безпеки та правопорядку.

В діяльності Національної поліції України досягнення мети визначається реалізацією покладеного на неї завдання – надання поліцейських послуг. Такі послуги реалізуються у чітко визначених сферах суспільних (публічних) відносин, таких як: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних,

соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1; 2].

Надання поліцейських послуг у зазначених сферах, як основне завдання Національної поліції, забезпечується шляхом виконання певних функцій. Визначити гносеологічний зміст конкретної функції, означає визначити структуру та повноваження конкретного органу, і виконавчої влади, зокрема [3]. А це, на наш погляд, ключове завдання для удосконалення діяльності органів та підрозділів Національної поліції, що в свою чергу забезпечить реалізацію визначеної вище державної політики. Розуміння сутності функцій поліції спряє чіткому усвідомленню їх ролі та місця у системі органів публічної влади.

На важливість досліджуваної проблематики щодо визначення основних функцій правоохоронних органів, у тому числі Національної поліції України, була звернуто увагу в працях вчених з адміністративного права, теорії держави і права, конституційного права та інших галузевих наук, зокрема: В. Б. Авер'янова, Ю. П. Битяка, О. М. Бандурки, В. М. Гаращука, М. М. Тищенко, С. О. Шатрави, Я. М. Когута, М. В. Коваліва, В. К. Колпакова, О. І. Остапенка.

Правильне розуміння функцій органу виконавчої публічної влади дає змогу чітко їх відрізнити від меж повноважень та способу дії органу публічної влади і його посадових осіб. Це спрямовує орган публічної влади на керування у своїй державно-владній діяльності повноваженнями, а не загальною та доволі абстрактною функцією; спрямовує діяльність органу публічної влади у русло виконання завдань і цілей його створення та існування; надає можливість законодавцеві більш виважено підходити до визначення переліку функцій та повноважень органів публічної влади у т.з. установчих і статусних актах, що сприятиме покращенню структури таких актів [4, с. 213]; забезпечує реалізацію дотримання прав та свобод людини; належний рівень добробуту усіх прошарків населення України; забезпечення безпеки територіальних об'єднань громадян в Україні.

Аналізуючи Закон України «Про Національну поліцію» та Положення про Національну поліцію [2], можемо виокремити наступну систему функцій Національної поліції: 1) соціальна та сервісна функція; 2) превентивна та профілактична функція; 3) кримінально-процесуальна функція; 4) оперативно-розшукова функція; 5) дозвільна функція; 6) охоронна функція; 7) функція матеріально-технічно забезпечення; 8) функція міжнародного співробітництва; 9) функція інформаційного забезпечення; 10) науково-методична функція; 11) кадрова функція; 12) функція соціально-правового захисту. Вже з назв вказаних функцій, котрі відображають їх зміст, цю систему можна поділити на дві групи, або як пропонує Д.С. Денисюк, на два блоки [5]: внутрішньо-організаційні та зовнішні функції.

До зовнішніх або, радше, основних функцій Національної поліції, відносяться: 1) соціальна та сервісна функція; 2) превентивна та профілактична функція; 3) кримінально-процесуальна функція; 4) оперативно-розшукова функція; 5) дозвільна функція; 6) охоронна функція.

Переважає більшість науковців схиляється до твердження що, стратегічним напрямом еволюції органів правопорядку є перехід від реактивного способу впливу на злочинність, і ствердження концепції проактивної діяльності. Вона передбачає відхід від репресивної інтервенційної державної політики у правоохоронній сфері, визнання особливої соціальної значущості проблеми протидії правопорушенням, налагодження тісної взаємодії державних і комунальних суб'єктів поліцейської діяльності з інститутами громадянського суспільства у здійсненні роз'яснювальної превентивної діяльності, для коригування деструктивної поведінки окремих громадян й усунення чинників, що детермінують правопорушення [6]. А це охоплюється поняттям «превентивна функція поліції», яка поряд з кримінально-процесуальною, оперативно-розшуковою займає чільне місце за значущістю серед основних поліцейських функцій.

З'ясовуючи її зміст, слід звернутись до окремих тезисних ознак, котрі мають місце у сучасній науковій думці. Так,

С. М. Школа зазначає, що профілактика правопорушень здійснюється в рамках адміністративної діяльності поліції – підзаконної, цілеспрямованої виконавчо-розпорядчої діяльності уповноважених суб'єктів з організації та здійснення охорони публічного порядку, забезпечення публічної безпеки, запобігання адміністративним і кримінальним правопорушенням і їх припинення [7, с. 130].

Ф. І. Фелик зазначає, що функціями профілактичної діяльності Національної поліції України можуть бути: 1) стратегічне та поточне планування профілактики правопорушень; 2) виявлення проблемних аспектів профілактичної діяльності та розробки заходів щодо їх усунення; 3) виявлення осіб, схильних до девіантної поведінки, зокрема шляхом тісної співпраці зі шкільними та іншими закладами освіти, органами опіки та піклування, громадськими формуваннями, підприємствами, установами, організаціями тощо; 4) проведення роз'яснювальної роботи з особами, схильними до девіантної поведінки, застосування інших методів профілактичного впливу; 5) збір, обробка, узагальнення та аналіз статистичних даних щодо вжитих профілактичних заходів та рівня їх результативності [8].

А також варто зупинитись на тісній співпраці уповноважених осіб Департаменту превентивної діяльності з територіальними органами самоуправління, що ґрунтується на визначенні проблемних питань у сфері забезпечення публічної безпеки конкретного територіального утворення, з притаманними тільки йому особливостями.

Спираючись на викладене, вважаємо превентивну функцію Національної поліції напрямом діяльності уповноважених суб'єктів щодо забезпечення та підтримання публічної безпеки шляхом виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, виявленням та припиненням правопорушень, забезпечення усунення загроз життю та здоров'ю людей, явних та можливих порушень прав та свобод людини та громадянина, вжиття заходів щодо захисту інтересів держави та суспільства.

Превентивну функцію слід розглядати як в широкому розумінні (в контексті заходів в межах держави), так і локальному (зокрема, щодо забезпечення належної безпеки окремих громадян та їх адміністративно-територіальних об'єднань).

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

2. Про затвердження Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 877. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-p>.

3. Проневич О. С. Функції поліції (міліції): нормативно-доктринальна інтерпретація. URL: <http://radnuk.info/statti/565-pranoohor/14779-2011-01-19-02-35-05.html>.

4. Адміністративна (поліцейська) діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина: підручник / за ред. Ю. І. Римаренка, Є. М. Моїсєєва, В. І. Олефіра. К.: КНТ, 2008. 816 с.

5. Денисюк Д. С. Функції Національної поліції України: поняття та класифікація. URL: <http://www.lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=59>.

6. Проневич О. С. Проактивна діяльність поліції (міліції) як складова сучасної парадигми охорони правопорядку. *Форум права. Науковий журнал (електронне наукове фахове видання)*. ХНУВС. 2011. № 3. С. 639–643.

7. Школа С. М. Правові засади профілактичної роботи національної поліції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 129–132.

8. Фелик В. І. Система функцій профілактичної діяльності Національної поліції України. *Порівняльне аналітичне право*. 2016. № 2. С. 156–158.

Ю. В. Гуцуляк,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики
факультету № 1 ІПФНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ІСТОРИЧНЕ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ДІЗНАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Інститут дізнання в кримінальному процесуальному законодавстві з правової та історичної сторони є невід'ємним. Його становлення має ґрунтовне наукове підґрунтя. З черговим витком розвитку національного кримінального процесуального законодавства становлення цього інституту набуло нового правового забарвлення.

Успішність змін, які навіть важко назвати «докорінними» можливо буде оцінити лише з часом, але неоднозначність і суперечливість деяких з них критично можна оцінити вже зараз.

Відразу зауважимо, що визначення змісту дізнання завжди стояло гостро у вітчизняній кримінально-процесуальній науці. В усі часи системи норм щодо кримінального провадження, зокрема змісту дізнання, по різному визначало його місце і надіяло виконання при цьому різними функціями, часом неоднозначними.

Так, існувала думка, що в кримінальному процесі марно давати, якесь єдине і встановлено поняття дізнання, оскільки цей термін не можна розглядати в якомусь єдиному значенні, – його можна розглядати, і як частину кримінального судочинства, і як кримінально-процесуальний інститут, і як форму розкриття злочинів (розслідування їх), а відповідати про дізнання, про його зміст, необхідно в залежності від того, з яких позицій його висвітлювати[1, с. 8]. Таке положення піддавалось справедливій критиці, зокрема В. В. Вапнярчуком [2, с. 22–23], адже

понятійний апарат має не малозначне значення не лише для теорії юридичної науки, але й для практики її застосування, будь-яке непорозуміння змісту призводить до практичних конфліктів норм закону, що тягне його недієвість.

Спробуємо коротко прослідкувати становлення поняття інститут дізнання в Україні, відразу зауваживши, що становлення таке було під впливом російського законодавства, що було тенденцією історичного характеру.

Початок формування дізнання бере 8 червня 1960 року з виданням такого додатку до Указу Алесандра II, як «Наказ полиции о производстве дознания по происшествиям, могучим заключать в себе преступление или проступок». Саме цим документом попереднє розслідування «де юре» було поділене на дізнання та слідство. Підтвердження такої позиції відбулося 1864 року з прийняттям «Устава уголовного судопроизводства Русской империи» [3]. Було закріплено, що дізнання здійснюється під керівництвом прокурора загальною поліцією, корпусом жандармів, а також посадовими особами деяких адміністративних установ, які виконували поліцейські функції в окремих галузях державного управління, і мало 2 види: негласне розвідування (таємне дізнання) та проведення невідкладних слідчих дій [2, с. 7–8]. Дізнання представляло собою етап розкриття злочину, який включав в себе заходи негласного розшуку; спосіб перевірки заяв та повідомлень про злочини на предмет встановлення наявності підстав до порушення кримінальної справи; форму попереднього розслідування [4, с. 55]. За законом прокурор не мав права посилатись в суді на результати поліцейського дізнання, але йому дозволялось зачитувати під час судового розгляду кримінальної справи протоколи проведених судовим слідчим дій [7, с. 137]. Тому деякі вчені того часу не вважали дізнання процесуальною діяльністю, керуючись тим, що вона направлена не на встановлення інформації яка б мала судовий характер, тобто ці дані не мали доказового значення [8, с. 374]. Хоча й існували думки, згідно яких не вбачалось процедурних відмінностей між діяльністю поліцейською та судовою по розслідуванню злочинів [9, с. 1341–1342].

З розвитком наукової думки його розглядали і як початковий етап розслідування [5, с. 52; 6, с. 161]; і як не лише початковий етап розслідування і невідкладну діяльність направлену на фіксацію доказів по справі, але й діяльність, яка могла б повністю замінити попереднє слідство [10, с. 188]; і як початковий етап розслідування кримінальної справи, пришвидшене і спрощене розслідування в повному обсязі простих справ, по яких закон не вимагає обов'язкового проведення попереднього розслідування [11, с. 100–101]; і як самостійну стадію кримінального процесу [12, с. 69].

Як бачимо, дізнання, на перший погляд, було наділене неоднозначним юридичним змістом, що викликало в науці кримінального процесу суперечливі позиції і трактування. Так, в час створення інституту дізнання (1860–1864 рр.) дізнання носило специфічний оперативно-процесуальний характер відображаючи тим самим істинну поліцейську функцію в кримінальному судочинстві, виконувану відповідними чинами поліції та жандармерії. В часи радянської доби (починаючи з 1960 року – прийняття кримінально процесуального кодексу України) дізнання було інститутом процесуальним – формою попереднього (досудового) розслідування, хоч і уповноважувались до цього органи, в компетенцію яких входили як процесуальні так і оперативно-розшукові функції*.

Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року у ст. 215 визначає 2 форми досудового розслідування: досудове слідство і дізнання, розмежування між якими має за основу тяжкість вчиненого діяння: злочини і проступки. Особою яка в першу чергу вправі здійснювати провадження у формі і дізнання, і досудового слідства – є слідчий. А основними відмінностями між такими формами, на сьогоднішній день є: різні строки провадження, неможливість застосування всього комплексу запобіжних заходів, заборона проводити негласні слідчі (розшуко-

* Тут маються на увазі органи дізнання, передбачені ст. 101 КПК України 1960 року. Штатний розподіл яких в системі МВС, зокрема, передбачав розмежування осіб, які провадили дізнання і які здійснювали оперативно-розшукову діяльність, та все ж це був один орган.

ві) дії, особливості закінчення досудового розслідування. Дізнання на сьогоднішній день, як видно з трактування закону, стало процесуальним інститутом у кримінальному судочинстві без будь-якого натяку на поліцейську функцію. Але варто нагадати, що при виникненні дізнання воно відображало ту роль, діяльність функцію правовідносин людини з державою, яку відображає сам зміст цього слова. Адже дізнання зароджувалось в минулому саме як адміністративна діяльність поліції на першочерговому етапі розслідування [13, с. 164], дізнання в діяльності поліції було таке, що «закон навмисне не регламентує його точно.. для того саме, щоб не ставити діяльність поліції в рамки, які будуть сковувати її в швидкості, виборі засобів, неможливості діяти за обставинами» [8, с. 380]. За трактуванням же діючого КПК України, в якому відсутня стадія порушення кримінальної справи, дізнання виду 1960–2012 цей інститут втратив своє природне юридичне значення.

1. Павлухин Л. В. Расследование в форме дознания. Томск: Изд-во Томского ун-та, 1979. С. 8.

2. Вапнярчук В. В. Особливості процесуального становища особи, яка провадить дізнання. Х.: «ТОРСІНГ», 2001. 220 с.

3. Устав уголовного судороизводства 1864 г. Судебные с изложением рассуждений на коих они основаны. Ч. 2. Санкт-Петербург, 1867. 523 с.

4. Луковников Г. Д. Истоки дознания в российском уголовном судопроизводстве // Уголовный процесс и криминалистика на рубеже веков: сб. научн. тр. М.: Академия управления МВД России, 2000. 346 с.

5. Гельфанд И. О. О некоторых вопросах предварительного расследования в общесоюзном уголовно-процессуальном законодательстве // Научн. записки КГУ им. Т. Г. Шевченко: юрид. сб. Т. VII. Вып. 11. К., 1948.

6. Михеєнко М. М., Шибіко В. П., Дубинський А. Я. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. К., 1997.

7. Кони А. Ф. Собр. соч. в 8-ми томах / под общ. ред. В. Г. Базанова. Т. 1. Судебные следователи. М.: Юрид. лит., 1966.

8. Фойницький І. Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 2; печ. по 3-му изд. СПб., 1910. Санкт-Петербург: Изд-во «АЛЬФА», 1966. 603 с.

9. Люблинский П. И. Следователь, как судебный орган. *Судебное обозрение*. № 50 от 4 декабря 1905.

10. Вышинский А. Я. Доклад на V Всероссийском съезде деятелей советской юстиции. V-й Всероссийский съезд деятелей советской юстиции: стенографический отчет. М.: Юриздат, 1924.

11. Крылов И. Ф., Бастрыкин А. И. Розыск, дознание, следствие: уч. пособие. Л.: Изд-во ЛГУ, 1984.

12. Лебедев В. М. Судебная власть в современной России: проблемы становления и развития. СПб.: Лань, 2001.

13. Деришев Ю. В. Концепция уголовного досудебного производства в правовой доктрине России. Омская академия МВД Росси, 2004.

Н. І. Дідик,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*

О. А. Лементарчук,

здобувач вищої освіти, магістр
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Сучасне життя важко уявити без автомобільного транспорту. Це найбільш масовий, мобільний та зручний вид транспорту. Кількість автомобілів на вулицях міст невпинно збільшується, все більше громадян стають учасниками дорожнього руху. Проте не всі водії дотримуються правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. Щороку тисячі людей гинуть внаслідок злочинної недбалості або самовпевненості осіб, які керують транспортними засобами, десятки тисяч людей отримують тілесні ушкодження. На жаль, правопорушників не лякають ані високі штрафи, ані загроза позбавлення волі. Не сприяє поліпшенню цієї ситуації і наявність певних прогалин у законодавстві, неузгодженість норм різних галузей права, які регламентують питання відповідальності за правопорушення у сфері безпеки руху та експлуатації транспорту.

Проблема забезпечення безпеки дорожнього руху на дорогах України стосується кожного, оскільки всі ми є учасниками дорожнього руху як пішоходи, водії транспортних засобів чи пасажери. Порушення правил дорожнього руху часто супроводжується дорожньо-транспортними пригодами, наслідки яких бувають інколи дуже тяжкими.

Всесвітня організація охорони здоров'я зазначає, що у світі загальна кількість випадків смерті унаслідок дорожньо-транспортних аварій залишається неприпустимо високою – 1,25 мільйона випадків за рік. Переважна більшість (90%) усіх

смертельних випадків на дорогах припадає на країни із середнім і низьким рівнем доходу, до яких належить і Україна [1]. Знизити ці показники можливо лише за умови підвищення рівня культури пересування усіх учасників дорожнього руху, застосування низки превентивних заходів, а також підвищення ефективності адміністративної відповідальності за порушення правил дорожнього руху.

За 29 років незалежності України у ДТП загинули 174 095 осіб, а постраждали – понад 1 мільйон 264 тисяч [2].

В 2019 році кількість ДТП на дорогах України становило 160 675 випадків, 26 052 з цих ДТП – з потерпілими, в яких загинули 3 454 людини і 32 736 були травмовані. Найбільш розповсюджені види ДТП: зіткнення (63%); наїзд на транспортний засіб, що стоїть (15%); наїзд на перешкоду (12%).

Основні причини ДТП з потерпілими: перевищення безпечної швидкості руху – 8761 аварій (34% від усіх ДТП з постраждалими); порушення правил маневрування – 5 676 (22%); порушення правил проїзду перехресть – 2 132 (8%); недотримання дистанції – 1 967 (8%); порушення правил проїзду пішохідних переходів – 1 673 (6%).

Нетверезі за кермом і ДТП: 5 189 ДТП з 2019 року зареєстровано саме за перебування водіїв у нетверезому стані; 1 216 таких ДТП з загиблими та/або травмованими особами, в яких 106 осіб загинули і 1 616 травмовано [3].

Так, з початку 2020 року в Україні сталося 57 929 дорожньо-транспортних пригод. При цьому 1209 ДТП мали летальний результат. У порівнянні зі статистикою за аналогічний період 2019 року кількість смертельних ДТП зросла на 14,3%, а загальне число ДТП із постраждалими збільшилося на 4,2%. Попри те, що в піковий період карантину кількість автомобілістів на дорогах зменшилася – від 20% до 60%, число аварій значно зросло [4].

На кількість порушень у сфері дорожнього руху та тяжкість їх наслідків впливають різні умови й обставини, і суб'єктивні, й об'єктивні.

До них належать такі умови, як: низький рівень транспортної дисципліни учасників дорожнього руху, час доби, погода,

погане освітлення під час руху, неналежний стан доріг, автодорожнього устаткування, відсутність розмітки проїзної частини, знаків на небезпечних ділянках доріг, застарілі світлофори, нехтування елементарними вимогами безпеки з боку державних органів стосовно забезпечення належного стану доріг, неналежне виконання державного обов'язку стосовно учасників дорожнього руху та інші [5].

Звертаючись до норм чинного КУпАП, треба зазначити, що в цьому кодифікованому акті не систематизовано чітко адміністративні правопорушення у сфері дорожнього руху. Глава 10 КУпАП передбачає адміністративні правопорушення на транспорті, в галузі шляхового господарства і зв'язку, й зокрема, там містяться і норми, що визначають правопорушення у сфері дорожнього руху [6].

Безпосереднім об'єктом складу адміністративного правопорушення є конкретні суспільні відносини – суспільні відносини у сфері дорожнього руху, взяті під охорону конкретною статтею КУпАП.

Об'єктивна сторона в кожному конкретному випадку визначається диспозицією тієї чи іншої статті КУпАП, що передбачає відповідальність за протиправне діяння, яке є адміністративним правопорушенням у сфері дорожнього руху. Крім протиправного діяння (дії або бездіяльності) та шкідливих наслідків, що настали, до складу об'єктивної сторони адміністративних правопорушень у сфері дорожнього руху, як і будь-якого іншого правопорушення, входить причинно-наслідковий зв'язок між цим діянням і наслідками.

Суб'єктом адміністративної відповідальності у сфері дорожнього руху може бути тільки та особа, на яку покладено обов'язок щодо виконання тих чи інших правил, які охоплюються сферою правового регулювання дорожнього руху. Як правило, такими суб'єктами виступають водії транспортних засобів (особи, що керують транспортним засобом), в окремих випадках – пішоходи, пасажири транспортного засобу.

Якщо суб'єктом адміністративного правопорушення є фізична особа, то суб'єктивна сторона складу правопорушення

характеризується виною. Поряд з обов'язковими ознакам суб'єктивної сторони адміністративного правопорушення, якими є умисел і необережність, можуть бути і факультативні: мотив і мета.

Підсумовуючи, варто зазначити, що дослідженню відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, приділяється чимала увага не лише в нашій державі, але й за кордоном. Проте, незважаючи на досить ґрунтовну наукову розробку цієї тематики, чинне законодавство України щодо встановлення відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, потребує більш глибокого концептуального дослідження та вироблення з цього приводу пропозицій щодо внесення певних змін у законодавство України, що сприятимуть більш ефективному впливу на свідомість кожного члену суспільства щодо попередження скоєння таких правопорушень не лише сьогодні, але й у майбутньому.

1. Причини та динаміка ДТП в Україні та країнах світу у 2018 році. URL: <http://svobodaslova.in.ua/news/read/24847>.

2. У МВС порахували кількість загиблих у ДТП за весь час незалежності України. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/07/18/7259789/>

3. В Україні протягом року сталося понад 160 тис. ДТП. URL: <https://ua.112.ua/avarii-np/v-ukraini-za-rik-vidbulosia-ponad-160-tys-ntp-za-hynuly-35-tys-osib-524780.html>

4. В Україні з початку року зростає кількість смертельних ДТП. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/07/14/novyna/suspilstvo/ukrayini-poc-hatku-roku-zroslo-kilkist-smertelnyh-ntp>

5. Михайлов Р. І. Забезпечення адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері безпеки дорожнього руху в сучасних умовах: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. Академія праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. К., 2011. 20 с.

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 80731-X. *Відомості Верховної Ради*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

М. С. Долинська,
доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри господарсько-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

**НОТАРІУС ЯК СУБ'ЄКТ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ПОРУШЕННЯ НОРМ ЗАКОНУ УКРАЇНИ
«ПРО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЮ
ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) ДОХОДІВ,
ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ,
ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ
ТА ФІНАНСУВАННЮ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ
ЗБРОЇ МАСОВОГО ЗНИЩЕННЯ»**

Законом України від 18 травня 2010 р. № 2258-17 «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» внесено зміни до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», на нотаріусів було покладено обов'язок здійснювати первинний фінансовий моніторинг [1, с. 259].

Правове регулювання здійснення фінансового моніторингу в Україні відбувається численними нотаріальними актами. Зокрема, таким основним законодавчим актом виступає Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», прийнятий 6 грудня 2019 року за № 361-ІХ.

Фінансовий моніторинг – сукупність заходів, що вживаються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації, що включають проведення двох рівнів фінансового моніторингу: державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу.

Відповідно до положень підпункту г пункту 7 частини 2 статті 6 вищевказаного Закону № 361-ІХ, нотаріуси виступають суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

Об'єкт фінансового моніторингу складають дії з активами, пов'язані з відповідними учасниками фінансових операцій, які їх проводять, за умови наявності ризиків використання цих активів з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та/або фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також будь-яка інформація про такі дії чи події, активи та їх учасників.

Законодавцем визначено, що до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, належать будь-які дії, які пов'язані із вчиненням фінансової операції чи правочину з доходами, одержаними злочинним шляхом, а також вчиненням дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких доходів, чи володіння ними, прав на такі доходи, джерел їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуттям, володінням або використанням доходів, одержаних злочинним шляхом.

Нотаріус, як суб'єкт первинного фінансового моніторингу (надалі СПФМ) повинен дотримуватися таємниці фінансового моніторингу, тобто зберігати інформацію, яка була ним отримана під час проведення фінансового моніторингу, зокрема: інформацію про фінансові операції та їх учасників, а також інформацію, що може бути пов'язана з підозрою у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванні тероризму та/або фінансуванні розповсюдження зброї масового знищення та/або іншими незаконними фінансовими операціями.

При цьому наголошуємо, що відповідно до частин 5 та 6 статті 8 Закону України «Про нотаріат», подання нотаріусом в установленому порядку та у випадках, передбачених вищевказаним Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», інформації центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запо-

бігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, не є порушенням нотаріальної таємниці.

Законодавець наголошує, що нотаріус не несе дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, інформації про фінансову операцію, навіть якщо такими діями завдано шкоди юридичним або фізичним особам, та за інші дії, якщо він діяв у межах виконання вищевказаного Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Однак, нотаріуси, як СПФМ є відповідальними за проведення фінансового моніторингу, та у разі порушення вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» несуть визначену законодавством відповідальність у статті 32 законодавчого акту.

Так, у разі невиконання (або неналежного виконання) СПФМ, в тому числі нотаріусом, до нього адекватно вчиненому порушенню, протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше ніж через три роки з дня його вчинення можуть застосовуватися наступні певні заходи впливу.

До нотаріусів за порушення вимог закону № 361-IX, як СПФМ, можуть бути здійснені наступні засоби впливу: письмове застереження; штраф; укладення письмової угоди із СПФМ, за якою суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язується сплатити визначене грошове зобов'язання та вжити заходів для усунення та/або недопущення в подальшій діяльності порушень вимог законодавства у сфері запобігання

та протидії, забезпечити підвищення ефективності функціонування та/або адекватності системи управління ризиками тощо.

Покарання у вигляді питання щодо анулювання ліцензії та/або інших документів, що надають право на здійснення діяльності, з провадженням якої в особи виникає статус суб'єкта первинного фінансового моніторингу (у даному випадку, анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю нотаріуса), у встановленому законодавством порядку є досить складним та проблематичним.

Так, у статті 12 Закону України «Про нотаріат», окремо не виділено таку підставу для анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю, як порушення вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Тому, основними підставами у даному випадку, на нашу думку можуть бути: винесення щодо нотаріуса обвинувального вироку суду, який набрав чинності; закриття кримінального провадження щодо нотаріуса з nereабілітуючих підстав; неодноразове порушення нотаріусом законодавства або грубе порушення закону, яке завдало шкоди інтересам держави, фізичним та юридичним особам, при вчиненні нотаріальних дій та/або інших дій, покладених на нотаріуса відповідно до закону, за умови що такі порушення встановлені рішенням суду.

До нотаріусів, як СПФМ, можуть бути застосовані штрафи у розмірах, які є досить значними та встановленими законодавцем у статті 32 вищевказаного Закону. Наприклад, за порушення вимог щодо здійснення належної перевірки, вимог щодо виявлення належності клієнтів та інших осіб до політично значущих осіб, членів їх сімей, осіб, пов'язаних з ними, у випадках, передбачених законодавством, – з нотаріуса стягується штраф до 12 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; за неподання, несвоєчасне подання, порушення порядку подання або подання спеціально уповноваженому органу недостовірної інформації у випадках, передбачених законодавством, – у роз-

мірі до 20 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; за перешкоджання суб'єкту державного фінансового моніторингу у здійсненні ним нагляду у сфері запобігання та протидії, у тому числі за недопуск до проведення перевірки з питань дотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії, створення перешкод у її проведенні та/або неподання, подання не в повному обсязі, подання недостовірної інформації/документів, подання копій документів, у яких неможливо прочитати всі зазначені в них відомості, на запит суб'єкта державного фінансового моніторингу, необхідних для здійснення ним нагляду у сфері запобігання та протидії відповідно до Закону, – у розмірі до 20 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; за невиявлення, несвоєчасне виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, та порушення порядку їх реєстрації – у розмірі до 20 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

При цьому зауважуємо, що розрахунок суми штрафу у разі вчинення двох і більше видів порушень здійснюється шляхом додавання розмірів штрафів за кожний вид порушення. У такому разі максимальна сума штрафу, яка може бути застосована до нотаріусів, як СПФМ, не може перевищувати – двократного обсягу вигоди, одержаної суб'єктом первинного фінансового моніторингу внаслідок вчинення порушення, а якщо сума такої вигоди не може бути визначена, – 1590 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

При цьому зауважуємо, що суб'єктами фінансового моніторингу виступають лише нотаріуси, як приватні та державні. Таким чином, державна нотаріальна контора, хоча і є юридичною особою, не виступає суб'єктом фінансового моніторингу.

1. Долинська М. С. Нотаріальний процес: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 652 с.

О. М. Дуфенюк,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1 ПФПНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*

О. М. Терешко,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів,
грошового обігу та кредиту
економічного факультету
*(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

«ІНФОРМАЦІЙНА РОЗВІДКА» ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ СТАДІЇ ГОТУВАННЯ РЕЙДЕРСТВА

Останніми роками в Україні спостерігається сумна тенденція зростання активності рейдерів. І попри наявність у кримінальному законодавстві відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємств, установ, організацій, судова практика, зокрема кількість ухвалених обвинувальних вироків, засвідчує відносно невисоку ефективність розслідувань та вади правового механізму реагування правоохоронної та судової систем.

Водночас фахівці слушно відзначають, що рейдерство становить реальну небезпеку для розвитку корпоративного сектору української економіки, збереження його конкурентних позицій на внутрішньому та світовому ринках [1, с. 15].

Одним із шляхів оптимізації протидії цьому виду кримінальних правопорушень є ретельний аналіз криміналістичної характеристики рейдерства, зокрема етапу готування, адже проактивне реагування (відповідь до рейдерської атаки) на відміну від реактивного реагування (відповідь після рейдерської атаки) має більше шансів на успіх у сфері захисту прав та інтересів суб'єктів господарської діяльності. У протидії рейдер-

ству найбільш дієвими вважаються саме превентивні заходи захисту [2, с. 85].

«Хто володіє інформацією – той володіє світом». Відома цитата, авторство якої приписують то відомому британському банкіру і фінансисту Н. Ротшильду, то британському прем'єр-міністру У. Черчиллю, володіє універсальним змістом і влучно відображає сучасну ситуацію, у тому числі у сфері корпоративних війн. Більшість фахівців погоджуються, що збір інформації про підприємство-ціль є одним із ключових етапів підготовки до реалізації протиправного умислу і водночас сигналом для суб'єкта господарювання щодо підвищення ризику рейдерської атаки [3, с. 84].

Недосконалість систем захисту інформації є одним із чинників, які сприяють рейдерству в Україні [4, с. 75]. Відтак у пропонованому дослідженні зосередимо увагу саме на цьому аспекті криміналістичної характеристики злочину.

Інформаційна розвідка передбачає ретельний збір та аналіз інформації про підприємство-ціль, оскільки саме від цієї інформації залежатиме подальший план дій рейдерів. Її може проводити як і рейдер-замовник протиправного захоплення майна підприємства, установи, організації, такі і безпосередньо рейдери-виконавці (окремі рейдери, рейдерській спеціалізовані фірми). Замовник може бути зацікавлений в отриманні контролю над активами підприємства-цілі у зв'язку з бажанням усунути конкурента в умовах ринкових відносин шляхом подальшого доведення до банкрутства даного підприємства, отримати ексклюзивний доступ до ресурсів (земель, корисних копалин тощо), продовжити господарську діяльність чи просто перепродати майно і отримати прибуток. Рейдери-виконавці зацікавлені в отриманні вигоди за реалізацію замовлення, що за окремими підрахунками може сягати від 100 тис. до мільйона доларів [5, с. 398].

Інформаційна розвідка проводиться за наступними напрямками:

- 1) інформація про рівень юридичної безпеки підприємства;

2) інформації про рівень корпоративної безпеки підприємства;

3) інформації про рівень фізичної безпеки підприємства;

4) інформації про конфлікти.

Ці інформаційні комплекси охоплюють відомості, відображені у таблиці.

Таблиця

**Напрями та зміст інформації про підприємство-ціль,
що використовується при підготовці рейдерства**

Інформаційний напрямок	Зміст інформації
1	2
Інформація про рівень юридичної безпеки підприємства	<ul style="list-style-type: none">– про стан та місце зберігання оригіналів установчих документів, статутів, договорів, відомості про наявність копій, порядок видачі та зберігання довірностей;– про осіб, які мають доступ до документів, печаток, клієнт-банку, рахунків, факсиміле керівника підприємства;– про коло осіб, уповноважених на проведення реєстраційних дій від імені підприємства;– про оформлене право власності на нерухоме майно та інші активи та наявність юридичних підстав для його оспорування, а також відповідно до статуту порядок відчуження та обтяження майна, розпорядження грошовими коштами;– про оформлене право оренди або приватизації земель та наявність юридичних підстав для його оспорування;– про оформлення трудових відносин, особливо щодо фактів звільнення осіб, оплату праці в конвертах тощо;– про допущені порушення норм законодавства при провадженні господарської діяльності (наприклад, сплата орендної плати за користування землею по незареєстрованих договорах або договорах, дія яких вже скінчилася; порушення у сфері сплати податків);– про існуючі обмеження стосовно розпорядження майном та грошовими коштами.

Продовження таблиці

1	2
Інформація про рівень корпоративної безпеки підприємства	<ul style="list-style-type: none">– про наявні активи підприємства (будівлі, цехи, склади, обладнання, транспорт, інша спеціальна техніка, землі, кошти, акції, інші цінні папери) та їх локалізацію;– про ринкову вартість основних фондів підприємства, прибутковості, перспективи залучення фінансових інвестицій;– про структуру підприємства та порядок ухвалення управлінських рішень, частку кожного з співвласників;– про міноритарних акціонерів;– про позицію керівника та можливості його усунення від виконання обов'язків;– про факти неефективного управління активами, взаємини топ-менеджменту, неформальні зв'язки;– про кредитну історію, інше боргове навантаження підприємства;– про компромат на власника, співвласника, інших осіб, від рішень яких залежить успіх рейдерської атаки;– про можливість підкупу працівників з метою здобуття інсайдерської інформації.
Інформація про рівень фізичної безпеки підприємства	<ul style="list-style-type: none">– про режим роботи та місце знаходження активів, які в зоні зацікавлення замовника– про наявність пропускового режиму на підприємстві;– про систему організації внутрішньої служби безпеки на підприємстві, режим роботи фахівців цієї служби (керівника, старших зміни по об'єкту тощо);– про наявність сигнальної кнопки пульта спеціалізованої охорони, інших сигнальних засобів захисту від несанкціонованого входу до приміщень, територій, складів;– про наявність фізичної охорони будівель, споруд, територій, інших об'єктів, ступінь їхньої підготовленості та стан забезпечення спеціальними засобами, травматичною зброєю тощо;– про організацію охорони великих площ сільськогосподарських земель, інших територій;– про можливість організації інформаційних атак.

<i>Продовження таблиці</i>	
1	2
Інформація про конфлікти	<ul style="list-style-type: none"> – про конфлікти із представниками влади, аналіз історії накладення грошових стягнень, штрафів; – про корпоративні конфлікти серед співвласників, акціонерів, власників паїв, контрагентів, працівників підприємства, орендарів, колишніх партнерів; – про судові спори, в які втягнуто підприємство.

Джерелами інформації при підготовці рейдерства можуть бути:

- а) відкриті офіційні державні реєстри, бази даних тощо;
- б) державні установи;
- в) пайовики, клієнти, партнери, акціонери, контрагенти;
- г) топ-менеджери підприємства-цілі, співробітники, у тому числі раніше звільнені;
- д) самі власники (керівники-управлінці), які не дбають про безпеку свого підприємства.

Залежно від отриманої інформації рейдерами плануються варіанти подальших дій. Так, виявлені недоліки у юридичній документації дозволяють застосувати схеми, пов'язані із викраденням документів, печаток та штампів, підробки таких документів, внесення даних до державних реєстрів на підставі підроблених документів, оспорювання юридичної сили окремих документів (наприклад, договорів оренди земель, результатів приватизації), використання підроблених довіреностей, рішень судів тощо. Як свідчать результати досліджень, працівники фінансового та правового відділів роботи суб'єктів господарювання «повинні бути надпедантами у доброму значенні цього слова», оскільки якісне юридичне забезпечення «може бути чи не єдиною (крім правди) перевагою над «рейдерами» [6, с. 130].

Виявлені слабкі сторони у корпоративній безпеці дозволяють рейдерам застосувати схеми скуповування акцій та фіктивне прийняття колегіальних рішень (наприклад, зборів

акціонерів), усунення керівника підприємства-цілі від управлінської діяльності, штучне створення «каскаду» проблем у формі надуманих судових позовів, кримінальних проваджень тощо, дескредитація керівництва у ЗМІ та соціальних мережах, натомість формування позитивної думки про рейдерів (замовників).

Інформація про рівень фізичної безпеки підприємства дозволяє рейдерам спланувати фізичну атаку та захоплення будівель, споруд, землі, іншого майна та цінних активів підприємства-цілі, обмежити доступ законного власника (керівника) до робочого місця, сейфів, місць зберігання установчих документів тощо. Інформація про конфлікти дозволяє рейдерам вибрати найбільш влучний момент для реалізації протиправного задуму, отримати більше інсайдерської інформації, використати конфлікти на свою користь у зв'язку з відсутністю в такому випадку штучно створювати додаткові відволікаючі проблеми для власника (керівника) підприємства-цілі.

У більшості випадків про факт рейдерства стає відомо надто пізно. Втім знання про ці чотири напрямки інформаційної розвідки рейдерів повинно слугувати для законних власників бізнесу основою формування безпекової політики. У їх розпорядженні є вагомий інструмент внутрішнього аудиту, що дозволяє визначити стан захищеності суб'єкта господарювання від рейдерських атак, оцінити ризики та вжити системні заходи протидії [7, с. 17]. В такий спосіб знання про потенційну можливість проведення інформаційної розвідки може допомогти законному власнику (керівнику) підприємства посилити безпеку підприємства, подбати про захист прав та інтересів ще на етапі готування злочину і в подальшому ефективно відвернути негативні наслідки.

1. Гбур З. В. Сутність рейдерства та його вплив на формування економічної безпеки держави. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. 2017. Вип. 2. С. 13–22. DOI: 10.5281/zenodo.1038956.

2. Юрченко О. М. Рейдерство в Україні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2. С. 80–87.

3. Ніпаліді О. Ю. Рейдерство як реальна загроза безпеці власника бізнесу в Україні. *Правова держава*. 2019. № 34. С. 83–88.
4. Копитко М. Проблема рейдерства в Україні. *Вісник Черкаського університету*. 2017. № 1. С. 73–77.
5. Молодецький С. С. Сутність рейдерства та шляхи боротьби з ним. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 6. С. 397–401.
6. Туркот О. А. Правовий захист акціонерних товариств від посягань на їх майно: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2018. 200 с.
7. Антирейдерство. Захист агробізнесу. К.: Видавничий дім «КІЙ», 2017. 176 с.

І. Ю. Землянський,
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
факультету № 3 ПФПНП
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ: ШЛЯХИ, РИЗИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Питання реформування правоохоронних органів України виникло не сьогодні, воно є складним і тому розраховане на довгострокове вирішення за участю як державних органів, так і громадських організацій. Основною проблемою залишається невідповідність заходів у сфері боротьби зі злочинністю сучасним тенденціям її розвитку та масштабам поширення. Особливо це стосується тяжких злочинів, зокрема в економіці. Пріоритетним напрямом залишається вдосконалення законодавства шляхом внесення змін та прийняття нових законів, що обумовлюється змінами до Конституції України, приведення чинного законодавства у відповідність до Основного Закону та адаптації чинного законодавства до норм європейського і міжнародного права.

Процес реформування правоохоронних органів передбачає чітке визначення компетенції усунення паралелізму в діяльності різних правоохоронних підсистем, існуючого дисбалансу повноважень та відповідальності у цій сфері між гілками влади, організації їх діяльності відповідно до змін, які відбулися у суспільстві, спробу впровадження європейських стандартів, нової системи оцінки ефективної роботи, раціоналізації як окремих служб, так і підрозділів.

Послідовно впроваджені зміни дозволять отримати замість політизованих силових структур репресивного типу дійсно демократизовані правоохоронні органи, що діятимуть в умовах цивільного демократичного контролю, основною метою яких буде захист прав та свобод людини. При цьому правопорядок в державі буде ґрунтуватися на принципах

верховенства права і гарантуватися ефективною системою судочинства.

Реалії сьогодення свідчать про те, що існуюча за сучасних ринкових умов модель правоохоронних органів і спецслужб стає живильним середовищем для високо латентної корупції і злочинності, джерелом авторитарних тенденцій суспільного розвитку. Значним в діяльності правоохоронних органів і спецслужб зберігається зміщення балансу у захисті інтересів особи, суспільства і держави на користь державних інтересів, що іноді має наслідком нехтування інтересами людей на користь державних установ, а подекуди – й певних приватних осіб [1].

Політика держави у боротьбі зі злочинністю повинна полягати, перш за все, у створенні та забезпеченні ефективного функціонування реформованих державних органів. З позиції управлінської перспективи, мають бути розроблені об'єктивні критерії оцінки діяльності правоохоронних органів, що повинні ґрунтуватися на рівні довіри населення. Це і здатність оперативно реагувати на заяви про скоєні злочини, і відновлення прав потерпілих. Без Державної програми захисту учасників кримінального судочинства, насамперед, свідків, втілити цю політику в життя представляється неможливим.

Негативні явища в діяльності правоохоронних органів та забезпеченні правопорядку в державі не є наслідком відсутності законів або їх недосконалості. За умови дотримання правоохоронними органами головних, встановлених чинним законодавством принципів їх діяльності цих негативних явищ можна було б уникнути. Тому необхідним кроком є приведення функціонування правоохоронних органів до соціально прийняттого рівня.

Як вже було зазначено вище, основоположна мета реформування системи правоохоронних органів полягає в побудові дієвої системи правоохоронних органів, здатної повноцінно охороняти і захищати основні права, свободи і законні інтереси людини і громадянина [3].

Водночас, правоохоронні органи розглядаються і як основна складова Сектору безпеки.

Захист інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз – завдання, насамперед, правоохоронних органів і спецслужб. Проте, в Україні нинішня організація цієї сфери не є раціональною і достатньо ефективною.

Реформування правоохоронних органів передбачає також створення організаційно-правового підґрунтя забезпечення керованості силами, задіяними у боротьбі зі злочинністю, підвищення ефективності їх діяльності.

Розробка шляхів та застосування механізмів боротьби зі злочинністю є невід’ємною частиною діяльності державних органів та громадськості. Прийняття комплексних ефективних заходів щодо боротьби з цим злом є загальнонаціональною справою, яка має бути системною, послідовною та узгодженою, мати правове, організаційне, фінансове, матеріально-технічне й наукове забезпечення.

На жаль, сьогодні суттєво послаблена прогностна, попереджувальна функція правоохоронних органів. Нині основний акцент в їх діяльності здійснюється на реагуванні за фактом, а не на запобіганні злочинів та правопорушень.

Рівень гарантування конституційних прав особи на захист гідності, недоторканості помешкань потребує поліпшення відповідно до вимог правового, демократичного суспільства і держави та стандартів Ради Європи. Непоодинокими в діяльності правоохоронних органів України залишаються випадки тортур, необґрунтованих затримань, неповага до особи, інші ганебні явища.

Чинне законодавство спричиняє дублювання функцій і завдань правоохоронних органів, у тому числі спеціального призначення. Тепер не існує ефективних механізмів унеможливлення незаконного втручання правоохоронних органів і спецслужб у політичні процеси в Україні [4].

Контрабанда, нелегальна міграція, торгівля людьми становлять суттєві загрози національній безпеці України. Значна частина експортно-імпортних товаропотоків має контрабандне походження, що негативно впливає на розвиток вітчизняної економіки, дестабілізує внутрішній ринок та є основою і нас-

лідком корупцізації органів державної влади і місцевого самоврядування.

Зберігається недостатній рівень гарантій конституційних прав людини на таємницю телефонних розмов, телеграфної, комп'ютерної та іншої кореспонденції, а також захисту інформаційних ресурсів. Незаконне втручання зовнішніх сил у внутрішні справи України свідчить про недостатню спроможність спецслужб відповідати на нові виклики і загрози.

Відчутні тенденції до збільшення екстремістських проявів, посилення радикалістських політичних сил, діяльність яких може становити загрозу демократії, суверенітету і територіальній цілісності України.

Реформована система правоохоронних органів і спецслужб повинна бути побудована на основі принципів:

- пріоритету прав і свобод людини і громадянина, поваги до прав і гідності особи;
- верховенства права, дотримання прав та законних інтересів органів місцевого і регіонального самоврядування, підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян;
- презумпції невинуватості та невідворотності притягнення до відповідальності й покарання за скоєний злочин;
- професіоналізму, компетентності;
- пріоритету профілактики правопорушень з боку окремих осіб та груп попередження та викриття розвідувально-підривної діяльності спеціальних служб іноземних держав та організацій;
- безперервності, своєчасності і адекватності заходів захисту національних інтересів від реальних і потенційних внутрішніх та зовнішніх загроз;
- чіткого визначення компетенції та завдань, розмежування функцій та сфер відповідальності;
- поєднання єдиноначальності та колегіальності, централізації та децентралізації повноважень, гласності, конфіденційності і конспірації в роботі;
- демократичного цивільного контролю над функціонуванням правоохоронної системи;

- позапартійності;
- взаємодії, у тому числі з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами і населенням у забезпеченні національної безпеки й правопорядку; субсидіарності у побудові системи органів внутрішніх справ;
- міжнародного співробітництва відповідно до норм міжнародного права і чинного законодавства України, міждержавних і міжурядових договорів, двосторонніх відомчих угод та використання в інтересах України міждержавних систем та механізмів міжнародної колективної безпеки та боротьби із злочинністю і корупцією.

Важливим напрямом реформ повинні стати структурні трансформації. Поряд з ними, необхідно вирішувати завдання формування демократичної інституціональної і правової культури, нової мотивації співробітників. Потребує негайного опрацювання комплекс заходів відновлення довіри населення до правоохоронних органів і спецслужб.

Ключова умова успішного реформування – належне фінансування перетворень. Необхідно опрацювати довгостроковий план фінансування правоохоронних органів і спецслужб, в якому передбачити їх пріоритетне фінансування [6].

Як уже зазначалось, вирішення питань щодо реформування системи правоохоронних органів має проходити відкрито та колегіально й, перш за все, з урахуванням думки фахівців у сфері протидії злочинності як науковців, так і практиків, а також міжнародного досвіду організації правоохоронних структур. Вимоги колегіального обговорення важливих питань щодо створення належної та ефективної правоохоронної системи потребують вирішення певних організаційно-правових складових.

Найважливішим завданням на сьогодні для України є створення умов для трансформації органів прокуратури до європейських стандартів, відповідно до Рекомендації № 19 (2000) Комітету Міністрів Ради Європи, з урахуванням Висновку Венеціанської комісії № 230/2002 від 08.12.2003. Це питання

потребує відкритої дискусії з залученням широких кіл юридичної та наукової громадськості, експертів Ради Європи. Відмежування політичних та керівних посад в системі центральних органів виконавчої влади є прогресивним кроком на шляху до демократизації та позитивно вплине на стан справ у сфері протидії корупції. Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» від 18.11. 2005 року № 1615/2005 є логічним втіленням цієї ідеї. При цьому мають бути враховані помилки попередньої влади у впровадженні інституту державних секретарів, коли ця посада з причин недоліків унормування їх статусу та функцій перетворилась на «декоративну».

У ході реформування правоохоронних органів і спецслужб України вважаю за необхідне передбачити нижченаведене:

- завдання Служби безпеки України необхідно сконцентрувати на контррозвідувальній діяльності, у тому числі у сфері економіки, боротьбі з тероризмом, захисті конституційного ладу і територіальної цілісності України та державної таємниці, а також протидії корупції і організованій злочинності, коли вони становлять явну загрозу національній безпеці України;

- необхідність гаранту конституційних прав громадян, підвищення рівня захисту інформаційних ресурсів держави, ефективнішого використання обмежених інтелектуальних, кадрових, матеріально-фінансових і технічних ресурсів вимагає створення Служби спеціального зв'язку і захисту інформації України. Її основними завданнями слід визначити реалізацію державної політики у галузі захисту державних інформаційних ресурсів в мережах передачі даних, забезпечення функціонування державної системи урядового зв'язку, Національної системи конфіденційного зв'язку, криптографічного і технічного захисту інформації.

Потребує чіткого законодавчого врегулювання питання моніторингу телекомунікацій. Принциповим повинно стати налагодження надійної системи демократичного цивільного контролю за діяльністю в цій сфері;

– пріоритетного значення набуває питання створення Національної служби розслідувань України. У зв'язку з цим необхідно визначити підходи до реалізації положень пункту 9 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, які вимагають одночасно формування в Україні системи досудового слідства, а також позбавлення органів прокуратури цієї невластивої функції.

При формуванні вказаної системи слід зберегти функції досудового слідства у правоохоронних органах (за винятком органів прокуратури), чітко визначивши підслідність злочинів. При цьому у подальшому слід розглянути доцільність передачі до Національної служби розслідувань України частини слідчих підрозділів інших правоохоронних органів;

– необхідно забезпечити максимально можливу демілітаризацію правоохоронних органів і спецслужб. Їх співробітниками, за винятком окремих підрозділів, повинні бути державні службовці зі спеціальним статусом. Причому, слід зберегти у повному обсязі рівень соціального захисту відповідних категорій співробітників. З цією метою необхідне розроблення державної програми поетапної демілітаризації;

– у сфері кадрового забезпечення правоохоронних органів і спецслужб України слід удосконалити систему підбору, розстановки, професійної підготовки і виховання кадрів, соціально-психологічного забезпечення їх діяльності, оптимізувати організаційну побудову відомчих навчальних закладів. Потребує удосконалення система відомчих наукових установ.

У будь-якому разі ці пропозиції є лише нарисом, рамковим проектом майбутніх трансформацій. Вони не є остаточними і потребують корегування відповідно до вимог часу, мають пройти обговорення у колі фахівців, експертів із залученням громадськості і знайти своє більш детальне втілення у більш розгорнутому і деталізованому документі – Концепції реформування правоохоронної системи.

Реалізація цих концептуальних засад передбачає:

а) перегляд і відповідне корегування чинного законодавства України (Конституція України, закони України, що визначають й упорядковують діяльність правоохоронних органів);

б) законодавче визначення чітких функцій та зміни критеріїв оцінки діяльності правоохоронних органів;

в) доопрацювання і прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу України, деяких інших законів України, а також декриміналізацію окремих злочинів невеликої та середньої тяжкості;

г) відпрацювання системи і механізмів демократичного цивільного контролю над правоохоронними органами держави.

Концептуальні засади є підґрунтям для розробки та затвердження у встановленому порядку концепцій реформування правоохоронних органів України.

Все це дасть можливість досягти суттєвого прогресу на шляху виконання взятих Україною зобов'язань перед європейськими інституціями та забезпечити конституційні права і свободи громадян нашої держави.

1. Наумкин В. В. Организованная преступность как одна из угроз национальной и международной безопасности. Состояние, проблемы применения и совершенствования законодательства о борьбе с организованной преступностью и коррупцией: материалы Всероссийск. науч.-практ. конф. (7–8 июня 2000 года). Вып. 2. М., 2001.

2. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1466 (2005) про виконання обов'язків і зобов'язань Україною: веб-сторінка Українського Центру інформації і документації Ради Європи.

3. Про підсумки розгляду звіту Голови Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією, доповідей Голови Координаційного комітету по боротьбі з організованою злочинністю, Голови Служби безпеки України, Міністра внутрішніх справ України про стан боротьби з організованою злочинністю, а також доповіді Генерального прокурора України про стан прокурорського нагляду у сфері боротьби з організованою злочинністю: Постанова Верховної Ради України від 26 грудня 2002 року № 388-IV. *Голос України*. 2003. 21 січ. № 11.

4. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України // *Організована злочинність і корупція*. Нормативно-правові акти. К., 1998.

5. Реформирование полиции в странах Центральной и Восточной Европы: Процесс и прогресс / П. Абрахам, Д. Бакрач, А. Бек и др; под ред. М. Капарини, О. Маренина; пред. А. Н. Ярмыша. К.: Задруга, 2005. 296 с.

6. Актуальні проблеми реформування сфери безпеки і оборони України: матеріали міжнарод. конф. (м. Київ, 11–12 травня 2005 р.) / за заг. ред. О. С. Бодрука. К.: НІПМБ, DCAF.

С. О. Іваницький,
завідувач сектору трасологічних досліджень
відділу криміналістичних видів досліджень
*(Запорізький науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС України)*

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ТРАСОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗА СЛІДАМИ НИЗУ ВЗУТТЯ

Одним з основних завдань кримінального судочинства є швидке, повне та неупереджене розслідування злочинів, що покладається значною мірою на органи досудового розслідування.

Зважаючи на кількісне та якісне зростання злочинності, виконання цього завдання неможливо без впровадження у діяльність правоохоронних органів сучасних науково-технічних засобів, нових методів виявлення та вилучення об'єктів, пов'язаних зі злочинном, сучасних методик експертних досліджень [1, с. 5].

Становище ускладнюється тим, що значна частина злочинних діянь відбувається в умовах неочевидності. Тому велике значення для пошуку злочинця і його подальшого викриття мають такі засоби і методи, що спеціально призначені для роботи з різними слідами на місці події.

Результати діагностичних досліджень матеріальних слідів злочинця, зокрема слідів його ніг, нерідко набувають орієнтуюче і доказове значення.

При огляді місць подій нерідко вилучаються сліди низу взуття, залишені особою чи особами при скоєнні злочину. Сліди низу взуття вилучаються як об'ємні (на снігу, ґрунті тощо), так і поверхневі (на твердих поверхнях – підвіконнях, столах, стільцях, підлогах тощо). Об'ємні сліди низу взуття вилучаються за допомогою гіпсу або сірки (на снігу), а поверхневі – за допомогою темної або світлої дактилоскопічної плівки, на прозорі стрічки, з предметами – носіями тощо.

Трасологічна експертиза призначається, коли дослідження слідів низу взуття необхідно для встановлення фактичних обставин справи, визначення механізму їх утворення, виявлення загальних ознак особи, що оставили сліди на місці події, ототожнення взуття, вилученого у підозрюваної особи.

Для вирішення ідентифікаційних питань, разом з вилученим слідом низу взуття, для проведення порівняльного дослідження, надається взуття, яке могло його залишити.

Але, бувають непоодинокі випадки, коли на дослідження надається взуття, яке вилучене у підозрюваної особи у вчиненні злочину та зображення сліду низу взуття на місці події, або навпаки, надається вилучений слід низу взуття при огляді місця події та зображення низу взуття підозрюваної особи. Хоча, при цьому, на зображеннях наглядно видно, що вони могли бути вилучені, як матеріальні об'єкти.

Зображення, як правило, надходять низької якості, з порушенням правил масштабної фотозйомки, а саме – відсутня масштабна лінійка, нерівномірно освітлюється вся поверхня об'єкту, оптична вісь об'єктива не проходить через центр об'єкта, велика відстань до об'єкту тощо.

Це призводить до того, що судовий експерт при формулюванні висновку щодо питання про ідентифікацію (ототожнення) об'єктів приходить до такої форми, як висновок про неможливість вирішення питання.

Отже, на наш погляд, для повного, всебічного та об'єктивного дослідження щодо вирішення питання про ідентифікацію (ототожнення) об'єктів (слідів низу взуття та взуття) доцільно надавати матеріальні об'єкти, а не їх зображення.

1. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.

Н. В. Ільків,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОТИДІЯ ЗЕМЕЛЬНОМУ РЕЙДЕРСТВУ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Прогалини у земельному законодавстві та, як наслідок, системні недоліки у діяльності державних інституцій призвели до поширення аграрного рейдерства у формі протиправного заволодіння земельними ділянками, врожаєм або іншим майном сільськогосподарських підприємств проти волі власника за допомогою різних юридичних інструментів. Попри відсутність офіційної статистики щодо кількості рейдерських захоплень в аграрній сфері, у т.ч. заволодіння земельними ділянками на території України, у неофіційних джерелах вказується на його масове поширення. Так, з 2013 р. в Україні зафіксовано 1690 рейдерських захоплень [1]. Причинами цього називається низький рівень юридичної грамотності власників й користувачів земельних ділянок, рішення й дії органів державної реєстрації, що спрямовані на виникнення, зміну чи припинення земельних прав, прийняті з порушенням законодавства, а також відсутність усталеної одностайної судової практики з застосування законодавства. В якості причини рейдерства визначають і корупцію в правоохоронних органах.

До найтипівіших методів рейдерства в аграрній сфері відносять: привласнення майна та земель сільськогосподарських підприємств із застосуванням підроблених документів; силове захоплення сільськогосподарських угідь; укладання фіктивних угод шляхом засвідчення їх недобросовісними реєстраторами (корупційна складова – приватні нотаріуси проводять відповідні реєстраційні дії за певну винагороду); здійснення через «судові махінації» викупу корпоративних прав на фермерські господарства тощо [2, с. 43].

Окремим різновидом аграрного рейдерства, що зважаючи на поширеність випадків неправомірного заволодіння земельними ділянками, потребує особливого дослідження є земельне рейдерство. Нотаріальна палата України визначає чотири види земельного рейдерства: зникнення з Державного земельного кадастру записів про права власності, оренди; поновлення старих договорів оренди шляхом відродження збанкрутілих/непрацюючих юридичних осіб, без кадастрових номерів тощо; оренда земельних ділянок сільськогосподарського призначення поза волею власника, фальсифікація розірвання договору оренди орендодавцем/орендарем; подвоєння кадастрових номерів/формування нових кадастрових номерів (створення нових земельних ділянок із новими кадастровими номерами та реєстрація нових ділянок «поверх» існуючих ділянок задля створення судового спору [3]. При цьому серед причин земельного рейдерства виділяються недосконалі взаємодія Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (далі – ДРРП) і Державного земельного кадастру (далі – ДЗК); відсутність належної інвентаризації паперових носіїв в органах Держгеокадастру; застаріле та неактуальне законодавство щодо оренди земель, неналежний захист прав власника земельної ділянки, відсутність чіткого механізму припинення договору оренди або відмови від його пролонгації; відсутність законодавчого регулювання верифікації підпису сторони договору; відсутність належного законодавчого регулювання у сфері землевпорядних робіт на етапі створення кадастрового номеру; відсутність заборони технічної можливості реєстрації земельних ділянок одна поверх іншої, або з накладанням.

На усунення цих причин та на захист від земельного рейдерства спрямований Закон України (далі – ЗУ) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству» (далі – № 340-IX) [4]. Цим актом вносяться комплексні зміни у земельне, господарське й цивільне законодавство, у спеціальні закони, що регулюють реєстрацію прав на нерухомість, нотаріат та запроваджується низка антирейдерських заходів, тим самим встановлюються дієві запобіжники щодо

захисту прав землевласників і землекористувачів. До таких слід віднести нові правила проведення реєстраційних дій, внесення відомостей до Державного реєстру прав, взаємодії інформаційних систем ДРРП та ДЗК, поновлення договорів оренди землі, про встановлення земельного сервітуту, про надання права користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб або для забудови, нотаріального посвідчення договорів.

Закон № 340-IX встановив порядок надання інформації та користування відомостями ДЗК та ДРРП, закріпивши основними умовами отримання інформації для посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, судів, органів Національної поліції, органів прокуратури, та ін. – у зв'язку із здійсненням ними повноважень, визначених законом, та ідентифікація відповідної посадової особи за допомогою електронного цифрового підпису.

Відповідно до ч. 2 ст. 38 ЗУ «Про ДЗК», для отримання відомостей з ДЗК посадова особа правоохоронного органу подає заяву, в якій зазначаються підстави надання відповідних відомостей з посиланням на норму закону, що передбачає право відповідного органу запитувати такі відомості, а також реквізити справи, у зв'язку з якою виникла потреба в отриманні відомостей. Для відповідь на яку встановлено 10-денний строк. Однак встановлення такої процедури з тривалим строком надання відповіді може бути не ефективним.

На відміну від ЗУ «Про ДЗК», ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» дає підстави для розмежування понять «надання інформації» та «доступ до реєстру». Відповідно до ч. 3 ст. 32, для посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів інформація з ДРП надається за суб'єктом права чи за об'єктом нерухомого майна в електронній формі шляхом безпосереднього доступу до ДРП. З п. 7 Порядку доступу до ДРРП, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 р. № 1127 із змінами, слідує що такий доступ з наступним отриманням інформації здійснюється автоматично програмними засобами ведення Реєстру

залежно від зазначених користувачем параметрів пошуку, лише із вказанням користувачем підставу її отримання (відповідні норми закону та реквізити справи (провадження), реквізити договору про надання правової допомоги тощо).

Таким чином, ст.38 ЗУ «Про ДЗК» потребує внесення відповідних змін.

Законом № 340-IX надано доручення Кабінету Міністрів України забезпечити безоплатне підключення органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування до 1 січня 2022 року до ДЗК та ДРРП, у тому числі шляхом надання їм можливості безперервного використання відповідних відомостей у своїх інформаційних системах (п. 5 Р. II Прикінцеві та перехідні положення).

Отже важливим превентивним заходом земельного рейдерства є досконале інформаційне забезпечення правоохоронних органів. У сучасних умовах нагальною проблемою залишається доступ правоохоронних органів, зокрема Національної поліції України, до інформаційних баз, а також співпраця у форматі обміну інформацією з органами влади. Актуальним є забезпечення єдності у земельних реєстрах та реєстрах прав, що призводить до значних ризиків щодо отримання прав власності через розбіжності між різними базами даних або різницю між правовими умовами та геопросторовими даними.

Потребує вирішення питання про надання повного доступу до інформації державних реєстрів, насамперед, правоохоронним органам. Відповідно до передового досвіду зарубіжного досвіду, цю проблему слід вирішити, забезпечивши слідчих Національної поліції Україна офіційним доступом до сканкопій документів, на підставі яких проводились реєстраційні дії, та встановлення процедури сертифікації скріншотів відповідних електронних документів [2, с. 44]

Водночас, враховуючи людський фактор, слід забезпечити права землевласників та землекористувачів при наданні широкого доступу правоохоронним органам до інформації з реєстрів. Дієвою гарантією прав міг би стати електронний сервіс, що за допомогою засобів програмного забезпечення

автоматично би формував і надсилав лист з повідомленням щодо отримання стосовно них інформації.

В умовах постійного оновлення рейдерських схем в аграрній сфері потрібно не тільки застосування механізмів подолання наслідків земельних рейдерських захоплень, коли воно вже відбулося, а необхідне створення ефективної системи запобіжників рейдерству, зокрема належне правове регулювання та ефективна база інформаційного забезпечення превентивних заходів правоохоронної діяльності.

1. Борка Я. Як захистити агробізнес від рейдерства. URL:<http://yur-gazeta.com/publications/practice/zemelne-agrarne-pravo/yakzahistiti-agrobiznes-vid-reyderstva.html>

2. Гребенюк М. Протидія аграрному рейдерству як важлива складова забезпечення продовольчої безпеки держави. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. Т. 15. № 1. С. 40–48.

3. Нотаріальна палата України. Види рейдерства в державних реєстрах. URL: http://npu.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/antireid_presentation.pdf

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству: Закон України від 5 грудня 2019 р. № 340-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/340-20>

Т. В. Іщенко,
ад'юнкт кафедри криміналістики
та судової медицини
(Національна академія внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

З часу криміналізації домашнього насильства в Україні стрімко зростає кількість облікованих кримінальних правопорушень за ст. 126-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Зокрема, якщо минулого року було обліковано 1068 кримінальних правопорушень зазначеної категорії, то лише за 8 місяців поточного року цей показник склав 1677 [1; 2]. А тому все більшої актуальності набувають питання щодо початку досудового розслідування кримінальних правопорушень за фактом домашнього насильства.

Досудове розслідування будь-якого кримінального провадження розпочинається з моменту внесення слідчим, дізнавачем, прокурором відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР). При цьому мають значення приводи та підстави для його початку.

Зауважимо, що в науковому колі процесуалістів немає однозначного розуміння цих понять. Так, В.В. Вапнярчук приводом для внесення відомостей до ЄРДР (тобто до початку досудового розслідування) визначає передбачене законом джерело інформації, з якого слідчий, прокурор дізнаються про вчинене кримінальне правопорушення і з моменту появи якого розпочинається кримінальне провадження (кримінальні процесуальні відносини) [3, с. 334].

На думку М. А. Погорецького, таким приводом є передбачений кримінально-процесуальним законом акт вольової дії особи, адресований уповноваженим суб'єктам кримінального провадження, чи вольовий акт уповноваженого суб'єкту, спря-

мований на реалізацію ним своїх повноважень, що є юридичним фактом, у результаті якого уповноважений суб'єкт кримінального провадження отримує відомості про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, що є підставами для формування у нього внутрішнього переконання для внесення таких відомостей до ЄРДР та про необхідність початку досудового розслідування [4, с. 96].

Зі змісту ч. 1 ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) можна визначити приводи та підстави початку досудового розслідування. Такими приводами є заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, а також самостійне виявлення слідчим, дізнавачем, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Підстави визначені законодавцем як обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [5].

Початок досудового розслідування кримінального провадження, передбаченого ст. 126-1 КК України (домашнє насильство) має свої особливості. Насамперед це пов'язано з тим, що воно здійснюється у формі приватного обвинувачення, і єдиним приводом для його початку є заява потерпілого. У випадку, якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, заяву може подати законний представник потерпілого. Однак, на нашу думку, залишається поза увагою питання щодо захисту прав повнолітньої особи, в тому числі і похилого віку, недієздатність (обмежена дієздатність) якої не була встановлена законом, і яка страждає від систематичного домашнього насильства, та з тих чи інших об'єктивних причин самостійно не може подати таку заяву.

Одним із способів вирішення цієї проблеми, за нашим переконанням, могло б стати внесення до КПК України норми, яка б надавала право прокуророві розпочинати кримінальне провадження у випадку, якщо особа через свій безпорадний стан чи з інших об'єктивних причин не може захистити свої законні інтереси, і яка б не підлягала закриттю у разі прими-

рення потерпілого з підозрюваним. Схожа норма містилася у ст. 27 КПК України 1960 року.

На дієвості раніше існуючого правила про правомочність прокурора розпочати кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення без заяви потерпілого за умови його безпорадного стану наголошує дослідник С. І. Перепелиця [6, с. 11], погляди якого також поділяє І. А. Тітко, який зазначає, що доцільно частково відродити раніше існуючий інститут прокурорського втручання в провадження приватного обвинувачення, надавши прокурору право у виключних випадках розпочинати кримінальне провадження без отримання заяви від постраждалої особи, зважаючи на безпорадність стану останньої [7, с. 269].

Іншим способом вирішення проблеми щодо належного захисту інтересів постраждалих осіб, на наш погляд, стало б виключення ст. 126-1 КК України з переліку статей, за якими кримінальне провадження може бути розпочате у формі приватного обвинувачення, надавши можливість слідчому, прокурору його розпочинати не тільки за заявою постраждалої особи. У цьому аспекті варто взяти до уваги результати проведеного нами опитування громадян, під час якого на запитання чи кримінальне провадження у разі вчинення домашнього насильства має розпочинатися тільки за заявою постраждалої особи (повнолітньої) – 92,7% респондентів (773 особи) повідомили, що підтримують також можливість початку кримінального провадження і за заявою родичів постраждалої особи або ж за повідомленням установ (системи освіти, охорони здоров'я тощо), яким стало відомо про вчинення домашнього насильства, і лише 7,3% (61 особа) відповіли, що тільки за заявою постраждалої особи.

Крім того, серед опитаних громадян 22% респондентів (56 осіб) однією з причин, чому вони не зверталися до поліції у ситуації вчинення відносно них домашнього насильства, заявили про погрози та побоювання помсти з боку кривдника. Тому в таких випадках, на нашу думку, захист інтересів громадян повинна забезпечувати саме держава.

Отже, з метою захисту інтересів громадян необхідно розширити приводи для початку досудового розслідування домашнього насильства, та крім заяви потерпілого додати такі джерела інформації як: заяви/повідомлення родичів постраждалої особи, повідомлення органів та установ, яким стало відомо про систематичне вчинення домашнього насильства, а також самостійне виявлення слідчим, прокурором або іншою посадовою особою органу поліції обставин, що можуть свідчити про його систематичне вчинення. А тому доречним стало б виключення ст. 126-1 КК України із переліку кримінальних правопорушень, за якими кримінальне провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення.

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2019 року. *Генеральна прокуратура України*. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c=fo

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за серпень 2020 року. *Генеральна прокуратура України*. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&_c=fo

3. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. Харків, 2013. 824 с.

4. Погорецький М. А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 93–103.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

6. Перепелиця С. І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення: автореф. дис. на здобуття нук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2014. 19 с.

7. Тітко І. А. Проблемні питання захисту інтересів постраждалих, стан яких унеможливує (ускладнює) самостійну ініціацію кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 267–271.

Ю. Р. Йосипів,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри тактико-спеціальної підготовки
факультету № 3 ІПФПНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*

М. Б. Шевців,

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник декана факультету № 3 ІПФПНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО ТЕРОРИЗМУ

Сучасний технічний та соціальний розвиток людства зумовлює доволі широке різноманіття форм та проявів терористичної активності, розбіжності, що існують в її характеристиках, спрямованість та цілі, форми а також транскордонність тероризму як явища зумовлюють існування в наукових колах досить розгалуженої та суперечливої номенклатурної типології сучасного тероризму.

На думку вченого П. Д. Біленчука [1, с. 21–24], сучасна Українська Держава, що також стала об'єктом унікальної терористичної тактики зі сторони Російської Федерації поділяє традиційно глибоку стурбованість європейського та світового співтовариства розповсюдженням міжнародної злочинності та тероризму і має твердий намір стати цивілізованою правовою державою, використовувати свій та міжнародний досвід правоохоронців у боротьбі з цими небезпечними явищами.

Тероризм – постійний історичний супутник людства, відноситься до числа найбільш небезпечних явищ сучасності та набуває все більш різноманітних форм, що зумовлено зміною традиційних соціальних цінностей та трансформацією сучасного суспільства, зростаючою суспільною інтеграцією різноманітних засобів масової інформації. Терористичні акти приносять масові людські жертви, здійснюють сильний психологічний тиск на великі маси людей, призводять до руйнування матеріальних і духовних цінностей, що не піддаються відновленню,

сіють ворожнечу між державами, провокують війни, недовіру і ненависть між соціальними і національними групами, які інколи неможливо подолати впродовж життя цілого покоління.

Фахівці із проблем тероризму вважають, що основною і, мабуть, головною причиною тероризму є наявність політичного аспекту.

В умовах сьогодення людство **зіткнулося з небезпекою гібридного міжнародного тероризму**. Термін «міжнародний тероризм» використовується з 70-х рр. ХХ ст. У сучасних світових реаліях набуває поширення явище гібридного міжнародного тероризму.

Основним джерелом загрози міжнародній безпеці в усьому світі був і, безперечно, залишається міжнародний тероризм. Практично кожен день можна почути інформацію, так чи інакше пов'язану з тероризмом.

Однак, деякі експерти [2, с. 61–68], роблять акцент на тому, що лише до початку 90-х років ХХ століття тероризм був, насамперед, політичним. Терористи ставили перед собою конкретні політичні цілі й, в основному, були готові до припинення своїх акцій в обмін на поступки влади. При цьому часто політична мотивація дій терористів, особливо тих, хто виступав під прапором національно-визвольних рухів, викликала в багатьох співчуття. Це було характерно для розділеного «холодною» війною світу. Однак (що важливо для розуміння трансформації сучасного тероризму) сила, виплекана тоді політичною доцільністю боротьби зі «світовим імперіалізмом», раптово перетворилася на смертельну небезпеку для всіх, не виключаючи своїх вчорашніх прихильників і захисників.

Яскравим прикладом і доказом політичної прихильності до різного роду терористичних угруповань, можна вважати той факт, що в оприлюдненому Держдепартаментом США наприкінці 1997 року списку 30 радикальних організацій, що підпадають під чинність закону про боротьбу з тероризмом – «Аль-Каїда» була відсутня.

Після закінчення Холодної війни на передові позиції у світі став виходити ісламський тероризм. І саме він вважається наразі глобальною загрозою.

Ісламський тероризм має досить глибоке коріння [3, с. 26–28]. Деякі вчені взагалі вважають, що тероризм, як явище, виник саме в ісламському релігійному середовищі. Прибічники такої теорії називають першою терористичною організацією релігійну секту з числа найбільш радикальних Нізаритів (*гілка Ісмаїлітського напрямку у шиїтському ісламі*), що сформувалася у X сторіччі. Їх називали «хашішійя» або «хашішун». Ця секта набула особливо сумнозвісної слави у XI–XII сторіччях, коли під керівництвом свого духовного лідера Хассана ібн-Сабаха її представники оволоділи фортецею Аламут у горах Кавказу та почали контролювати околиці, створивши, фактично, власну державу. Воїни ібн-Сабаха відрізнялися особливою жорстокістю і перемагали в багатьох битвах, причому майже завжди – над переважаючим противником. Адже головною зброєю хашішунів був страх. Вони розробили тактику знищення лідерів своїх супротивників у будь-якому місці. А також тактику самопожертви в ім'я релігії, яку широко використовують сучасні терористи. Саме від назви цієї секти (*з трансформованого «хашішун»*) у деякі європейські мови прийшло слово «ассасин», що значить «вбивця».

На думку світових експертів [4, с. 12–17], **велику роль у поширенні тероризму відіграє релігія**. Це особливо актуально у зв'язку з тим, що міжнародні терористичні організації у своїх підривах та протиправних діяннях прикриваються релігійною атрибутикою і ідеологією.

Більшість розвинених країн світу хвилює проблема тероризму. Значення слова «тероризм» відоме практично кожній людині, що живе в цих країнах, значні кошти з державних бюджетів витрачаються на заходи, що прямо або опосередковано мають відношення до боротьби з тероризмом. Фактично, ми спостерігаємо масову істерію у країнах Західної Європи та Північної Америки, причиною якої є тероризм.

Сучасний характер тероризму, збільшення його масштабів у світі, застосування ним жорстоких терористичних акцій викликає велике занепокоєння у світі. В офіційних документах ЄС, ООН, низці міжнародних договорів та угод тероризм харак-

теризується як загроза стратегічного рівня. Так у резолюції № 1566 від 08.10.2004 р. Ради Безпеки ООН зазначається, що тероризм у всіх його формах і проявах є однією з найсерйозніших загроз миру й безпеці. У документі ЄС «Європейська стратегія безпеки» зазначається, що тероризм – зростаюча стратегічна загроза для Європи в цілому.

Проблема боротьби з тероризмом – багаторівнева, але її розв'язання треба шукати у багатосторонньому партнерстві з державними структурами. Незважаючи на всі міждержавні зусилля, тероризм не тільки не послаблює своїх позицій, а навпаки розширює вплив. Терористи, складаючи план операцій, передбачають навіть висвітлення її в засобах масової інформації.

Терористичні акти з кожним роком стають більш організованішими і жорстокішими, з використанням самої сучасної техніки, зброї, засобів зв'язку. В різних регіонах світу політичними і націоналістичними радикалами, які взяли на озброєння методи терору для досягнення своїх цілей, організована розгалужена мережа підпілля, складів зброї і вибухових засобів, забезпечуючих структур, фінансових установ. Для утримання терористичних організацій функціонує система фірм, компаній, банків і фондів. Саме тому, я вважаю, що для протидії цьому небезпечному явищу необхідна координація зусиль усіх держав на високому рівні, утворення мережі міжнародних антитерористичних організацій. Для здійснення ефективних дій по боротьбі з тероризмом необхідно також відпрацювати єдині міжнародно-правові поняття, точну правову характеристику цього виду злочину.

1. Біленчук П. Д., Кофанов А. В. Організований міжнародний тероризм. *Крок*. 2015. № 1/4. С. 21–24.

2. Бабієва А. Політичне насилля: теоретичний аспект. *Політичний менеджмент*. 2014. № 5 (14). С. 61–68.

3. Толіпов Ф. Ф. Випробовування геополітики тероризмом та анитероризмом. США – Канада. 2016. № 3. С. 26–28.

4. Барковська Е. М. Ісламський фундаментальний тероризм. *Азія і Африка Сьогодні: науковий і суспільно-політичний журнал*. 2018. № 8. С. 12–17.

О. А. Калганова,
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника кафедри фінансових розслідувань
(Університет ДФС України),

О. В. Дерій,
курсант факультету підготовки, перепідготовки
та підвищення кваліфікації працівників
податкової міліції
(Університет ДФС України)

ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Податки є складною й надзвичайно впливовою на всі економічні явища та процеси фінансовою категорією. Їх роль, як регулятора економіки, постійно зростає, а отже зростає і роль Державної фіскальної служби України (далі – ДФС України).

ДФС України є відносно новою службою і за свою досить коротку історію постійно перебуває на шляху реформування, починаючи із розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 лютого 2007 року № 56 і до теперішнього часу.

Звертаючись до проблематики, почати необхідно саме з постійного реформування. Дійсно, реформування потрібне, оскільки світ змінюється, а існуюча служба не завжди ефективно протидіє злочинам в податковій сфері. Постає головне питання, а чому за досить тривалий період часу ДФС України не змогла виправдати себе?

А відповідь досить проста, кожна реформа була спрямована за зміну структури та назви служби, а такі проблеми, як: недосконала податкова система, застаріла нормативно-правова база (в порівнянні з європейськими країнами), взагалі не змінювалися або ж змінювалися та не в тій кількості, отже, проблеми не вирішувалися, а навпаки відкладалися на не визначений період.

Податкова система та нормативно-правові акти мають такі негативні риси:

- характеризується передусім фіскальною спрямованістю, що є лейтмотивом більшості змін, які вносяться до податкового законодавства;

- нормативно-правові акти з питань оподаткування та протидії злочинності є складними та нестабільними;

- окремі законодавчі норми – недостатньо узгоджені, інколи суперечливі;

- питання оподаткування і досі регулюються не тільки законами, а й декретами Кабінету Міністрів України, указами Президента України. Через наявність у законодавчих актах норм непрямої дії значна кількість питань у сфері оподаткування регулюється підзаконними актами. У зв'язку з тим, що чимало податкових норм мають неоднозначне тлумачення при їх застосуванні, це негативно позначається на діяльності суб'єктів господарювання, знижує привабливість національної економіки для іноземних інвесторів;

- витрати на адміністрування окремих податків є більшими порівняно з доходами бюджету, що формуються за рахунок їх справляння;

- механізм митно-тарифного регулювання не дає можливості оперативного реагувати на зміни кон'юнктури світового ринку та структури економіки в Україні [1, с. 998].

Отже, відштовхуючись від викладеного вище можна зробити висновок, що проблематика цієї служби знаходиться в податковій системі та в нормативно-правових актах, і потребує чітких змін, а не постійного, невизначеного реформування.

Також досить суттєвою проблемою, що не дає можливості підвищити рівень ефективності у сфері протидії злочинності, є нагромадження кримінальних проваджень на одного слідчого. Кількість відкритих кримінальних проваджень на одного слідчого у середньому становить близько 100, і це унеможливає якісне проведення досудове розслідування, адже одночасно розслідується близько 20 кримінальних проваджень, саме тому велика їх кількість «розвалюється» підчас судового

слухання, і це, в свою чергу, сприяє злочинності, а не підвищує ефективність протидії злочинності.

Відповідно до статистики Офісу Генерального прокурора щодо розпочатих кримінальних проваджень у 2019 році було обліковано 67 398 кримінальних правопорушення, досудове розслідування у яких здійснюється органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства [2].

До окреслених проблем можна додати низький рівень заробітної плати, і це, в свою чергу, не сприяє підвищенню ефективності діяльності співробітників ДФС України. Щоб податкова міліція могла ефективно боротися з економічною злочинністю, її працівники мають отримувати гідну зарплату.

На даний час заробітна плата в регіонах податкового міліціонера у середньому становить 11,4 тисячі гривень, в центральному апараті дещо більше – 21,5 тисяч гривень. Зарплати співробітників податкової міліції в кілька разів менші, в порівнянні з заробітними платами працівників інших правоохоронних органів [3, с. 157].

Згадуючи реформування, не можна не зазначити ЗУ «Про Бюро економічної безпеки України», що був прийнятий в першому читанні 03.09.2020. Можливо, це саме те реформування, якого не вистачало. Згідно цього закону буде сформована незалежна служба, яка матиме значно більше коло повноважень, працівники прийматимуться на роботу на конкурсній основі, і будуть забезпечені гідною заробітною платою, в свою чергу це виключить можливість розвитку корупції в новоутвореній службі.

Отже, узагальнюючи викладене вище, можна констатувати, що проблематика підвищення ефективності діяльності ДФС України у сфері протидії злочинності лежить в досить суттєвих проблемах, що в сукупності утворюють їх нагромадження, для подолання яких необхідно вжити певні заходи, одним із яких є реформування.

В свою чергу реформування має нести в собі дійсно важливий перелік змін, що життєво необхідний для подальшого

ефективного функціонування ДФС України у всіх можливих напрямках роботи.

1. Севрук В. Г. Правоохоронні органи, які здійснюють протидію злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі: український та міжнародний досвід. *Молодий Вчений*. 2017. №11. С. 995–1005.

2. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. *Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора*. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

3. Запобігання корупції в органах ДФС України: науково-методичний та прикладний аспекти: монографія / заг. ред. О. М. Розума. Київ: Алерта, 2017. 242 с. (Серія «Податкова та митна справа в Україні»).

О. А. Калганова,

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника кафедри фінансових розслідувань
(Університет ДФС України),

В. О. Богайчук,

курсант факультету підготовки, перепідготовки
та підвищення кваліфікації працівників
податкової міліції
(Університет ДФС України)

РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ МІЛІЦІЇ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Україна обрала євроінтеграційний вектор розвитку. Саме тому достатній рівень життя громадян нашої країни, конкурентоспроможність держави на світовій арені, її розвиток тощо полягає, зокрема, у досягненні високого рівня економіки. Окрім іншого, однією з вимог Міжнародного валютного фонду є створення єдиного дієвого правоохоронного органу для боротьби з економічними злочинам, яка була включена до Меморандумів про економічну та фінансову політику за 2017 та 2018 роки. Тому протягом останніх двох років владою України активно ведеться робота стосовно формування єдиного правоохоронного органу щодо протидії злочинам у фінансовій сфері. Враховуючи викладене вище, дослідження перспектив реформування податкової міліції, враховуючи європейського досвід, є актуальним питанням сьогодення.

Реформування податкової міліції влада України намагається здійснити протягом багатьох років. У 2013 році був поданий до Верховної Ради України законопроект «Про Службу фінансових розслідувань України», у 2014 році концепція формування Служби фінансових розслідувань, у 2016 році законопроект «Про фінансову поліцію», а у 2018 році законопроект «Про Національне бюро фінансової безпеки України». Однак усі ці законопроекти не були прийняті через недоліки, серед основних – це не усунення дублювання повноважень з іншими правоохоронними органами.

У 2019 році був зареєстрований законопроект «Про Бюро фінансових розслідувань», який був прийнятий за основу, а потім відхилений, та у 2020 році – новий законопроект «Про Бюро економічної безпеки».

Отже, українська влада ще не має до кінця сформованого напрямку реформування податкової міліції та створення відповідно нового органу з чітким розмежуванням функцій та повноважень.

Зауважимо, що за даними офіційного сайту ДФС України обсяг видатків на згадану державну службу згідно з розписом Державного бюджету України на 2019 рік складає 8823 428,4 тис. грн. Стосовно проекту держбюджету на 2020 рік передбачено 14, 18 млрд грн на фінансування ДФС [5].

За оперативними даними, у 2019 році Державною податковою службою забезпечено надходження до загального фонду державного бюджету 457,3 млрд. грн. Це на 17,1%, або на 66,7 млрд. грн. перевищує результат 2018 року [2].

Отже, результат діяльності ДФС перевищує обсяг видатків на вищезгаданий державний орган. Тому виникає питання доцільності проведення реформи.

Основними причинами реформування податкової міліції можна визначити такі: відсутність чіткого розподілу повноважень боротьби з тіньовою економікою між правоохоронними органами таких, як Служби безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, Національного антикорупційного бюро України і т.д. Тому виникають проблеми розмежування компетенції, дублювання повноважень, координації взаємодії тощо.

Крім того, тенденція скорочення кількості досудових розслідувань, які закінчуються передачею відповідних матеріалів до суду; закриття за відсутності складу злочину кримінальних проваджень, розпочатих за фактом ухилення від сплати податків, зборів; низький рівень передання матеріалів кримінальних проваджень з обвинувальними висновками і стільки ж – із пропозиціями звільнити від відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів – причини, які спонукають до кардинальних змін.

Таким чином, доцільно розглянути перспективи реформування податкової міліції. Згідно статті 1 Проекту Закону «Про Бюро економічної безпеки України» «Бюро економічної безпеки України є державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності» [1].

Тобто законодавець пропонує створити єдиний орган, який займається розслідуванням економічних злочинів.

Згідно статті 8 зазначеного вище Проекту основними напрямками та аспектами діяльності є здійснення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування; здійснення розшуку осіб за вчинення кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності; здійснення аналітичного забезпечення досудового розслідування, оперативно-розшукової діяльності; право витребувати від органів державної влади, місцевого самоврядування та підприємств, необхідну інформацію та документи для виконання повноважень бюро (виключно за рішенням керівника структурного підрозділу) [1].

Отже, Бюро економічної безпеки України в рамках інформаційно-аналітичної діяльності формує банки (бази) даних та створює на їхній основі на базі сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій єдину аналітико-інформаційну систему Бюро економічної безпеки України та здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу.

Але треба звернути увагу на те, що порядок обміну інформацією, зокрема оперативною, проведення спільних заходів між бюро та державними органами, що відповідно до законодавства здійснюють оперативно-розшукову діяльність, має бути встановлено спільними наказами Бюро та відповідних органів, та/або органів, що забезпечують нормативно-правове регулювання їхньої діяльності.

На практиці можуть виникнути проблеми, бо за технічними причинами чи бюрократичними здійснення обміну інформацією для виконання своїх функцій бюро може бути унеможливлена.

Необхідно зауважити, що згідно Проекту передбачені й зміни до КПК України, а саме до статті 236, у якій планується встановити, що Бюро економічної безпеки зможе здійснювати зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. Тобто законопроект пропонує наділити Бюро можливістю особисто проводити негласні слідчі розшукові дії. Зараз таку можливість мають тільки уповноважені підрозділи органів Національної поліції та органів безпеки [1].

Доцільно наголосити, що наділення такими повноваженнями Бюро може призвести до додаткового тиску на керівників бізнесу. На практиці детективи Бюро зможуть отримати необхідну інформацію з вашого мобільного телефону (фото, відео, листування в месенджерах тощо).

Що стосується європейського досвіду, то, наприклад, в Італії органом протидії фінансово-економічним злочинам є Фінансова гвардія Італії. Вона є підпорядкованою Міністерству економіки та фінансів, а також входить до складу збройних сил держави. Повноваження органу стосується економічного та фінансового інтересу Італії або Європейського Союзу [4].

Аналогічні органи у структурі державного апарату мають й Румунія (Фінансова гвардія Румунії) та Македонія (Бюро з розслідування фінансових злочинів), їх повноваження є дещо вужчими у порівнянні з Фінансовою гвардією Італії, проте ці органи також підпорядковані Міністерствам фінансів відповідних держав та є єдиними органами, що протидіють фінансово-економічним злочинам.

В Австрії є спеціальний підрозділ поліції – Фінансова поліція Австрії, серед завдань якої є боротьба з податковими махінаціями, пов'язаними з приховуванням доходів від оподаткування та соціальних відрахувань, виявлення і розслідування незаконного працевлаштування іноземних осіб, контроль за звітністю з нарахування заробітної плати та за діяльністю, що підлягає ліцензуванню [3].

Цікавим є досвід Норвегії. В цій країні створено Норвезьке національне управління з розслідування та кримінального

переслідування злочинів у сфері економіки та навколишнього середовища, воно є центральним органом, а також здійснює функції поліцейської та прокурорської служб [4].

Резюмуючи, можна прийти до висновку, що у країнах ЄС існує спеціальний правоохоронний орган, який запобігає, виявляє, припиняє, розслідує та розкриває фінансово-економічні правопорушення. Тому в Україні особливо сьогодні виникає нагальна потреба реформування правоохоронних органів, що протидіють фінансово-економічним злочинам. На жаль, однією із проблем розслідування економічних злочинів є наявність значної кількості державних органів, дублювання повноважень, відсутність чіткого розподілу відповідальності між органами, повноваження яких дублюються. Тому першим кроком реформування повинно бути створення єдиного дієвого органу, враховуючи досвід розглянутих країн, є доцільним його підпорядкування Міністерству фінансів України.

1. Про Бюро економічної безпеки України: Проект закону від 02.07.2020 № 3087-д. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69331

2. За підсумками 2019 року ДПС на 100,8% забезпечено виконання завдань з надходжень до бюджету. *Офіційний сайт Державної податкової служби України*. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/403230.html>

3. Зельдіна О. Напрями модернізації податкової політики України. *Юридична Україна*. 2017. С. 103–110.

4. Резнік О. М. Адміністративно-правові засади діяльності правоохоронних органів із забезпечення фінансово-економічної безпеки України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Сумський державний університет. Суми, 2019. 509 с.

5. Стан фінансування органів Державної фіскальної служби України у січні–грудні 2019 року. *Офіційний сайт Державної фіскальної служби України*. URL: <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/struktura-/aparatt/departament-finansuvannya--buhgalters/povidomlen/povidomlennya/392729.html>

І. О. Каркоцький,
директор науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України
(м. Запоріжжя)

РОЛЬ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ОБ'ЄКТИВНОСТІ ТА ПОВНОТИ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Процесуальні норми, що регламентують використання інституту судової експертизи в кримінальному судочинстві сформовані на основі забезпечення принципу змагальності кримінального процесу, недоторканності прав особистості, поваги честі й гідності, презумпції невинуватості, права на професійну юридичну допомогу й захист на будь-якій стадії судочинства.

Після набрання чинності Закону України від 17 жовтня 2019 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства», у порядку здійснення кримінального провадження сталися певні зміни. Зокрема, сторони кримінального провадження отримали право на самостійне залучення експерта для проведення експертизи без звернення до слідчого судді.

Варто зазначити при цьому, що доказова сила висновку, складеного експертом за замовленням сторони кримінального провадження, дорівнює доказовій силі висновку експерта, який був залучений на підставі ухвали слідчого судді.

Процесуальна форма створює детально урегульований, стійкий, юридично визначений, суворо обов'язковий, стабільний правовий режим провадження по справі, що відповідає завданням судочинства та його засадам. Тому відхилення від процесуальної форми неприпустимі.

Як слушно вказує Н. М. Ткаченко, Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року (далі – КПК), докорінно змінив систему кримінального судочинства України та став орієнтиром подальшого реформування правової системи в частині процесуального законодавства, системи правоохоронних органів, судів та інших сфер суспільних відносин з метою найефективнішого забезпечення захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина [1].

Система захисту прав і свобод забезпечується шляхом надання законодавцем рівних прав на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань та скарг, іншої реалізації своїх процесуальних прав, передбачених КПК, у тому числі права залучення експерта для проведення експертизи, що зазнало значного реформування з уведенням нового КПК. Основне місце у цій системі захисту прав і свобод посідає змагальність сторін і свобода у поданні ними суду своїх доказів та доведенні перед судом їх переконливості.

Законодавчу базу судової експертизи становить Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року [2], яким визначаються правові, організаційні та фінансові засади судово-експертної діяльності для забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою.

Процесуальні підстави проведення експертизи визначено у ст. 242 КПК, відповідно до частини першої якої експертизу проводить експерт за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання [3].

Фактичною підставою для призначення експертизи є потреба у наукових, технічних або інших спеціальних знаннях, які потрібні для вирішення певних питань у кримінальному провадженні.

У силу того, що висновок експерта являє собою одне з джерел доказів, призначення і проведення експертизи зачіпає певні права учасників процесу. Крім того, судова експертиза

є джерелом об'єктивної інформації, отриманої на основі спеціальних знань.

Сьогодні є підстави стверджувати, що введення до КПК норми, яка регламентує порядок залучення експерта (ст. 243 КПК), сприяє реальному втіленню принципу рівності всіх учасників процесу.

Частиною 1 ст. 243 КПК передбачено, що сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту чи потерпілого.

Виходячи з аналізу ст. 110 КПК можна встановити, що таке рішення має оформлятися постановою. Постанова повинна складатися з вступної частини, у якій вказуються відомості про місце і час прийняття постанови, прізвище, ім'я, по батькові, посада особи, яка прийняла постанову; з мотивувальної частини, яка містить зміст обставин, що є підставами для складання постанови, мотиви прийняття постанови, а також з резолютивної частини, в якій зазначаються відомості про зміст прийнятого процесуального рішення; місце і час виконання; особа, якій належить виконати постанову; можливість і порядок її оскарження.

Постанова про призначення судової експертизи крім вказаних вище даних повинна містити й таку інформацію: підстави для проведення експертизи; прізвище експерта або назва експертної установи, експертам якої доручається провести експертизу, питання, з яких експерт повинен дати висновок (предмет конкретної експертизи), об'єкти, які мають бути досліджені, а також інші матеріали, що надаються експертові для ознайомлення.

Відповідно до ч. 2 ст. 243 КПК сторона захисту має права самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової.

У ч. 3 ст. 244 КПК зазначено, що клопотання про залучення експерта розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування не пізніше п'яти днів надходження клопотання

до суду. Особа, яка подала клопотання, повідомляється про місце і час його розгляду. У ч. 7 ст. 244 КПК встановлено, що до ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи включаються запитання, поставлені перед експертом особою, яка звернулася з відповідним клопотанням.

Слідчий суддя має право не включити до ухвали запитання, поставлені особою, що звернулася з відповідним клопотанням, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження, або не мають значення для судового розгляду, лише обґрунтувавши таке рішення в ухвалі.

Зазначене вище дає можливість стверджувати, що процесуальна форма проведення експертизи в повній мірі є тим структурним елементом механізму забезпечення реалізації принципу об'єктивності та повноти дослідження в судово-експертній діяльності, а отже забезпечує режим законності в процесі, створює умови для достовірних висновків по справі, містить гарантії захисту прав і законних інтересів осіб, які приймають участь у справі.

1. Ткаченко Н. М. Використання спеціальних знань відповідно до нового Кримінального процесуального кодексу. URL: <http://www.minjust.gov.ua/zakon4.rada.gov.ua>}; <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0003323-13>.

2. Про судову експертизу: Закон України станом на 25 лютого 1994 року (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13 квітня 2012 р. *Голос України*. 2012. № 90–91.

К. В. Кирпичова,

судовий експерт сектору молекулярно-генетичних досліджень відділу біологічних досліджень та обліку
(Запорізький НДЕКЦ МВС),

І. О. Костенко,

судовий експерт сектору молекулярно-генетичних досліджень відділу біологічних досліджень та обліку
(Запорізький НДЕКЦ МВС)

КОНТАМІНАЦІЯ ЯК НЕГАТИВНИЙ ФАКТОР, ЯКИЙ ВПЛИВАЄ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОНИХ ОРГАНІВ В СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Метод ДНК-аналізу, який використовується в експертно-криміналістичних підрозділах органів внутрішніх справ України для встановлення походження біологічного сліду від певної особи, дозволяє провести ідентифікацію людини майже з 100% вірогідністю при порівнянні даних ДНК, отриманих із слідів біологічного походження, вилучених з місця події, зі зразками ДНК підозрюваних та потерпілих.

Ефективність дослідження молекули ДНК в криміналістичній ідентифікації обумовлена її унікальністю, стабільністю, генетичною постійністю та високою чутливістю методів її дослідження. Підвищена чутливість молекули ДНК до впливу оточуючого середовища, індивідуальні особливості у структурі хромосом, індивідуальний структурний поліморфізм, тобто відмінності в молекулах ДНК різних індивідумів, дає змогу ідентифікувати об'єкт дослідження у тих випадках коли, використання інших методів неможливо.

Це стосується дослідження обвуглених, скілетованих та гнилістно змінених частин трупів. Особливістю даного метода дослідження є його складність проведення та висока вартість.

Об'єктом молекулярно-генетичного дослідження може бути ядерна ДНК, отримана з крові, виділень (сперми, слини, букального та іншого епітелію тощо), волосся (при наявності

в ньому волосяної цибулини), а також з частин органів та тканин організму людини.

Аналіз досвіту роботи свідчить, що найбільш ефективним є комплексне дослідження речових доказів, вилучених в процесі огляду місця події [1, с. 46].

Результат цієї роботи залежить від недопущення і мінімізації помилок, які трапляються на етапі виявлення та вилучення слідів біологічного походження, так і на етапі лабораторного дослідження, а також від удосконалення методів, що запобігають шляхам контамінації.

Виконання судово-генетичної експертизи потребує дотримання певних умов не тільки під час дослідження відповідних об'єктів у лабораторії, але і ретельного їх захисту від ймовірних змін вже на етапі проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів під час вилучення, пакування, зберігання речових доказів. Саме на цих етапах треба організувати роботу таким чином, щоб біологічні сліди людини, вилучені в ході огляду місця події, не були забруднені сторонніми домішками учасників процесу.

Отже, розглянемо поняття контамінації в судово-експертній практиці та шляхи передачі сторонньої ДНК, які призводять до забруднення об'єктів дослідження та зазначимо правила, яких треба дотримуватись працівникам слідчо-оперативної групи під час роботи на місці злочину.

Контамінація – це забруднення зразків, які досліджуються, стороннім біологічним матеріалом.

Контамінація, може виникнути на різних етапах маніпуляцій із речовими доказами, об'єктами, що підлягають молекулярно-генетичному дослідженню, їх предметами-носіями, а також їх упакуванням, транспортуванням тощо.

Існує три механізми, за допомогою яких ДНК може передаватися між поверхнями, людьми та об'єктами.

Ці механізми можуть траплятися як окремо так і в сукупності:

1) прямий – прямий контакт поверхні предмета або людини без посередника;

2) аерозольний – перенос генетичного матеріалу на предмети, оточуючі об'єкти та людей, здійснюється без посередника. Такий механізм можливий при видиху, мовленні, чханні;

3) непряме перенесення (вторинне перенесення) – генетичний матеріал, спочатку депонований прямим або аерозольним способом, передається через посередника. Останній фізично контактує і передає ДНК на іншу поверхню, об'єкт або людину [2, с. 12].

Джерелами контамінації на місці злочину можуть бути особи, що приймають участь у слідчих (розшукових) діях:

- працівники поліції, швидкої допомоги та інші особи, які перші приїжджають на місце події та втручаються в хід судового розслідування;
- підозрювані, що беруть участь в слідчих діях, щоб зберегти або пошкодити наявні докази;
- жертви або свідки, які допомагають слідству в збиранні доказів [3].

Враховуючи вищенаведене, для унеможливлення залишення випадкової генетичної інформації рекомендується застосовувати низку заходів з попередження контамінації, а саме:

- на місці події має бути мінімальна кількість осіб. Доступ будь-яких інших осіб має бути різко обмежений. Забороняється розмовляти по телефону, курити, вживати їжу, напої. На територію огляду місця злочину забороняється вносити нові предмети, які можуть змінити загальну картину події (жувальні гумки, недопалки сигарет, порожні пляшки, одноразовий посуд, серветки, тощо);
- у разі обстеження речових доказів, на яких можуть бути біологічні сліди, обов'язково необхідно використовувати одноразові медичні маски та перчатки, які треба постійно змінювати, одноразові шапочки, бахили;
- розхідні матеріали, обладнання та інструменти, що використовуються для вилучення об'єктів біологічного походження, повинні бути стерильними;
- вилучені предмети зі слідами біологічного походження упаковуються кожен окремо, в чисті паперові пакети,

конверти, картонні коробки щоб уникнути контакту між собою та випадковому перенесенню ДНК з пакувального матеріалу;

- під час проведення аналізу ДНК, яка вилучена із об'єктів, знайдених на місці події, мають бути досліджені ДНК профілі всіх осіб, які приймали участь в огляді місця події, за добровільною письмовою згодою надати зразки генетичного матеріалу для встановлення та перевірки ДНК – профілю за базами генетичних ознак людини Експертної служби МВС України та подальшого можливого виключення хибного позитивного збігу результату молекулярно-генетичного дослідження з особою [4].

Таким чином, на підставі вищевикладеного, можна дійти висновку, що контамінація біологічних слідів, які відносяться до події злочину, пов'язана з небезпекою, тому, що може статися помилка ідентифікації і можливість судової помилки. Запобігання контамінації або її виявлення, в разі якщо вона вже сталася на будь-якому етапі, вимагає комплексного підходу і полягає в строгому виконанні всіх вимог, що стосуються вилучення та дослідження об'єктів, а також в створенні надійної системи контролю результатів дослідження, оцінки експертних висновків.

1. Петричук С. В. Особливості призначення та проведення молекулярно-генетичних експертиз // Сучасні криміналістичні експертизи в розслідуванні злочинів: матеріали круглого столу (м. Київ, 25 лютого 2015 р.). К.: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 45–48.

2. Россинская Е. Р. Судебная экспертиза (заключение эксперта): типичные ошибки. М.: Проспект, 2012. С. 10–15.

3. Сініцина Я. О. Шляхи запобігання контамінації об'єктів біологічного походження працівниками слідчо-оперативної групи при огляді місця події. *Юридичний електронний журнал*. 2019. № 6.

4. Повх А. С., Романчук С. М. Контамінація під час молекулярно-генетичного дослідження. Причини її виникнення та наслідки. *Криміналістичний вісник*. 2018. № 2 (30).

Н. М. Коваленко,
головний судовий експерт сектору технічного
дослідження документів та обліку
відділу криміналістичних видів дослідження
(Запорізький НДЕКЦ МВС України)

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДОКУМЕНТІВ, ВИГОТОВЛЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ ЗАСОБІВ ПОЛІГРАФІЇ ТА ОРГТЕХНІКИ

Корінні перетворення загальних відносин в нашій країні супроводжуються рядом негативних факторів. Серед них виділяється значний ріст злочинності. Велика небезпека для стабільного, без кризового розвитку суспільства криється в таких її якісних характеристиках, як об'єднаності, зміцненні між-регіональних та міжнародних відносин, оснащеності новітніми технічними засобами різного значення.

Одна з причин позначених вище негативних тенденцій пов'язана з широким розповсюдженням поліграфічних засобів та оргтехніки, яка здійснюється в умовах правового нігілізму частини населення та відсутності ефективного порядку, що передбачає посилення профілактичних заходів щодо їх незаконного використання.

Так, за даними Національного Банку України засоби поліграфії та оргтехніки використовуються під час виготовлення 94,8% вилучених з обігу підроблених грошових знаків НБУ та інших держав. Фальсифікат дестабілізує найважливішу – економічну сферу громадських відносин. Проблема його розслідування давно переросла рамки окремих робіт та стала однією з гострих практичних проблем, оскільки від координації дій в області грошової емісії залежить економічна безпека країни. Її забезпечення є пріоритетною задачею органів державного управління.

Одне із основних питань техніко-криміналістичного дослідження документів – це вивчення способів підроблення

документів, виявлення ознак, що вказують на них, розробка прийомів та методів для протидії та попередження злочинності [1, с. 3].

Величезний збиток державі завдає незаконна підприємницька діяльність в сфері обороту підакцизних товарів, в тому числі алкогольних та тютюнових виробів. В останні десятиліття державна політика в цьому особливо прибутковому, а тому криміногенному полі характеризується різкими коливаннями з відхиленнями в протилежну сторону.

Одним із способів запобігання незаконного обороту є встановлення марок акцизного збору, якими забезпечується алкогольна та тютюнова продукція. Їх фальсифікація здійснюється, як правило, поліграфічним способом та за допомогою оргтехніки. Цей спосіб, по-перше, дає змогу отримувати імітації, найбільш схожі за зовнішнім виглядом з аналогами (останні випускаються на поліграфічному комбінаті «Україна» та через складність виготовлення відносяться до документів з спеціальними елементами захисту від підробки), по-друге, з усіх способів підробки поліграфічний є найбільш рентабельним з точки зору масштабів, які задіяні на реалізацію фальсифікованого продукту [2, с. 5–18].

Також треба звернути увагу на те, що українські дороги переповнені автомобілями із іноземною реєстрацією. За даними Державної фіскальної служби лише за минулий рік в Україну було завезено понад 958 тисяч таких транспортних засобів. Проте тепер виникає проблема у легалізації даних автомобілів при незначних фінансових затратах, що призводить до появи великої кількості шахраїв, а саме осіб, які виготовляють за допомогою поліграфічного способу друку та за допомогою оргтехніки підроблені документи (свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу та інші), а також вносять зміни до первинного змісту документів, і в подальшому збувають їх.

На практиці ми зустрічаємо такі види підробки документу, як повна та часткова [3, с. 163]. Часткове підроблення документа полягає у зміні його тексту. Розрізняють способи підроблення: дописка, підчистка, змивання, травлення, заміна

частин документа [3, с. 163–177]. Будь-яку зміну, внесену в документ, злочинець намагається зробити непомітною, замаскувати її.

Як приклад, можна розглянути такий спосіб підробки документу, як зміна його первинного змісту, а саме внесення змін до персональних даних на власника та автомобіль у свідоцтвах про реєстрацію транспортного засобу, які виконані за допомогою термодруку на пластиковій основі.

Під час проведення такого дослідження виникає проблема у встановленні факту внесення змін до документу у зв'язку з тим, що при нанесенні персональних даних барвник не проникає у структуру документа та знаходиться на поверхні, що дає можливість видалити його без залишення слідів зміни з подальшим нанесенням нових.

На нашу думку, це пов'язано з тим, що єдиним захистом персональних даних є захисна плівка, яку під дією високих температур можливо видалити з поверхні документа та нанести на її місце нову захисну плівку зі зміненими даними.

Вважаємо, що для вирішення цієї проблеми виробнику необхідно звернути увагу на покращення елементів захисту безпосередньо самої захисної плівки або замінити термодрук, який використовується при нанесенні персональних даних на будь-який інший. Наприклад, термодрук замінити на лазерне гравіювання або додати нові елементи захисту у вигляді дублювання персональних даних шляхом тиснення. Орієнтуючись на практику пропонуємо внести ще один захисний елемент, такий як перфорація самого бланка та захисної плівки.

Стосовно повної підробки документів, то на сьогодні проблем при дослідженні документів не виникає.

Дана проблема стосується не тільки свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу, але й посвідчення водія, які виготовлені на пластиковій основі.

В нашій експертній практиці мав місце випадок, коли даний факт зміни вдалося довести лише через те, що серія та номер посвідчення водія на лицьовому та зворотному боках

мали різне буквенно-цифрове позначення, що неможливо при виготовленні документів даного виду. При цьому, поверхня бланку, бланкового тексту та захисна сітка пошкоджень не мали.

Сили, які сприяють росту злочинності, в цілому добре вивчені. Їх природа пояснюється дією ряду факторів, серед них перехідний характер економіки, соціальна та духовна криза, наслідки політичних помилок, дисбаланс між ступенем демократизації суспільства та свідомою дисципліною громадян. Разом з тим також відомі способи, які дають змогу знизити рівень напруги антисоціальних явищ. Один з них – правове регулювання суспільних відносин. Його сфера – вдосконалення законодавства в області матеріального та процесуального права. Однак, якими б вдосконаленими не були закони, вони не будуть ефективно працювати там, де відсутня фактична база. Її наявність та якісний склад безпосередньо залежить від методів збирання та дослідження доказів.

Таким чином, найважливіший напрямок діяльності по вивченню злочинності тісно пов'язаний з вдосконаленням наукового рівня проведення слідчих (розшукових) дій та виконання судових експертиз. Особливість однієї з них – технічної експертизи документів полягає в тому, що встановлення обставин, що входять до предмету доказування, неможливо без використання спеціальних знань щодо способу першочергового рукописного виготовлення документів, їх копіювання та тиражування.

У даний час характерною рисою зазначеного роду судово-експертних досліджень, є значне збільшення в них долі документів, що виконуються в умовах застосування комп'ютерних технологій, вони також глибоко проникли до технології поліграфічного друку, де широко використовуються засоби автоматизації друкуємих процесів.

Комп'ютеризація призвела до радикальних змін у сфері виготовлення, копіювання та тиражування документів. Ось деякі з них: значне скорочення проміжку часу від задумки документа до його втілення; фактичне зменшення грані

між значною працею кольорових та монохромних друкуючих процесів; наявність широкої гами пропозицій щодо вибору способів друку та реалізації їх засобів.

Вищевказане свідчить про те, що яким би не був стрімкий розвиток комп'ютерних технологій засобів поліграфії та оргтехніки ми все одно маємо бути на крок попереду.

На нашу думку, для цього потрібно вдосконалювати наявні та розробляти нові елементи захисту; поновлювати технічні засоби, які ми застосовуємо при проведенні досліджень; регулярно проводити спільні заняття з представниками підприємства ПК «Україна» для обговорення питань, що виникають у процесі дослідження тих чи інших документів, оскільки лише спільна робота може сприяти в подальшому вирішенню означених проблемних питань.

1. Методика технічної експертизи документів (загальна частина) / ДНДЕКЦ МВС України; уклад.: К. М. Ковальов, О. О. Давидова, В. В. Коваленко, Т. В. Тимофєєва. К., 2007. 34 с. (р/код 2.1.13 у Реєстрі методик проведення експертиз).

2. Шашкін С. Б. Основи судово-технічної експертизи документів, виконаних з використанням засобів поліграфічної та оргтехніки (теоретичний, методологічний і прикладний аспект) // Теорія і практика судової експертизи. СПб., 2002.

3. Воробей О. В., Кофанов А. В. Техніко-криміналістичне дослідження документів: навч. посібник. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2011. 213 с.

В. П. Ковальчук,
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник декана факультету № 3 ПФПНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИНАМ

Наслідком глобалізації інформаційних процесів стає постійне збільшення злочинів у кіберпросторі, які, як відомо, збільшуються пропорційно кількості користувачів комп'ютерних мереж. Мультинаціональний, організований та груповий характер даного виду злочинів зумовлює відсутність контролю, спроможність приховати дані про користувача та його фактичне місце перебування, зекономити час, оптимізувати видатки на досягнення злочинної мети та використати необмежені можливості доступу до глобальної мережі.

Більшість державних органів та установ України використовують в своїй діяльності службову інформацію, персональні та статистичні дані в електронному вигляді, постійно оновлюють власні сайти, сторінки в соцмережах. Отже, з огляду на проаналізовані нами повідомлення у засобах масової інформації, проблема захисту інформації залишається актуальною.

Окремі аспекти здійснення протидії кіберзлочинності розглядались як провідними вітчизняними, так і іноземними науковцями та фахівцями. Однак пошук та впровадження адекватних засобів протидії кіберзлочинності треба шукати на межі галузей кримінального права та криміналістики, ґрунтовних наукових дослідженнях міжнародного і національного значення.

У Стратегії кібербезпеки України зазначається, що основу національної системи кібербезпеки становитимуть Міністерство оборони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Служба безпеки України,

Національна поліція України (далі – НПУ), Національний банк України, розвідувальні органи [1]. На НПУ, як спеціальний суб'єкт забезпечення кібернетичної безпеки держави, покладається забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань у кіберпросторі; підвищення понформованості громадян про безпеку в кіберпросторі [2, с. 217]. Протидія кіберзлочинам забезпечується такими основними шляхами, як покладання додаткових функцій на існуючі підрозділи поліції та/або створення спеціальних підрозділів, які напрацьовують практику з цього напрямку організаційної, слідчої, оперативно-розшукової та іншої діяльності.

Одним з них є Департамент кіберполіції НПУ – це міжрегіональний підрозділ Національної поліції, що займається питаннями попередження, виявлення та припинення правопорушень, які здійснюються за допомогою комп'ютерів, комп'ютерних мереж і електрозв'язку. Функції та завдання Департаменту кіберполіції НПУ згідно Стратегії кібербезпеки України та Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» полягають у реалізації державної політики у сфері протидії кіберзлочинності; завчасному інформуванні населення про появу нових кіберзлочинів; впровадженні програмних засобів для систематизації кіберінцидентів та реагуванні на запити зарубіжних партнерів, які будуть надходити по каналу Національної цілодобової мережі контактних пунктів.

Громадяни можуть звертатись до кіберполіції у таких випадках: щоб повідомити інформацію про суїцидальні групи в інтернеті; якщо у них є інформація про ресурси чи осіб, що поширюють порнографію, порушують авторські чи суміжні права в Інтернеті; якщо вони мають дані про торгівлю наркотиками чи зброєю, або інші види забороненої в мережі Інтернет діяльності; щоб повідомити про матеріали, які закликають до сепаратизму чи тероризму; для надання інформації щодо спроб незаконного зняття коштів з рахунків; викрадення даних платіжних карток чи інших фінансових шахрайств, зокрема, про фінансові піраміди в Інтернеті, про скімінг, кардерство тощо;

щоб повідомити про віруси, ботнети чи інші види Інтернет-шахрайства [3].

Загально відомо, що поліція є важливим партнером у співпраці відомств, що займаються боротьбою із злочинністю, зокрема кіберзлочинністю, забезпеченням дотримання прав людини, забезпеченням захисту державних комп'ютерних центрів та комп'ютерних мереж приватного сектора.

Проблемні питання взаємодії різних суб'єктів правоохоронної діяльності під час досудового розслідування в спеціалізованій криміналістичній літературі розглядали: Ю. П. Аленін, В. П. Бахін, Р. С. Белкіна, В. І. Василичук, А. В. Іщенко, В. С. Зеленецький, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, М. В. Салтевський, В. В. Тищенко та ін.

О. В. Курман зазначає, що на високий рівень організації взаємодії під час розслідування злочину забезпечується постійним обміном інформацією між слідчими і оперативними працівниками. Інформація останніх, отримана оперативно-розшуковим шляхом, використовується слідчим, а дані, взяті із процесуальних джерел, є основою для проведення відповідних оперативно-розшукових заходів. Взаємодія в процесі розслідування передбачає взаємне розроюблення планів проведення слідчих дій і оперативних заходів. Їх здійснення, виконання оперативним підрозділом доручень слідчого і взаємну відповідальність за розкриття злочину та викриття винних.

А отже, розслідування злочинів, що вчиняються у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'юторних мереж і мереж електрозв'язку, становить перед слідчим різнорівневі завдання, для вирішення яких недостатньо виконання окремих слідчих дій. Це насамперед пов'язано із значним обсягом роботи, наявністю спеціальних знань у сфері інформаційних електронних технологій, специфічністю умов розслідування, які передбачають залучення широкого кола спеціалістів та проведенням великого обсягу судових експертиз і комплексів слідчих (розшукових) дій. Найбільшої ефективності в цьому можна досягти тільки за умови об'єднання зусиль слідчих, оперативних підрозділів,

спеціалістів, використання досвіду і допомоги правоохоронних органів інших країн, спеціалізованих міжнародних і вітчизняних недержавних організацій [4, с. 254, 256].

Т. П. Яцик, в свою чергу, пропонує для удосконалення судового розслідування й оперативно-розшукової діяльності створити при підрозділах ОВС з протидії кіберзлочинам сектори аналітичної і технічної розвідки, із забезпеченням їх потужними комп'ютерними й іншими сучасними інформаційно-технічними; вдосконалити систему підвищення кваліфікації працівниками поліції та створити при навчальних закладах спеціалізовані науково-дослідні лабораторії до функцій яких буде входити напрацювання методик розслідування і викриття кіберзлочинів та розробки проблемних питань чинного КПК України [5, с. 113].

Отже, взаємодія оперативного підрозділу внутрішніх справ на усіх рівнях, в т.ч. і з представниками правоохоронних органів інших країн, зважаючи на особливості злочинів у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, набуває важливого значення для результативності їхнього оперативного документування та забезпечення.

Тому у час активного, безперервного розвитку електронних інформаційних технологій, постійного вдосконалення українського законодавства, появи нових суб'єктів забезпечення кібернетичної безпеки держави, лише скоординованими зусиллями організацій та відомств всіх форм власності, використовуючи сучасні техніку і технології та шляхом налагодження міжнародного співробітництва можна гарантувати інформаційну безпеку держави та окремих громадян.

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96/2016#Text> (дата звернення 07.08.2020).

2. Діордіца І. В. Адміністративно-правове регулювання кібербезпеки України. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2018. 521 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page//dis/07_2018/Diorditsa-pdf.pdf (дата звернення 07.08.2020).

3. Кіберполіція Києва. URL: https://kyivcity.gov.ua/bezpeka_ta_pravo_poriadok/kyivska_politsiia/kiberpolitsiia_kyieva/ (дата звернення 07.08.2020).

4. Курман О. В. Груповий метод розслідування злочинних посягань на відносини у сфері інформаційних технологій. *Право і Суспільство*. 2018. № 4. С. 252–256.

5. Яцик Т. П. Розслідування інформаційного тероризму та кіберзлочинності (міжнародно-правовий аспект). *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. Вип. 1 (5). 2017. С. 11–15.

О. В. Ковальчук,
кандидат юридичних наук,
начальник сектору ювенальної превенції ГУНП
у Львівській області

ШАХРАЙСТВА ЗА ДОПОМОГОЮ СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Вчинення шахрайства за допомогою методів соціальної інженерії є досить поширеними в Україні. Соціальна інженерія – це наука, що вивчає людську поведінку та фактори, які на неї впливають. Основною метою соціальної інженерії є: дослідження причин тої чи іншої поведінки людини; обставин та середовища, що впливають на формування системи цінностей індивіду, і як наслідок – їх поведінки. На базі цих досліджень можна визначити, що саме спонукає людину на конкретну дію. Наприклад: вивчення середовища, в якому жив, наприклад, шахрай, допоможе зрозуміти його систему цінностей. Ця інформація надасть можливість розробити соціальну структуру, в якій будуть формуватись інші системи цінностей. Системи цінностей, у яких насамперед буде цінуватись людське життя та індивідуальність. Термін «соціальна інженерія» як акт психологічної маніпуляції також пов'язують із суспільними науками, однак він широко використовується серед спеціалістів з комп'ютерної та інформаційної безпеки [1].

Про розповсюдженість використання такого методу свідчить те, що розробники/власники попереджають користувачів пропріетарного програмного забезпечення Skype щодо можливості використання цілої низки низькотехнологічних підходів, розроблених шахраями для того, щоб змусити потенційну жертву повідомити особисті дані або взяти участь у діях, які можуть зробити її комп'ютер вразливим до атак. Відзначається, що це може відбуватися як через Інтернет, так і під час особистого контакту. В основу онлайн-ових схем соціальної інженерії покладено те, що з користувачем в Інтернеті знайомляться

на перший погляд привітні та привабливі люди (найчастіше шахраї представляються як вродлива молода дівчина, а іноді – як працівники служби підтримки клієнтів Skype). Після цього вони просять вас внести їх до списку ваших контактів. Якщо ви погодилися, вони отримують можливість відправляти вам повідомлення. У реальному світі ці люди – шахраї, а часто це навіть не реальні люди, а просто програми («боти») з обмеженим набором фраз у своєму скрипті, які шукають потенційних жертв для спаму чи обману. На сайті чітко зазначаються онлайніві та особистісні методи спроб заволодіння інформацією та деякі способи боротьби із ними [2].

Отже, керування людьми це наука, яка дає необмежені можливості. В сучасному світі вона має свій темний бік, який має назву соціальна інженерія – сукупність методів, основаних на психологічних особливостях людей: цікавість, довіра, звичка тощо. Метою соціальної інженерії є спонукання людей робити певні дії, які вони за звичних умов ніколи не вчинили, наприклад, розголошувати власну конфіденційну інформацію, переходити на невідомі сайти та за сумнівними посиланнями. Вся система соціальної інженерії базується на тому факті, що саме людина є найслабкішою ланкою будь-якої системи інформаційної чи кібербезпеки. Саме тому, при умові, що технічно отримати конфіденційну інформацію хакерам досить важко, вони впливають безпосередньо на користувача – найслабкіше місце в системі інформаційної безпеки [3].

Соціальна інженерія відбувається у три етапи: дослідження, планування, реалізація. Найбільш популярною схемою впливу на особу, яка використовується в соціальній інженерії є схема Шейнова, яка полягає у таких кроках: формування цілі впливу на об'єкт, пошук інформації про об'єкт, виявлення найбільш зручних цілей впливу, створення найбільш сприятливих умов для впливу на об'єкт, примус до потрібної дії, результат [4]. До найпоширеніших методів входять: атаки «приманка» і «послуга за послугу» (Baiting and quid pro quo), «привід» (Pretexting), «атака китобоя» (Whaling attack), «водопій» (Watering hole), фішинг (Phishing), вішинг (Vishing),

Scareware, крадіжки при переадресації, «медова пастка», «чорний вхід».

Приклади застосування цих та інших методів [5] не є вицерпними та продовжують примножуватися. Профілактикою такого виду загроз можуть стати тренінги з безпеки, антивірус і засоби захисту кінцевих точок, тестування на проникнення та спеціальне програмне забезпечення [6].

Не зайвими стануть наступні правила, які допоможуть користувачу не попадатись на гачки шахраїв:

- 1) звертайте увагу на написання адрес сайтів;
- 2) якщо Вам пропонують переглянути сайт/фото/відео, зазиваючи емоційними закликами – не переходьте одразу, порахуйте до 10-ти та згадайте, що це можливо приклад соціальної інженерії;
- 3) вводячи логін/пароль в акаунтах на сайтах, звертайте увагу на незвичайні зміни зовнішнього вигляду сторінок, якщо щось викликає підозру – краще перевірити оригінальність ресурсу ще раз;
- 4) критично ставтесь до електронних листів, а особливо до посилань за якими пропонують перейти незнайомі відправники повідомлень [3].

Отже, неминучість атак шахраїв з метою дістатись до рахунків, акаунтів, облікових записів користувачів за допомогою методів соціальної інженерії, розраховані на певні аспекти людської психології та спонукають нас до активної протидії цим явищам.

Ці, на перший погляд примітивні способи, призводять до того, що користувачі нехтуючи власною безпекою, самі оприлюднюють конфіденційну та приватну інформацію. Завдяки простим методам, зазначеним вище користувачі можуть покращити свій інформаційний захист та бути менш уразливими до методів соціальної інженерії.

1. Соціальна інженерія (безпека). URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D1%96%D0%BD%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D

1%96%D1%8F_(%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0)

2. Що таке соціальна інженерія? URL: <https://support.skype.com/uk/faq/FA10921/shcho-take-sotsial-na-inzheneriya>

3. Соціальна інженерія або маніпуляції свідомістю. URL: <https://zillya.ua/sotsialna-inzheneriya-abo-manipulyatsi-svidomistyu>

4. Демчук П. В. Соціальна інженерія: виклики та перспективи боротьби в українському контексті. URL: https://ukrainepravo.com/legal_publications/essay-on-it-law/it-law_demchuk_Social_engineering_perspectives_of_the_struggle_in_ukrain/

5. Соціальна інженерія: як шахраї використовують людську психологію в інтернеті. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/socialna-inzhenerija-shaxrajstvo/29460139.html>

6. ТОП 5 самых популярных методов социальной инженерии и методы защиты от них. URL: <https://www.nwu.com.ua/Media/Articles/top-5-samyh-populjarnyh-metodov-socyalnoj-ynzheneryy-y-metody-zaschyty-ot-nyh.html>

Я. М. Когут,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальних дисциплін
факультету № 3 ПФПНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВИМОГИ ДО КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПІД ЧАС РОБОТИ З ДІТЬМИ

Професія поліцейського потребує широкого спектру знань, вмінь та навичок. Вимоги до правоохоронців є настільки ж високими, наскільки широкими є їх права, та вагомим є їх статус у суспільстві. Виключне право на застосування заходів адміністративного примусу, в процесі своєї діяльності, вимагає чіткого дотримання численних правових норм, порушення яких може призвести до відповідальності правоохоронців (дисциплінарної чи навіть кримінальної). Це зумовлює вимоги до поліцейського щодо його високого рівня професійності у юридичній площині.

Поліцейський зобов'язаний дотримуватись не лише алгоритму дій, визначених законодавством, але й дотримуватись етичних та моральних норм та принципів, як під час виконання своїх обов'язків, так і поза службою. Правила етичної поведінки поліцейського стосуються у тому числі й спілкування з неповнолітніми, зокрема й неповнолітніми правопорушниками [1].

Робота в поліції є складною і у психологічному плані. Емоційні навантаження, потреба у застосуванні психологічного впливу на правопорушників, стресові ситуації, психотравмуючі фактори – все це повсякденна атмосфера, викликана особливостями фаху. Специфікою підготовки поліцейського до роботи у Національній поліції є набуття в процесі навчання комунікативної компетентності, тобто здатності до ефективного спілкування в різних умовах, із різними верствами та категоріями населення, задля досягнення мети, пов'язаної із вирішенням

різноманітних службових завдань. Зокрема, поліцейський повинен вміти припинити протиправні дії, врегулювати конфліктні ситуації, досягнути об'єктивності в процесі опитування, виявити брехню у показаннях, встановити психологічний контакт із усіма суб'єктами правоохоронної діяльності тощо. Тому, у цьому контексті, він повинен чітко усвідомлювати психологічні особливості кожного із учасників комунікації, зважаючи на їх стать, вік, соціальне становище, кримінальне минуле або його відсутність, та багато інших чинників.

Завданням поліції є здійснення не лише превентивної діяльності, спрямованої на попередження та припинення протиправних дій, але й профілактичної роботи, змістом якої є вплив на свідомість особи, шляхом застосування заходів виховного (педагогічного) впливу. В процесі роботи у поліцейського також виникає потреба з'ясувати причини та умови, які призвели до правопорушень.

Найбільш вразливою категорією серед суб'єктів комунікації поліцейського є саме діти. Пластичність їх психіки робить їх залежними від оточуючого соціального середовища. Вони часто стають жертвами злочину, або ж легко втягуються у кримінальну діяльність. Завданням суспільства, держави і правоохоронних органів є вчасно подати дітям «руку допомоги», захистити їх від усього шкідливого, що є довкола них. Нажаль, працівники поліції не завжди знають як правильно поводити себе з дітьми, які постраждали від протиправних діянь, або були втягнуті у злочинну сферу. Особливості дитячого розвитку полягають у тому, що неповнолітні проходять різноманітні трансформаційні етапи, кожному із яких притаманні певні відмінності у поведінці, вчинках, причинах і наслідках дій. Спілкування з дітьми – це сфера діяльності не лише спеціалізованих підрозділів Національної поліції у справах неповнолітніх, а й усіх поліцейських служб та підрозділів, як то органів досудового розслідування, патрульної та кримінальної поліції, дільничних офіцерів поліції тощо. Тому кожен правоохоронець повинен мати достатній арсенал знань у сфері комунікації з дітьми.

Пріоритетним завданням держави та суспільства є охорона дитинства. Конституцією покладено на державу обов'язок щодо забезпечення реалізації та захисту прав дитини, створення сприятливих умов для всебічного розвитку та виховання неповнолітніх. Особливої уваги, з боку держави, потребують діти, які вступили в конфлікт із законом або перебувають у складних життєвих обставинах [2].

У розвиток положень Основного Закону в Україні створено систему спеціальних органів, служб та установ, які використовуючи засоби правового, педагогічного, психологічного та соціального впливу, здійснюють забезпечення та захист прав дитини [3]. Слід зауважити, що серед суб'єктів, що здійснюють соціальний захист і профілактику правопорушень дітей, в системі МВС України, можна виокремити приймальники-розподільники для дітей та уповноважені підрозділи органів Національної поліції. Уповноваженими органами виступають підрозділи ювенальної превенції Департаменту превентивної діяльності Національної поліції України, які формально входять в структуру патрульної поліції, згідно із статтею 13 Закону України «Про Національну поліцію» [4].

Система функціонування приймальників-розподільників для дітей, що була побудована ще за радянських часів не відповідає стандартам прав дитини. Приймальники-розподільники у тому вигляді, як вони існують на даний час, мають бути кардинально реформовані. Як видно з положень національного законодавства, така установа призначена для тимчасової ізоляції різних категорій неповнолітніх, включно з тими, хто вчинив злочин. Дослідження в рамках моніторингу практики функціонування приймальників-розподільників дає підстави для великих сумнівів щодо чіткого розуміння цілей розміщення різних категорій дітей, які у багатьох випадках не обов'язково мають конфлікт з законом. Доцільність «ізолювання» у багатьох випадках не піддається правовому обґрунтуванню і може бути порушенням особистої свободи [5].

У положеннях про приймальники-розподільники для неповнолітніх не зазначено з достатньою чіткістю, які саме

виховні заходи проводяться в такій установі, а передбачена профілактична і виховна робота зводиться лише до слідчих заходів зі збирання інформації про можливу причетність неповнолітніх до злочинної діяльності [6].

У цих умовах важливого значення набуває процес формування сучасної системи ювенальної юстиції, що відбувається в контексті виконання Україною міжнародних зобов'язань перед Радою Європи щодо проведення судово-правової реформи [7, с. 45].

На думку Н. Крестовської, ювенальна юстиція – це система державних, муніципальних і громадських судових, правоохоронних і правозахисних органів, установ та організацій, що на основі права та за допомогою медико-соціальних, психолого-педагогічних методик здійснює правосуддя щодо дітей, профілактику та попередження правопорушень проти дітей та за участю дітей, захист прав, свобод та інтересів, а також ресоціалізацію дітей, які перебувають у складній життєвій ситуації [8, с. 46]. Ця система повинна здійснювати свою діяльність у відповідності до міжнародних норм, стандартів та принципів.

Процес реформування системи правоохоронних органів триває. Наприклад, М. Веселов пропонує дещо розширити структуру ювенальної превенції, зокрема пропонує «виділення в складі Національної поліції ювенальної поліції, яка включатиме ювенальну кримінальну поліцію, ювенальну превенцію, службу шкільних офіцерів поліції...», а також «визначення базового органу (установи) та затвердження єдиних стандартів навчання «ювенальних» спеціалістів» [9, с. 88].

Для формування відповідних вмінь та навичок щодо спілкування з неповнолітніми, в умовах службової діяльності, поліцейський повинен володіти широким спектром правових знань, які відображаються в численних міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актах, і відображають його адміністративно-правовий статус.

Є. Зеленський пропонує введення додаткових професійно-кваліфікаційних вимог до посади ювенального поліцейського, які дозволять кваліфіковано реалізувати поставлені перед

такою посадовою особою завдання. Серед таких вимог може бути наявність педагогічної або психологічної освіти ювенального поліцейського [10, с. 76].

Проаналізувавши правові засади комунікації дітей та поліцейських можемо прийти до висновку, що ювенальна компетентність поліцейського – це комплекс правових, психологічних та педагогічних знань, вмінь та навичок, які необхідні для ефективної комунікації працівника поліції з дітьми, з метою досягнення належного рівня взаємодії з ними при вирішенні завдань Національної поліції, визначених нормами чинного законодавства.

1. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: Наказ МВС України від 09.11.2016 №1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text>

2. Конституція України: прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141

3. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України 24 січня 1995 року № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

5. Висновки і рекомендації. URL: [www.irf.ua > ukr > programs > rol > rescom_2013-09-03](http://www.irf.ua/ukr/programs/rol/rescom_2013-09-03)

6. Справа «Ічин та інші проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 21.12.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_661#Text

7. Ольшанецький І. В. Ювенальна юстиція: проблеми законодавчого врегулювання її органів в Україні (ювенальний суддя, прокурор, слідчий, адвокат). *Правова держава*. 2020. №37. С. 45–55

8. Крестовська Н. М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2008. 468 с.

9. Веселов М. Ю. Адміністративно-правове забезпечення «ювенальної» спеціалізації учасників кримінального провадження. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. Вип. 4 (88). 2019. С. 81–92

10. Зеленський Є. С. Адміністративно-правовий статус ювенального поліцейського: питання сьогодення. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. №1. С. 75–77.

В. О. Кожевніков,
аспірант кафедри публічного
управління та адміністрування
(Національна академія внутрішніх справ)

МІСЦЕ АНТИМОНОПОЛЬНОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Під економічною безпекою держави економісти (Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко та інші) розуміють захищеність усіх рівнів економіки країни від небезпечних дій, що можуть бути як наслідком свідомого впливу будь-якого чинника, так і стихійним напливом ринкових сил [1, с. 11].

Такими чинниками, зокрема, можуть бути монополізація товарних ринків, недобросовісна конкуренція їх учасників, зловживання монополієм (домінуючим) становищем, антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання (картельні змови).

При цьому, небезпечними можуть вважатися такі дії, які призводять до погіршення економічного стану країни у критичний рівень. Це може бути, наприклад, таке погіршення умов життя, з яким населення не готове миритися і яке внаслідок цього може перетворитися на соціальний конфлікт, що загрожуватиме існуванню економічної та політичної систем [1, с. 11–12].

Як зазначає Ю. В. Ткаченко, принцип розбудови ринкової економіки має важливе значення у функціонуванні національної економічної системи, виводиться зі змісту положень Конституції України [2, с. 428].

Здійснення вільного та ефективного розвитку економічних відносин в Україні, функціонування ринкової економіки неможливо без існування дієвого антимонопольно-конкурентного регулювання, яке на виконання приписів частини другої статті 42 Конституції України забезпечується Антимонопольним комітетом України.

С. І. Лекарь відносить вдосконалення антимонопольної політики та створення ефективного механізму державного

регулювання природних монополій до основних напрямків державної політики національної безпеки України в економічній сфері [3, с. 81].

Таким чином, вважаємо, що забезпечення державного захисту та розвитку економічної конкуренції є видом забезпечення економічної безпеки держави.

При цьому дослідники, здебільшого оминають роль функціонування сприятливого конкурентного середовища як елемента економічної безпеки держави. Так, наприклад, Баланюк І.Ф. і Максимюк М.М. умови конкуренції визначають як характеристику економічної безпеки підприємства, а не держави [4, с. 143].

Т. А. Кобзева та А. О. Пархоменко під економічною безпекою розуміють сукупність заходів уповноважених правоохоронних органів, що забезпечують захист національних економічних та фінансових інтересів громадянина, суспільства та держави. У цьому визначенні суб'єктний склад органів, що забезпечують захист економічної безпеки, авторами обмежено виключно правоохоронними органами [5, с. 122].

Не можна погодитися з таким твердженням, адже певні функції у сфері економічної безпеки виконують також інші державні органи, що не віднесені до правоохоронних, зокрема, Рада національної безпеки та оборони України, Антимонопольний комітет України, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України тощо.

В цьому контексті, дискусійним є питання щодо суб'єктного складу державних органів, що здійснюють забезпечення економічної безпеки держави, зокрема, забезпечення державного захисту економічної конкуренції.

Як зауважує С. І. Лекарь, законом України «Про основи національної безпеки України» (що втратив чинність) до суб'єктів забезпечення національної (у тому числі, економічної) безпеки, окрім спеціалізованих органів (Президента України, Уряду, Ради національної безпеки та оборони України, Служби безпеки України, інших спеціальних та правоохоронних органів) належали міністерства та інші центральні органи

виконавчої влади, в тому числі Мінекономіки та Антимонопольний комітет України [3, с. 79].

В чинному законі України «Про національну безпеку України» (далі також – Закон) від 21.06.2018 (зі змінами) центральні органи виконавчої влади відповідальні за формування та реалізацію економічної (в тому числі конкурентної) політики (Мінекономіки, Антимонопольний комітет України тощо) не були включені до сектору безпеки та оборони. Таким чином законодавець не відносить їх до суб'єктів забезпечення національної безпеки (частина 2 статті 12 Закону).

Відповідно до пункту 9 частини першої статті 1 Закону національною безпекою України є, в тому числі, захист національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. До національних інтересів відповідно до пункту 2 частини третьої статті 3 Закону належить, зокрема, сталий розвиток національної економіки. Як вже зазначалося вище, вважаємо, що державний захист економічної конкуренції у підприємницькій діяльності є елементом захисту сталого розвитку національної економіки України.

При цьому, стаття 3 Закону, де містяться перелік фундаментальних національних інтересів, має назву «Принципи державної політики у сферах національної безпеки і оборони». З цього випливає, що відповідальними за забезпечення національних інтересів є саме уповноважені органи, що забезпечують національну безпеку в секторі безпеки і оборони, перелік яких наведено в частині другій статті 12 Закону України «Про національну безпеку України».

Незалежний антикорупційний комітет з питань оборони розуміє під сектором безпеки та оборони сукупність органів державної влади, що діють під єдиним началом і відповідають за захист національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз. До сектору безпеки та оборони Незалежний антикорупційний комітет з питань оборони відносить, окрім перелічених в Законі України «Про національну безпеку України», також інші органи та організації, визначені законами України [6].

Відповідно до частини другої статті 12 Закону України «Про національну безпеку України» інші державні органи та органи місцевого самоврядування здійснюють свої функції із забезпечення національної безпеки у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони.

Таким чином, законом Антимонопольний комітет України віднесено до органів, що здійснюють забезпечення національної безпеки у взаємодії із відповідними органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони.

Таке положення законодавства забезпечує співробітництво Антимонопольного комітету України з Радою національної безпеки і оборони України (в частині визначення національних інтересів України в економічній сфері), Службою безпеки України (в частині ефективного економічного будівництва), Національною поліцією України (в частині виявлення і припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції), іншими державними органами в межах визначених законодавством.

Разом з цим, перелічені в Законі України «Про національну безпеку України» державні органи сектору безпеки і оборони не наділені всеохоплюючими повноваженнями у сфері забезпечення економічної безпеки держави.

Також, до сектору безпеки та оборони чинним законодавством не включено Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, яке забезпечує реалізацію державної економічної політики у сфері безпеки та оборони; бере участь в розробленні механізму забезпечення економічної безпеки держави (пункти 18 та 248 Положення про Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 вересня 2019 року №838).

Як зауважує С. І. Лекарь, Мінекономіки відіграє провідну роль в забезпеченні економічної безпеки держави, в тому числі через формування державної політики в сфері економічно конкуренції та обмеження монополізму [3, с. 80].

Методичними рекомендаціями щодо визначення розрахунків рівня економічної безпеки України, затверджених

наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 29.10.2013 № 1277, показником інвестиційно-інноваційної безпеки, як складовою економічної безпеки, виступає частка продукції, що реалізовується на конкурентних ринках країни, у відсотках до загального обсягу продукції. Антимонопольний комітет України відповідальний за забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та у сфері публічних закупівель (відповідно до статті 1 Закону України «Про Антимонопольний комітет України»).

Про доцільність включення Антимонопольного комітету України до переліку суб'єктів забезпечення національної безпеки України, зокрема, зазначав у своєму дисертаційному дослідженні С. П. Пономарьов [6, с. 102].

Вважаємо, що Антимонопольний комітет України є окремим суб'єктом забезпечення національної економічної безпеки держави, що реалізує її у взаємодії з іншими органами державної влади, в тому числі, що віднесені до сектору безпеки та оборони.

1. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Х.: Право, 2009. 312 с.

2. Конституційні засади економічної системи України / Ю. В. Ткаченко. *Форум права*. 2014. № 2. С. 428–431. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_2_75.

3. Лекарь С. І. Економічна безпека держави та суб'єкти її забезпечення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 75–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2012_2_13.

4. Баланюк І. Ф., Максимюк М. М. Види економічної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2016. Вип. 1 (2). С. 142–145. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2016_1\(2\)_27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2016_1(2)_27).

5. Кобзева Т. А., Пархоменко А. О. Перспективи створення нового правоохоронного органу у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Правові горизонти*. 2019. Вип. 14 (27). С. 120–124.

6. Незалежний антикорупційний комітет з питань оборони. Загальна інформація. URL: <https://nako.org.ua/>.

7. Пономарьов С. В. Адміністративно-правове забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2018. 513 с.

Ю. А. Комісарчук,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБИСТЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ

Особисте зобов'язання – запобіжний захід, сутність якого полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею, судом обов'язки, передбачені ст. 194 КПК України.

Як показує узагальнення судової практики розгляду слідчими суддями клопотань про застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання, найпоширенішими з передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України обов'язків, які слідчі судді покладають на підозрюваного, є прибуття до визначеної службової особи із встановленою періодичністю (до слідчого за першою вимогою); не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає без дозволу слідчого та повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи. Такі обов'язки, як не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом, або утримуватися від спілкування з будь – якою особою визначеною слідчим суддею або судом, застосовують лише у поодиноких випадках. Інші обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК України свого відображення в ухвалах суду про застосування особистого зобов'язання не знайшли [1].

Ми погоджуємося з думкою О. Бондаренко щодо недоліків, які існують на сьогоднішній день в Україні у процесуальному регулюванні особистого зобов'язання. А саме, щодо вищезгаданої можливості слідчого судді або суду обмежити у спілкуванні підозрюваного із будь – якою особою [2, с. 125]. При цьому на законодавчому рівні не встановлено чітких критеріїв особи із якою можливо обмежувати спілкування підозрюваного, оскільки зі змісту ст. 194 КПК України не зрозуміло, які

особи підпадають під цю норму. На нашу думку, це обмеження конституційних прав особи на свободу спілкування, що передбачено Конституцією України.

Також проблемним є питання здійснення нагляду за виконанням підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків передбачених КПК України під час обрання запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання.

Так, відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 195 КПК України при застосуванні особистого зобов'язання для його безумовного виконання, за рішенням слідчого на підставі ухвали слідчого судді, суду до підозрюваного, обвинуваченого можуть застосовуватися електронні засоби контролю. Міністерством внутрішніх справ України протягом трьох місяців з дня опублікування КПК України було розроблене та прийняте положення про порядок застосування електронних засобів контролю [3].

Згідно з ч. 1 ст. 195 КПК України, застосування електронних засобів контролю полягає у закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого пристрою, який дає змогу відслідковувати та фіксувати його місцезнаходження. Такий пристрій має бути захищений від самостійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю і негайно сигналізуватиме про спроби зробити щось подібне. До того ж цей пристрій не повинен завдавати значних незручностей, а тим більше становити небезпеку для життя і здоров'я особи. Забороняється застосовувати електронні засоби контролю, які не пройшли сертифікацію відповідно до чинного законодавства. Слід зазначити, що застосування електронних засобів контролю на практиці є проблемним, оскільки до цього часу Міністерство внутрішніх справ України належним чином технічно не забезпечено, персонал не пройшов навчання з використання нових технологій, що призводить до залучення значної кількості працівників поліції.

Ст. 179 КПК України передбачено, що контроль за виконанням особистого зобов'язання здійснює слідчий, а якщо справа перебуває у провадженні суду, прокурор.

Відповідно до КПК України, слідчий, прокурор з метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого,

мають право з'являтися в житло цієї особи, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань (залишати місце проживання, спілкуватися з певним колом осіб тощо). Однак зрозуміло, що ні слідчий, ні прокурор самостійно, в більшості випадків, не будуть здійснювати вказані перевірки через об'єктивні і суб'єктивні обставини (відсутність часу, проживання в інших населених пунктах, відсутність службового транспорту тощо). На думку окремих науковців слідчий, прокурор могли би доручити здійснювати таку перевірку працівникам оперативних підрозділів, які в такому випадку, при виявленні порушень повинні інформувати слідчого, прокурора [4, с. 47]. Але, чинним законодавством можливості давання слідчим або прокурором таких доручень працівникам інших підрозділів не передбачено.

У зв'язку з вищенаведеним, доцільно створити відповідний підрозділ, який би здійснював контроль за особами до яких обрано запобіжні заходи або на законодавчому рівні надати можливість слідчим, прокурорам давати відповідні доручення працівникам інших підрозділів.

Врегулювання окреслених проблем на законодавчому рівні має сприяти оптимізації діяльності правоохоронних органів щодо застосування особистого зобов'язання та забезпеченню дотримання прав учасників кримінального провадження.

1. Узагальнення судової практики розгляду слідчими суддями клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження відповідно до розділу II Кримінального процесуального кодексу України, який набрав законної сили з 20.11.2017. URL: court.gov.ua/sud2190/science_work/rozdil2/doc_22_23/.

2. Бондаренко О. Особисте зобов'язання як форма процесуального забезпечення участі осіб у кримінальному провадженні. Вісник національної академії прокуратури України. 2015. № 1 (41). С. 123–131.

3. Застосування особистого зобов'язання у кримінальному провадженні роз'яснив Мінюст. Закон і Бізнес. 25.04.2017. URL: https://zib.com.ua/ua/128525zastosuvannya_poruki_u_kriminalnomu_provadzhenni_rozyasniv_m.html.

4. Фоміна Т. Г. Особисте зобов'язання: процесуальна характеристика та практика застосування. *Вісник Нац. акад. прав. наук України*. 2018. Т. 25. №2. С. 41–54.

О. М. Коробка,
судовий експерт сектору технічного
дослідження документів та обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
(Запорізький НДЕКЦ МВС)

ЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДОКУМЕНТІВ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Судово-технічна експертиза документів є найбільш розповсюдженим й найскладнішим видом криміналістичних експертиз, що призначаються в будь-якому судочинстві – кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському [1, с. 326].

Однією з найважливіших функцій будь-якого документа є функція закріплення, фіксації інформації. Документ супроводжує людину від народження до самої смерті і в ньому фіксуються найважливіші події її життя – народження, отримання освіти, одруження і т.п. Документ є не тільки важливою складовою життя людини, а й діяльності будь-якої організації, роботи будь-якого підприємства, тому нерідко в ході досудового розслідування потрібно визначити справжність того чи іншого документа, який відіграє важливу роль у доказовій базі.

Документ – це матеріальний об'єкт дослідження, що являє собою предмет, на якому мовними знаками зафіксована інформація, який призначений для її передачі в часі та просторі [2, с. 284].

Необхідність в проведенні судово-технічної експертизи документа виникає, коли з'являються сумніви в достовірності документа, тобто допускається припущення, що в документ вносилися зміни або документ частково чи повністю підроблений. У таких випадках рішенням питання є судово-технічна експертиза документів.

Вказана експертиза складається з дослідження експерта, який володіє науковими, технічними та спеціальними знання-

ми, а отримана від нього інформація надає можливість суду або органу досудового розслідування встановити всі дійсні обставини справи.

Судово-технічна експертиза документів – це дослідження документу, яке проводиться за постановою органу досудового розслідування чи ухвалою суду з метою встановлення способу його виготовлення, наявності в нього змін та способу їх внесення, слабовидимих чи невидимих текстів, та ідентифікація знарядь і матеріалів, які використовувались для виготовлення документу чи внесення змін [3, с. 3].

Метою судово-технічної експертизи документів є встановлення фактів (обставин, фактичних даних), які, будучи викладеними у висновку експерта, служать доказами в процесі розгляду справ у суді. Експертиза дозволяє встановити важливі обставини і факти, які відіграють вирішальну роль при винесенні вироку або при вирішенні спору.

Зазначена експертиза вирішує основні групи задач: ідентифікаційні, діагностичні та класифікаційні.

До діагностичних задач відносяться:

- встановлення способу виготовлення фрагментів документа, документа в цілому;
- встановлення факту внесення зміни в документ, способу внесення змін;
- встановлення виду документа;
- встановлення початкового змісту документа (виявлення по утисненим штрихами, виявлення невидимих, замазаних, витравлених, підчищених записів, штрихів на згорілих документах і т. д.);
- встановлення послідовності виконання елементів документа.

Ідентифікаційні задачі вирішують:

- встановлення рівності порівнюваних об'єктів (відбитків печаток, штампів, знаків, виконаних за допомогою технічних і механічних пристроїв);
- відновлення цілого документа по окремих частинах.

Встановлення документів, матеріалів, документів, технічних засобів, за допомогою яких вони виконані до одного

виду або групі документа відносяться до класифікаційних задач.

Судово-технічна експертиза документів затребувана в практиці досудового розслідування при встановленні фактів підробки документів або їх реквізитів, а також при з'ясуванні обставин виготовлення документів, що мають доказове значення.

Широке застосування даного виду експертиз як в слідчій так і в судовій практиці обумовлено значним збільшенням документообігу та злочинності.

Таким чином, висновок експерта, який є процесуальним джерелом доказів, дає можливість органам досудового розслідування кваліфікувати злочин для подальшого визначення відповідальності особи, яка притягається до кримінальної відповідальності, а в подальшому допомагає вирішити питання, що є предметом судового розгляду.

1. Попович І. І. Проблеми визначення предмета судово-технічної експертизи документів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 326–328.

2. Воробей О. В., Кофанов А. В. Техніко-криміналістичне дослідження документів: навч. посібник. К.: Нац. Акад. внутр. справ, 2011. 312 с.

3. Методика технічної експертизи документів (загальна частина) / ДНДЕКЦ МВС України; уклад.: К. М. Ковальов, О. О. Давидова, В. В. Коваленко, Т. В. Тимофєєва. К., 2007. 34 с. (р/код 2.1.13 у Реєстрі методик проведення експертиз).

А. В. Король,
старший судовий експерт відділу досліджень
у сфері інформаційних технологій
(Запорізький НДЕКЦ МВС)

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ЩО НЕГАТИВНО ВПЛИВАЮТЬ НА СУСПІЛЬНУ МОРАЛЬ

Науково-технічний прогрес та процеси модернізації суспільства вимагають компетентного обґрунтування та оцінки соціальних, політичних та культурних проблем, що виникають. Ці процеси відбуваються настільки швидко, що зумовлюють зміни у поведінці та ставленні людей до норм етики та моралі.

Проблеми захисту суспільної моралі нині викликають чималий інтерес і серйозне занепокоєння. Основними джерелами, що формують чинники впливу на суспільну мораль, на сьогодні є кінематограф, Інтернет та нові засоби телекомунікації.

Поява інтернет сторінок та інтернет каналів, де люди, з метою отримання матеріальної вигоди, демонструють кожен свій крок, поява блогерів, які, за допомогою аудіовізуальної техніки, відтворюють сюжети аматорського характеру, що не мають ані художнього задуму, ані змістовного наповнення, призводить до видозміни інформації, перекрученого її трактування.

Ефективному вирішенню такого роду проблем допомагає залучення компетентних спеціалістів, які володіють спеціальними знаннями, дають можливість роз'яснити причини виникнення проблем та дати мотивовану і обґрунтовану оцінку змінам, що відбуваються у суспільстві.

У зв'язку з цим в останні роки значно збільшилась кількість форм та методів використання спеціальних знань під час проведення досліджень, в тому числі у сфері протидії злочинам, що негативно впливають на суспільну мораль.

Мораль – система норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства [1, с. 690].

Одним з основних напрямів державного регулювання обігу продукції, що негативно впливає на суспільну мораль відповідно до ст. 5 Закону України «Про захист суспільної моралі» – є недопущення пропаганди в електронних та інших засобах масової інформації культу насильства, жорстокості, поширення порнографії [2].

За незаконне ввезення, виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення з метою збуту чи розповсюдження продукції порнографічного характеру, а також творів, що пропагують культ насильства та жорстокості передбачена кримінальна відповідальність за ст. 301 та ст. 300 КК України відповідно [3].

Суспільна небезпечність розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, містять інформацію порнографічного характеру, в тому числі дитячої порнографії, обумовлюється тим, що воно може слугувати детермінантою насильницьких злочинів, негативно впливає на нормальний фізичний та психічний стан особистості, деформує уявлення про моральні та культурні цінності суспільства, тому залишається актуальним у сфері протидії злочинам, що негативно впливають на суспільну мораль.

На сьогодні проблема віднесення інформації до такої, що містить ознаки порнографії, достатньо розроблена, існують чіткі критерії та методики дослідження. Спірним та неоднозначним залишається віднесення інформації до такої, що містить ознаки дитячої порнографії, якої на сьогодні стає дедалі більше. Це зазвичай відео аматорського характеру, які позбавлені сюжету та художнього оформлення, наукової цілі показу.

Оскільки мистецтвознавча експертиза не вирішує питання щодо участі дітей у створенні такої продукції, а говорить про відтворення образу дитини, або особи, яка виглядає таким чином, перед експертами постійно постає питання, кого можна відносити до дитини.

Відповідно до ст. 6 Сімейного кодексу України «Правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років» [4].

Досить спірною та мало дослідженою на сьогодні залишається тема належності творів до таких, що пропагують культ насильства та жорстокості.

Віднесення різними установами відеопродукції до різних видів та жанрів фільмів створює умови неоднозначності у висновках експерта, виникнення запитань щодо їх об'єктивності, вносить плутанину.

Оцінка ефективності проведення експертиз продукції, що містить сцени насильства та жорстокості, ускладняється проведенням комплексного дослідження з залученням спеціалістів в області психології та мистецтвознавства.

В той час, як в компетенцію експерта-мистецтвознавця входить дослідження сюжету, художніх засобів, що втілюють сцени жорстокості та насильства, подальше дослідження щодо наявності пропаганди культу та впливу сцен насильства та жорстокості на психіку людини, на її нормальний психофізичний розвиток та стан особистості здійснює експерт-психолог.

Розбещеність сучасного суспільства за рахунок появи великої кількості медіа інформації, створює попит на продукцію, що суперечить моральним принципам, розширює коло злочинів, які здійснюються на фоні споглядання сцен насильства та жорстокості.

Особливо засмучує реакція нашого суспільства та країн світу на появу великої кількості насильства на екрані, з'явилося бажання спостерігати, наслідувати, купувати. Збільшення попиту на продукцію, яка негативно впливає на суспільну мораль, породжує збільшення пропозиції на створення даної продукції.

Таким чином, використання спеціальних знань та залучення компетентних спеціалістів дає можливість протидіяти

великому обсягу інформації, яка негативно впливає на суспільну мораль.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / укладач і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

2. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20 лист. 2003 р. № 1296-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15> (дата звернення: 16.09.2020).

3. Кримінальний кодекс України: Редакція від 12 вер. 2020 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 16.09.2020).

4. Сімейний кодекс України: Редакція від 03 липн. 2020 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 16.09.2020).

О. М. Кройтор,

аспірант кафедри адміністративного
права та адміністративного процесу
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТА ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Однією з основних категорій адміністративного права є адміністративно-правове регулювання. Важливість цієї категорії зумовила значний інтерес до неї серед науковців, що у свою чергу виразилось у різноманітності точок зору щодо розуміння його змісту. Однак, більшість дослідників до елементів механізму адміністративно-правового регулювання відносять норми адміністративного права, об'єктивно виражені в законах та інших нормативних актах [1, с. 38; 2, с. 13]. Беручи до уваги думку В.Г. Гриценка, що визначальною рисою адміністративно-правового регулювання поняття «правоохоронні органи» в Україні є його нормативне закріплення у відповідних законодавчих і підзаконних правових актах [3, с. 62–63], доцільним видається проаналізувати норми відповідних актів, що визначають діяльність підрозділів патрульної поліції щодо профілактики правопорушень.

П. 1 розділу I Положення про Департамент патрульної поліції (затверджене наказом Національної поліції України № 73 від 6 листопада 2015 року [4]) (далі – Положення) Департамент патрульної поліції є міжрегіональним територіальним органом Національної поліції. Відповідно до статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» [5] поліція відповідно до покладених на неї завдань: здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень; виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення; вживає

заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення. Ці повноваження на підзаконному рівні закріплені як функції Департаменту патрульної поліції (розділ III Положення), що дозволяє вважати їх основою для діяльності підрозділів патрульної поліції щодо профілактики будь-яких правопорушень, яким протидіє поліція.

Конкретизовано профілактичні функції патрульної поліції нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність цього суб'єкта у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, під час організації і здійснення заходів щодо патрулювання та оперативного реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події, а також як суб'єкта адміністративної юрисдикції.

У сфері забезпечення безпеки дорожнього руху відповідно до розділу III Положення патрульна поліція виконує функції індивідуальної та загальної превенції, контролює дотримання вимог, невиконання яких може призвести до вчинення правопорушення, та здійснює роз'яснювальну роботу. Зокрема, патрульна поліція виявляє та припиняє факти порушень безпеки дорожнього руху, а також виявляє причини і умови, що сприяють їх вчиненню; аналізує обставини і причини виникнення дорожньо-транспортних пригод на вулично-дорожній мережі, розробляє та здійснює заходи із профілактики таких пригод і запобігання їх вчиненню; здійснює контроль за дотриманням власниками (володільцями) транспортних засобів, а також громадянами, посадовими і службовими особами вимог Закону України «Про дорожній рух», правил, норм і стандартів з питань забезпечення безпеки дорожнього руху, які регламентують вимоги щодо технічного стану транспортних засобів та охорони довкілля від шкідливого їх впливу; у випадках, передбачених законодавством України, здійснює перевірку технічного стану транспортних засобів та їх обладнання; надає в межах своєї компетенції посадовим і службовим особам та громадянам обов'язкові для виконання приписи про усунення порушень законодавства, в тому числі правил, норм та стандартів,

що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, а у разі невиконання таких приписів – притягує винних осіб до передбаченої законодавством відповідальності; організовує і здійснює роз'яснювальну роботу серед населення, зокрема з питань безпеки дорожнього руху, використовує з цією метою засоби масової інформації, фото-, відео- і друковану продукцію, організовує та проводить зустрічі, конкурси, змагання, сприяє організації вивчення громадянами, особливо неповнолітніми, Правил дорожнього руху тощо.

Інструкцією з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України (затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 27 квітня 2020 року № 357) [6] передбачено, що начальникові сектору реагування патрульної поліції необхідно забезпечувати запобігання правопорушенням, усунення негативних наслідків правопорушень або подій; брати участь у проведенні інструктажу всіх нарядів поліції, які заступають на чергування (під час якого вказується на проведення й профілактичних заходів); брати участь у розробленні планів заходів із забезпечення публічної безпеки і порядку. Безпосередньо керувати нарядами поліції під час уведення в дію поліцейських операцій, посиленого варіанту службової діяльності, проведення цільових оперативно-профілактичних операцій, оперативно-профілактичних заходів (відпрацювань), а також проведення на території обслуговування підрозділу поліції інших заходів. Превенція як одна з основних функцій закріплена й у визначенні сектору реагування патрульної поліції, який вважається підрозділом патрульної поліції, що цілодобово забезпечує оперативне реагування на повідомлення про правопорушення або події, у межах компетенції здійснює їх розгляд, а також комплекс превентивних заходів шляхом патрулювання території обслуговування, виявлення та припинення правопорушень, застосування визначених законодавством поліцейських та інших заходів. Профілактична складова відзначена також у визначенні групи реагування патрульної полі-

ції, якою відповідно до п. 2 Інструкції є наряд патрульної поліції у складі не менше двох поліцейських, які в зоні оперативного реагування виконують завдання із забезпечення публічної безпеки і порядку, взаємодії з населенням, безпеки дорожнього руху, запобігання правопорушенням або подіям та їх припинення, оперативного реагування на них.

Розділ III Положення передбачає здійснення патрульною поліцією провадження у справах про адміністративні правопорушення, віднесених до компетенції Національної поліції України (крім справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією), у тому числі у справах про адміністративні правопорушення пов'язані з керуванням транспортним засобом, щодо якого порушено обмеження, встановлені Митним кодексом України та у справах про адміністративні правопорушення, виявлені та зафіксовані за допомогою системи фіксації адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі, також прийняття рішення про застосування адміністративних стягнень та забезпечення їх виконання. У цих випадках профілактичний вплив проявляється як у можливості застосування до правопорушника стягнення, яке характеризується, передусім профілактичною спрямованістю, – попередження, так і використання норм статті 282 КУпАП. Відповідно до цієї статті суб'єкт адміністративної юрисдикції, який розглядає справу, встановивши причини та умови, що сприяли вчиненню адміністративного правопорушення, вносить у відповідний державний орган чи орган місцевого самоврядування, громадську організацію або посадовій особі пропозиції про вжиття заходів щодо усунення цих причин та умов. Про вжиті заходи протягом місяця з дня надходження пропозиції повинно бути повідомлено підрозділ патрульної поліції, який вніс пропозицію.

Таким чином, адміністративно-правове регулювання діяльності патрульної поліції як суб'єкта профілактики правопорушень складається як із норм законів, так і з приписів підзаконних нормативно-правових актів. У цих нормах визначається загальна функція патрульної поліції – здійснювати

профілактику правопорушень, а також закріплюються особливості профілактичної роботи в окремих сферах чи під час окремих видів діяльності.

1. Курс адміністративного права України: підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух та ін. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 872 с.

2. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. Т. О. Коломєць. Київ, 2008. 500 с.

3. Гриценко В. Г. Щодо адміністративно-правового регулювання поняття правоохоронних органів. Конституційно-правові академічні студії. 2017. Вип. 1. С. 61–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/крас_2017_1_10.

4. Про затвердження Положення про Департамент патрульної поліції: Наказ Національної поліції України від 06 листопада 2015 року № 73. URL: http://patrol.police.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/n594-polozhenya-pro-dpp_compressed.pdf.

5. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

6. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 27 квітня 2020 року № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text>.

К. О. Крушельницька,
старший викладач кафедри тактико-спеціальної
підготовки факультету № 3 ПФПНП
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ЯК ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ

Законом України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 року в Україні створено абсолютно новий орган забезпечення публічної безпеки і порядку – Національну поліцію України. Працівники поліції одягнені в нову привабливу уніформу, поліцейські здійснюють патрулювання на нових сучасних автомобілях, в більшій мірі процес патрулювання фіксується на відеокамери, поліцейські під час роботи мають можливість використовувати портативну комп'ютерну техніку з доступом до відповідних реєстрів МВС України, з можливістю на місці перевірити деякі потрібні відомості про особу, відношення поліцейських до далеко не легких, специфічних умов несення служби надзвичайно позитивне, є бажання працювати самовіддано, наполегливо, законно. У відповідно до всього цього, рівень довіри населення до поліції, як основного критерію оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції, є достатньо високим. Оцінка рівня довіри населення до поліції проводиться незалежними соціологічними службами в порядку, визначеному чинним законодавством України.

Однак, на сьогоднішній день, існує дуже велика кількість проблемних питань, які потребують свого нагального вирішення.

У ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що поліція, під час виконання повноважень, визначених цим Законом, уповноважена застосовувати такі заходи примусу:

- 1) фізичний вплив (сила);
- 2) застосування спеціальних засобів;
- 3) застосування вогнепальної зброї [1].

Перелік заходів примусу, до яких може/повинен вдаватися поліцейський, визначений у ч. 1 ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію», є вичерпним, при цьому застосування одного із заходів примусу унеможливорює застосування інших заходів примусу одночасно [3, с. 105].

Метою застосування поліцейськими примусових заходів є забезпечення подолання спротиву проведенню превентивного поліцейського заходу, відновлення публічного порядку та безпеки, локалізація протиправних дій громадян.

Частина 3 статті 42 вищевказаного закону зазначає, що спеціальні засоби як поліцейські заходи примусу – це сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами (у тому числі від зброї), тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують, з чітким регулюванням підстав і правил застосування таких засобів та службових тварин [1].

Стаття 45 закріплює чіткий перелік спеціальних засобів, котрі працівники поліції мають право застосувати для забезпечення публічної безпеки і порядку.

Так, у частині 3 даної статті передбачено підстави для застосування кайданків та інших засобів обмеження рухомості. Законом дозволяється застосовувати вищевказані спеціальні засоби виключно у таких випадках: до особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення та чинить опір поліцейському або намагається втекти; під час затримання особи; під час конвоювання (доставляння) затриманого або заарештованого; якщо особа своїми небезпечними діями може завдати шкоду собі і оточуючим; проведення процесуальних дій з особами у випадках, коли вони можуть створити реальну

небезпеку оточуючим або собі. Крім того, згідно п. 5, ч. 3, статті 45 зазначеного Закону, для здійснення затримання особи, поліцейський може застосувати пристрої, гранати, боеприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень. Тому виникає питання, що саме розумів законодавець, визначаючи повноваження поліцейського під час затримання особи застосовувати кайданки та ті спеціальні засоби, що перелічені у п. 5 ч. 3 ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію»? Якими є критерії розмежування застосування різних за впливом спеціальних засобів?

Закон України «Про Національну поліцію» передбачає застосування інших засобів обмеження рухомості, однак чіткого розуміння, що саме слід розуміти під такими засобами немає, що є негативним у практичній діяльності поліцейських. Оскільки, досить часто працівники поліції зустрічаються із випадками, коли правопорушник може достатньо легко зняти ті самі кайданки, враховуючи особливості будови свого тіла, особливо це питання стосується затримання осіб, жіночої статі.

Застосування гумових та пластикових кийків також є дискусійним та проблемним питанням, оскільки при їх використанні із суворим вимогам закону є малоефективним, звужене коло куди саме їх можна застосувати, а ефективно їх використання небезпечно високим рівнем ризику та мірою відповідальності з точки зору чинного законодавства.

Крім того, потребують уточнень з боку законодавця й такі терміни, викладені у: 1) п. г, ч. 3 ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію», як небезпечні дії особи; 2) п. г, ч. 3 ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію», як реальна небезпека собі і оточуючим. Звідси виникає питання: які саме дії розуміє законодавець формулюючи вищевикладені підстави застосування кайданків, і як поліцейський, керуючись якими критеріями може визначити, чи може особа внаслідок певних дій «створити небезпеку» чи «завдати шкоду» [2, с. 26].

П. 2, ч. 4 статті 42 Закону України «Про Національну поліцію» передбачає застосування електрошокових пристроїв контактної та контактної-дистанційної дії, однак у практичній

діяльності працівники поліції таких не використовують, оскільки їх немає. Застосування таких пристроїв було б дуже ефективним та дієвим, оскільки це допомогло б поліцейським полегшити виконання практичних завдань та швидкості досягнення очікуваного результату щодо боротьби різного роду правопорушень, особливо у діяльності патрульної поліції, котра в першу чергу, веде боротьбу із вуличною злочинністю щодо забезпечення публічної безпеки і порядку.

Підсумовуючи вищевказане, потрібно зазначити, що повноваження поліції щодо застосування спеціальних засобів наведено досить не чітко, певні питання, про які зазначалося вище, потребують правового регулювання та якомога швидшого вирішення.

1. Про Національну поліцію: Закон України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

2. Мінка Т. П. Актуальні питання застосування Національною поліцією заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та зброї. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 24–27.

3. Науково-практичний коментар розділу IV «Повноваження поліції» та розділу V «Поліцейські заходи» Закону України «Про національну поліцію»: науково-практичний коментар / кол. авт. Х.: Право, 2016. 178 с.

4. Закон України про Національну поліцію: навчально-практичний посібник у схемах і таблицях / уклад.: В. В. Голубош, В. М. Кіцелюк, А. Ф. Бондюк, І. В. Кріцак. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2020. 180 с.

В. Н. Кубальський,

кандидат юридичних наук, доцент
*(Інститут держави і права
імені В. М. Корецького НАН України)*

ЕКСТРЕМІСТСЬКІ, ТЕРОРИСТИЧНІ ТА СЕПАРАТИСТСЬКІ ЗЛОЧИНИ: ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ

Проблема співвідношення екстремістських, терористичних та сепаратистських злочинів має важливе значення при розробці системи заходів протидії зазначеним посяганням. Вказана проблема похідна від проблеми співвідношення між собою споріднених явищ – екстремізму, тероризму та сепаратизму, які мають зовні подібні злочинні прояви. Але спільним для вказаних посягань є те, що такі злочини можуть утворювати загрозу передусім для державного суверенітету та територіальної цілісності України.

Екстремізм, тероризм та сепаратизм у сучасних умовах набули міжнародного характеру. Протидія вказаним негативним загрозам міжнародного характеру у деяких випадках потребує поєднання зусиль багатьох держав. Міжнародно-правове співробітництво в питаннях видачі екстремістів, терористів та сепаратистів та в інших питаннях правової допомоги потребує застосування єдиних підходів у визначенні базових понять у цій сфері – екстремізм, тероризм та сепаратизм та похідних від них понять – екстремістські, терористичні та сепаратистські злочини.

В юридичній літературі вчені використовують різноманітні терміни, якими намагаються охопити усю сукупність злочинних проявів екстремізму, тероризму та сепаратизму: екстремістські злочини, терористичні злочини, та сепаратистські злочини. З кримінологічної точки зору з метою вирішення завдань запобігання та протидії злочинності у цій сфері видається обґрунтованим та доцільним об'єднання різноманітних екстремістських, терористичних та сепаратистських посягань

у кримінологічні групи під загальними назвами «екстремістські», «терористичні» та «сепаратистські» злочини. Таке виділення злочинних посягань обумовлено також потребами кримінально-правової науки й практики. В юридичній літературі запропоновані системи екстремістських, терористичних та сепаратистських злочинів.

Визначення екстремістських, терористичних та сепаратистських злочинів згідно Кримінального кодексу України залежить передусім від змісту понять «екстремізм», «тероризм» та «сепаратизм». Враховуючи тісний взаємозв'язок та подібність вказаних явищ було укладено міжнародну угоду регіонального характеру – Шанхайську конвенцію про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом від 15 червня 2001 року (Україна не є членом міжнародної міжурядової організації – Шанхайської організації співпраці, і, відповідно, не є учасником зазначеної Конвенції).

Як відомо, універсальні конвенції, укладені під егідою ООН, не містять визначень екстремізму, тероризму та сепаратизму. Але слід визнати, що достатньо розробленою є конвенційна база, яка складається з багатьох універсальних та регіональних антитерористичних конвенцій, присвячених окремим різновидам тероризму.

Переважною більшістю вчених тероризм розглядається як одна з найбільш небезпечних форм екстремізму. Отже, екстремізм більш ширше поняття, ніж тероризм та сепаратизм. Як показує досвід, сепаратистські прояви можуть являти собою екстремістські та терористичні акти. Тому при формуванні системи заходів протидії, зокрема, антидержавному екстремізму слід виходити з того, що тероризм та сепаратизм належать до його форм [1, с. 202].

Сучасний тероризм, як зазначав професор В.Ф. Антипенко, у значній мірі пов'язаний саме з терористичними актами, спрямованими проти основ державності і міжнародного правопорядку. «Сьогодні ні у кого не викликає сумнівів, – пише вчений, – що тероризм посягає насамперед на політичні, конституційні, економічні засади держави, міжнародної організації

і в цілому міжнародних відносин, і саме ці поняття повинні формувати уявлення про об'єкт терористичного акту» [2, с. 652]. Наведене твердження стосується у значній мірі і деяких екстремістських та сепаратистських посягань.

В умовах сучасної об'єктивної дійсності, коли загроза зовнішній і внутрішній безпеці України, як ніколи, актуальна, на наш погляд, саме кримінально-правові засоби уявляються найбільш ефективними інструментами захисту основ політичної системи суспільства як невід'ємної складової сучасної української демократичної державності від різного роду антидемократичних злочинних проявів (сепаратизму, екстремізму, політичного тероризму тощо). Саме за допомогою цієї обставини знаходить своє мотивоване пояснення, на думку О. А. Чувакова, криміналізація у Кримінальному кодексі України таких діянь, як дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109), посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110), фінансування дій, учинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110²), посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112), пропаганда війни (ст. 436), планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437), посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443) та ін. [3, с. 387]. Цілком очевидно, що не лише екстремістськими, терористичними та сепаратистськими посяганнями обмежуються злочини проти основ національної безпеки України.

Погоджуючись із загальною концепцією запропонованого підходу, варто звернути уваги на те, що О. А. Чуваков недаремно зазначав, що до системи злочинів проти основ національної безпеки України варто було б вважати належними масові заворушення (ст. 294) і терористичний акт (ст. 258 КК України) [4, с. 141]. Наведена пропозиція цілком узгоджується із запропонованим згаданим вченим у дослідженні підходом до розуміння сутності антидержавних злочинних

проявів, які не обмежуються злочинами, передбаченими розділом I «Злочини проти основ національної безпеки України» Особливої частини КК України [1, с. 205].

Відомий дослідний проблем екстремізму С. В. Борисов вважає, що поняття екстремістської діяльності (екстремізму) не повинно охоплювати діяння, які належать до терористичної діяльності, оскільки ефективна протидія кожному з цих негативних соціально-правових явищ вимагає чіткого їх розмежування на законодавчому рівні, формування комплексу специфічних заходів попередження та припинення відповідних діянь [5, с. 17]. Отже, кожне з цих небезпечних явищ – екстремізм, тероризм та сепаратизм, враховуючи їхню природу та специфічні характеристики, потребує спеціальної системи заходів протидії. Враховуючи загрозу тероризму, в Україні був ухвалений Закон України «Про боротьбу з тероризмом», Кримінальний кодекс України був доповнений «антитерористичними» статтями. Належна протидія екстремізму та сепаратизму в Україні також потребує розробки та ухвалення відповідних спеціальних законів.

Професор М. І. Мельник, розглядаючи питання нормативно-правового регулювання протидії корупції, переконливо доводить, що логіка формування законодавчої бази мала здійснюватись за схемою: Концепція – програма – закон – підзаконні акти [6, с. 308]. На наш погляд, доцільно врахувати таку логіку формування законодавчої бази у процесі формування та розвитку законодавства у сфері протидії екстремізму, тероризму та сепаратизму.

Таким чином, формування та розвиток законодавства у сфері протидії екстремізму, тероризму та сепаратизму, виходячи з міжнародного характеру цих небезпечних явищ, має здійснюватись на основі загальноновизнаних норм міжнародного права у цій сфері та врахування нормотворчого досвіду зарубіжних держав. Науковий аналіз концептуальних положень вітчизняних дослідників свідчить про те, що екстремізм, тероризм та сепаратизм необхідно розглядати як пов'язані, але водночас самостійні соціальні і правові явища, які здійснюють

взаємовплив. Заходи протидії екстремізму, тероризму та сепаратизму можуть певною мірою поєднуватися, застосовуватися у комплексі, але розроблятися і реалізовуватися вони повинні з урахуванням особливостей кожного з цих явищ.

1. Кубальський В. Н. Система злочинів антидержавного екстремізму за законодавством України. *Кримінальне право в умовах глобалізації суспільних процесів: традиції та новації*: матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу (м. Харків, 15 трав. 2020 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), Л. М. Демидова (заст. голов. ред.), А. П. Гетьман та ін. Харків: Право, 2020. С. 201–207.

2. Антипенко В. Ф. Борьба с современным терроризмом. Международно-правовые подходы. К.: Юнона-М, 2002. 723 с.

3. Чуваков О. А. Кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки України: теорія і практика: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 468 с.

4. Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики: монографія / відп. ред. О.М. Костенко. Одеса: Фенікс, 2017. 362 с.

5. Борисов С. В. Преступления экстремистской направленности: проблемы законодательства и правоприменения: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2012. 484 с.

6. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. К., 2002. 422 с.

А. І. Кунтій,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету №1 ІПФПНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*

А. Я. Хитра,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1 ІПФПНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОРГАНІЗАЦІЙНІ МОМЕНТИ ПОЧАТКУ ДІЗНАННЯ

З набуттям чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», яким передбачено запровадження інституту досудового розслідування у формі дізнання, запровадив ряд законодавчих новел, зокрема в частині початку досудового розслідування. Слід зазначити, що окремі аспекти стадії досудового розслідування досліджувалися багатьма вченими-процесуалістами та криміналістами. Серед них Ю. П. Аленін, С. В. Бородін, І. В. Гора, А. Я. Дубинський, Є. Д. Лук'янчиков, О. Р. Михайленко, Р. І. Назаренко, Д. П. Письменний, Л. Д. Удалова, В. В. Шимановський та інші. Варто зазначити, що ці дослідження були присвячені лише окремим аспектам стадії досудового розслідування й окремі їх положення ґрунтуються на законодавстві, що діяло до 01.07.2020 року.

Так, завдання дізнання, впливають зі змісту ст. 2 КПК України; учасниками її є заявник, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, дізнавач, інші уповноважені підрозділи на проведення дізнання, прокурор, спеціаліст, експерт, інші фізичні та юридичні особи; початок цієї стадії, пов'язане з отримання фактичних даних, що є підставою для внесення

відповідних відомостей до ЄРДР; підсумкове рішення – складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності.

Аналізуючи особливості початку дізнання, слід зауважити, що відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, дізнавач наділений правом невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинений кримінальний проступок або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального проступку, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР.

Відповідно до ч. 3 ст. 214, що передбачає процесуальний порядок організації початку досудового розслідування, зазначено, що здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду). Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути: 1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідування; 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей [3].

Щодо зазначеного трактування, то тут впливає дві проблеми: 1. На момент внесення відомостей в ЄРДР проводиться ймовірна кваліфікація, а не достовірна. Ми ще не знаємо гаран-

товано, наприклад, по суміжних правопорушеннях, чи провадження буде здійснюватися у формі розслідування кримінального проступку чи злочину, тому таке формулювання «Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань», вважаємо не коректним. Пропонуємо законодавцеві вжити термін: «Для з'ясування обставин кримінального правопорушення до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань».

2. Якщо в ході досудового розслідування будуть встановлені обставини, які вимагатимуть від слідчого, дізнавача провести перекваліфікацію з проступку на злочин і навпаки. Відповідно, пояснення, не є джерелом доказу під час досудового розслідування злочинів. Тому, пропонуємо у пункті 1 частини 3 статті 214 КПК України передбачити можливість до внесення відомостей до ЄРДР не відбирати пояснення, а здійснювати допит.

Таким чином, на підставі узагальнення процесуального порядку початку досудового розслідування у формі дізнання, нами запропоновані ряд законодавчих ініціатив, шляхом внесення відповідних змін до КПК України, зокрема ст. 214 та передбачення можливості до внесення відомостей до ЄРДР не відбирати пояснення, а здійснювати допит.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 12.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (дата звернення 09.09.2020).

О. А. Куралех,
начальник відділу вибухотехнічних
та пожежотехнічних досліджень
(Запорізький Науково-дослідний експертно-
криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України)

ВИКОРИСТАННЯ КВАДРОКОПТЕРІВ ПРИ ОГЛЯДІ МІСЦЯ ПОДІЇ ЯК ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

Відкриття у сфері науки та техніки, інновації дозволяють інтенсивно розвиватися криміналістиці, а в деяких випадках висувають й посилені вимоги щодо розроблення й удосконалення науково-технічних засобів виявлення, фіксації, вилучення, дослідження різноманітної матеріальної та слідової інформації кримінального правопорушення (злочину). Особлива актуальність, по забезпеченню слідчих необхідною інформацією, проявляється під час проведення найбільш інформативних слідчих (розшукових) дій, таких як огляд місця події. Використання науково-технічних засобів при його проведенні, слугує в першу чергу гарантією повноти досудового розслідування.

З огляду на криміналістичні положення будь-якої методики розслідування злочинів, огляд місця події є однією із найбільш важливіших слідчих (розшукових) дій. Слід зауважити, що огляд місця події є переважно першою, невідкладною та найбільш інформативною процесуальною дією, яка проводиться до внесення відомостей до ЄРДР, що відбувається негайно після завершення огляду (ч. 3 ст. 214 КПК України) [4].

Вагома роль у виявленні й вилученні всіх слідів на місці події приділяється науково-технічному забезпеченню. Утім, аналіз практики свідчить про зниження якості проведення оглядів місць події, що призводить до не виявлення цінної слідової інформації та зниження ефективності огляду. Тому,

знаючи специфіку та закономірності механізму утворення слідової інформації, учасники огляду повинні спрямовувати свою увагу на місця ймовірного виявлення слідів та використовувати з цією метою необхідні науково-технічні засоби. Слід відмітити, що ефективність огляду місця події і отримання відповідей на більшість питань, які цікавлять слідчого під час огляду, можливо одержати використовуючи на місці події сучасні науково-технічні засоби.

Обов'язковим і одним із перших технічних засобів, який використовується при огляді місця події є фотоапарат, який використовується для фіксування обстановки місця події. Поки слідчий фіксує у протоколі межі огляду місця події, інспектор-криміналіст проводить фотографування. З усіх науково-технічних засобів, що застосовують під час розслідування злочинів, найчастіше йдеться про фотозйомку [1, с. 18].

Наприклад, однією з тактичних вимог до проведення огляду місця події в США є фотографування всієї території, включаючи види з повітря [2, с. 320]. В Україні досить швидкими темпами розвивається впровадження безпілотних літальних апаратів у різні сфери суспільного життя, зокрема і квадрокоптерів.

В умовах ймовірності терористичних загроз і зростання рівня традиційної для України злочинності, підвищення якості й ефективності щодо виявлення, розкриття, розслідування злочинів і запобігання їм потребує невідкладного визначення типів і видів квадрокоптерів, які без жодних змін або за умови відповідної модернізації можуть сприяти виконанню як окремих завдань криміналістики, так і їх цілісних комплексів [3].

Зрозуміло, що органам Національної поліції та Експертної служби МВС у їх повсякденній службовій діяльності є необхідність використання квадрокоптерів, що може в деяких випадках стане актуальною і корисною, для досягнення результатів при проведенні оглядів місць подій та інших слідчих діяч. В рамках діяльності органів Національної поліції та Експертної служби МВС квадрокоптери можна використовувати при

проведенні оглядів місць подій з різних видів злочинів, наприклад, огляд місця події за фактом вибуху або пожежі.

Мал. 1, 2. Загальний вид місця вибуху в порту Бейрут (Ліван) та його наслідки

Мал. 3, 4. Загальний вид місць пожеж

Особливість проведення даних оглядів полягає у безпечному та дистанційному оцінюванні наслідків, які були спричинені під час вибуху або пожежі до початку проведення спеціальних (рятувальних, евакуаційних та вибухотехнічних) робіт та проведення огляду місця події з подальшою фіксацією місця виявлення та вилучення речових доказів.

Враховуючи специфіку таких місць подій, застосування квадрокоптерів для аерофото-відеозйомки деталей місця події може бути не тільки додатковим до традиційних техніко-криміналістичних засобів фіксації місця події, а й єдиним сучасним, самостійним засобом в конкретній ситуації, здатним виконувати традиційні види фотозйомки, що застосовуються при огляді місця події: орієнтуючої – для фіксації загального вигляду місця події з прив'язкою до навколишньої території; оглядової – для фіксації безпосередньо самого місця події; вузлової – для фіксації крупним планом; детальної – для фіксації безпосередньо самих слідів.

Тому, хотілося б щоб законодавча база і відповідно, матеріально-технічне забезпечення сприяло використанню квадрокоптерів системі МВС України.

1. Диденко Ф. К. Применение научно-технических средств и методов при осмотре места происшествия. Ярославль: Верхне-Волж. книж. изд-во, 1989. 176 с.

2. Charles R. Swanson, Neil C. Chamelin. Criminal investigation. 6th ed. New York: McGraw-Hill Companies, Inc, 1996. 801 p.

3. Білоус В. В. Безпілотні літальні апарати: інтегрованість у життєдіяльність суспільства й держави та використання в криміналістичній практиці. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

М. Д. Курляк,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки
факультету № 3 ІПФІПН
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОСОБАМИ, ЗДАТНИМИ СКОЇТИ ОСОБЛИВО ТЯЖКИЙ ЗЛОЧИН

Одним із важливих аспектів сучасної державної правової політики в Україні є запобігання і протидія злочинності, оскільки злочинність на даний час становить серйозну небезпеку та загрозу для національної безпеки України. Проблема протидії злочинності є надактуальною і потребує негайного вжиття комплексних заходів протидії з боку держави та суспільства. В умовах інтеграції України до Європейського Союзу дедалі більшої актуальності набуває питання необхідності створення чіткої системи запобігання злочинності. Саме профілактика протиправної поведінки є дієвим шляхом боротьби з тяжкими злочинами. Тому одним із основних завдань держави на сучасному етапі є формування адекватних правових та організаційних механізмів протидії злочинності.

Протидія злочинності – це безперервний процес, у межах якого здійснюється, зокрема, виявлення й розкриття особливо тяжких злочинів. Відтак організація діяльності щодо протидії злочинам має здійснюватися за такими напрямками: аналіз проблем безпеки виявлення ознак готування чи вчинення особливо тяжких злочинів; викриття осіб, які намагаються вчинити злочин чи вчинили злочини, для притягнення їх до відповідальності; перешкоджання втягненню осіб у злочинну діяльність; оперативно-розшуковий моніторинг постійний поточний контроль, критичне спостереження та визначення стану об'єкта з метою виявлення змін, документування злочинної

діяльності. Усі ці напрями необхідно розглядати як взаємозалежні складники протидії особливо тяжких злочинів, які можуть уточнюватись і доповнюватись залежно від негативних процесів [4, с. 38].

Як свідчить практика, запобіганню та припиненню цих злочинів перешкоджає їх латентність, тривалість у часі, особливості, що, своєю чергою, потребує удосконалення кримінологічного забезпечення.

Запобігання злочинам є комплексною діяльністю. Крім «запобігання», вживають терміни «профілактика», «попередження», «припинення» злочинів. Запобігання злочинам – складний процес, а його зміст відрізняється від інших видів діяльності. Зокрема, виокремлюють низку таких складових, як профілактика, запобігання та припинення злочинів. Кожен із цих елементів порівняно самостійний, але вони взаємопов'язані, мають однакову мету – не допустити вчинення злочину.

Серед науковців також немає однаковості щодо зазначених понять, оскільки жодне наукове визначення, звісно, не може бути в повному обсязі визнане остаточним, доки існує альтернативне. Так, учені-кримінологи вживають терміни «попередження», «профілактика» та «запобігання». Наприклад, А. Ф. Зелінський як родове поняття визначає попередження злочинності, а деякі автори взагалі вважають попередження та профілактику тотожними поняттями, розглядаючи попередження як здійснення економічних, політичних, ідеологічних, виховних, правових та інших заходів протидії злочинності, діяльність із виявлення окремих видів та груп злочинів, конкретних злочинців [5, с. 10].

Сучасне кримінологічне визначення профілактики (запобігання) злочинів наводить О. М. Джужа, під якою розуміє «особливий вид соціального управління, покликаний забезпечити безпеку правоохоронюваних цінностей, який полягає у розробленні і реалізації цілеспрямованих заходів щодо виявлення й усунення причин та умов злочинності, а також здійснення профілактичного впливу на осіб, схильних до протиправної

поведінки». Водночас учений наголошує, що профілактика злочинів вирізняється з-поміж інших видів соціального управління такими ознаками:

1) характером здійснення профілактики злочинів як певної функції управління, що спрямована на зміцнення безпеки правоохоронюваних цінностей;

2) природою зазначених наслідків або, іншим словом, специфікою цілей профілактики злочинів;

3) своєю цілісною системою (як і будь-яка система, вона має інформаційний механізм, головною складовою якого є правові норми, що регулюють профілактику злочинів) [9, с. 13–14].

Основне місце серед суб'єктів запобігання тяжким злочинам відведено передусім оперативним підрозділам Національної поліції України. Оперативні підрозділи НПУ, на відміну від інших суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання злочинності, з огляду на їх компетенцію та надані права відповідно до чинного законодавства України, можуть ефективно виявляти та не допускати вчинення злочинів у суспільстві, застосовуючи спеціальні сили і засоби.

Відтак підготовка працівників Національної поліції щодо протидії особливо тяжким злочинам здійснюється через удосконалення знань, необхідних для успішного виконання оперативно-службових завдань в особливих умовах що становить підвищену суспільну небезпеку для працівників Національної поліції, за такими напрямками:

– професійно-психологічна орієнтованість та його особистості;

– психологічна стійкість;

– розвиток вольових якостей, зокрема вміння триматися врівноважено та спокійно в складних ситуаціях, відвага, мужність, «розумна» схильність до ризику;

– здатність чинити психологічний вплив на осіб, які становлять підвищену суспільну небезпеку, під час вирішення різноманітних оперативно-службових завдань;

– рольові вміння, здатність до перевтілення;

- розвиток професійно-значущих пізнавальних якостей, зокрема професійна та психологічна спостережливість та уважність, професійна розвинена пам'ять, творча уява;
- професійний розвиток мислення, схильність до напруженої розумової роботи, кмітливості, підвищена інтуїція;
- швидкість реакції, вміння орієнтуватися в складній обстановці.

Ефективність запобігання тяжким злочинам полягає у зосередженні на особі злочинця, оскільки саме така особа є носієм причин вчинення злочину.

Особа злочинця – основний та важливий елемент всього механізму злочинної поведінки. Особливості, які породжують таку поведінку, мають бути безпосереднім об'єктом запобіжного впливу.

Кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє тяжкі злочини, – це кримінологічний опис комплексу соціально-демографічних, індивідуальних морально-психологічних та кримінально-правових ознак людини, яка наділена такими якостями з огляду на її взаємодію зі суспільством та навколишнім середовищем.

Вимоги п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України про врахування особистості винного не передбачають тотального вивчення всіх її аспектів, якостей та характеристик [1]. Водночас О. Д. Сітковська зазначає про необхідність урахувати ті якості та стани особистості винного, які мали прояв у механізмі злочинної поведінки або мають значення для індивідуалізації покарання [10, с. 231, с. 340–342].

Як свідчить правоохоронна практика, з'ясування криміногенних чинників здебільшого залежить від виявлення причин і умов вчинення злочину та кримінально-правової кваліфікації злочину. При цьому процесуальні рішення у справі мають ґрунтуватися лише на достовірних фактах, встановлених шляхом виявлення, збирання та перевірки й оцінки доказів. Цей шлях гарантує встановлення істини, обрання обґрунтованих рішень про причини та умови злочинності серед неповнолітніх, тобто, сприяє її припиненню.

Під час вирішення профілактичних завдань необхідно опиратися на правові засоби, тобто на профілактичний потенціал самого права. Налагоджена робота з аналізу злочинності та її причин, а також науковий потенціал дадуть змогу законодавцю провадити цю роботу систематично.

Аналізуючи причини та умови тяжких злочинів, слід констатувати, що вони є наслідками кризових явищ економічного та соціального характеру в суспільстві, а також тісно пов'язані із обставинами кримінально-правового характеру.

Причинами вчинення особливо тяжких злочинів є, насамперед, прагнення злочинців до швидкої та легкої наживи, низький рівень доходів громадян, відсутність робочих місць, а також неможливість забезпечити свої потреби за рахунок коштів, отриманих із законних джерел. Зменшення рівня злочинності можливо досягти, зокрема, завдяки їх профілактиці та попередженню.

Водночас Г. М. Міньковський визначає такі причини й умови злочину:

- середовище, що формує дисгармонію або деформацію потреб, інтересів, ціннісних орієнтації конкретної особи, що стають основою криміногенної мотивації;

- власне криміногенна мотивація;

- ситуації, в яких перебуває особа у процесі формування, життєдіяльності і безпосередньо під час учинення злочину і які сприяють виникненню і реалізації криміногенної мотивації у поведінці (умови, що сприяють конкретному злочину);

- психофізіологічні та психологічні особливості особи, що підсилюють її чутливість до криміногенних впливів ззовні та стимулююче перетворення їх у внутрішню позицію [6, с. 136].

О. М. Джужа виокремлює загальні підходи до розуміння детермінант злочинності, які історично сформувалися в ході розвитку кримінологічних поглядів на це питання:

- психологічна концепція, відповідно до якої суб'єктивний чинник (дефекти свідомості) визначається головним компонентом у комплексі причин і умов злочинності;

– економічна – пояснює, що головні причини злочинності залежать від економічних відносин, матеріальних умов життя суспільства;

– проміжна позиція між психологічною й економічною концепціями – вказує на небезпеку психологізації причин злочинності та на недостатність уваги до економічних чинників;

– співвідношення соціального і біологічного при поясненні причин злочинності – базується на вивченні внутрішніх психологічних умов, оскільки через них відбувається зовнішній вплив на людину [7, с. 40].

Здійснення ефективних заходів профілактики злочинів можливе лише за умов тісної взаємодії із засобами масової інформації, які своєю чергою можуть підвищити правосвідомість населення, зменшити рівень злочинної поведінки, наголосити на неприпустимості нехтування простими правилами власної безпеки та донести до пересічного громадянина, що попередити злочин завжди краще, легше і безпечніше, ніж намагатися припинити його.

Завдання щодо системи заходів протидії злочинності має комплексний характер, охоплює всі необхідні напрями запобіжної і профілактичної діяльності в масштабі країни, а їхня деталізація має бути проведена на регіональному і локальному рівнях, а також залежно від специфіки об'єкта і предмета протидії тяжкого злочину. Отже, протидія тяжкого злочину – це нормативно врегульований, організований, безперервний і цілеспрямований процес оволодіння спеціальними знаннями, уміннями і навиками, необхідними для успішного виконання покладених обов'язків на працівників Національної поліції, оперативно-службових завдань, а також боротьба зі злочинністю, в особливих умовах підрозділів Національної поліції України.

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

3. Бандурка О. М. Теорія і практика управління органами внутрішніх справ України. Х.: Основа, 2004. 780 с.
4. Воронов В. І. Теоретичні аспекти оперативно-розшукової протидії злочинам. *Південноукраїнський правничий часопис*. Одеса, 2012. Вип. 1. С. 36–38.
5. Зелінський А. Ф., Коржанський М. Й. Корислива злочинна діяльність: монографія. К.: Генеза, 1998. 144 с.
6. Криминологія: учебник / под ред. Б. В. Коробейникова, Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. М.: БЕК, 1998. 556 с.
7. Криминологія: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужи, Є. М. Моїсєєва, В. В. Василевич та ін. К.: Атіка, 2003. 400 с.
8. Кудрявцев В. Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования: учеб. пособие. М.: ФОРУМ-ИНФРА-М, 1998. 216 с.
9. Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи. К.: Атіка, 2011. 720 с.
10. Ситковская О. Д. Психология уголовной ответственности: пособие. М.: Норма, 2002. 278 с.
11. Теорія управління органами внутрішніх справ: підручник / В. М. Плішкін; за ред. Ю. Ф. Кравченка. К.: НАВСУ, 1999. 702 с.

Г. Л. Кучерук,

ад'юнкт

(Національна академія внутрішніх справ)

**ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ
У СФЕРІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЛЕГАЛІЗАЦІЄЮ
ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ**

Питання реформування правоохоронних органів у сфері протидії легалізації злочинних доходів, обумовлена потребою у забезпеченні фінансово-економічної безпеки держави, адже останнім часом, у зв'язку із глобалізацією та розвитком технологій, злочинцям стає легше переказувати, приховувати та відмивати доходи від злочинів, що ставить під загрозу стабільне функціонування економічної системи країни.

Крім того, проголошений пріоритетним для держави курс на європейську інтеграцію, необхідність адаптування міжнародного законодавства до національних потреб, забезпечення верховенства права, додержання прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, поставили на часі питання реформування правоохоронних органів у сфері боротьби з економічними злочинами, у тому числі пов'язаних з легалізацією злочинних доходів.

Відповідно до Закону України від м. Київ від 19 червня 2003 року «Про основи національної безпеки України», основними напрямками державної політики у сфері економічної безпеки є забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки, прискорення прогресивних структурних та інституціональних змін в економіці, поліпшення інвестиційного клімату, підвищення ефективності інвестиційних процесів; стимулювання випереджувального розвитку наукоємних високотехнологічних виробництв, вдосконалення антимонопольної політики; створення ефективного механізму державного регулю-

вання природних монополій, подолання «тінізації» економіки через реформування податкової системи, оздоровлення фінансово-кредитної сфери та припинення відпливу капіталів за кордон, зменшення позабанківського обігу грошової маси та інші [1].

Економічна злочинність в Україні й окремі її види характеризуються постійним зростанням рівня латентності, поширенням та вдосконаленням тіньових схем зловживань з бюджетними коштами, проявів кримінальної корупції з боку службових осіб органів державної влади та управління в межах реалізації ними своїх повноважень тощо. У зв'язку з активним розвитком фінансової системи, технологічним удосконаленням здійснення фінансових операцій, проникненням у національні економіки транснаціональної злочинності, проблема запобігання та протидії економічній злочинності набуває глобально-го характеру [2, с. 8].

Наразі правоохоронну функцію в сфері протидії економічним злочинам виконують податкова міліція, Служба безпеки України та Національна поліція України, що створює певні колізії та тягне за собою неузгодженість взаємодії правоохоронних органів між собою та з державними органами, дублювання правоохоронних функцій, несвоєчасність контролю за сумнівними фінансовими операціями та, як закономірність, неефективне функціонування цих органів.

Крім того, у Меморандуме про економічну та фінансову політику від 02.06.2020 року щодо співробітництва України та Міжнародного валютного фонду було декларовано прагнення та намір України позбавити правоохоронні органи від невласливих їм функцій та відокремити правоохоронну функцію від сервісної функції податкового органу та створити єдиний державний правоохоронний орган, у якому консолідувати єдину функцію боротьби з економічними злочинами [3].

Тому 02.07.2020 року на розгляд Верховної Ради України було подано законопроект «Про Бюро економічної безпеки України», яким передбачено створення державного правоохоронного органу, на який покладаються завдання щодо запобі-

гання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, участь у забезпеченні економічної безпеки держави шляхом комплексної протидії кримінальним правопорушенням, які несуть суттєвий негативний вплив на національну економіку, сприяють її тінізації, витоку капіталу та іншим негативним явищам, які уповільнюють темпи економічного зростання та загрожують національним інтересам у сфері економіки та інші функції, який 03.09.2020 року було прийнято за основу [4].

Проект Закону визначає мету, принципи, правові та організаційні засади створення та діяльності Бюро економічної безпеки України як правоохоронного органу, на який покладається виявлення, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень у сфері економіки, що створюють загрозу життєво важливим інтересам України, а також запобігання їх вчиненню у майбутньому.

Проектом Закону визначаються завдання та повноваження Бюро економічної безпеки України, контроль за його діяльністю, правовий статус, обов'язки та відповідальність працівників Бюро економічної безпеки України, основи його співпраці з державними органами, підприємствами, установами та організаціями, компетентними органами інших держав та міжнародними організаціями, юридичними та фізичними особами та закладаються основи правоохоронної діяльності, керованої аналітикою.

Для більш ефективного функціонування цього правоохоронного органу Проектом цього Закону передбачена багатоджерельність отримання інформації про відповідні злочини, високий рівень взаємодії та координації цього органу з іншими органами: правоохоронними, державними та Державною службою фінансового моніторингу, банківськими установами.

Однією із актуальних та важливих форм взаємодії та формою реалізації Бюро економічної безпеки України своїх повноважень є отримання від банків інформації, що містить банківську таємницю, яке здійснюється в порядку та обсязі, визначених Законом України «Про банки і банківську діяль-

ність», що регламентовано у статті 7 зазначеного законопроекту [4].

Однак на мою думку положення п. 8 ст. 7 зазначеного Проекту Закону стосовно такого отримання, необхідно більш детально висвітлити у цьому законопроекті, регламентувавши повноваження, права та обов'язки Бюро економічної безпеки щодо підстав, порядку отримання інформації, що містить банківську таємницю, уніфікувавши таким чином взаємодію Бюро економічної безпеки з банківськими установами з цього питання.

Ця детальна регламентація потрібна, оскільки саме через банківські установи проводиться велика кількість операцій, вони часто є посередниками у легалізації (відмиванні) коштів, отриманих злочинним шляхом, тому здійснення банками превентивних заходів щодо запобігання цим суспільно небезпечним діям та створення ефективного механізму щодо виявлення операцій щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом клієнтами банку, набуває особливого значення, у зв'язку із посиленням проблеми фінансування тероризму та відмивання злочинних доходів через банківську систему, що загрожує економічній та політичній безпеці країни, тому це питання повинно бути висвітлено на мою думку окремо і більш детально у цьому законопроекті.

Крім того, пропоную внести відповідні зміни до Закону України «Про банки та банківську діяльність», зокрема доповнивши цю статтю положеннями щодо повноважень та порядку отримання Бюро економічної безпеки відомостей, що містять банківську таємницю, передбачивши порядок отримання такої інформації на підставі запиту встановленої форми та, розширивши перелік відомостей, що містять банківську таємницю, які мають бути надані банківською установою на його письмову вимогу.

Також вважаю за необхідне більш детально регламентувати у цьому Законопроекті про Бюро економічної безпеки питання щодо підстав, порядку та форм взаємодії цього органу з аналогічними органами зарубіжних країн у формі так званих

паралельних розслідувань, оскільки згідно рекомендації за номером 30 Міжнародних стандартів протидії відмиванню злочинних доходів та фінансування тероризму, розповсюдженню зброї масового ураження (FATF), країни повинні забезпечити, щоб їх компетентні органи були відповідальними за невідкладне встановлення, відстеження та ініціювання дій щодо заморожування та конфіскації майна, яке підлягає, чи може підлягати конфіскації, чи щодо якого існує підозра, що воно є доходом, одержаним злочинним шляхом. За необхідності, країни також повинні використовувати постійні чи тимчасові багато дисциплінарні групи, які спеціалізуються на фінансових розслідуваннях чи розслідуваннях активів. За необхідності, країни повинні забезпечити проведення спільних розслідувань з відповідними компетентними органами іноземних країн [4].

Втім подальше прийняття цього Проекту Закону «Про Бюро економічної безпеки» загалом сприяє налагодженню партнерських відносин між бізнесом та контролюючими органами, ефективності дій єдиного правоохоронного органу в боротьбі зі злочинами у сфері економіки, у тому числі зі злочинами, пов'язаними із легалізацією злочинних доходів.

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>.

2. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні: метод. рек. / С. С. Чернявський, О. Є. Користін, В. А. Некрасов та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с.

3. Меморандум про економічну та фінансову політику. Лист про наміри від 02.06.2020. URL: https://mof.gov.ua/uk/memorandum_of_economic_and_financial_policies_by_the_authorities_of_ukraine-435.

4. Про Бюро економічної безпеки: Проект Закону від 02.07.2020 № 3087-д. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3087-%D0%B4&skl=10.

5. Міжнародні стандарти протидії відмиванню доходів та фінансування тероризму і розповсюдженню зброї масового ураження. Рекомендації FATF від 16.02.2012. URL: http://uainsur.com/wp-content/uploads/2012/04/New_FATF_Standarts.pdf.

А. В. Ландіна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою
*(Інститут держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України)*

ЗЛОЧИННІСТЬ ОСІБ ІЗ ПСИХІЧНИМИ АНОМАЛІЯМИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Вчинення злочину завжди супроводжується певними внутрішніми процесами у психіці людини. Такі процес є як нормальними (виходячи із визначень психології та психіатрії), так і з відхиленнями (аномальні). Саме такі відхилення у психіці людини називаються психічними аномаліями. За деякими дослідженнями, особами з психічними аномаліями вчинюється майже 20% усіх злочинів, серед яких 36,9% становлять насильницькі злочини [1, с. 106]; розлади психічної діяльності різного роду зафіксовані у близько 53% рецидивістів [2].

Без чіткого розуміння того, що є психічною аномалією та практичного встановлення наявності чи відсутності такої у особи, яка вчинила злочин, неможливо виробити алгоритм протидії такому виду злочинності. Лише встановлення якомога більш чітких ознак психічного відхилення, наявного у особи, сприятиме підвищенню ефективності засобів профілактики злочинів серед осіб із певними психічними відхиленнями.

Психічні аномалії – близькі до норми психічні варіації, які можна назвати граничними або психопатичні стани (психопатії). Психопатії (граничні стани) полягають в особливостях у структурі психіки, у дисгармонії певних нервово-психічних функцій, неадекватності, невідповідності реакцій на зовнішні подразники при достатньо розвиненому інтелекті [3, с. 841]. Ці граничні стани знаходять наче на межі між нормою і патологією: з одного боку, їх виникнення визначається психолого-фізіологічними законами, а з іншого – вони можуть на певному

етапі свого розвитку перейти у якісно інший стан – психопатологічний [4, с. 527].

Психічними аномаліями з точки зору кримінального права є розлади психічної діяльності, що не досягли психотичного рівня (статусу психічної хвороби), до яких слід віднести психічні розлади й розлади поведінки, пов'язані із вживанням психоактивних речовин, а також психолого-фізіологічні розлади особистості, що ускладнюють соціальну адаптацію індивіда, знижують його здатність усвідомлювати свої дії чи керувати ними, які не виключають осудності.

Проблемним є питання переліку видів психічних аномалій, наявність яких не виключає кримінальну відповідальність, але створює певні особливості при застосуванні кримінально-правових заходів щодо винної особи.

До таких станів зазвичай відносять психопатію, олігофренію у ступені легкої дебільності, залишкові явища черепно-мозкових травм, органічні ураження центральної нервової системи, алкоголізм, наркоманію [5, с. 86]; епілепсію, судинні захворювання з психічними змінами, шизофренію в стані стійкої ремісії [6, с. 239]. Але їх перелік не можна визнати вичерпним. Також сюди можна віднести різноманітні реактивні стани, психофізичний інфантилізм, неврози тощо. Крім того, у зв'язку із стрімким розвитком інших явищ у суспільстві (поява нових технологій, пандемії, світові економічні кризи, які відбиваються на кожному окремому індивіді), поряд із вказаними, можуть виникати нові види психічних аномалій – ігроманія, гаджетозалежність (при якій особа відчуває хворобливий розлад без можливості користуватися пристроями) тощо.

На нашу думку, жоден із існуючих наразі переліків видів психічних аномалій не може бути визнаний вичерпним. Тому кримінально-правова наука повинна акцентувати увагу на тому, що їх перелік не є вичерпним, і за умови виявлення якогось нового прояву психопатології це також буде враховано при притягненні до кримінальної відповідальності та призначенні покарання. За наявності ознаки як психічно здорової особи, так і особи із психічними розладами, під час встановлення

усіх ознак вчинення злочину, зокрема, суб'єкта злочину можна визначити, у якому стані перебувала психіка особи під час вчинення злочину.

ВООЗ встановлює такі критерії психічного здоров'я особи: усвідомлення і відчуття безперервності, постійності та ідентичності свого фізичного і психічного «Я»; відчуття постійності та ідентичності переживань в однотипних ситуаціях; критичність до себе та до своєї власної психічної продукції (діяльності) і її результатів; відповідність психічних реакцій (адекватність) силі і частоті середовищних впливів, соціальним обставинам і ситуаціям; здатність самоуправління поведінкою у відповідності із соціальними нормами, правилами, законами; здатність планувати власну життєдіяльність і реалізовувати це; здатність змінювати спосіб поведінки в залежності від зміни життєвих ситуацій та обставин [7]. Всі ці ознаки у сукупності визначають особу як психічно нормальну (здорову). Будь-які зміни у цих ознаках (звуження, трансформація, викривлення, зникнення) свідчать про те, що особа має певний вид психічної аномалії.

Найбільш характерними ознаками психічного розладу, який, тим не менше, не блокує здатність людини усвідомлювати свої дії і керування ними є: стійка дисгармонія психічних якостей, порушення характерологічної конституції; неадекватність реакцій на зовнішні подразники; порушення поведінкових тенденцій та ускладнення активної пристосовуваності до навколишнього середовища; зниження інтелекту, що відображається на характері мислення, роблячи його афективно-непослідовним; особистісна та соціальна дезадаптація [1, с. 108].

Виходячи із визначення і переліку психічних аномалій, вона є внутрішньою ознакою, яка визначає співвідношення волі і свідомості особи на момент вчинення злочину. Тобто, це те, що одночасно визначає і суб'єктивну сторону злочину, і ознаку суб'єкта злочину, що далеко не спрощує встановлення факту наявності такої ознаки.

Потрібно враховувати, що кожен психічний розлад, кожна психічна аномалія по різному впливає на різних людей.

Це залежить від багатьох факторів. А тому застосовувати щодо таких суб'єктів однакові засоби кримінально-правового впливу неможна.

Роль біологічних і соціальних факторів у виникненні патологічної поведінки неоднакова у різних випадках для різних людей. У відповідності до співвідношення впливу особистих психо-фізіологічних особливостей особистості із соціальними факторами, можуть виникати різні форми психопатій (які можуть бути віднесені до будь-якого виду психічних аномалій): 1) відхилення у розвитку особистості; 2) згубні звички; 3) аномалії сексуальної поведінки [8, с. 31].

У відповідності до виділених видів, форм та співвідношення біологічного та соціального при формуванні психопатологічної особистості, властивих конкретному суб'єкту злочину, і повинні обиратися як засоби практичного встановлення обставин вчинення злочину, так і заходи кримінально-правового впливу на особу, яка вчинила злочин у стані обмеженої осудності.

Проблемним аспектом є практичне встановлення, чи була у особи, яка вчинила злочин, психічна аномалія на момент вчинення злочину чи ні, і яким чином, як глибоко вона уразила на той момент психіку суб'єкта злочину? Це найскладніший аспект притягнення до кримінальної відповідальності суб'єктів-осіб із психічними розладами.

На практиці можуть виникати і інші проблеми, вирішення яких потрібно буде шукати в умовах крайньої терміновості. І у цьому випадку необхідно, щоб був вироблений певний універсальний засіб, який зміг би допомогти у вказаних ситуаціях прийняти правильне рішення.

Для правильної реалізації норм кримінального законодавства щодо притягнення до відповідальності осіб з обмеженою осудністю (наявними на момент вчинення злочину психічних аномалій) та призначення відповідного та справедливого покарання потрібно виробити чіткий алгоритм дій уповноважених органів та осіб, який буде базуватися на ознаках наявності психопатологій у особи, які були вказані вище. Це дасть

можливість не лише реалізувати мету кримінального права щодо призначуваного покарання, але і виконуватиме завдання правосуддя – щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Врахування вказаних проблем та запропонованих шляхів їх вирішення сприятиме виробленню ефективних засобів протидії злочинності осіб із психічними аномаліями.

1. Ларченко М. Вплив психічних аномалій на злочинну поведінку. *Публічне право*. 2014. № 1. С. 106–113.

2. Батиргареєва В. С. Рецидивні злочинці: щодо проблеми злочинності осіб із психічними аномаліями. 2007. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9573/2/Batergareyeva.pdf>

3. Гуревич М. О. Психопатии (1949) // *Пограничная психиатрия* / под ред. Ю. А. Александровского. М.: РЛС, 2006. С. 835–874.

4. Фелинская Н. И. О понятии и классификации пограничных состояний (1970) // *Пограничная психиатрия* / под ред. Ю. А. Александровского. М.: РЛС, 2006. С. 520–557 с.

5. Антонян Ю. М. Криминология. Избранные лекции. М.: «Логос», 2004. 448 с.

6. Ходимчук О. О. Психічні аномалії: криминологічний аспект. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 2. С. 239–240.

7. Горьковская И. А. Психические аномалии и противоправное поведение несовершеннолетних. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihicheskie-anomalii-i-protivopravnoe-povedenie-nesovershennoletnih>

8. Хэзлем М. Т. Психиатрия: вводный курс; пер. с англ. М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ»; Львов: Инициатива, 1998. 624 с.

О. П. Литвицький,
завідувач сектору комп'ютерно-технічних
та телекомунікаційних досліджень
(Запорізький НДЕКЦ МВС),

О. І. Литвицька,
судовий експерт відділу досліджень
у сфері інформаційних технологій
(Запорізький НДЕКЦ МВС)

СПЕЦИФІКА ВИЛУЧЕННЯ ДАНИХ ІЗ СТАЦІОНАРНИХ ВІДЕОРЕЄСТРАТОРІВ

З кожним днем збільшується кількість систем відеонагляду – їх встановлюють повсякчасно, як маленькі магазинчики так і цілі величезні комплекси типу «Безпечне місто».

Зараз на ринку систем відеонагляду в Україні представлено багатьма виробниками, та тем не менш безперечними лідерами є відеореєстратори виробників «Hikvision» та «Dahua», що не дивно – якісні розробки, мають відносно невелику вартість.

Крім того, відеофіксація є важливим компонентом, що приймає безпосередню участь в протидії злочинності – сьогодні практично не можливо уникнути потрапляння в око камери відео фіксації, а це – терабайти записаної інформації щодня. Тому розробникам довелося розробляти та реалізовувати алгоритми стиснення, що призвело до створення специфічного формату запису файлів.

Розглянемо більш детально специфіку відеофайлів на прикладі виробника «Dahua».

Формат файлу «*.dav» являє собою окремий контейнерний формат Dahua, який базується на використанні кодека H.264/MPEG-4 AVC. Будучи контейнерами, файли DAV можуть містити як відео-, так і аудіо дані.

Файл .dav являє собою цифровий файл мультимедіа – відеозапис, зроблений відеореєстратором Dahua (або іншим сумісним DVR-пристроєм). Майже як і всі специфічні формати,

що застосовуються в системах відеореєстрації, відеофайли DAV не можна безпосередньо відтворити більшістю універсальних мультимедійних програвачів [1].

Найчастіше використовується наступне програмне забезпечення:

1. Програвачі (дозволяють переглядати відеофайли):
 - SmartPlayer.
 - DVR365 Player Software.
 - VLC Player (з пакетом кодеків).
2. Конвертори (дозволяють перевести файл в звичний формат):
 - MKVtoolnix;
 - AmpedFve та інші.

Також обов'язково слід враховувати – формат «*.dav» – це формат який створює відеозапис в форматі змінної частоти кадрів, що неважливо при пошуку певної візуальної інформації, але має значення, якщо відеозапис планується використовувати при розрахунках (наприклад параметри руху автомобілів чи пішоходів).

Змінний формат кадрів означає, що частота кадрів не є постійною, але там є два типа кадрів I-кадри (Intra-coded frames, опорні або ключові кадри). Кодуються незалежно від інших кадрів, так як обробляються з використанням власної інформації конкретного кадру. Та P-кадри (Predicted-Frames, кадри з передбаченням, з компенсацією руху). Кодування здійснюється з урахуванням найближчих попередніх I або P-кадрів, використовується схема стиснення, при якій зберігаються тільки відмінності від попереднього кадру, мають малий розмір, що дозволяє економити місце на накопичувачі інформації (див. рис.) [2].

Передбачити кількість проміжних кадрів зазвичай не надається можливим – все залежить від інтенсивності події, відстань між опорними кадрами зазвичай є постійною і складає 2 секунди. Тому при використанні таких файлів для виконання розрахунків слід враховувати фактичну кількість кадрів в кожній графічній секунді.

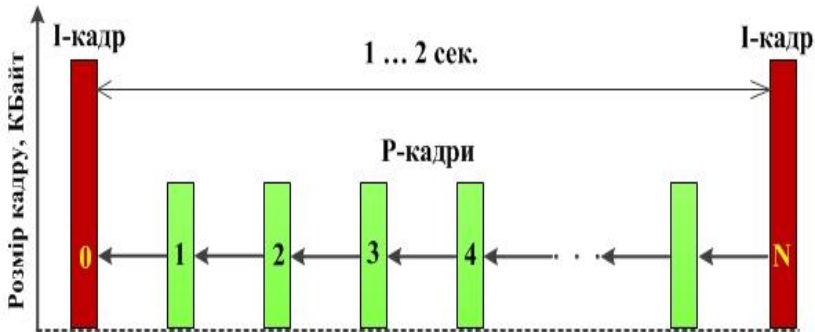

Рис. Структура записи видеопотока файлу *mpu* DAV

Отже, при вилученні даних зі стаціонарних відео реєстраторів слід обов'язково враховувати специфіку структури кожного з виробників, а також в яких цілях планується використовувати отримані дані.

1. Інформаційний ресурс <https://www.filetypeadvisor.com>. URL: <https://www.filetypeadvisor.com/ru/extension/dav> (дата звернення 15.09.2020). Открытие DAV файлов.

2. Інформаційний ресурс <https://securtv.ru>. URL: <https://securtv.ru/presscenter/materials/osobennosti-nastroyki-kodirovaniya-v-videoregistratorakh-dahua.html> (дата звернення 18.09.2020). Особенности настройки кодирования в видеорегистраторах DAHUA.

3. Інформаційний ресурс <http://ipkey.com.ua>. URL: <https://vipwash.ru/avtolyubatelyu/chto-takoe-bortovoy-kompyuter-na-avto-vidy-osnovnye-funkcii-i-vozmozhnosti> (дата звернення 20.09.2019). Видеореєстраторы.

4. Офіційний сайт <http://intelhome.com.ua>. URL: <http://intelhome.com.ua> (дата звернення 21.09.2019). Умный дом. Интеллектуальные системы для дома.

Л. В. Лісниченко,
кандидат юридичних наук,
науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії кримінологічних досліджень
та проблем запобігання злочинності
(Державний науково-дослідний інститут МВС України)

ПРО ДЕЯКІ ПРОЄКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ РОБОТИ ОРГАНІВ ТА ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію України» завданням органів поліції є забезпечення публічної безпеки і порядку, охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, протидії злочинності [1]. Для ефективного виконання зазначених вище завдань органам поліції необхідно постійно вдосконалювати свою діяльність. Зокрема використовувати позитивний досвід зарубіжних колег з адаптацією до українських реалій, а також реалізовувати його через низку державних проєктів.

Одним із стратегічних пріоритетів розвитку органів системи МВС (Національної поліції в тому числі) є створення безпечного середовища життєдіяльності людей, що забезпечується шляхом провадження орієнтованої на потреби населення діяльності органів системи МВС, її швидким і компетентним реагуванням на надзвичайні ситуації і події, що загрожують особистій чи публічній безпеці, вжиття запобіжних заходів та активної участі населення у забезпеченні публічної безпеки і порядку. Досягнення очікуваного результату потребує подолання багатьох викликів, які постають перед органами системи МВС, зокрема це: складна криміногенна ситуація в державі, високий рівень корупції та організованої злочинності, економічна нестабільність та поява нових типів загроз і злочинів унаслідок збройної агресії з боку Російської Федерації; відсутність

єдиної оптимальної системи швидкого реагування на повідомлення про події, що загрожують особистій чи публічній безпеці; несвоєчасне реагування на надзвичайні ситуації внаслідок обмежених спроможностей сил цивільного захисту, їх значної віддаленості від місць виникнення таких ситуацій; недосконалість місцевої інфраструктури безпеки, обмежені можливості відеоспостереження, застарілість системи оповіщення населення про виникнення надзвичайних ситуацій тощо. Для подолання цих викликів необхідно здійснити низку заходів, зокрема: створити механізми залучення територіальних громад до виконання завдань органами системи МВС; посилити взаємодію органів системи МВС з органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади, спільну підготовку програм профілактики правопорушень і програм забезпечення публічної безпеки; розвивати інститут дільничних офіцерів поліції та патрульної поліції як першої ланки співпраці з населенням; підвищити спроможність сил цивільного захисту щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, ліквідації їх наслідків, у тому числі в особливий період; сприяти поширенню практики запобігання злочинності шляхом планування територій тощо [2].

Національна поліція з метою розвитку та удосконалення роботи її органів та підрозділів спільно з Консультативною місією Європейського Союзу, Посольства Сполучених Штатів Америки та канадських колег розробила проєкт стратегії та розвитку Національної поліції України на період до 2023 року [3]. У межах цього проєкту пріоритетними напрямками діяльності визначено удосконалення роботи у сфері забезпечення публічної безпеки, протидію злочинності, дотримання та забезпечення захисту прав людини. Крім того, проєкт стратегії передбачає якісне та доступне надання поліцейських послуг, прозорість та нову форму підзвітності поліції перед громадою. З цією метою в Україні у двосторонній місії та у Консультативній місії ЄС з реформування цивільного сектора безпеки (EUAM Україна) разом з Національною поліцією України працюють канадські поліцейські. Канада збільшила кількість поліцейських ін-

структорів більше, ніж у два рази та подовжила їх термін перебування в Україні. Уряд Канади підтвердив свою прихильність підтримці програми реформ в Україні [4]. Канадські поліцейські підтримують реформи в Україні. Вони проводять тренування та надають стратегічні поради з метою посилення можливостей та ефективності Національної поліції України у таких аспектах як безпека, кримінальні розслідування, запобігання й реагування на гендерне насильство. Канадський внесок допомагає забезпечити стійкість реформ та збудувати в Україні прозору й підзвітну правоохоронну службу.

Запровадження «Скандинавської моделі» забезпечення правопорядку під час проведення масових заходів надало можливість провести перепідготовку більше 100 працівників поліції, які працювали у групах перемовників, що залучаються при забезпеченні безпеки під час масових заходів. Суть «скандинавської моделі» полягає в діалозі поліцейського з організатором та учасником акції, у роботі «поліції діалогу» на місці заходу, полягає в утриманні від застосування сили поліцейськими до виникнення грубих порушень правопорядку [5].

В рамках реалізації пілотних проєктів, зокрема проєкт «Поліцейський офіцер громади», в Україні з'являються офіцери громад. Першим регіоном для апробації цього проєкту обрано Дніпропетровську область у зв'язку з тим, що саме у цьому регіоні створено найбільшу кількість об'єднаних територіальних громад – 60 ОТГ з майже півмільйонним населенням. Передбачається, що в кожній територіальній громаді робота поліцейських здійснюватиметься у новому форматі. Поліцейський, який опікуватиметься виключно безпекою та захистом цієї громади, житиме та працюватиме лише в цій громаді, стане повноправним її представником, перебуватиме на постійному зв'язку із мешканцями та допомагатиме їм. Як бачимо, у цьому проєкті акцент робиться саме на запобігання правопорушенням, оскільки кожна людина у громаді має почуватися у безпеці. Поліцейський офіцер громади вкрай необхідний для громади і для кожного окремого громадянина, який мешкає у невеликих населених пунктах.

Впровадження проєкту «Модель Головного управління Національної поліції» відбулося за ініціативи Голови Національної поліції України та за підтримки стратегічних партнерів із Консультативної місії ЄС. Проєкт передбачає зміну форм і методів роботи поліції, вжиття дієвих заходів щодо підвищення довіри до поліцейських. Серед них основні – спілкування і проактивне з'ясування потреб громади, оптимізація роботи поліції, спрямування кадрового потенціалу на виконання поліцейських функцій: скорочення керівного складу та збільшення штату практичних працівників. Також одним із факторів реформи є поліпшення якості матеріально-технічного забезпечення поліцейських, використання у роботі сучасних технологій [6].

Для того, щоб поліція могла ефективно контролювати ситуацію на певній території, вона має враховувати потреби мешканців, громади в питаннях безпеки. З цією метою поліція має володіти інформацією щодо: комплексного вивчення думки населення з питань безпеки, що включає з'ясування загального рівня відчуття безпеки на певній території; визначення конкретних місць, які, на думку громади, становлять небезпеку; оцінки ефективності роботи поліції на місцях; ставлення населення до місцевої поліції; можливі форми співпраці населення та поліції; пріоритетні напрямки діяльності поліції. Саме такий підхід до впровадження поліцейської діяльності, орієнтованої на громаду, розробили фахівці Експертного центру з прав людини та реалізують його на території Вінницької області (м. Вінниця та Бар) [7].

У ході проведеного опитування (у формі інтерв'ю) жителів міста Бар, рівень безпеки у місті оцінено як «задовільний» та названо конкретні місця, що створюють загрозу безпеці барчан, надано пропозиції щодо оптимізації роботи місцевої поліції та підвищення загального рівня безпеки в місті, серед яких: покращити матеріально-технічне забезпечення дільничних інспекторів; збільшити штатну чисельність дільничних інспекторів; оснастити місто камерами відеоспостереження; змістити акцент діяльності поліції на спілкування з жителями та профілактику правопорушень.

Сформовано пріоритети діяльності поліції міста на майбутнє, якими визначено: спілкування з населенням; профілактика правопорушень; просвітницька робота дільничних з батьками школярів; постійне патрулювання міста; покращення іміджу поліцейського. Запропоновано наступні форми співпраці населення з поліцією у вирішенні проблем безпеки, саме спільне патрулювання та спільне проведення просвітницьких заходів.

Отже, як бачимо, значна частина реалізованих проєктів з удосконалення роботи органів та підрозділів Національної поліції України щодо забезпечення публічної безпеки, протидії злочинності, дотримання та забезпечення захисту прав людини мали позитивний вплив на загальний стан криміногенної ситуації та відчутті безпеки громадян. Низка цих проєктів знайшли своє відображення у тексті Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року та Плані щодо її реалізації, а також проєкті Стратегії розвитку Національної поліції на період до 2023 року. Однак на жаль на сьогодні Стратегії розвитку Національної поліції пройшла лише громадське обговорення та очікує на затвердження Кабінетом міністрів України. Що негативно впливає на комплексний підхід щодо удосконалення діяльності органів Національної поліції в сфері запобігання злочинності та безумовного забезпечення захисту прав людини.

1. Про Національну поліцію України: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>(дата звернення: 10.09.2020).

2. Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 року № 1023-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80> (дата звернення: 10.09.2020), п. 2 розділу IV.

3. Національна поліція підготувала проєкт стратегії розвитку відомства до 2023 року. *МВС України*: веб-сайт. URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/20927_Nacionalna_policiya_pidgotuvava_proekt_strategii_rozvitku_vidomstva_do_2023_roku_Sergiy_Knyazv.htm (дата звернення: 05.09.2020).

4. В Україні буде збільшено присутність поліцейських інструкторів з Канади. *Інформаційне агентство українські національні новини* від 9 лип. 2019 р.: веб-сайт. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1811857-v-ukrayini-bude-zbilsheno-prisutnist-politseyskikh-instruktoriv-z-kanadi> (дата звернення: 14.09.2020).

5. Кабмін пропонує повну реалізацію «скандинавської моделі» забезпечення правопорядку на масових заходах – діалог без застосування сили. Інформаційне агентство Interfax-Україна від 30.09.2019: веб-сайт. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/616056.html> (дата звернення: 21.09.2020).

6. Роман Козьяков: Реформа МВС – це зміна філософії працівника поліції. Без купюр від 21.08.2019 р.: веб-сайт. URL: <https://www.kyur.net/roman-kozyakov-reforma-mvs-tse-zmina-filosofiyi-pratsivnyka-politsiyi/> (дата звернення: 21.09.2020).

7. Впровадження поліцейської діяльності, орієнтованої на громаду (Community policing) на Вінничині. *Експертний центр з прав людини* від 1 верес. 2016 р.: веб-сайт. URL: <https://ecpl.com.ua/news/vprovadzhennya-politsejskoji-diyalnosti-orijentovanoji-na-hromadu-na-vinnychyni/> (дата звернення: 04.09.2020).

С. О. Мазепа,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права і процесу,
економічної безпеки та правоохоронної діяльності
(*Західноукраїнський національний університет*)

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ КАРАНТИНУ

В непрості часи коронакризи, Україна має змогу оцінити ефективність своїх головних державних функцій. Це аналіз ситуації, планування подолання кризи, стратегія прийняття відповідних рішень, організація діяльності і контроль відповідальних органів та структур.

Першочергові заходи влади були спрямовані на максимально можливу ізоляцію кожного. Так, 11 березня 2020 був запроваджений карантин шляхом прийняття постанови Кабінету міністрів України № 211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» [1].

До вказаної постанови декілька разів вносилися поправки по мірі зміни ситуації в країні. Так, було заборонено відвідування закладів освіти її здобувачами, діяльність закладів громадського харчування, торговельно-розважальних центрів, інших закладів розважальної діяльності, фітнес-центрів, закладів культури, торговельного і побутового обслуговування населення.

Крім того, заборонені регулярні та нерегулярні перевезення пасажирів автомобільним транспортом у приміському, міжміському, внутрішньо обласному та міжобласному сполученні; пасажирські перевезення авіаційним транспортом. Також владою було прийнято низку рішень щодо обмеження роботи контрольно-пропускних пунктів та запроваджено нові підходи та санкції щодо притягнення осіб до відповідальності за порушення карантинних заходів.

Вищезгадана постанова впливає із Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» [2], а саме, статті 29, яка має назву «Карантин». У рішенні про встановлення карантину визначаються, зокрема, тимчасові обмеження прав фізичних і юридичних осіб та додаткові обов'язки, що покладаються на них. Проте, вказана стаття не дає повноваження Кабінету міністрів України встановлювати будь-які обмеження прав і свобод громадян та додаткові обов'язки. Тому постає питання щодо конституційності вищевказаних обмежень.

Подолання пандемії, безперечно, є комплексним заходом, і Україна визначилась із тим, що найкраще діяти на людську поведінку в умовах пандемії шляхом встановлення заборон, в тому числі і кримінально-правових. Безперечно, в основі лежить принцип пропорційності (Ультима раціо) [4], суть якого полягає у вжитті заходів, необхідних для досягнення мети. Іншими словами, все, що виходить за рамки досягнення мети – не відповідає цьому принципу. Застосування кримінального права там, де ситуацію можна врегулювати засобами цивільного або адміністративного права, є порушенням принципу пропорційності. Також, цей принцип підкреслює репресивний характер кримінальної юстиції і позиціонує її як останню інстанцію законодавця [4] або крайній захід [5].

Законом України від 17.03.2020 р. № 530-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» запроваджено посилення відповідальності за порушення карантину. Зокрема, Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнено статтею 44-3 «Порушення правил щодо карантину людей», викладено в новій редакції ст. 325 Кримінального кодексу України, що передбачає відповідальність за порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням [6].

До запровадження вищезазначених змін та введення карантину, за ст. 325 ККУ до кримінальної відповідальності притягували переважно за харчові отруєння. За офіційними даними Генеральної прокуратури України, за 2019 порушено

70 кримінальних проваджень. Проте ситуація змінилася у зв'язку із карантинном. Так, у 2020 році лише за березень-серпень обліковано близько 300 кримінальних проваджень [7].

На сьогодні ст. 325 ККУ передбачає кримінальну відповідальність за порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам і масовим отруєнням, а якщо такі діяння спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, то особі загрожує до восьми років позбавлення волі.

Доволі суворою є і встановлена адміністративна відповідальність. Зокрема, згідно зі ст. 44-3 КУпАП за порушення правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм [8], передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства, а також рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами передбачено відповідальність у формі штрафу для громадян від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і для посадових осіб – від двох до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [6]. Необхідно звернути увагу, що вказана адміністративна норма має кримінально-правовий характер.

Також у Верховній Раді України знаходиться проект Закону про внесення змін до Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» щодо запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)», який встановлює відповідальність «...за пропуск, допуск особи в громадські будинки, споруди, громадський транспорт під час дії карантину без вдягнутих засобів індивідуального захисту, зокрема респіраторів або захисних масок, що закривають ніс та рот, у тому числі виготовлених самостійно, або невжиття заходів щодо перебування особи в громадських будинках, спорудах, громадському транспорті без такого засобу індивідуального захисту – підприємство, установа, організація, громадянин – суб'єкт господарської діяльності сплачують штраф у розмірі від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Ще одне спірне питання щодо розглядуваної норми – це Закон № 540-IX від 30.03.2020. Пункти 3, 4, 5 та 10 розділу I цього Закону діють протягом трьох місяців з дня опублікування цього Закону [17]. Таким чином, посилення кримінальної відповідальності прийнято на строк 3 місяці, що означає, що кримінальне провадження в ці часові рамки повинно пройти всі стадії від розслідування злочину до виконання покарання за нього. Оскільки законодавець не врахував принцип дії кримінального закону у часі. Згідно ст. 5 КК України, закон про кримінальну відповідальність, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість. Закон про кримінальну відповідальність, що частково пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, а частково посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, має зворотну дію у часі лише в тій частині, що пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи. Якщо після вчинення особою діяння, передбаченого цим Кодексом, закон про кримінальну відповідальність змінювався кілька разів, зворотну дію в часі має той закон, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи.

Аналізуючи судову практику, можна знайти єдиний вирок за весь період карантину. Засуджено особу-підприємця, який, з метою та мотивів безперервного отримання прибутку від діяльності підприємства, всупереч вимог постанов Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. №211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» та від 20 травня 2020 р. № 392 «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом

SARS-CoV-2», прийнятими відповідно до ст. 29 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», якими заборонено роботу після 23-ї та до 7-ї години розважальних закладів (нічних клубів), а також суб'єктів господарської діяльності з надання послуг громадського харчування з організацією дозвілля або без нього (ресторанів, кафе, барів, закусточних, їдальнь, кафетеріїв, буфетів тощо), розуміючи, що його дії можуть призвести до розповсюдження гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, 19.07.2020 року в період часу з 23:00 до 07:00 організував роботу персоналу ресторану, що супроводжувалось обслуговуванням з надання послуг громадського харчування, чим порушив вимоги вищевказаних нормативно-правових актів, прийнятими з метою запобігання розповсюдження гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2.

Особу визнано винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 325 КК призначено покарання у виді штрафу в розмірі тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що становить 17000 гривень. Постає питання щодо розміру штрафу, оскільки після 17.07.2020 ст. 325 КК України мала отримати попередню редакцію із санкцією у вигляді штрафу до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Отже, постає питання, чому суди використовують санкції, термін дії яких закінчився 17.07.2020 року.

1. Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19: постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannnyaroshim110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19> (дата звернення: 15.09.2020).

2. Про захист населення від інфекційних хвороб: закон України від 6 квітня 2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14> (дата звернення: 01.09.2020).

3. Договір о Європейском Союзе. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029 (дата звернення: 01.09.2020).

4. Melander, S., 2013 *Ultima Ratio in European Criminal Law*. *Oñati Socio-legal Series* [online], 3 (1), 42-61. URL: <http://ssrn.com/abstract=2200871> (дата звернення: 01.09.2020).

5. Husak D. (2004) *The criminal law as last resort*. *Oxford Journal of Legal Studies*, Volume 24, Issue 2, SUMMER, Pages 207–235, URL: <https://doi.org/10.1093/ojls/24.2.207> (дата звернення: 25.09.2020).

6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 25.09.2020).

7. Сайт Генеральної прокуратури URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114138&libid=100820&c=edit&c=fo# (дата звернення: 20.09.2020).

8. Кодекс про адміністративні правопорушення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 20.09.2020).

9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ: Дакор, 2019. 1387 с.

М. М. Майстренко,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
кримінального процесу та криміналістики
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОЯСНЕННЯ ОСІБ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ ЗАХИСТУ

Одним із основних принципів кримінального провадження є змагальність сторін. Тобто така форма організації кримінального провадження, для якої характерним є не тільки самостійне обстоювання сторонами обвинувачення та захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів, а й процесуальне рівноправ'я цих сторін, а також розгляд справи шляхом полеміки перед незалежним та неупередженим судом. Слід наголосити, що засада змагальності сторін є гарантією законності, всебічності і повноти, обґрунтованості вироку.

У ч. 2 ст. 22 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) закріплена норма відповідно до якої сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав. А тому вирішальним для реалізації принципу змагальності є обсяг і співвідношення прав сторін. Ось чому для справедливого вирішення справи недостатньо поділу функцій обвинувачення і захисту, потрібно, щоб сторона захисту мала рівнозначну можливість протистояти стороні обвинувачення [1].

В контексті практичної реалізації засади змагальності звернемо увагу на проблемні аспекти збирання доказів стороною захисту, тому що скільки часу діють норми КПК України 2012 року, стільки часу триває полеміка довкола цього питання.

Актуальною і на даний час залишається думка В. І. Фаринника, що принцип змагальності сторін обвинувачення та захисту в ході досудового розслідування є формальним

і фактично стороною захисту в повній мірі не реалізується. Серед об'єктивних причин учений виділив не досить досконалі положення КПК України, які унеможливають реалізацію прав захисника, в тому числі щодо збору доказів, у повному обсязі [2, с. 341].

Відповідно до ст. 93 КПК України збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Діяльність захисника щодо збирання доказів визначається загальними правилами збирання доказів для сторони захисту, а також встановленням окремих повноважень та можливостей, наданих адвокату для здійснення своєї професійної діяльності.

Сторона захисту здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів [1].

Проте перелік, що зазначений у ч. 3 ст. 22 КПК України, не в повній мірі відповідає реаліям процесуальної діяльності сторони захисту, наприклад, в частині витребування та отримання копій документів. Адже, відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України копії документів не належать до процесуальних джерел доказів, тому суди при розгляді справ часто їх не враховують [3, с. 171].

Серед інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів, можна було би зазначити професійне право адвоката – опитувати осіб за їх згодою, про що йдеться у п. 7 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [4].

Утім, відповідно до ч. 8 ст. 95 КПК України вони також не належать до джерел доказів.

Через те що відомості, які фіксує захисник у поясненні не вважаються процесуальними джерелами доказів, виникає ситуація, за якої сторона обвинувачення подає до суду зібрані нею показання разом з матеріалами кримінальної справи, а сторона захисту фактично позбавлена такої можливості, що є свідченням обмеження принципу змагальності.

За таких обставин можна стверджувати, що законодавець фактично робить захисника представником, і як наслідок інститут захисту, як відокремлена система специфічних правових норм, не може в повній мірі забезпечувати верховенство права та захист прав і свобод учасників кримінального провадження.

Аналіз матеріалів правозастосовної практики свідчить, що необхідність опитування захисником учасників кримінального провадження та інших осіб виникає у будь-якому кримінальному провадженні [5, с. 89].

Змінами до КПК України від 22.11.2018 року кодекс доповнений ст. 298¹, яка містить перелік процесуальних доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених у ст. 84 КПК України, також це є пояснення осіб, результати медичного освідування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису. До того ж, виключно на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора, такі процесуальні джерела доказів можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо злочину.

І знову законодавець обмежив сторону захисту, оскільки не передбачив можливості звернення захисника до слідчого судді з клопотанням про можливість використання пояснень осіб, результатів медичного освідування, висновок спеціаліста, показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, як допустимих доказів у кримінальних провадженнях щодо злочинів.

Вбачається логічним зробити висновок, що пояснення осіб зібрані захисником у кримінальних провадженнях щодо

проступків слід визнавати кримінальними процесуальними джерелами доказів. А ч. 8 ст. 95 КПК України однозначно підлягає скасуванню як суперечлива та алогічна правова норма.

Крім того, ч. 3 ст. 93 КПК України доцільно конкретизувати та синхронізувати із ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», доповнивши переліком професійних прав адвоката, зокрема, і для того щоб усунути конкуренцію зазначених норм.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI в редакції від 11.09.2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

2. Фаринник В. І. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження: методологія реалізації в кримінальному судочинстві України. *Митна справа*. 2014. Вип. 3 (93). Ч. 2. С. 341–351.

3. Одинцова І. М. Інститут самостійного адвокатського розслідування у кримінальному процесі. *Проблеми правоохоронної діяльності. Правова позиція*. 2016. Вип. 2 (17). С. 170–174. URL: <http://www.Legalposition.umf.in.ua/archive/2016/2/21.pdf>

4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. в редакції від 03.07.2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

5. Старенький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування під час опитування учасників кримінального провадження та інших осіб у досудовому розслідуванні. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. Вип. 2. С. 88–98.

Л. В. Мелех,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри господарсько-правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Земельні правовідносини в Україні знаходяться у постійному русі. Цей процес є обумовлений безперервним розвитком суспільних відносин, що в свою чергу створює потребу в удосконаленні та оптимізації правових норм у даній сфері. Із розвитком земельних правовідносин розвиваються й способи злочинного впливу на них. Відповідно, законодавець має реагувати на такий стан речей шляхом встановлення кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні посягання та закріплення її підстав у кримінально-правових нормах.

Земельним ресурсам може бути заподіяна шкода злочинним діянням. У такому випадку варто вказати про таке соціально негативне явище як злочини у сфері земельних правовідносин. Самого поняття «злочини у сфері земельних правовідносин» не існує ані у законодавстві, ані у науковій літературі. Тому, на початку дискусії з цього приводу пропонується для визначення поняття «злочини у сфері земельних правовідносин» використати закріплене у ч. 1 ст. 11 КК України загальне поняття злочину.

Так, злочинами у сфері земельних правовідносин є суспільно небезпечні винні діяння (дія або бездіяльність), передбачені відповідними кримінально-правовими нормами Особливої частини, які вчинюються відповідним суб'єктом злочину і посягають на відносини у сфері охорони, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів. Таке визначення містить усі матеріальні і формальні ознаки злочину, а також вказівку на об'єкт кримінально-правової охорони. До злочинів у сфері земельних правовідносин можна віднести такі існуючі на сьогодні склади злочинів: самовільне зайняття земельної

ділянки (ч.ч. 1, 2 ст. 197-1 КК України), забруднення або псування земель (ст. 239 КК України), незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239-1 КК України), незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239-2 КК України), умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 КК України), безгосподарське використання земель (ст. 254 КК України).

Аналіз загального складу злочинів у сфері земельних правовідносин починається із характеристики об'єктивних ознак, а конкретно – з об'єкта злочину. Вчення про об'єкт злочину є одним із центральних у науці кримінального права. Об'єкт злочину відіграє важливу роль і у визначенні самого поняття злочину, значною мірою впливає на зміст об'єктивних та суб'єктивних його ознак, а також є початковим при кваліфікації злочинів, побудови системи Особливої частини КК України [1, с. 86].

Об'єктом кримінально-правової охорони, а із часу злочинного посягання на нього – об'єктом злочину доцільно вважати ті суспільні відносини, ті блага, цінності, які закріплені у ч. 1 ст. 1 КК України. Серед таких цінностей значиться і довкілля зі всіма її складовими. Воно сформувалося без допомоги людини, функціонує незалежно від неї, але людина може впливати на розвиток всього, що оточує її. Таким впливом може бути не тільки корисна та законна діяльність, а й протиправна та небезпечна, в тому числі і злочинна.

Особа, яка вчиняє злочин щодо окремих елементів довкілля (атмосферного повітря, водних об'єктів, земель, надр, тваринного та рослинного світу тощо), тим самим завдає шкоди всьому довкіллю в цілому. У даному випадку маються на увазі не якісь абстрактні суспільні відносини або їх складові елементи, а безпечне для життєдіяльності людини довкілля як цінність, благо, необхідна умова існування усього живого на Землі.

Особливе місце у системі довкілля, як вже зазначалося, займають земельні ресурси. Відповідно об'єктом злочинів у сфері земельних правовідносин можна визнати суспільні

відносини у сфері охорони, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів. Злочини у сфері земельних правовідносин або ж земельні злочини – злочини предметні. Їх предметом виступають земельні ресурси. Це пов'язано з тим, що саме шляхом впливу на земельні ресурси страждають відносини у сфері охорони, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів. Земельні ресурси включають визначені в натурі на місцевості земельні ділянки, поверхневий ґрунтовий шар земельних ділянок, а також супутні природні об'єкти (корисні копалини, рослинний та тваринний світ тощо).

Об'єктивна сторона злочинів у сфері земельних правовідносин характеризується в основному матеріальним складом. Це означає, що для визнання злочину закінченим треба встановити наявність не тільки суспільно небезпечного діяння, а й суспільно небезпечного наслідку та необхідного причинного зв'язку між діянням та наслідком. Встановлення ознак об'єктивної сторони таких злочинів є необхідною умовою правильної і точної кваліфікації злочину, дозволяє робити висновки стосовно направленості дій винної особи, які мають на меті завдання шкоди земельним ресурсам як елементу довкілля та складової господарської діяльності.

Об'єктивною властивістю суспільно небезпечного діяння виступає, як справедливо підкреслюється в літературі, його здатність заподіювати шкідливі зміни в об'єкті кримінально правової охорони [2, с. 92]. Так при вчиненні дій, передбачених диспозиціями ст.ст. 197-1, 239, 239-1, 239-2, 252, 254 КК України, шкода заподіюється існуючим відносинам у сфері охорони, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів. Механізм заподіяння такої шкоди у всіх видах земельних злочинів різний, але всі дії тягнуть настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді: завдання значної шкоди законному володільцю або власнику (ч.ч. 1, 2 ст. 197-1 КК України), створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля (ст.ст. 239, 239-1 КК України), спричинення тривалого зниження або втрати родючості, виведення земель з сільськогосподарського обороту, змивання гумусного шару, порушення структури ґрунту (ст. 254 КК України).

Як можна побачити, злочини у сфері земельних правовідносин характеризуються тим, що суспільно небезпечні діяння (які, до речі, в основному мають форму дії) завдають шкоду земельним ресурсам як об'єкту довкілля, як об'єкту права власності, як об'єкту господарювання.

Суб'єктом земельних злочинів в основному виступає особа фізична, осудна та яка досягла 16-річного віку. Тобто суб'єкт – загальний. Хоча при цьому окремі злочини такої категорії можуть бути вчинені також спеціальним суб'єктом, зокрема, забруднення або псування земель (ст. 239 КК України), незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239-1 КК України), незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239-2 КК України), безгосподарське використання земель (ст. 254 КК України). Визнання суб'єктом цих злочинів спеціального суб'єкта ґрунтується на тому, що санкцією означених норм передбачене покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Таке покарання може бути застосоване лише до спеціального суб'єкта злочину.

Окремим питанням є можливість визнання суб'єктом злочинів у сфері земельних правовідносин юридичних осіб. У кримінальному праві дискусії щодо проблеми визнання суб'єктом злочину юридичних осіб активно почалися з кінця ХХ століття. Ряд вчених наполягали на визнанні юридичної особи суб'єктом злочину [3, с. 35–36]. Їх опоненти зазначали, що за колективну відповідальність юридичної особи можуть сховатися справжні винуватці злочину [4, с. 133–139]. Друга точка зору вбачається найбільш виправданою.

Встановлення суб'єктивної сторони злочину у сфері земельних правовідносин пов'язане із об'єктивними особливостями цих злочинів. Вона характеризується своєю складністю. В основному злочини у сфері земельних правовідносин мають або повністю умисну форму вини (ст.ст. 197-1, 239-2, 252 КК України), або ж складну форму вини (ст.ст. 239, 239-1, 254 КК України). В останньому випадку маємо різне психічне ставлення винного окремо до суспільно небезпечного діяння – умисел і окремо до суспільно небезпечного наслідку – необе-

режність. Концепція складної форми вини відноситься до методологічних принципів розподілу психічного ставлення особи до суспільно небезпечного діяння та до суспільно небезпечних наслідків. Складна форма вини визнавалась фактично однією окремою формою вини, поряд з умислом і необережністю. Але із цього приводу треба зауважити, що законодавчо закріплено лише дві самостійні форми вини – умисел і необережність. Тому, будь-який злочин повинен визнаватися вчиненим або умисно, або необережно.

Щодо злочинів у сфері земельних правовідносин, то така сполука форм вини має місце в основному у кваліфікованих складах. Щодо вищенаведеного можна зробити наступний висновок: важливість земельних ресурсів у суспільному житті вимагає від держави забезпечення їх охорони всіма можливими правовими засобами. Особлива роль у правовій охороні відводиться засобам кримінально-правового впливу. Саме ці засоби є найбільш дієвими у сучасних умовах соціального, політичного, економічного та екологічного життя і тому вони потребують подальшого вдосконалення. Вбачається за доцільне виведення злочини у сфері земельних правовідносин в окремий розділ Особливої частини у зв'язку з особливим значенням цього природного ресурсу для країни та суспільства, що обумовлює його особливу охорону з боку держави.

1. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посібник. 2-ге вид., перероб. та доп. К.: Центр учбової літератури, 2012. 320 с.

2. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів. Х.: Вид. НацУВС, 2001. 383 с.

3. Жевлаков Э. Н. Экологические преступления: понятия, виды, проблемы ответственности: автореф. дисс. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук. М., 1991. 40 с.

4. Дудоров О. Проблема юридичної особи як суб'єкта злочину та її вирішення у проектах КК України. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. № 2. С. 133–139.

Д. О. Міщенко,
завідувач сектору трасологічного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
*(Запорізький науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС України)*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАСОЛОГІЧНОГО ОБЛІКУ

Основним завданням досудового розслідування є встановлення об'єктивної істини в справі, в тому числі інформації про осіб, що вчинили чи могли вчинити злочин, або причетні до нього. Одним із шляхів до отримання такої інформації є ефективно використання криміналістичних обліків, що перебувають у сфері діяльності правоохоронних органів.

На сьогодні чинне законодавство [3] визначає забезпечення функціонування обліку знярядь кримінальних правопорушень та інших об'єктів, в якості одного із основних завдань Експертної служби МВС України.

До переліку криміналістичних обліків Експертної служби МВС входить трасологічний облік, до якого вміщуються сліди взуття, знярядь зламу, транспортних засобів та рукавичок, вилучені під час оглядів місць подій, інших слідчих дій [2].

Наразі єдиним нормативно-правовим актом, який регламентує функціонування трасологічного обліку є Наказ МВС України від 10.09.2009 №390 «Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС» [2].

Однак, з часу видання даного наказу, кримінально-процесуальне законодавство, в тому числі у сфері регулювання судово-експертної діяльності, зазнало суттєвих змін, зокрема у 2012 році було прийнято чинний Кримінальний процесуальний кодекс України [1]. Крім того, у 2015 році штатно-організаційна структура підрозділів МВС України, в тому числі експертних підрозділів МВС України, була реорганізована внаслідок реформування системи МВС України.

Таким чином, окремі положення згаданого наказу [2] потребують щонайменше актуалізації з метою усунення існуючих колізій. В якості одного із прикладів можна навести невідповідність між положеннями зазначеного наказу та чинного Кримінального процесуального кодексу України [1] в частині окремих термінологічних позначень (злочин – кримінальне правопорушення, кримінальна справа – кримінальне провадження, тощо). В якості іншого прикладу слід навести положення пункту 1.4 наказу [2], який регламентує рівні функціонування криміналістичних обліків на базі підрозділів з експертно-криміналістичного забезпечення роботи органів внутрішніх справ, проте наразі в штатній структурі Експертної служби відсутні підрозділи з забезпечення роботи місцевих відділів та відділень Національної поліції України [4, с. 281].

Крім того, напрацьований досвід свідчить про наявність невідповідностей та прогалин у нормативному регулюванні сфери функціонування трасологічного обліку з практичної точки зору.

Існуюча на сьогодні процедура передбачає можливість перевірки та внесення слідів до трасологічного обліку лише після проведення їх експертного дослідження, що призводить до певних затрат часу та зводить нанівець саме оперативну цінність інформації, що може бути отримана в ході зазначених перевірок.

Також, відомі непоодинокі випадки, коли на місці події вилучення слідів не вдається провести якісно, що призводить в кінцевому випадку до визнання їх в ході експертного дослідження непридатними для встановлення групової приналежності, відповідно, перевірки за такими слідами не проводяться та до наявних колекцій вони не вміщуються, незважаючи на те, що первинна фотофіксація свідчить про задовільну якість таких слідів.

Таким чином, на нашу думку, вбачається необхідність впровадження можливості оперативної перевірки слідів за трасологічним обліком ще до їх експертного дослідження, в тому числі передбачити можливість проведення перевірок

за фотозображеннями таких слідів, зробленими на місці їх вилучення.

Не менш важливим питанням є проведення перевірок відтисків взуття певного контингенту осіб (які доставляються до підрозділів поліції, затримуються за вчинення правопорушень тощо) за колекціями слідів взуття трасологічного обліку. Такі перевірки фактично схожі на аналогічні перевірки за іншими видами обліків та дозволяють отримати інформацію щодо причетності цих осіб до нерозкритих злочинів, за якими сліди були поміщені до обліку. Однак, можливість проведення таких перевірок чітко не регламентована жодним нормативно-правовим актом. Окрім того, проведенням аналізом законодавства не вдалося встановити процесуально закріплену процедуру відібрання таких відтисків. Фактично, в Кримінальному процесуальному кодексі України [1] закріплено процедуру отримання зразків для експертизи (ст. 245), а також негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274).

Однак, жоден з цих варіантів не охоплює проведення перевірки за криміналістичними обліками, яка фактично не закріплена, як процесуальна дія. Вочевидь, у чинному законодавстві наявна прогалина, яка позбавляє правоохоронців можливості використовувати трасологічний облік для розкриття злочинів більш ефективно.

Отже, очевидним є той факт, що функціонування трасологічного обліку має вагоме значення для роботи по боротьбі зі злочинністю, однак, з огляду на викладене, його ефективне функціонування неможливе без внесення змін у чинне нормативно-правове регулювання даного виду діяльності.

Серед найбільш перспективних напрямків такого реформування хотілося б виділити наступні:

- 1) усунення наявних юридичних колізій, пов'язаних із змінами в законодавстві та штатно-організаційній структурі підрозділів МВС України;

- 2) впровадження можливості проведення перевірок за фотозображеннями слідів, зробленими на місці їх вилучення,

а також можливості проведення перевірки слідів до їх експертного дослідження;

3) законодавче визначення можливості відібрання зразків (відтисків взуття) у відповідного контингенту осіб, які потенційно можуть бути причетними до вчинення злочинів, для їх подальшої перевірки за трасологічним обліком.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 20.09.2020).

2. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС: Наказ МВС України від 10.09.2009 №390. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text>.

3. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 03.11.2015 №1343. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 20.09.2020).

4. Приходько В. О. Криміналістичні обліки розшукового призначення Експертної служби МВС України – джерела криміналістично значущої інформації. *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2018. № 3. С. 281–284. URL: <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/3292>.

А. В. Мовчан,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ СЛІДЧИХ ТА ДІЗНАВАЧІВ ДЛЯ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (далі – Закон про кримінальні проступки) перед закладами вищої освіти (далі – ЗВО) системи МВС України стоїть завдання щодо проведення спеціалізації близько 40 тисяч оперативних працівників та інших категорій працівників поліції, які будуть розслідувати кримінальні проступки, а також підготовки дізнавачів на рівні бакалаврів [1, с. 3].

Згідно статті 38 КПК України органами досудового розслідування є органи, що здійснюють досудове слідство і дізнання. Досудове слідство в системі Національної поліції здійснюють слідчі підрозділи, а дізнання – підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів органів Національної поліції.

Кваліфікаційні вимоги для зайняття посади слідчого передбачають наявність вищої юридичної освіти ступеня вищої освіти спеціаліст, магістр за спеціальністю «Право» («Правознавство»). Кваліфікаційні вимоги для зайняття посади дізнавача передбачають наявність ступеня вищої освіти бакалавр за спеціальністю «Право» або «Правоохоронна діяльність».

Одним із видів професійної підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України є підготовка поліцейських у ЗВО із специфічними умовами навчання.

Післядипломна освіта поліцейських здійснюється на загальних засадах, визначених Законом України «Про вищу

освіту», з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про Національну поліцію», і складається з спеціалізації, перепідготовки, підвищення кваліфікації, стажування. Післядипломна освіта поліцейських може здійснюватися безпосередньо в підрозділах поліції або в навчальних закладах, у тому числі на договірних умовах.

Слід зазначити, що в Україні останніми роками розгорнулась активна публічна дискусія щодо необхідності реформування юридичної освіти.

Згідно змін до Конституції України 2016 року з'явилися терміни «правнична професія», «правнична допомога», а регулювання статусу суддів, прокурорів та адвокатів передбачено в розділі Конституції під назвою «Правосуддя». Водночас в Основному Законі залишився без змін термін «вища юридична освіта».

На шпальтах юридичних видань та в інформаційному просторі України активно просувається твердження щодо необхідності реформи юридичної освіти.

Основні ідеї такого реформування зводяться, насамперед, до трьох ключових пунктів:

- 1) ввести Єдиний державний кваліфікаційний іспит у формі тесту для випускників юридичних ЗВО;
- 2) зробити юридичну освіту більш практично орієнтованою;
- 3) скоротити кількість ЗВО, що займаються підготовкою юристів, за допомогою оновлення системи органів державного контролю за якістю освіти.

Водночас у публікаціях правників спостерігаємо суттєві розбіжності щодо можливих шляхів реформування юридичної освіти в Україні. Так, Ю. Г. Барабаш вважає, що визначальною умовою для зайняття посади слідчого має бути проходження спеціальної підготовки у відповідних поліцейських академіях. При цьому це може бути, як правник, так і спеціаліст іншого профілю, який повинен володіти достатнім обсягом юридичних знань в галузі конституційного права, кримінального права та процесу й інших дисциплін [2, с. 31].

Як підкреслює М. С. Цуцкірідзе, – «93% усіх кримінальних правопорушень розслідують слідчі Національної поліції. А успішні адвокати, прокурори, судді – це переважно ті, хто працював у слідстві, хто пройшов через виїзди на місця подій та витримав роботу в колосальному навантаженні» [3].

В. В. Сокурєнко пропонує розширити повноваження слідчого, зокрема, надати слідчому право самостійно приймати рішення щодо застосування таких видів запобіжних заходів, як особисте зобов'язання та особиста порука. Крім того, слідчий міг би самостійно, в межах КПК України, вирішувати питання тимчасового доступу до речей і документів [1, с. 10].

О. П. Подцерковний зазначає, що в юридичній освіті першочергове значення мають юридична методологія, теорія права і дисципліни, що дозволяють оволодіти основами юридичної інтерпретації, а вже потім – практичні знання, які здобуваються при проходженні практики як виду навчального навантаження, в юридичних клініках, при поєднанні навчання і стажування в юридичних компаніях і органах влади, що і відбувається в більшості випадків на старших курсах ЗВО. Зокрема, зарубіжний досвід свідчить про існування багаторівневої підготовки професійних юристів [4].

У результаті запровадження єдиного спеціалізованого іспиту у формі тесту для випускників юридичних ЗВО з'являться юристи, які будуть не здатні самостійно вирішувати правові проблеми. Коли їм запропонують на вибір кілька варіантів вирішення завдання, вони, ймовірно, зможуть обрати правильну відповідь, проте самостійно запропонувати варіанти вирішення спору, альтернативне рішення або оцінити докази вони не зможуть. Слід погодитись з думкою, що лише реальна конкуренція ЗВО, а не державне регулювання і контроль, має сприяти розвитку юридичної освіти та підвищення якості підготовки випускників-правників [4].

Водночас слід зазначити, що на рівень та якість діяльності органів досудового розслідування Національної поліції впливає низка негативних факторів, а саме: значне «перезавантаження» слідчих підрозділів; поступове розмивання профе-

сійного ядра (понад 50,0% слідчих Національної поліції мають стаж роботи до п'яти років); недосконалість окремих положень кримінального процесуального законодавства тощо.

На думку законодавців і правоохоронців, Закон про кримінальні проступки дозволить розслідувати нетяжкі злочини за спрощеною процедурою, що має суттєво розвантажити слідчих [5, с. 12].

Якщо комплектування посад слідчих передбачає наявність вищої юридичної освіти за спеціальністю «Право» («Правознавство») ступеня вищої освіти спеціаліст, магістр, то для призначення на посади дізнавачів, на наш погляд, необхідно мати вищу освіту ступеня бакалавр за спеціальностями «Право» або «Правоохоронна діяльність».

Б. В. Малишев вважає, що необхідний комплексний підхід до реформування поліцейської освіти, пов'язаний з тим, що досвід провідних країн світу демонструє, що наявність вищої юридичної освіти є необхідною умовою далеко не для всіх посад у структурі Національної поліції [6, с. 12].

Дійсно, сьогодні обов'язковою в системі Національної поліції є наявність вищої юридичної освіти лише для слідчих і керівного складу підрозділів кримінального блоку та деяких інших посад.

Що стосується пропозиції про надання поліцейським конкретних знань, умінь та практичних навичок для безпосереднього застосування їх у професії в ході інтенсивного курсу навчання від 3–6 місяців до 1,5 року в рамках спеціальних профільних поліцейських шкіл, які не мають статусу ЗВО, то даний механізм вже реалізований в навчальному процесі центрів первинної професійної підготовки «Академія поліції» для підготовки патрульних поліцейських та деяких інших категорій посад.

Проте підготовка фахівців для підрозділів досудового розслідування та кримінальної поліції вимагає інших підходів, які можливі лише в умовах ЗВО, де комплексно поєднується оволодіння теоретичними знаннями, уміннями та практичними навичками.

Результати опитування практичних працівників щодо підготовки слідчих та дізнавачів свідчать, що до пріоритетних напрямів підготовки слідчих для підрозділів досудового розслідування Національної поліції відноситься отримання вищої юридичної освіти в ЗВО (88,0%) та спеціалізація працівників інших підрозділів Національної поліції у системі післядипломної освіти ЗВО МВС України (57,0%). Водночас до пріоритетних напрямів підготовки дізнавачів для підрозділів досудового розслідування Національної поліції відноситься отримання вищої юридичної освіти в ЗВО (76,0%), отримання вищої освіти ступеня бакалавр за спеціальністю «Правоохоронна діяльність» в ЗВО МВС України (53,0%) та спеціалізація працівників інших підрозділів Національної поліції у системі післядипломної освіти ЗВО МВС України (67,0%). Крім того, система спеціалізованого навчання передбачає послідовне перебування слухача в ЗВО і практичному підрозділі, що має сприяти адаптації процесу підготовки дізнавачів до потреб службової діяльності [7, с. 11].

Отже, працівники органів досудового розслідування Національної поліції мають бути належним чином фахово підготовленими, щоб бути в змозі ефективно та якісно проводити досудове розслідування злочинів та кримінальних проступків.

1. Сокуренько В. В. Актуальні питання досудового розслідування і тенденції розвитку криміналістичної методики. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики: тези доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Харків, 21 листопада 2018 р.). Харків, 2018. С. 10–12.

2. Барабаш Ю. Аналіз проекту Концепції реформування юридичної освіти в Україні у світлі отриманих відгуків за результатами регіональних обговорень. USAID. 32 с.

3. Цуцкірідзе М. Ми готові максимально сприяти молодим фахівцям, які вирішать приєднатися до лав поліції. URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/25349_Maksim_Cuckiridze_Mi_gotovi_maksimalno_spriyati_molodim_fahivcyam_yaki_virishat_pridnatisya_do_lav_policii.htm

4. Малишев Б. В. Основні шляхи реформування правничої (юридичної) освіти в Україні. Київ, 2019. 20 с.

5. Подцерковный О. Злокачественное образование. *Юридическая практика*. № 51 от 17.12.2019. URL: <https://pravo.ua/articles/zlokachestvennoe-obrazovanie/>

6. Бандурка О. М. Окремі напрями вдосконалення кримінального процесу і криміналістики. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики: тези доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Харків, 21 листопада 2018 р.). С. 12–14.

7. Черней В. В., Чернявський С. С. Запровадження інституту кримінальних проступків у контексті реформування системи досудового розслідування в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 3 (112). С. 7–14.

О. Б. Мороз,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*),

С. С. Гнатюк,

кандидат юридичних наук, доцент,
декан факультету № 3 ІПФНП
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Світова економічна криза ставить нові завдання перед гілками влади й державними інституціями. За цих умов влада також повинна прискорити роботу щодо вдосконалення системи державного управління, що дозволить посилити потужність виконавчої гілки влади, більш цілеспрямовано і плідно впливати на проведення різноманітних (насамперед економічних) радикальних перетворень у країні.

Потребує поліпшення нормативна база системи державного прогнозування та принципів розроблення програм соціально-економічного розвитку. У практику діяльності центральних органів виконавчої влади доречно впровадити й законодавчо закріпивши при цьому середньострокове бюджетне планування, розробити засади стратегічного і річного планування, посилити контроль за ефективністю й цільовим витрачанням бюджетних коштів, удосконалити роботу зі складання прогнозних балансів виробництва і споживання найважливіших видів продукції тощо.

З метою стримування зростання цін слід провадити постійний відповідний моніторинг на внутрішньому й зовнішньому ринках. Особливої уваги потребує впорядкування нормативної бази, яка забезпечує роботу банківської системи, діяль-

ність якої можна ототожнити з елементом національної безпеки України [1, с. 243].

Ефективне управління неможливе без реформування адміністративного законодавства, спрямованого на налагодження конструктивного співробітництва Уряду з Верховною Радою України, окремими депутатськими фракціями (групами) й позафракційними народними депутатами [1, с. 244].

Подальшого розвитку потребує законодавство з координації роботи Верховної Ради України й Уряду з місцевими органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування. Складна економічна ситуація вимагає перегляду нормативної бази, що регулює таку сферу діяльності, як управління об'єктами державної власності, недосконалий механізм якого сприяє «тіньовій» приватизації, проявам корупції в апараті управління та ін. [1, с. 244].

Концепція адміністративної реформи в Україні [2] серед функцій міністерства дійсно передбачає можливість запровадити систему надання управлінських послуг населенню шляхом їх делегування окремим госпрозрахунковим підрозділам, підпорядкованим відповідному міністерству. Потреба в цьому обґрунтовується тим, що сучасне розуміння демократичної держави полягає в тому, що не громадяни служать державі, а вона є організацією на службі в суспільства, і це начебто означає, що держава «не управляє громадянами, а надає їм управлінські послуги, тобто вчиняє різноманітні дії, спрямовані на створення умов для реалізації ними своїх прав та свобод» [3, с. 23].

Адміністративне право, на думку В. М. Гаращука, повинно відпрацьовувати й заходи щодо відчутного скорочення і спрощення процедури отримання в органа державної виконавчої влади права на зайняття комерційною діяльністю [1, с. 248].

Можливо, слід розглянути питання про опрацювання спеціального механізму підтримки й захисту малого й середнього бізнесу від зловживань чиновництва, наприклад, підготувати програму «Управління й бізнес» (умовна назва), пов'язати її з антикорупційними планами країни [1, с. 248].

Наступним важливим напрямом регулювання суспільних відносин за допомогою адміністративного законодавства є оновлення інституту адміністративної відповідальності. Основним нормативним актом тут виступає Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП), питання реформування якого постало майже з перших днів незалежності. Як вбачається, здійснюючи роботу по підготовці нового КУпАП, слід виходити з того, що:

1) чинний КУпАП, є достатньо вдало сконструйованим нормативним актом (особливо за структурою), відповідає вимогам часу в цілому, і може бути взятий за основу нового Кодексу;

2) вдалою є і його назва, яка лаконічно вказує на те, що акт містить не тільки норми матеріального права, а й процедурні [1, с. 248].

При цьому вона підкреслює, що Кодекс складається суто з норм, які регламентують правовідносини, пов'язані з притягненням винних осіб до адміністративної відповідальності, і не містить норм так званого позитивного адміністративного права (управління в окремих галузях, управлінські повноваження органів виконавчої влади та ін.) Це досить важливо, тому назву Кодексу, вважає В. М. Гарашук, треба залишити без змін;

3) структура К УпАП (загальна й особлива частини, відповідні розділи), як уже відмічалось, в основному має бути залишена такою ж, оскільки відповідає тим завданням, для розв'язання яких прийнято цей кодифікований нормативний акт [1, с. 248].

У той же час низка питань не може бути вирішена без внесення до Кодексу відповідних змін і доповнень. На початку роботи бажано визначити основний принцип нового акта. Таким, як на думку В.М. Гарашука, є принцип раціональної відповідальності, під яким треба розуміти:

– відповідність складів правопорушень, які містить КУпАП, вимогам часу (окремої уваги тут потребує аналіз існуючих видів адміністративної відповідальності, відмежування

їх від кримінальних, зменшення їх кількості, виключення з проекту застарілих тощо);

- відповідність заходів примусу, які застосовує держава до правопорушника, суспільній небезпечності проступку;

- чіткий і прозорий механізм порушення справи, рух процесуальних документів по справі, її розгляд і прийняття рішення;

- наявність як слід відпрацьованого механізму захисту прав особою, яка притягається до відповідальності;

- відповідальність держави перед особою за незаконне притягнення до адміністративної відповідальності [1, с. 249].

Також варто відмітити що проведення кодифікації адміністративного законодавства в Україні сприятиме удосконаленню правових форм та методів державного управління: «Державне управління, за доктринальним визначенням, є видом діяльності держави, який полягає в здійсненні нею організуючого впливу на ті сфери і галузі суспільного життя, потреби функціонування і розвитку яких вимагають певного втручання держави за допомогою відповідних важелів. Головні серед них пов'язані з використанням повноважень виконавчої влади» [4, с. 163].

Тому адміністративне законодавство відіграє провідну роль у реалізації норм адміністративного права, з однієї сторони, та досягненні цілей та реалізації функцій державного управління, з іншої сторони. Хоча поняття «державне управління» за своїм змістом є ширшим, аніж поняття «виконавча влада», проте державне управління може здійснюватися і за межами функціонування виконавчої влади, наприклад, на рівні державних підприємств, установ, організацій. З огляду на це, важливо розвивати адміністративне законодавство України як складну систему, розвиток якої має відповідати сучасним тенденціям розвитку правової системи [5, с. 132].

Розвиток системи законодавства в Україні має відбуватися на основі науково обґрунтованого, деталізованого та реального плану, програм, вироблених у тісному взаємозв'язку з цілями та завданнями державної політики в розрізі ключових

сфер, що сприятиме поступовому впровадженню системно необхідних актів законодавства – кодексів, законів не тільки у сферах, цікавих правлячій еліті (пріоритетний паливно-енергетичний комплекс тощо), але й в інших соціально значущих сферах правового регулювання [5, с. 135].

Кодифікація адміністративного законодавства виконує важливу функцію закріплення цінностей, об'єктів правового регулювання. З метою визначення аксіологічних засад кодифікації адміністративного законодавства необхідно розглянути не тільки презумпції, принципи, засади адміністративного законодавства, відображені в кодифікованих актах законодавства, але й з'ясувати фундаментальні характеристики моделі організації публічної адміністрації, адже її система, функції та специфіка реалізації повноважень зумовлюють взаємодію приватних осіб з органами публічної адміністрації, що змінюються відповідно до історичних форм організації суспільства [5, с. 135].

1. Гарашук В. М. Проблеми вдосконалення адміністративного законодавства України. *Проблеми законності*. 2009. № 100. С. 242–251.

2. Концепція адміністративної реформи в Україні. *Офіційний вісник України*. 1999. № 21.

3. Проблеми удосконалення організаційно-правового механізму реалізації виконавчої влади в Україні / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2006. 48 с.

4. Зельдіна О., Гришко В. Поняття та напрями модернізації господарського законодавства. *Юридична Україна*. 2015. № 7–8. С. 58–61.

5. Литвиненко Є. Ю. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Спецвипуск. Ч. 2. 2017. С. 130–135.

Г. С. Москаленко,
старший судовий експерт сектору товарознавчих
та гемологічних досліджень відділу товарознавчих,
гемологічних, економічних, будівельних, земельних
досліджень та оціночної діяльності
(Сумський науково-дослідний експертно-
криміналістичний центр МВС України)

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Судова товарознавча експертиза, як і будь яка інша судова експертиза, є своєрідним процесуальним інструментом який використовується як джерело доказів [1] у кримінальному, цивільному, господарському, адміністративному судовому процесі, у справах про адміністративні правопорушення, а також у виконавчому провадженні.

Під час проведення судової товарознавчої експертизи в межах кримінальних проваджень, в яких має місце крадіжка, незаконне заволодіння, привласнення майна тощо, виникає низка проблемних питань, що суттєво впливають на хід проведення експертизи. Серед них окремо можна виділити такі, як повнота вихідних даних; призначення експертиз, для яких потрібно визначити вартість на минулі дати (на ретроспективний період); достовірність даних, що надаються потерпілими. Розглянемо кожне з них окремо.

Основним серед проблемних питань під час проведення судової експертизи є повнота вихідних даних, що надаються експерту. Важливим моментом під час складання висновку експерта є саме ідентифікація об'єкта дослідження, яка відбувається на основі інформації, що надана судовому експерту, особливо це стосується ідентифікації побутової техніки та електроніки.

Проаналізувавши аналітичні дані загальнодоступних джерел інформації – мережі Інтернет, можна з упевненістю сказати,

що на ринку України домінують контрабандні товари та «сіра» побутова техніка.

Так, за результатами нещодавнього дослідження Ukraine Economic Outlook, обсяги контрабандних поставок в Україну за останні 5 років в середньому складають 10,6 мільярдів доларів на рік, а серед лідерів у контрабандних поставках є саме побутова техніка та електроніка, яка складає більше 20% від зазначеної цифри.

За оцінками експертів Комітету побутової електротехніки Європейської Бізнес Асоціації, обсяги нелегального імпорту по деяким категоріям обладнання складають 50–70%. Так, компанії наводять приклади, коли, вписавши в пошуковій стрічці прайс-агрегаторів товари того чи іншого бренду, інколи виявляється, що 4 з 6 перших позицій посідають моделі, які офіційно ніколи не ввозились в Україну [2].

Ціна товару прямо залежить від способу його ввезення на територію України. Наочно це видно на прикладі дорогих фірмових товарів. Так, на прикладі ланцюгової бензопили «STIHL MS 180», розглянемо різницю в ціні на офіційному сайті виробника та на інших майданчиках роздрібної торгівлі. Згідно з офіційним сайтом <https://www.stihl.ua/> рекомендована роздрібна ціна ланцюгової бензопили «STIHL MS 180» для магазинів офіційної дилерської мережі в Україні складає 4899 грн [3]. Ціни в різних Інтернет-магазинах варіюються від 1500 грн. Різниця в ціні очевидна.

Також розглянути цінову різницю в залежності від оригінальності техніки та її особливостей можна на прикладі смартфонів «iPhone» від «Apple».

Ряд смартфонів «iPhone», випущених компанією «Apple», має деякі особливості. Однією з особливостей є наявність в продажу так званих «iPhone-CPO» («CertifiedPre-Owned» – «бувчий у користуванні сертифікований») або «refurbished» («відновлений, відремонтований»).

Під цим терміном «refurbished» розрізняють 2 види гаджетів: Factory refurbishing та Seller refurbished.

Factoryrefurbishing – девайси, в яких був виявлений заводський брак. Вони повертаються виробнику і проходять

процес «переробки». Сюди входить повна заміна бракованих деталей і тестування знову зібраного пристрою. За функціональністю, дизайном і іншими показниками такий смартфон повністю збігається з новим гаджетом. Після рефрену («переробки») вони знову надходять у продаж, вже за зниженими цінами.

Sellerrefurbished – бувші у користуванні апарати, які проходять ремонт у приватних майстрів (не фахівців компанії Apple). З приладів знімається робоча материнська плата і збирається нова оболонка з дисплейним модулем. Зовні апарат нічим не відрізняється від нового девайсу. Але за якістю він значно поступається попередньому рефу [4].

Таким чином, iPhone «refurbished» (або відновлені) – це апарати, які раніше були продані, але потім повернуті в компанію «Apple» з-за виявленого дефекту; або які користувачі обміняли на нові в рамках акцій чи повернули протягом перших двох тижнів користування. Відмінністю «справжнього» відновленого iPhone є те, що він пройшов повну перевірку і заміну екрану, корпусу та батареї на заводі компанії «Apple». Такі моделі коштують, як правило, на 15–25% дешевше. Причому як нові моделі, так і ті, що вже не випускаються.

На оригінальні смартфони, відновлені за програмою СРО, поширюється така ж гарантія, як і на нові гаджети – 1 рік. При цьому смартфон надається новий серійний номер.

Комплектація також є незмінною: в індивідуальному споживчому упакуванні (заводській коробочці) такого гаджету буде лежати документація, зарядний пристрій, скріпка для вилучення лотка сім-карти, навушники.

Всі деталі iPhone СРО є оригінальними, тестування і діагностика проводиться на заводі Apple. Ризик такої покупки мінімальний, якщо купувати девайс у офіційних постачальників, а не у приватних продавців і сумнівних фірм.

При цьому вартість відновленого iPhone СРО дозволяє заощадити до 30% на покупці нового пристрою.

Для прикладу: вартість відновленого смартфон «Apple» «iPhone 7 Plus 128GB Gold» складає 9860 грн, в той час як вартість звичайного коливається від 16000 до 21000 грн.

Вихідні дані, що надаються на дослідження, є фундаментальними для надання достовірного та повного висновку та вирішення питань по суті. Для ідентифікації об'єкта дослідження інформація про нього повинна містити наступні дані:

- повна назва виробника та чітка модель (серія), країна виробник;
- дата придбання та стан об'єкта дослідження (придбаний новий чи бувший у вжитку);
- відомості щодо місця придбання та оригінальності товару;
- умови та термін експлуатації.

Терміни призначення експертизи суттєво впливають на можливість надання висновку. Отримання цінових даних на ретроспективний період та відсутність у експертів єдиного довідково-інформаційного фонду для пошуку цінової інформації на період минулих років також є одним із проблемних питань під час призначення та проведення судової товарознавчої експертизи.

Частіше за все на постанову про призначення судової товарознавчої експертизи, на вирішення якої поставлене питання про визначення ринкової вартості на минулі роки, складається повідомлення про неможливість проведення судової експертизи у зв'язку із відсутністю у експертів офіційної бази щодо архівної цінової інформації. Тому своєчасне призначення судової експертизи є запорукою отримання висновку експерта.

Під час експертної практики нерідко зустрічаються суперечливі вихідні дані. Можливо, потерпілі керуються думкою, що чим вищу вартість про майно, яке є об'єктом протиправних посягань, вони зазначать під час допиту, тим вище буде його ринкова вартість у висновку експерта. Але, керуючись ст. 4 Закону України «Про судову експертизу», експерт проводить всебічне, повне, об'єктивне, незалежне дослідження [5]. У випадку, якщо потерпілий вказав недостовірні або хибні дані про об'єкт дослідження (наприклад, занадто завищену ціну придбання чи дорожчу модель виробу, анонсована дата початку продажу якого є пізнішою, ніж заявлена дата придбання),

експерт проведе об'єктивне дослідження, правильно ідентифікує об'єкт дослідження і максимально точно визначить його дійсну ринкову вартість.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що при проведенні судової товарознавчої експертизи, метою якої є визначення ринкової вартості побутової техніки та електроніки, є певні особливості. Необхідно звертати увагу на повноту вихідних даних, які повинні містити інформацію про спосіб придбання техніки (придбана через авторизовані точки продажу, у офіційних дилерів чи завезена контрабандним шляхом), її оригінальність, комплектність та стан на дату скоєння кримінального правопорушення. Своєчасність призначення експертизи є також одним з ключових моментів під час надання висновку експерта.

Всі вищенаведені фактори є впливовими та відіграють вирішальну роль під час визначення ринкової вартості. Вихідна інформація, надана експерту на дослідження, та повнота даних про об'єкти дослідження є фундаментальною складовою для надання повного та достовірного висновку експерта.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*: кодекс від 13.04.2012, редакція від 11.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

2. Контрабанда техніки. Чи є шляхи її подолання? URL: <https://eba.com.ua/kontrabanda-tehniku-chy-ye-shlyahy-yiyi-podolannya/>

3. Інформація з офіційного сайту. URL: <https://www.stihl.ua/>

4. Відновлений iPhone (refurbished): чим він відрізняється від вживаних і 4 критерії перевірки на підробку. URL: [URL:https://www.moyo.ua/ua/news/vosstanovlennyyi_iphone_refurbished_chem_on_otlichaetsya_ot_b_u_i_4_kriteriya_proverki_na_podelku.html](https://www.moyo.ua/ua/news/vosstanovlennyyi_iphone_refurbished_chem_on_otlichaetsya_ot_b_u_i_4_kriteriya_proverki_na_podelku.html)

5. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII, редакція від 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

Ю. С. Назар,
кандидат юридичних наук, професор,
директор Інституту з підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА БЮДЖЕТНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ПОЛЬЩІ ТА СЛОВАЧЧИНИ

У Польщі функціонування бюджетних відносин відповідно до принципів цільового та ефективного використання бюджетних коштів та загальні засади бюджетного контролю визначено у Законі Польщі «Про публічні фінанси» від 27 серпня 2009 року [1], а питання протидії бюджетним правопорушенням врегульовано спеціальним законом – Законом Польщі «Про відповідальність за порушення дисципліни у сфері публічних фінансів» від 17 грудня 2004 року [2]. Дія останнього закону поширюється на осіб, які виконують функції щодо управління бюджетними коштами чи їх використання. При чому такими особами є як уповноважені представники органів публічної влади та суб'єктів державного сектора економіки, так і особи, які здійснюють від імені суб'єкта господарювання недержавного сектора економіки діяльність з бюджетними коштами. Стаття 4 Закону Польщі «Про відповідальність за порушення дисципліни у сфері публічних фінансів» до цих осіб відносить керівників підрозділів сектору державних фінансів; осіб, які входять до складу органу, що виконує бюджет; працівників суб'єктів державного сектору фінансів або інших осіб, на яких окремим актом або на його підставі покладено виконання обов'язків у сфері бюджетної діяльності; осіб, які здійснюють від імені недержавного суб'єкта господарювання функцій щодо управління коштами, виділеними з державного чи місцевого бюджету. Також відповідальність за цим законодавчим актом несуть особи, які порушили фінансову дисципліну під час

публічних закупівель (ст. 17 Закону) та під час управління коштами, виділеними з бюджету Європейського Союзу (ст. 13 Закону) [3].

Цей законодавчий акт Польщі містить перелік діянь, що вважаються бюджетними правопорушеннями (порушеннями дисципліни у сфері публічних фінансів), а також перелік покарань за їх вчинення. Так, покараннями за порушення дисципліни у сфері публічних фінансів є: 1) попередження (вноситься у разі, якщо порушення вчинено ненавмисно або наслідки вчинення не є істотними); 2) догана (накладається у порядку дисциплінарного провадження); 3) фінансовий штраф; 4) заборона виконувати функції, пов'язані з розпорядженням публічними коштами. Фінансовий штраф накладається у розмірі від одного до трьох розмірів місячної заробітної плати правопорушника, а заборона виконання функцій, пов'язаних з розпорядженням державними коштами накладається на термін від одного до п'яти років.

Крім того, норми Закону Польщі «Про відповідальність за порушення дисципліни у сфері публічних фінансів» визначають компетенцію суб'єктів, що застосовують покарання за вчинення бюджетних правопорушень, а також детально регламентують провадження у справах про порушення дисципліни у сфері публічних фінансів.

У Словаччині питання відповідальності за бюджетні правопорушення урегульовані Законом «Про бюджетні правила публічного управління та про внесення змін до деяких актів» від 23 вересня 2004 року [4]. Цей законодавчий акт регулює повноваження учасників бюджетного процесу, порядок прийняття та виконання бюджету, контролю за виконанням, а також визначає перелік бюджетних правопорушень та види покарань за їх вчинення. Відповідно до § 19 юридичні та фізичні особи, яким надаються публічні кошти, несуть відповідальність за управління ними та зобов'язані їх використовувати за цільовим призначенням, економно та ефективно. У § 31 до порушень фінансової дисципліни (бюджетних правопорушень) віднесено надання або використання бюджетних коштів всупереч не за

цільовим призначення; перевищення строку, встановленого для використання бюджетних коштів; недотримання встановленого способу поводження з бюджетними коштами тощо. За ці порушення передбачено стягнення штрафів, пені та фінансових зборів у різних розмірах. Наприклад штраф може бути призначено у розмірі від 200 до 3 300 Євро, а міністерством фінансів до 40 000 Євро.

Крім стягнення коштів до державного бюджету, у Словаччині передбачено й можливість застосування оперативних та компенсаційних санкцій за результатами здійснення фінансового контролю. Так, відповідно до § 7 Закону «Про фінансовий контроль та аудит та про внесення змін до деяких законів» [5] особи, які здійснюють фінансовий контроль мають повноваження визначити чи фінансова операція або її частина може здійснюватися або не може бути здійснена; фінансова операція або її частина може бути продовжена або не продовжена; та чи підлягають відшкодуванню певні суми, якщо фінансова операція або її частина вже здійснена.

Отже, правове регулювання застосування заходів за бюджетні правопорушення в Словаччині (як і в Україні), на відміну від Польщі, здійснюється на підставі норм, що містяться в комплексних правових актах. Метою цих актів є, передусім, регламентація відносин щодо управління, складання та виконання бюджетів, і лише у зв'язку із неналежним функціонування цих відносин, їх норми регулюють застосування заходів відповідальності у бюджетній сфері. Існування у Польщі окремого закону, що регламентує застосування заходів відповідальності за бюджетні правопорушення, дозволяє більш ґрунтовно та детально відрегулювати бюджетно-деліктні відносини, визначивши в одному нормативному акті й матеріальні, й процесуальні аспекти відповідальності. Це також дозволяє, на відміну від українського законодавства, уникнути великої кількості підзаконних нормативно-правових актів та зберегти чіткість та єдність застосування правових норм. Тому доцільним видається запозичання досвіду правового регулювання бюджетно-деліктних відносин у Польщі шляхом прийняття

єдиного законодавчого акту, який би регулював підстави і порядок застосування заходів фінансово-правової відповідальності у бюджетній сфері, а також оскарження їх застосування.

1. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20091571240>.

2. Ustawa z dnia 17 grudnia 2004 r. o odpowiedzialności za naruszenie dyscypliny finansów publicznych. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20050140114>.

3. Jedlińska A. Dyscyplina finansów publicznych (18 Febr. 2019). Ministerstwo Finansów. Retrieved March 23, 2020, from URL: <https://www.gov.pl/web/finanse/dyscyplina-finansow-publicznych>.

4. Zákon z 23. septembra 2004 o rozpočtových pravidlách verejnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov. URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2004-523>.

5. Zákon z 10. novembra 2015 o finančnej kontrole a audite a o zmene a doplnení niektorých zákonov. URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2015-357>.

В. П. Оніщенко,
завідувач сектору економічних досліджень
відділу товарознавчих, гемологічних,
економічних, будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності
*(Сумський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС України)*

СУДОВА ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ КРЕДИТУВАННЯ

У даний час кредитування охоплює практично всі сфери економічного життя суспільства і держави. Навряд чи хто може уявити діяльність підприємства, організації, установи або фірми без використання кредитних коштів. Тим часом, кредитна система продовжує залишатися найбільш вразливою до кримінальних посягань.

Злочини, пов'язані з незаконним отриманням банківського кредиту, надзвичайно складні за своїм механізмом, відповідно, методика їх розслідування відрізняється істотною специфікою, що обумовлює потреби слідчої практики в нових більш ефективних прийомах і методах розслідування.

Проблема розкриття і попередження злочинів, скоєних з використанням банківської системи, набуває в останні роки особливої актуальності. Ускладнюється цей процес тим, що економічна злочинність на сьогодні має здебільшого характер організованої зі складною структурою і значно поширила свій вплив на фінансово-кредитну систему. В фінансовій сфері найбільш криміногенною є банківська діяльність.

Серед сучасних проблем боротьби зі злочинністю особливо гострим залишається питання протидії протиправним посяганням у сфері банківського кредитування, яке характеризується високим інтелектуальним та фаховим рівнем шахрайських дій відносно кредитних ресурсів українських банків. У зв'язку з цим постає питання щодо визначення поняття злочинів у сфері банківського кредитування та їх видів.

Незаконне отримання кредитних коштів шляхом надання неправдивої інформації, яка сприяє їх отриманню, кваліфікується статтею 222 Кримінального кодексу України як шахрайство з фінансовими ресурсами, а саме: «1. Надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак злочину проти власності – карається штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або завдали великої матеріальної шкоди, – караються штрафом від трьох тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років».

Проблема розслідування даної категорії злочинів обумовлена необхідністю активного втручання слідства в сферу економічних знань в області банківського кредитування. Причому повнота і успішність розслідування незаконного отримання кредиту залежить не тільки від змісту власних економічних знань слідчого, оперативного працівника та обізнаної особи в сфері банківського кредитування, а й від рівня їх взаємодії. Ефективність взаємодії між зазначеними особами визначається в основі своїй якістю інформації, що здобувається слідчим, своєчасністю обміну нею, комплексністю аналізу і об'єктивністю її оцінки, використанням при цьому допомоги особи, обізнаної в області економіки, а зокрема банківської справи. Тобто, на певному етапі виникає необхідність у проведенні судових економічних експертиз пов'язаних з дослідженням операцій у сфері кредитування.

Діючи в межах спеціальних знань та своєї компетенції експерт проводить дослідження, у ході якого визначаються особливості механізму отримання кредиту, функціональні ролі

співучасників даного злочину. І у висновку експерта викладаються виявлені факти професійно-грамотною мовою в рамках чинного правового поля, доступною для розуміння учасників процесу.

Основними завданнями експертизи документів фінансово-кредитних операцій є визначення: документальної обґрунтованості оформлення банківських операцій з відкриття рахунків, руху грошових коштів на рахунках; документальної обґрунтованості оформлення та відображення в обліку операцій з видачі, використання та погашення кредитів; документальної обґрунтованості оформлення та відображення в обліку банків їх фінансово-господарської діяльності; відповідності відображення фінансово-господарських операцій банків вимогам нормативних актів з ведення обліку і подання звітності; документальної обґрунтованості відображення фінансово-господарських операцій щодо нарахування та сплати банками податків та їх відповідності даним обліку та звітності, чинному законодавству; документальної обґрунтованості проведення операцій за депозитними вкладками у банківських та інших фінансових установах.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи підтверджуються документально висновки акта перевірки щодо відповідності вимогам чинного законодавства документального оформлення операцій (найменування установи) з надання кредитів, повноти нарахування і сплати відсотків та інших платежів за користування кредитами позичальником (найменування юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи) за кредитною угодою (номер, дата)?

Чи відповідає перелік документів, наданих банку підприємством (найменування) для отримання кредитних коштів за кредитною угодою, чинному Положенню про кредитування?

Чи підтверджується документами бухгалтерського обліку вартість активів (майна) у підприємства (позичальника), наданих в заставу за кредитною угодою?

Чи підтверджується документально розмір збитків банку, визначений в акті перевірки?

У ході досудового розслідування повинні бути зібрані документи, надані позичальником кредитору, які містять фіктивні дані про господарський та фінансовий стан підприємства або документи, що свідчать про нецільове використання державного кредиту, а також матеріали, що підтверджують зазначені факти.

Також мають бути відібрані пояснення від осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, а також працівників бухгалтерії організації, що отримала кредит, співробітників кредитних установ, які брали участь у видачі кредиту, посадових осіб державних органів, що відають розподілом бюджетних коштів, представників організацій, які уклали з позичальником договори і контракти, поручителів та інших осіб в залежності від конкретних обставин вчиненого правопорушення.

Для проведення економічної експертизи стосовно отримання кредитів дослідженню, як правило, підлягають наступні документи:

- статутні і реєстраційні документи;
- звітні документи позичальника (Баланс, Звіт про фінансові результати, Звіт про рух грошових коштів);
- виписки про рух грошових коштів позичальника по його поточних рахунках, які свідчать про отримання грошових коштів та платіжні доручення щодо їх цільового використання;
- розшифровки дебіторської і кредиторської заборгованості на останню звітну дату, а також розшифровки номенклатури готової продукції на складі або товарів до реалізації;
- головна книга;
- кредитна справа позичальника;
- кредитний договір з додатками;
- внутрішні нормативні документи банку-кредитора, які розкривають процес кредитування, діючі на момент подачі заявки на кредит конкретним позичальником.

Слід зазначити, що повнота дослідження, проведеного експертом-економістом, багато в чому залежить від обсягу наданих на дослідження документів. При цьому бувають ситуації незрозумілої позиції самих банків-кредиторів, які посилаючись

на збереження банківської таємниці, відмовляються надавати документи, що розкривають процес кредитування, що не кращим чином позначається на процесі проведення експертизи та надання висновку експерта.

Таким чином, при розслідуванні злочинів у фінансовій сфері, зокрема пов'язаних із наданням/отриманням кредитів, розслідування не може бути повноцінним без проведення судової економічної експертизи. Результативність проведення якої, в свою чергу, залежить від повноти та якості наданих об'єктів дослідження (документів, які містять інформацію про надання/повернення кредитних коштів).

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 21.09.2020).

2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 03.11.1998 за № 705/3145 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення 21.09.2020).

П. О. Павлишин,
аспірант
*(Інститут держави і права
імені В. М. Корецького НАН України)*

ЗЛОЧИН, ПЕРЕДБАЧЕНИЙ СТ. 109 КК УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Захист конституційного ладу та державної влади є одним з основних напрямків реалізації кримінально-правової політики України на сьогодні в умовах соціально-політичної нестабільності та збройної агресії Російської Федерації. Наводячи статистику кримінальних проваджень в рамках досудового розслідування злочинів проти основ конституційного ладу та державної влади, необхідно зазначити, що за 2019 р. в цілому було зареєстровано 252 відповідних злочинів [1]. Втім, існує потреба вдосконалення кримінального законодавства України в рамках нормативного визначення злочинних посягань на конституційний лад та державну владу. Норми кримінального законодавства, а саме – ч. 1 ст. 1 КК, в якій одним з основних завдань кримінального права України закріплено правове забезпечення охорони конституційного устрою, та ст. 109 «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» є основою захисту конституційного устрою нашої держави в цілому та кримінально-правовою гарантією охорони його основних складових – конституційного ладу та державної влади в рамках кримінально-правової політики України [2].

Юридична особливість ст.109 КК України в якості кримінально-правової гарантії полягає у тому, що відповідна норма КК України встановлює безпосереднім об'єктом злочину конституційний лад та державну владу, основний зміст яких розкривається у нормах Конституції України. Відповідно до ч. 1 ст. 5 Конституції України Український народ є єдиним джерелом влади, який здійснює її безпосередньо та через органи державної влади та місцевого самоврядування. Частина друга ст. 5

Конституції України закріплює виключне право Українського народу визначати та змінювати конституційний лад і встановлює неможливість узурпації влади державою, її органами або посадовими особами [3]. Відповідні конституційні приписи були роз'яснені у Рішенні Конституційного Суду України від № 6-рп/2005 від 05.10.2005 р., в якому зазначено, що тільки народ має право безпосередньо шляхом всеукраїнського референдуму визначати конституційний лад в Україні, який закріплюється Конституцією, або змінювати конституційний лад внесенням змін до Основного Закону в порядку, встановленому його розділом XIII. Також цим рішенням визначено узурпацію державної влади як неконституційне, або незаконне її захоплення органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, громадянами чи їх об'єднаннями [4].

Стаття 109 КК України встановлює кримінальну відповідальність за будь-які спроби, які націлені на зміни чи повалення конституційного ладу, або на захоплення державної влади в антиконституційний та незаконний способи. Мова йде про насильницький прояв дій, спрямованих на зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади. Досліджуючи риси насильницького прояву злочинів, передбачених ст. 109 КК України, необхідно погодитися з думкою О. М. Гуміна та С. В. Якимової у рамках загального розуміння насильницького прояву злочинності як негативного соціального явища кримінально-правового характеру, яке в умовах об'єктивної дійсності виявляється у множинності суспільно-небезпечних проявів, вчинення яких детерміноване насильницькою мотивацією [5, с. 247] Вищезгадане твердження презюмує, що насильницький характер злочину виражається у готовності суб'єкта використовувати будь-які засоби для досягнення мети злочину, в тому числі загрожуючи життю та здоров'ю, честі і гідності людини та громадянина, інтересам суспільства та держави.

У вітчизняній науці кримінального права існують різні підходи щодо об'єктивної відповідності закріплення чинного

змісту ст. 109 КК України. Наприклад, О. М. Юрченко, О. Ф. Бантишев та С. А. Кузьмін вказують, що дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади завжди мають прояв насильницького характеру злочинності. Такий прояв націлений на демонтаж (винищення) як у цілому конституційного ладу, або його складових (форми правління, порядку формування органів державної влади і державного управління, систему судової влади), та вчинення дії насильницького характеру або з погрозою їх вчинення з метою, спрямованою на захоплення влади на території держави, які характеризуються порушенням Конституції та законів України [6, с. 16–17]. І. В. Діордіца вказує на необхідність законодавчого уточнення положень ч. 1 ст. 109 КК України, оскільки зміни конституційного ладу можуть проходити у ненасильницький спосіб, але з порушенням Конституції та законів України. Терміни «повалення конституційного ладу» або «захоплення державної влади» в рамках відповідної кримінально-правової норми завжди передбачають насильницький характер чи погрозу його застосування [7, с. 75].

Аналізуючи положення ч. 1 ст. 109 КК України, можна прийти до висновку, що законодавець передбачає лише насильницький характер дій щодо зміни конституційного ладу в Україні [2]. Разом з тим відомі випадки, коли зміна конституційного ладу не передбачала насильницької форми прояву (наприклад внесення змін до Конституції України рішенням КСУ від 30.09.2010 р.).

Передбачені ч. 2 ст. 109 КК України публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до активних дій населенням до зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади є способом донесення мотивувальної та агресивної інформації, насильницький характер якої полягає у її змісті [8, с. 29]. Наведене вказує, що насильницький характер у такому випадку впливає саме зі змісту закликів та матеріалів, покликаних призвести до зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади в Україні. Також необхідно зазначити, що кваліфікуючі ознаки відповід-

ного злочину, які представлені у ч. 3 ст. 109 КК України, передбачають вчинення вказаних вище дій представником влади, або повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації [2].

З огляду проведеного аналізу положень ст.109 КК України можна прийти до висновку, що прояв насильницького характеру в рамках злочинного посягання на конституційний лад та державну владу в Україні завжди буде мати місце при скоєнні або загрози повалення конституційного ладу або захоплення державної влади. Водночас зміни до конституційного ладу у якості злочинного посягання можуть лише передбачати насильницький характер. Вдосконалення кримінального законодавства в рамках кримінально-правової охорони конституційного ладу та державної влади в Україні повинно охоплювати всі можливі прояви злочинного посягання, які мають характеристику не тільки насильницького характеру, а також аспекти масової маніпуляції свідомістю населення, зловживанням посадовим становищем державними службовцями, впливу внутрішніх та зовнішніх факторів скоєння злочинів проти основ конституційного ладу та державної влади.

Варто погодитися з В. М. Янко, що внесення змін до ст. 109 КК України, які ґрунтуються на конкретизації кримінально-правової норми з метою мінімізації правового зловживання та законодавчої систематизації кваліфікації відповідних злочинів, пов'язані з необхідністю встановлення чіткості та зрозумілості кримінально-правового законодавства та ефективного відновлення правопорядку [9, с. 147].

В рамках вдосконалення кримінального законодавства пропонуємо викласти диспозицію ч. 1 ст. 109 КК України в наступній редакції: «Дії, вчинені з метою зміни в антиконституційний та незаконний спосіб, чи насильницьке повалення конституційного ладу або захоплення державної влади...» та диспозицію ч.2 ст.109 КК України: «Публічні заклики, щодо зміни в антиконституційний та незаконний спосіб, чи насильницьке повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами відпо-

відного змісту до вчинення таких дій...». Внесення відповідних законодавчих змін обумовлено необхідністю охоплення всіх можливих проявів злочинного посягання на конституційний лад та державну владу, яке має на меті забезпечити стабільність ст. 109 КК України у якості кримінально-правової гарантії охорони конституційного ладу та державної влади з метою мінімізації зловживань правоохоронними органами при розслідуванні відповідних справ у рамках кримінального провадження.

1. Про зареєстровані кримінальні провадження та результати їх досудового розслідування за 2019 р. Статистична інформація Офісу Генерального прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&c=fo

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Рішення Конституційного Суду України від 05.10.2005 р. № 6-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05#Text>

5. Гумін О. М., Якімова С. В. Зміст поняття насильницької злочинності. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. 9. С. 247–250.

6. Юрченко О. М., Бантишев О. Ф., Кузьмін С. А. Злочини проти основ національної безпеки України. Науково-практичний коментар до Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України. К.: Паливода А. В., 2015. 72 с.

7. Діордіца І. В. Кримінально-правова відповідальність за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення державної влади: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ., 2008. 215 с.

8. Кримінальне право (Особлива частина): підручник/ за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. К.: «Дакор», 2013. 753 с.

9. Янко В. М. Деякі проблемні аспекти встановлення змісту ознак об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 109 КК. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2018. № 2 (82). С. 139–150.

О. Р. Пелещак,
аспірат кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1 ПФПНП
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬСЯ НА ОБ'ЄКТАХ КРИТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ

Глобалізація та розвиток інформаційних технологій суттєво вплинули на технологію ведення сучасних війн, невід'ємним елементом яких стали диверсії, скоєні за допомогою кіберпростору. Огляд сучасних тенденцій у законодавстві та загальний огляд нормативно-правових актів, які регулюють питання безпеки держави (основного безпосереднього об'єкта кібердиверсії) засвідчив, що інформаційна інфраструктура визнана критичною, оскільки є життєво необхідною для сучасного існування та зазнає постійно зростаючих асиметричних загроз. Однак, необхідно визнати, що чинне українське законодавство не готове до відповіді на сучасні кіберзагрози [1].

В умовах сьогодення розслідування такого виду злочину, як кібердиверсія, ускладнюється не лише проблемами нормативно-правового характеру, але й проблемами ефективного використання криміналістичної техніки та напрацьованих методичних криміналістичних рекомендацій, організації взаємодії органів та підрозділів, які приймають безпосередню участь або можуть бути залучені до проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій з метою швидкого, повного та неупередженого дослідження усіх обставин злочину. При досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (кіберзлочинів) [2, с. 25–26]: 1) досудове розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку здійснюється слідчими, які спеціалізуються на

розслідуванні кримінальних правопорушень зазначеного виду; 2) спеціаліст-криміналіст, може надавати технічну допомогу слідчому при проведенні огляду місця події, інших слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) діях, які пов'язані з виявленням, вилученням, збереженням та попереднім дослідженням інформації та її матеріальних носіїв, комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку; 3) консультативною може бути допомога спеціаліста-криміналіста при його участі в опрацюванні слідчим матеріалів оперативного підрозділу, у тому числі Департаменту кіберполіції Національної поліції України, його структурного підрозділу, який діє за міжрегіональним принципом, де зафіксовано фактичні дані про кримінальні правопорушення, механізм підготовки, вчинення або приховування яких передбачає використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, що направляються до слідчого підрозділу для початку та здійснення досудового розслідування; 4) до зазначених матеріалів належать: письмове пояснення заявника, в якому зафіксовані відомі заявнику дані про вчинення кримінального правопорушення з відповідними додатками, що містять відомості, які підтверджують його вчинення (роздруковки або скріншоти (програмне фотографування зображення з екрана монітора) вікон програм), а також у разі наявності документи, що підтверджують право власності потерпілого на комп'ютерну інформацію та інформацію, що передається мережами електрозв'язку, чи програмно-технічні засоби; установлені ідентифікаційні дані про використані електронно-обчислювальні машини (комп'ютери), системи та комп'ютерні мережі та мережі електрозв'язку (логін і пароль для доступу до мережі Інтернет, IP-адреса, WEB-адреса, номер абонента мережі електрозв'язку чи номер телефону, за допомогою яких було здійснено такий доступ, тощо).

Не останню роль у протидії кібердиверсіям відіграють попереджувальні технічні заходи. Одним із таких прикладів можуть слугувати, запропоновані К. В. Заїчко та Я. В. Савенко шляхи забезпечення безпеки застосування пристроїв бездро-

тових локальних мереж, що впливають з аналізу стану та проблем застосування пристроїв бездротових локальних мереж на основі запропонованої авторами функціональної моделі з урахуванням можливих схем атак і диверсій [3, с. 52–53]. А саме: зменшення зони радіопокриття до мінімально припустимої; використання протоколів високого рівня захисту; використання сучасних комплексів радіомоніторингу, що дозволить виявляти атаки й визначати місцезонаштування злоумисника.

Отже, діапазон потенційних загроз та вразливість інформаційної критичної структури України, як об'єкту для комплексного кримінально-правового захисту інтересів національної безпеки, ставить нас перед необхідністю вивчати ризики та, використовуючи комплексний та цілісний підхід, розробляти відповідні стратегії управління в цій сфері, а також можливі контрзаходи, які зможуть мінімізувати загрози кібердиверсій.

1. Климчук О. Інформаційна та кібербезпека в сучасному світі: досвід СБУ. URL: <http://staradm.gov.ua/2671-nformacyna-ta-kberbezpeka-v-suchasnomu-svt-dosvd-sbu.html>

2. Свобода Є. Ю., Кофанов А. В., Самодін А. В. та ін. Участь спеціаліста-криміналіста під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій: навч. посібник. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. 432 с.

3. Заїчко К. В., Савенко Я. В. Аспекти безпеки пристроїв бездротових локальних мереж. *Сучасна спеціальна техніка*. 2011. № 4 (27). С. 50–53.

А. О. Піскунова,
судовий експерт сектору дактилоскопічних
досліджень відділу криміналістичних
видів досліджень
(Запорізький науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр
МВС України)

ПРОБЛЕМАТИКА КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Головним завданням кожної демократичної правової держави є охорона правопорядку та законності, захист прав і законних інтересів громадян, боротьба з різними видами правопорушень. Від ефективного функціонування підрозділів органів внутрішніх справ залежить реалізація національних інтересів та суспільний розвиток. Досягти високих результатів неможливо без функціонування високопрофесійного кадрового забезпечення в системі МВС, здатного ефективно вирішувати завдання, поставлені державою та суспільством.

На сьогоднішній день українська система професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ не є раціональною з постійно зростаючими потребами суспільства та широковідомими міжнародними демократичними стандартами у даній сфері. Послаблює до того ж незначний рівень цієї системи відтік висококваліфікованих фахівців із підрозділів МВС, фахова та психологічна невідповідність частини кадрового складу ОВС до повного реформування системи, низький рівень інформатизації ОВС, неналежне наукове забезпечення реформаційних процесів, дефіцит практичних рекомендацій щодо використання такого досвіду в професійній діяльності органів внутрішніх справ України.

Також, кадровій політиці в ОВС усе ще не вистачає наукового обґрунтування критеріїв підбору, підготовки та розстановки управлінських кадрів, розроблення й реалізації стратегій й тактики цього напряму діяльності. Сьогодні необхідно пере-

глянути основні та спеціальні функції, організаційну побудову, форми та методи керівництва, розробити та зафіксувати в нормативно-правових актах наукові підходи до модернізації системи кадрового забезпечення управлінської діяльності.

Встановлено, що розв'язок проблем щодо кадрового забезпечення в ОВС передбачає реалізацію системно-організаційних та правових заходів на основі використання вітчизняного досвіду та пристосування до визнаних світовою громадськістю стандартів у сфері правоохоронної діяльності. Підготовка службовського складу ОВС потребує запровадження чітких механізмів конкурсного відбору найбільш підготовлених працівників, які розкривали свої здатності як на етапі здобуття професійної освіти, так і під час виконання службових завдань. Крім загальних методів оцінки кандидатів на службу потребують запровадження нових методів, пов'язаних з аналізом думки безпосередніх керівників і колег по роботі, використанням спеціальних психологічних знань, допомогою професійних консультантів, періодичним опитуванням громадськості тощо.

Важливу роль у покращенні діяльності працівників буде відіграти досвід із нормативно-правового забезпечення діяльності кадрових систем провідних країн світу. Організація діяльності правоохоронної системи щодо забезпечення публічного правопорядку та громадської безпеки, протидії злочинності в кожній країні має свою специфіку і особливості, однак деякі елементи можуть бути використані в діяльності органів внутрішніх справ України.

Кадрове забезпечення покладено в основу будь-якої стратегії і тактики поліції розвинутих країн світу [1, с. 312].

Поліцейські системи розвинутих країн світу насамперед таких, як Франція, Велика Британія, США, Італія, Канада, Австрія, Японія, Німеччина мають довготривалу історію, великий досвід боротьби зі злочинністю й охорони громадського порядку, тісні взаємозв'язки між собою. Усе це накладає відбиток на організацію підготовки кадрів для них, змушує враховувати всі здобутки минулого та сучасного, широко розвивати міжнародну кооперацію не лише в питаннях безпосередньо право-

охоронної діяльності, а й навчанні, стажуванні, обміні досвідом персоналу поліцейських служб та органів [2, с. 25].

У країнах англо-американської групи (Великобританія, Канада, США, Австралія) переважає тенденція до підбору осіб, які мають організаторські здібності, є самостійними в ухваленні рішень, сприйнятливі до інновацій, вміють вести складні переговори, аргументувати і відстоювати власну позицію.

В Європі крім можливості здобути відомчу поліцейську освіту все більше поліцейських відряджаються або самостійно вступають у загальногромадянські університети, інститути, коледжі. Почастішали випадки прийому на роботу в поліцію осіб, які вже мають одну або дві вищі освіти, і навіть учену ступінь. Європейська відомча професійна підготовка кадрів поліції інтегрувалася в загальнонаціональні та міжнародні освітні простори через систему державного ліцензування, атестації та акредитації і функціонує відповідно до загальнодержавних критеріїв і стандартів. Співробітники поліції європейських країн зацікавлені у функціонуванні ефективної системи підготовки поліцейських кадрів. Зокрема, у Великій Британії Федерація співробітників поліції ініціювала створення адміністрації зі стандартів навчання поліцейських та надання їй статусу поліцейського університету. Передбачалося відкриття при університеті двох коледжів, один з яких мав здійснювати інтерактивне навчання поліцейських, а другий – заочне і вечірнє навчання [2, с. 26].

У Великобританії головне завдання поліції – це служіння в першу чергу суспільству, громадянам, а потім вже державі й уряду. Тому поліція в цілому користується повагою та підтримкою населення [3, с. 14].

Кадрова політика в ОВС України повинна проводитись таким чином, щоб кожен працівників міг досягати поставлених цілей і виконувати поставлені завдання за короткий період часу, не знижуючи професійний рівень виконання. Персонал високого рівня повинен забезпечувати ефективне виконання завдань, а рівні умови проходження служби, належний рівень соціального захисту та гарантії професійної діяльності зо-

бов'язані сприяти формуванню у кожного працівника необхідних знань, умінь та навичок. При цьому забезпечення можливості просування по службі має стати додатковим стимулом для якісного виконання кожним працівником покладених на нього обов'язків.

Одже, кадрова політика в ОВС України повинна розвиватися в двох напрямках, що тісно пов'язані між собою. Перший напрямком включає в себе розроблення моделі спеціаліста відповідної служби як еталону набору професійних цінностей, до яких відносяться: знання та уміння. Завданнями другого напрямку є впровадження комплексу заходів, що передбачають собою наближення до еталону в процесах комплектування, проходження служби або навчання.

1. Брисковська О. М., Овечкіна Л. М. Досвід кадрового забезпечення діяльності поліції зарубіжних країн – один із чинників успішного удосконалення правопорядку. *Науковий вісник НАВС України*. К., 2003. № 2. С. 312–319.

2. Програма совершенствования подготовки сотрудников английской полиции. *Police*. 1999. P. 25–27.

3. Заросило В. О. Порівняльний аналіз адміністративної діяльності міліції України та поліції зарубіжних країн (Великобританії, США, Канади та Франції): автореф. дис. на здоття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2002. 20 с.

А. С. Політова,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЗЛОЧИН, КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК: ЧИ ДІСВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАПРОВАДЖЕННЯ

22 листопада 2018 р. Верховна Рада України прийняла Закон № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», який набрав чинності 1 липня 2020 р. Водночас 3 липня 2020 р. набрав чинності додатковий до нього Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України від 17.06.2020 р. №720-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень».

Цими законами запроваджено кримінальні проступки, утворено органи дізнання та уточнено особливості процесуального порядку досудового розслідування і судового розгляду кримінальних проступків.

Слід відзначити, що проблема запровадження кримінального правопорушення та поділу його на злочини і кримінальні проступки є й залишається актуальною. В Україні не має фахівців з кримінального права, які б не намагалися у наукових працях розв'язати проблеми реформування законодавства про кримінальну відповідальність щодо введення до Кримінального кодексу України (далі – КК України) інституту кримінального проступку або створення окремого закону про кримінальні проступки, не досліджували б невідповідність норм і положень КК України та інших законодавчих актів, які передбачають інші види юридичної відповідальності, принципам існування демократичного суспільства.

Так, наприклад, окремим проблемам кримінальних правопорушень та кримінальних проступків присвячували свої

роботи О. Банчук, І. Голосніченко, Н. Гуторова, В. Колпаков, В. Куц, А. Савченко, М. Хавронюк, П. Фріс та інші вчені.

Виходячи із вищезазначених змін, ч. 1 ст. 11 КК України вказує, що кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Таким чином, можна констатувати, що термін «злочин» було замінено на словосполучення «кримінальне правопорушення», а поняття злочину в КК України вже не існує. Також злочини, відповідно до ч. 3 ст. 12 КК України поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі.

Що ж стосується кримінального проступку, то відповідно до ч. 2 ст. 12 КК України, під кримінальним проступком слід розуміти передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Проте, відповідно до Концепції реформування кримінальної юстиції, яка була схвалена рішенням Радою Національної безпеки та оборони України від 15.02.2008 р. та введена в дію Указом Президента України від 08.04.2008 р. №311/2008, до кримінального (підсудного) проступку повинні відноситися:

1) окремі діяння, що за чинним Кримінальним кодексом України відносяться до злочинів невеликої тяжкості, які відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства визначатимуться законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки;

2) передбачені чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення діяння, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю (дрібне хуліганство, дрібне викрадення чужого майна тощо).

М. Хавронюк відзначає, що Закон № 2617-VIII всупереч положенням зазначеної Концепції, а також з ігноруванням

принципів верховенства права, пропорційності, юридичної визначеності, гуманізму:

- не визначив правову природу кримінального проступку, обмежившись механічним перейменуванням більшості злочинів невеликої тяжкості у кримінальні проступки, та не передбачив специфічних кримінально-правових наслідків вчинення кримінального проступку,

- не врахував фактичну неможливість досудового розслідування деяких кримінальних проступків у надто стислі строки – 72 години – через необхідність проведення експертиз та інших тривалих і складних процесуальних дій,

- дегуманізував кримінальну відповідальність, посиливши санкції лише для того, щоб не допустити переходу в категорію кримінальних проступків понад 60 діянь, передбачених статтями 124, 128, 134, 136, 137, 142, 143, 158-1, 167, 168, 178, 179, 180, 194-1, 197-1, 204, 210, 211, 212, 212-1, 219, 220-1, 222, 223-1, 224, 229, 232-1, 232-2, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 249, 251, 267, 270, 286, 291, 297, 300, 301, 313, 325, 333, 338, 342, 347, 347-1, 364-1, 365-2, 367, 368-3, 368-4, 369-3, 374, 388 Кримінального кодексу України (далі – КК), а також «вирівнявши» санкції в бік їх посилення ще за кілька десятків діянь;

- зовсім не зачепив діянь, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), понад сто з яких за своїм змістом також є кримінальними правопорушеннями,

- не передбачив складання Кодексу (Закону) про кримінальні проступки,

- не виключив можливість судимості за кримінальні проступки [1, с. 9–10].

Так, дійсно, виключення поняття злочину із КК України створює складності щодо його тлумачення, адже виходячи із його змісту не можна визначити ознаки, які йому властиві, а відносити те чи інше діяння до кримінально протиправних лише враховуючи виді покарання, на нашу думку, є не зовсім правильним.

Сьогодні в Україні активно обговорюється проєкт Кримінального кодексу України, який підготовлено Робочою групою, яку створено Указом Президента України від 07.09.2019 р. № 584/2019 з метою реформування законодавства України, у тому числі й кримінального.

У зазначеному проєкті членами Робочої групи запропоновано поняття злочину, зокрема:

«Стаття 2.1.1. Злочин

1. Злочином є протиправне діяння, що відповідає складу злочину, передбаченого цим Кодексом.

2. Протиправним є діяння, яке порушує норми приватного або публічного права.

3. Винення злочину є підставою кримінальної відповідальності особи та застосування до неї покарання та інших кримінально-правових засобів.

4. Не є злочином протиправне діяння, яке хоча формально і підпадає під ознаки будь-якого складу злочину, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не заподіяло і не могло заподіяти шкоди, передбаченої статтею 2.1.4 цього Кодексу.

5. Діяння, що відповідно до частини 4 цієї статті є малозначним, може становити інше, ніж злочин, правопорушення, за яке передбачена відповідальність Кодексом України про проступки або іншим законом» [2].

Проте, сама по собі структура проєкту Кримінального кодексу України суттєво відрізняється від чинного Закону України про кримінальну відповідальність, як і запропонована ними класифікація злочинів. Виникає багато питань, які сподіваюся члени Робочої групи наддадуть під час наукових заходів з актуальних питань кримінального права.

Таким чином, можна відзначити, що запровадження у кримінальне законодавство України «кримінального правопорушення» та «кримінального проступку» привело його у відповідність до кримінально процесуального законодавства, що дозволило з одного боку розвантажити слідчі підрозділи, проте, з іншого – не розв'язало питання щодо тлумачення

терміну злочину, ознак кримінального проступку, а також не зменшило статистичну інформацію щодо осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності.

1. Хавронюк М. І. Кримінальні проступки: науково-практичний коментар статей Кримінального кодексу України. Київ: ВД «Дакор», 2020. 266 с.

2. Проект тексту нового кримінального Кодексу. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 27.09.2020).

В. І. Пономаренко,
судовий експерт сектору товарознавчих
та гемологічних досліджень
відділу товарознавчих, гемологічних,
економічних, будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності
*(Сумський науково-дослідний
криміналістичний центр МВС України)*

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПРЕДМЕТІВ ОДЯГУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Ідентифікація об'єктів товарознавчих досліджень є дуже актуальною проблемою під час проведення товарознавчих експертиз, оскільки базовим нормативним документом сучасної судової товарознавчої експертизи – Національним стандартом № 1 [1] передбачено: обов'язкова наявність, повнота та об'єктивність експертного дослідження.

Зокрема, у п.53 вказано про необхідність «зібрати та проаналізувати всі істотні відомості про об'єкт оцінки»; п. 56 передбачені загальні вимоги до складання звіту про оцінку та підготовки висновку про вартість майна «звіт про оцінку майна повинен містити опис об'єкта оцінки, який дає змогу його ідентифікувати»; в п. 60 зазначено, що «висновок про вартість майна повинен містити відомості про назву об'єкта оцінки та його коротку характеристику».

Тобто, вимоги Національного стандарту №1 та інших чинних нормативних документів, які регламентують, зокрема, засади судово-експертної товарознавчої діяльності, наголошують на вагомому значенні ідентифікації товарів при проведенні товарознавчого дослідження.

У кожного судового експерта-товарознавця практично щоденно виникає проблема ідентифікації конкретних об'єктів дослідження (зокрема, під час встановлення виду і різновиду товару, а також номенклатури споживних властивостей, які формують його ринкову вартість).

Означена проблема є дуже широкою та має відношення до будь-яких видів товару.

У даній статті пропоную розглянути проблеми ідентифікації споживчих непродовольчих товарів – предметів одягу.

Під час призначення товарознавчої експертизи особливу роль відіграють слідчі або дізнавачі, які виступають в ролі ініціатора проведення такої експертизи. Для ефективного розкриття злочинів, пов'язаних з предметами одягу, органами досудового розслідування необхідно надати повну та вичерпану інформацію про об'єкт дослідження, що напряду впливає на об'єктивність та повноту проведення дослідження.

Одяг – це штучне покриття людського тіла. У широкому розумінні слова – це сукупність предметів (із тканини, хутра, шкіри та інших матеріалів), які одягають на тіло, а також головні убори, рукавиці [2].

В процесі проведення товарознавчої експертизи предметів одягу, безпосередньо представленого на дослідження, в першу чергу здійснюється ідентифікація об'єкта дослідження за видом, типом, статеву віковою належністю, сезонністю, матеріалом виготовлення, способом виготовлення, призначенням тощо.

Ідентифікація (від лат. *identifico* – ототожнюю) – ототожнювання об'єктів, розпізнавання, встановлення відповідності об'єкту, що розпізнається, своєму образу (знаку). В процесі ідентифікації товарів виявляють відповідність досліджуваного товару базовій моделі (зразку), що характеризується тією ж сукупністю показників, або інформації про товар, що надається на маркуванні, в товарно-супроводжуючих або нормативних документах.

Ідентифікація одягу є важливою дією при оцінці його якості, встановленні відповідності еталонам або вимогам, які передбачаються в товарно-супроводжуючій або нормативній документації, а також при визначенні вартості під час проведення його експертного дослідження [4].

Поряд із самими виробами при проведенні товарознавчих експертиз як вихідні дані вивчається маркування, нанесене

безпосередньо на виріб, або яке міститься на ярликах, етикетках, бирках. Маркуванням можуть бути текст, умовні позначення, малюнки, що містять дані про виробника, цифрові або літерні показники, що характеризують якість товару.

В сучасному житті споживчий ринок одягу є дуже різноманітним, як за видами, так і за якістю виробу. Якість одягу можна визначити, зокрема, за маркуванням, до якого відносяться етикетки, бирки та ярлики, якими маркуються вироби одягу та які містять інформацію про конкретний виріб.

В Україні маркування одягу регламентується відповідними нормативними документами, зокрема: Наказом Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України «Про затвердження Правил продажу непродовольчих товарів» від 27.05.1996 № 294 (із змінами), ДСТУ EN 13402-3:2018 (EN 13402-3:2017, IDT) «Одяг. Позначки розмірів. Частина 3. Етикетування розмірів на основі вимірів тіла та інтервалів» та ДСТУ 2122-93 «Матеріали для одягу. Символи та умови догляду» [5; 6; 7].

Маркування одягу розрізняється за призначенням і технологіями виготовлення. Крім ярлика, одяг маркується фірмовою биркою виробника з логотипом, адресою сайту, штриховим кодом, зазначенням розміру та кольору предмета одягу.

Одним з універсальних видів маркування є друк шаблонної фірмової бирки та наклеювання на цю бирку наліпки із зазначенням найменування виробу, розміру, дати випуску, штрихового коду та іншої супровідної інформації.

Бирка до одягу прикріплюється за допомогою голчатого пістолету та пластикового з'єднувача.

Етикетка на одязі – це ярлик, що містить малюнки чи написи, написані, надруковані, нанесені за допомогою трафарету, витиснені або вдавнені та прикріплені до одиниці виробу.

Ярлик містить інформацію про країну-виробника, про склад тканини речі, про розмір та про рекомендації з прання, сушіння і прасування. Потрібно звернути увагу, що чим якісніше річ і чим більше праці вкладено в її виробництво, тим більше інформації зазначено на ярлику.

Ярлики, зазвичай, роблять таким чином, щоб вони не заважали під час носіння одягу: вони не колють і не натирають, тому зрізати їх не бажано, оскільки вказана інформація в подальшому використанні одягу знадобиться, наприклад, в догляді за ним.

Вшиваються бирки безпосередньо у внутрішній шов виробів з виворітного боку.

На верхньому одязі – з лівого боку на рівні талії людини.

У сорочок, футболочок, светрів і блуз – на бічному шві або ззаду, під коміром.

На сукнях – в бічних швах спідниці на рівні стегна з будь-якого боку.

До штанів, в тому числі джинсів – пришивають на шов ззаду, збоку або в кишеню.

Характерною рисою оригінального фірмового одягу є ідентифікаційні номери RN і CA, які можна знайти на етикетках. Завдяки ним можна легко ідентифікувати в Інтернеті виробу одягу майже для будь-якого лейбла дизайнера.

Одяг без ярликів відразу ж повинен викликати підозру. Швидше за все, він зроблений десь на підпільній фабриці, що не належить ні до якої торговельної марки та пошитий з неякісної штучної тканини, тобто є підробкою.

Дуже багато виробів одягу виробляється із використанням логотипів відомих брендів, при цьому використовується сировина нижчої якості та не додержуються нормативно-правові правила по технології виготовлення, маркуванню тощо.

Предмети одягу можуть бути оригінальними чи неоригінальними. За цією ознакою одяг можна умовно поділити на категорії:

- брендовий (фірмовий) одяг;
- одяг широкого вжитку якісного виробництва;
- неоригінальний одяг (репліка, копія, підробка).

Брендовий одяг (фірмовий) – це модний, стильний одяг, що створюється певним брендом. Він має певні відмінності: зображення логотипу (лейблу) на самому одязі або ярликах, унікальний дизайн, особливий фасон, крій тощо. Завдяки ним,

його можна ідентифікувати та віднести до того чи іншого виробника.

Основні вимоги до такого одягу:

- репутація (контролюють, щоб всі стібки були рівними та ідеальними; якщо ж цього домогтися не виходить, то така річ просто не пройде перевірку на якість і не буде виставлена на продаж, щоб не зіпсувати свою репутацію);

- якість (фурнітуру (гудзики, блискавки тощо) підбирають виключно екстра-класу – міцну, надійну, яка виглядає ефектно, як і самі речі);

- матеріал виготовлення (як правило, для виготовлення брендових речей використовують натуральні матеріали і міцні тканини, які дозволяють шкірі «дихати», є простими в догляді; при цьому бирки з рекомендаціями по догляду можна знайти на самому одязі);

- оригінальність (брендові речі шують мінімальною партією, в порівнянні з простим одягом, який носить половина міста та всі виглядають в ньому однаково).

Якісний одяг широкого вжитку– це одяг, який повинен відповідати затвердженим зразкам, бути комплектним, гігієнічним, чистим, зручним в носінні, мати правильну посадку на фігурі, гарний зовнішній вигляд, добре зберігати форму. Деталі мають бути розташованими без перекосів, рядки виконані міцними нитками, без перепусток, зморшок і нерівних рядків та відповідати відповідним нормативним документам (державним та/або міждержавним стандартам).

Різновидами неоригінальної продукції є репліка, підробка та копія товару.

Репліка – це підробка оригіналу, також як і копія товару. При цьому якість репліки товару може бути істотно вищою, ніж копії. Репліка буває виготовлена цілком надійною компанією з використанням високоякісної сировини та може цілком повторювати оригінал. Багато сучасних фірм просто купують креслення або ескізи у відомого виробника і займаються власним виробництвом, щоб виконувати всі умови створення продукції. Таким чином, можна зберегти належний рівень якості готового

товару, а його вартість буде істотно нижчою, ніж у справжнього аналога. На практиці все залежить від категорії товару.

Відмінності репліки від оригіналу:

- Вартість (зовнішній вигляд відповідає оригіналу, а ціна суттєво нижча – це точно не справжній товар).

- Відсутність серійного номера і фірмового захисту (логотипу компанії).

- Матеріал виготовлення (як правило, репліку виробляють з якісної сировини, проте вона відрізняється від оригіналу).

- Фурнітура (часто одяг і аксесуари здешевлюють за рахунок фурнітури, яка на відміну від оригіналу менш якісна і має інші риси, які легко помітити; наприклад, в оригіналі бігунок матовий, а у репліки – глянсовий, на гудзиках справжнього виробу часто можна зустріти назву бренду, яка відсутня на будь-яких підробках).

Відмінності копії від оригіналу:

Копія, як правило, коштує ще дешевше, ніж репліка, але і її якість найчастіше значно їй поступається. Виготовлення такої продукції передбачає використання ще більш дешевих матеріалів і фурнітури, але, як правило, непогані якості. Найчастіше копія відрізняється від оригіналу і за розміром. Якщо говорити про принти, то вони можуть мати різні вади. Нерідко бувають обрізаними, або їхні елементи не збігаються один з одним.

Відмінності підробки від оригіналу:

При виготовленні підробок рідко піклуються про якість і презентабельність виробу, і навіть про те, щоб вона хоча б в загальних рисах повторювала оригінал. Для виробництва можуть використовувати найдешевші матеріали, якість яких залишає бажати кращого. Нерідко вони мають неприємний запах і можуть виділяти небезпечні для здоров'я речовини. Підробляти можуть навіть самі матеріали. Наприклад, замість металу використовують пофарбований пластик. Що стосується зовнішнього вигляду, то тут ніхто не дотримується повної відповідності аналогу. Тобто, часто неозброєним оком видно,

що перед тобою не що інше, як підробка, про її якість мова взагалі йти не може.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що органам досудового розслідування в рамках кримінального провадження для призначення товарознавчої експертизи щодо визначення ринкової вартості предметів одягу необхідно вказувати маркувальні позначення, статево вікову належність, сезонність, особливості пошиву, фасон (конструктивне виконання), матеріал виготовлення, вид тканини, фізичний стан, наявність дефектів, стан придбання (новий чи бувший у користуванні).

1. Про затвердження Національного стандарту № 1 Загальні засади оцінки майна і майнових прав: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003р. №1440 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF>.

2. ДСТУ 3993-2000. Товарознавство. Терміни та визначення. [Чинний від 2001-01-01]. Київ, Держстандарт України, 2000. 28 с. (Інформація та документація). URL: [file:///C:/Users/%D0%B0%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD/Downloads/downloadfile%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%B0%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD/Downloads/downloadfile%20(1).pdf)

3. Артюх Т. М., Григоренко І. В. Теоретичні основи товарознавства: навч. посібник. Київ, 2014. 263 с. URL: <http://library.nuft.edu.ua/ebook/file/73.24.pdf>

4. Дубініна А. А., Овчиннікова І. Ф., Методи визначення фальсифікації товарів: підручник. Київ, 2010. 272 с. URL: <http://library.nlu.edu.ua/POLNTEXT/CUL/24-Metodi%20vznachennya%20falsif%20tovariv-Dubinina.pdf>

5. Про затвердження Правил продажу непродовольчих товарів. Наказ Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України від 27.05.1996 № 294 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0298-96>.

6. ДСТУ EN 13402-3:2018 (EN 13402-3:2017, IDT) «Одяг. Позначки розмірів. Частина 3. Етикетування розмірів на основі вимірів тіла та інтервалів». URL: http://document.ua/odjag_-poznaki-rozmiriv_-chastina-3_-etiketuvannja-rozmiriv--std40371.html.

7. ДСТУ 2122-93 «Матеріали для одягу. Символи та умови догляду». URL: http://document.ua/materiali-dlja-odjagu_-simvoli-ta-vimogi-dogljadu-std202.html.

І. М. Проць,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ),

Т. І. Ямкова,
студент освітньо-кваліфікаційного
рівня «магістр» МАУП
(ПрАТ «ВНЗ» «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»)

КОНТРАБАНДА ДИКИХ ТВАРИН В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Питання контрабанди гостро ставлять у більшості країн світу, оскільки поширеними є процедури нелегального потрапляння зброї, наркотиків та інших предметів на територію держави. Проте серед предметів контрабанди можна знайти живих тварин, що нелегально перевозяться з порушенням усіх законодавчих норм їх утримання.

Основними законодавчими актами, що регулюють перевезення тварин через митний кордон є Митний кодекс України, Закони України «Про ветеринарну медицину» та «Про захист тварин від жорстокого поводження», Конвенція СІТЕС, Наказу Міністерства транспорту «Правила перевезення тварин, птиці та інших вантажів, які підлягають ветеринарно-санітарному контролю», тощо.

Статтю 319 Митного кодексу встановлено, що товари, які переміщуються через митний кордон України, крім митного контролю можуть підлягати державному санітарно-епідеміологічному, ветеринарно-санітарному, фітосанітарному, екологічному та радіологічному контролю. Митний контроль та митне оформлення таких товарів завершуються тільки після проведення встановлених законами України для кожного товару зазначених видів контролю. Перелік товарів, які підлягають державному контролю (в тому числі у формі попереднього документального контролю) у разі переміщення їх через

митний кордон України, затверджено постановою № 1031. Згідно з цим переліком дикі живі тварини, що ввозяться в Україну, підлягають ветеринарно-санітарному та екологічному контролю [1].

Відповідно до статті 85 Закону України «Про ветеринарну медицину», вантажі з товарами, що ввозяться на територію України, повинні:

1) бути вільними від хвороб, що підлягають повідомленню, згідно з вимогами МЕБ;

2) супроводжуватися оригіналами міжнародних ветеринарних сертифікатів, підписаних державним ветеринарним інспектором країни походження, як це передбачається відповідними ветеринарно-санітарними заходами;

3) у разі ввезення на територію України живих тварин – походити з країн або зон або компартментів, вільних від хвороб, що підлягають повідомленню, або у випадках, рекомендованих МЕБ, – із зон або компартментів з низьким рівнем присутності хвороби, що підлягає повідомленню, в межах країни походження та не транспортуватися через територію, щодо якої існують обмеження, підтверджені відповідною міжнародною організацією або ветеринарною адміністрацією країни походження чи транзиту;

4) мати прийнятну ідентифікацію [2].

Якщо ж говорити про ввезення екзотичних тварин, то вище зазначений Закон вимагає дозволу на їх вивезення відповідного органу країни походження тварини.

Здавалося б, що законодавство встановлює цілком розумні умови перевезення, але на жаль контрабанда тварин є досить поширеною. Але у чому ж причина?

Через зручне географічне розташування наша держава стала своєрідним трафіком – зоною перевезень тварин з Середньої Азії в Росію та Україну. А неналежний контроль цієї ситуації прикордонними, митними та правоохоронними органами призвів до того, що нині наплив контрабандних тварин дуже важно зупинити. Бити ж на сполох вкрай необхідно, оскільки це становить велику загрозу здоров'ю українців. Адже

ті екзотичні тварини – мавпи, папуги, черепахи тощо, які не пройшли ветеринарного контролю на митному посту, можуть стати джерелом поширення вірусів сказу, пташиного грипу та СНІДу.

Найчастіше, за даними екологів, в Україну везуть екзотичних крокодилів, папуг та мавп. Натомість вивозять рідкісних змій, комах, ящірок, хижих птахів та трофеї зубрів. Серед рідкісних рослин найбільше потерпають підсніжники (одні з перших весняних квітів) та білі лілії. Їх вивозять за кордон для оформлення приватних будинків. Незважаючи на заборону київської мерії, фотографи продовжують працювати на вулицях міста із незаконно здобутими тваринами. Так, за результатами рейду Київського еколого-культурного центру, жоден із них не показав необхідних документів на тварин.

Серед основних причин зростання контрабанди тварин, експерти називають підкуп працівників митної служби під час перевезень та підробку документації. Виявляється, окрім чорної контрабанди, в Україні існує так звана «сіра» контрабанда. Юристи говорять, що це коли під ярликом червоної ікри перевозять чорну, а у клітках із табличкою «Собаки» вивозять занесених до Червоної книги України ведмедів. Але найжахливіше те, в яких умовах живуть тварини під час таких мандрівок [3].

Відповідно до статті 11 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» при транспортуванні тварин повинні задовольнятися їх потреби в їжі та воді, а також має бути забезпечений захист від шкідливого для них зовнішнього впливу. Транспортний засіб, призначений для перевезення тварин, повинен бути спеціально оснащений для того, щоб виключати травмування або загибель тварин. При завантаженні і розвантаженні тварин мають використовуватися пристрої і прийоми, що виключають травмування і загибель тварин. Транспортування тварин різних видів проводиться роздільно, за винятком таких їх видів, які природно контактують один з одним або є нейтральними один до одного. Загиблі тварини і ті, що не підлягають подальшому транспортуванню, повинні бути усунуті від інших на першій же зупинці. Правила транс-

портування тварин затверджуються Кабінетом Міністрів України. Перевезення тварин у транспорті загального користування здійснюється відповідно до правил перевезення тварин у транспорті загального користування [4].

Для того щоб задовольнити усі потреби тварини потрібно відповідно і більші затрати, оскільки необхідно забезпечити тварин і клітку необхідного розміру, їжу, поїлки із водою та й таке утримання не дозволить перевезти велику кількість тварин. Тому тварин часто транспортують у коробках де є лише один отвір для повітря. Один з таких прикладів є випадок вивезення соколів до ОАЕ, коли тварини знаходилися у звичайній валізі зі зв'язаними хвостом і лапами клейкою стрічкою та були під дією снодійних препаратів, але на момент проходження митного контролю (валіза була здана у звичайний багаж) дія препарату скінчилась і птахи почали подавати ознаки життя. Варто зазначити, що дані тварини є заборонені до вивозу з країни, оскільки є вимираючим видом. Екологи повідомляють, що за останні чотири роки в арабські країни було вивезено близько 200 тисяч птахів, які занесені до Бернської конвенції та найсумніше є те, що 60% із них загинули під час транспортування через жорсткі умови утримання.

Така сама ситуація складається і з дикими тваринами. Прикладом є виявлення митниками у 2017 році трьох сибірських тигренят. Працівник митниці заглянув у отвір в коробці і побачив, що там щось ворухиться. Маленькі тигренята були зовсім без води, їжі та санітарних умов.

Попит породжує пропозицію. В інтернеті можна знайти безліч оголошень про продаж крокодилів, левів, тигрів та інших диких та екзотичних тварин. Зазвичай покупцями є олігархи, які купують таких тварин задля розваги, а потім прирікають їх на страшне існування без належних умов.

Якщо ж тварину виявляють ще під час транспортування, то потім її відправляють у реабілітаційні центри, де вона зможе жити майже повноцінним життям.

Але варто сказати про те, що зоозахисники активно борються за захист прав тварин. Одним із досягнень є те, що

у найближчий час Верховна Рада України буде розглядати проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив ЄС у сфері охорони тваринного та рослинного світу)» № 2351, який у свою чергу передбачає посилення кримінальної та адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами; впровадження кримінальної відповідальності за контрабанду рідкісних видів тварин і рослин, і рослин, занесених до Червоної Книги України, Конвенції СІТЕС та Бернської Конвенції (Конвенції про охорону дикої флори та фауни й природних середовищ існування в Європі) [5] та ін.

Питання контрабанди тварин досить гостро розглядається сьогодні у нашому суспільстві. Насамперед це пов'язано із можливістю транспортування різних тварин, продажу їх через мережу Інтернет та вигадливість перевізників. Для ефективної протидії такій ситуації повинна бути сувора кримінальна відповідальність за контрабанду тварин та встановлене покарання для продавців через мережу Інтернет.

1. Порядок ввезення диких тварин на митну територію України. URL: <http://zt.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/234925.html>

2. Про ветеринарну медицину: Закон України від 25 червня 1992 року № 2498-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-12#Text>

3. Контрабанда на замовлення. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/den-ukrayini/kontrabanda-na-zamovlennya>

4. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21 лютого 2006 року № 3447-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15/conv#n99>

5. Ні жорстокому поводженню з тваринами: законопроект №2351. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/ni-zhorstokomu-povodzhennyu-z-tvarinami-zakonoproekt-2351-yde-na-finalne-golosuvannya.html>

Н. О. Пряхіна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*

Ю. Ц. Жидецький,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗМІЦНЕННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Професійна діяльність працівників поліції зазвичай відбувається в екстремальних умовах. Щоб глибше зрозуміти роль і місце стресу в житті та професійній діяльності працівників правоохоронних органів, необхідно розкрити поняття стресу, його місце у внутрішній структурі життєдіяльності та професійній сфері. При цьому стрес потрібно розглядати не лише як зовнішній фактор, зумовлений екстремальністю ситуації, а й як цілеспрямовану активність, що формує особистість.

Термін «стрес» у фізіологію та психологію вперше ввів у 1932 році Волтер Бредфорд Кеннон у своїх класичних роботах з універсальної реакції «боротись чи втікати». Вплив стресових факторів, пов'язаних з виконанням службових обов'язків, не можна недооцінювати. Дехто з учених навіть пропонує розглядати це як уособлений специфічний вид стресу. А. К. Росе, Е. А. Альтмайер запропонували спеціальний термін «професійний стрес».

Вивчення стресу на робочому місці показало, що майже будь-який трудовий аспект при деяких рівнях стресогенності може викликати значні небажані наслідки. Професійне середовище має значний вплив на психологічний стан людини. Міністерством праці США було проведено дослідження про вплив професії на рівень стресу працівників. Експерти обрали

з 900 професій ті, в яких люди переживають найбільший рівень стресу (дані станом на 2016 рік Кожна професія була класифікована за рівнем стресу від 0 до 100 балів. На позицію в рейтингу впливало те як часто працівники тієї чи іншої спеціальності вислуховують догани від керівництва, рівень покладеної відповідальності та загальна ефективність їхньої стресотійкості на робочому місці.

Визначено найбільш стресові професії:

Уролог – 100 балів; співробітники поліції, швидкої допомоги та пожежники – 99 балів; анестезіолог – 98 балів; медсестра-анестезіолог – 98 балів; оператор кол-центру – 98 балів; медсестра в швидкої допомоги – 98 балів; танцюрист – 97 балів; акушери і гінекологи – 97 балів; хірург – 96 балів; пілоти, другі пілоти і бортові інженери – 95 балів; аналітик новин або оглядач – 95 балів; медсестра – 95 балів; соціальні працівники у сфері охорони здоров'я – 95 балів; поліцейський-детектив – 95 балів; медсестра психіатричного відділення – 94 бали; дитячий терапевт – 94 бали; генеральний менеджер або генеральний директор – 94 бали; костюмер – 94 бали; фахівці в галузі управління освітою в дитячих установах – 94 бали; начальник поліції – 94 бали; оператор тютюнового виробництва – 94 бали; терапевт – 94 бали; консультант-психолог – 94 бали; стоматолог-хірург – 94 бали; доглядальниці і фахівці з догляду за пацієнтами – 94 бали; командир корабля – 94 бали; фахівці з нагляду за умовно-засудженими та працівники у службах пробації – 94 бали.

Для деяких професійних груп – поліцейські, військові, пожежники – ця статистика є ще більш показовою. Державним університетом Нью-Йорка та Національним інститутом дослідження праці та здоров'я людини проведено дослідження та виявлено що, поліцейські відчувають у середньому більше трьох травматичних подій за кожні шість місяців служби. Звичайно, що така кількість стресових навантажень не сприяє стабільному психічному здоров'ю, тому у вищезгаданих професійних груп існує велика ймовірність виникнення посттравматичного стресового розладу.

На розвиток стресу у працівників правоохоронних органів впливають:

1) тривожність особистості, особистісний адаптивний потенціал, нервово-психічна стійкість, комунікативні здібності, моральна нормативність;

2) інтелектуальні, поведінкові, емоційні, фізіологічні ознаки стресу та комплексна оцінка прояву стресу;

3) загальна ерудиція, широта інтересів, стабільність і сталість поведінки, прояв уваги до інших та продуктивність поведінки;

4) самоаналіз особистості.

Отже, основна психологічна проблема в діяльності працівників правоохоронних органів – це періодично виникаючий стан напруженості, пов'язаний з необхідністю внутрішнього настроювання на певне поведіння, мобілізації всіх сил на активні й доцільні дії. Сучасні підходи до професійного стресу включають його подолання як на організаційному, так і на особистісному рівнях.

Важливими змінами на організаційному рівні в роботі працівника правоохоронного органу є:

– зменшення навантаження працею, більш раціональний розпорядок, зменшення кількості роботи з документацією, не перенесення частини роботи додому, зменшення надурочних годин праці, пристосування умов праці до індивідуальних можливостей і рис характеру та темпераменту працівника;

– підвищення іміджу професії, позитивна оцінка рівня кваліфікації працівника, пристосування посадових обов'язків до його вмінь та навичок; справедлива оцінка, частіші заохочення, створення можливостей для розвитку та кар'єрного росту;

– зменшення почуття загрози всередині організації, зменшення конфліктних ситуацій, зменшення невпевненості, пов'язаної з організацією праці, зменшення кількості раптових та неочікуваних завдань, завдань, які вимагають одночасного виконання, зменшення перешкод у реалізації своїх обов'язків, запровадження методів управління, які надають можливість

збільшення ролі працівника у контролі над виконуваними ним завданнями;

- налагодження соціальних контактів, посилення співпраці між керівниками та підлеглими, зміцнення зв'язків між працівниками, підтримка в складних ситуаціях;

- зменшення почуття суворості покарання за випадково допущені помилки в роботі.

На рівні підрозділу необхідним є надання допомоги в складних ситуаціях, посилення стресостійкості. обов'язковим напрямом є профілактика й тих працівників, за якими ще не помічено ознак професійного вигорання, і які перебувають у групі ризику, а також тих, в яких з'явилися вже негативні наслідки стресу та перші ознаки вигорання. Важливим аспектом є застосування тренінгів, антистресових програм, які допомагатимуть у подоланні впливу стресу і пов'язаного з ним напруження, посилюватимуть вміння міжособистісної комунікації, оптимізують особисті ресурси, професійні і соціальні компетентності, а також навчатимуть методам оволодіння вміннями адаптаційного подолання стресу.

Ще одним із напрямів формування стресостійкості є навчання працівників правоохоронних органів, навчання керівників усіх рангів, постійного підвищення кваліфікації практичних психологів і їх співпраця у напрямі профілактики стресу.

З метою формування стресостійкої поведінки та зменшення негативного впливу стресу на психіку поліцейських, доцільно використовувати у щоденній практиці копінг-стратегії з метою стабілізації психоемоційного стану, зокрема: релаксаційні вправи, майндфулнес та вправи на концентрацію уваги, медитативні техніки, ауторегуляцію дихання тощо.

1. Корольчук В. М. Обґрунтування організаційної моделі дослідження стресостійкості особистості. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2010. Вип. 7. С. 210–218.

2. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.

3. Психологічна допомога особистості, що переживає наслідки травматичних подій: зб. статей / Ін-т соціальної та політичної психології; Представництво Польської академії наук у м. Києві; Соціально-психологічний методичний реабілітаційний центр. К.: Міленіум, 2015. 150 с.

4. Чухраєва Г. В. Стреси та дистреси в психологічній діяльності працівників поліції. *Вісник Харківського національного університету*. Вип. 59. Харків, 2016. С. 94–97.

В. М. Синенький,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки
факультету № 3 ПФПНП
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

**АКТУАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ НАВЧАННЮ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ
У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ
СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ**

Тактико-спеціальна підготовка є важливою складовою спеціального навчання та виховання здобувачів вищої освіти вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, та є невід'ємною частиною їх професійної освіти [2, с. 28].

Під організацією тактико-спеціальної підготовки прийнято розуміти цілеспрямований, планомірний, спеціалізований та поетапний процес навчання і виховання, який здійснюється з метою здобуття здобувачем вищої освіти спеціальних знань, умінь і практичних навичок, необхідних їм для подальшої професійної діяльності. Враховуючи викладене слід зазначити, що вивчення тактико – спеціальної підготовки потребує комплексного підходу та включає в себе низку складових [2, с. 43]:

- Оцінка обстановки;
- Планування заходів;
- Розподіл обов'язків, обговорення тактики дій для підготовки та проведення спеціальних операцій;
 - Вогнева, спеціальна фізична та психологічна підготовка;
 - Військова топографія;
 - Використання спеціальних засобів, озброєння;
 - Заходи особистої безпеки при проведенні оперативних, режимних, бойових заходів;
- Готовність до виконання оперативних задач.

Кожну з цих складових доцільно поділити на окремі елементи. Готовність до виконання оперативних (бойових завдань) передбачає в свою чергу:

- Вивчення вогневої, спеціальної фізичної та психологічної підготовки;
- Знання законів, наказів, статутів, рекомендацій, вказівок;
- Планування заходів, відпрацювання можливих ситуацій;
- Підтримання постійної боєздатності;
- Соціальний захист працівників поліції;
- Підтримання вогневої, фізичної та психологічної готовності (стресостійкості).

Крім цього, слід відзначити, що в теперішній час покращується оснащення навчальних закладів із специфічними умовами навчання що належать до МВС України спеціальними та сучасними засобами, спецтехнікою, будуються навчальні полігони та спеціалізовані класи [2; 3].

Також в процесі навчання ТСП варто розглянути сучасні методично-наукові доробки та дисертаційні дослідження останніх років провідних вчених-спеціалістів в цій галузі, вивчати як самі спеціальні засоби, їх призначення, тактико-технічні характеристики, так і правові, організаційно-тактичні основи застосування, заходи безпеки при користуванні ними, прийоми і методи використання, формувати та відпрацьовувати навички, які формують фізичну та психологічну готовності правомірного застосування спецзасобів, зброї, тактичних прийомів ведення бойових дій. Майбутні фахівці повинні знати і вміти вміло підібрати спецзасоби, відповідні види зброї та екіпірування, спланувати проведення тієї чи іншої спеціальної операції. Не менш важливо знати і вміти дотримуватися заходів особистої безпеки в складній оперативній обстановці та/або в екстремальній ситуації.

Сучасний освітній процес, зважаючи на динамічний розвиток науково-технічних засобів, потребує своєчасного коригування змістовної частини учбових занять, за участі в них не лише науково-педагогічного складу навчальних закладів але й представників підприємств-розробників (виробників),

а також організацій, які реалізують засоби безпеки та спеціальні засоби.

Безумовно важливим є своєчасне та достовірне інформування молодих правоохоронців про новітні технічні засоби безпеки. Ця інформація має бути представлена навчальним закладам МВС України в зручному дидактичному матеріалі (у вигляді друкованих та електронних текстів, таблиць, мультимедійних або відео сюжетів), що має вагомо підвищити якість підготовки майбутніх фахівців правоохоронців. Така взаємодія може і повинна підняти ефективність правоохорончої діяльності на більш високий рівень [2; 4].

Комплексні практичні навчання з ТСП необхідно проводити в умовах максимально наближених до бойових (реальних), відпрацьовувати бойові дії як окремих елементів угруповання сил у спеціальній операції, так і всю операцію, методи та прийоми затримання правопорушника (ів), підхід та огляд будинків, приміщень (зовнішній та внутрішній), тому такі навчання слід проводити в тактичних містечках, спеціалізованих полігонах які обладнані відео наглядом та відеозаписом, що в подальшому дозволить обговорювати, аналізувати дії та допущені помилки, та/або на смузі перешкод в повному екіпуванні з використанням маркерів або навчальної зброї. Враховуючи низку обставин, що впливають на рівень безпеки працівників поліції при виконанні службових обов'язків слід приділити належну увагу їх особистій безпеці при відпрацюванні динаміки входження в приміщення та його огляд під час тренувань, огляд кута, пересування в бойовому порядку при підході до місця проведення операції (наприклад сходові клітки, слабо освітлені приміщення т. н.) використанні спецзасобів та зброї.

Беручи до уваги вищенаведені труднощі та особливості педагогічного та тренувального процесу під час підготовки здобувачів вищої освіти у тому числі поліцейських, варто зауважити, що лише самих зусиль спрямованих на удосконалення та корекції методичного забезпечення навчального процесу в системі МВС недостатньо. Це складний багато етапний процес, що потребує не тільки методичного реформування систе-

ми навчання але і значних матеріальних дотацій та ресурсних впроваджень. Якість якого вагомо залежить від загального економічного клімату в державі. Тому можемо спостерігати пряму залежність матеріального та ресурсного забезпечення від загального рівня економіки країни та тих оборотних фінансових ресурсів які держава може виділити на розвиток правоохоронної системи.

1. Буданов А. В. Обучение сотрудников правоохранительных органов тактике и методам обеспечения личной безопасности: учеб. пособие: ГУК МВД РФ. Метод. центр. М., 1997.

2. Проблеми вдосконалення професійної майстерності працівників ОВС в бойовій підготовці// Матеріали науково-практичної конференції. ОДУВС. 2008. 162 с.

3. Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1990р. №565-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 4. Ст. 20.

4. Про стан роботи із забезпечення особистої безпеки працівників ОВС під час виконання службових обов'язків та заходи щодо її посилення: Рішення колегії МВС України від 29 лютого 1996 р.

В. А. Смирнов,
голова Печенізького районного суду
Харківської області,
здобувач
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

ЩОДО КОЛА НАЛЕЖНИХ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, УПОВНОВАЖЕНИХ НА ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ

Неабияке значення для оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності має повнота та швидкість розслідування кримінальних правопорушень. Для успішної реалізації цього напрямку діяльності важливим аспектом є процес збирання доказів.

Водночас, у доктрині кримінального процесу невизначеним залишається питання щодо розуміння діяльності учасників (суб'єктів) кримінального процесу, які мають право надавати докази до суду. Зокрема, йдеться про дискусійність такого діяльнісного напрямку уповноважених суб'єктів як збирання та отримання доказів.

Так, одна група науковців використовує дефініцію «збирання доказів», під якою розуміється:

1) урегульована КПК діяльність уповноважених суб'єктів з виявлення й фіксації у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку матеріальних та ідеальних слідів злочину або інших фактичних даних, що мають доказове значення для кримінального провадження [1, с. 249];

2) складна комплексна діяльність суб'єктів доказування по їх виявленню, витребуванню, отриманню, закріпленню, збереженню у встановленому порядку [2, с. 223];

3) комплекс здійснюваних суб'єктом доказування операцій, які дають йому можливість виявити носії інформації, яку він шукає, сприйняти її та перевтілити в належну процесуальну форму [3, с. 34];

4) діяльність суб'єктів кримінального процесу по виявленню (пошуку), отриманню, фіксації, вилученню та збереженню доказів за допомогою способів, у порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законом [4, с. 21].

Інша група науковців наголошує на доцільності вживання терміну «отримання доказів», оскільки збирання передбачає отримання того, що існує в природі, а оскільки доказів у готовому вигляді не існує та їхня поява являє собою цілеспрямовану, кропітку діяльність суб'єктів доказування з виявлення фактичних даних та їх джерел [5, с. 19].

Отже, говорячи про діяльність сторін кримінального провадження, спрямовану на надання доказів до суду задля обґрунтування своїх правових позицій, більш доцільно вживати визначення збирання доказів. На наше переконання, поняття збирання показів є більш ширшим і, серед іншого, також включає в себе отримання доказів, тобто останнє є одним із способів збирання доказів. Наочним свідченням цього є положення ч. 1 ст. 93 КПК України, де передбачено, що «сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій ... витребування та отримання ...».

Виходячи зі змісту п. 19 ч. 1 ст. 3, ст. 22, 93 КПК України, учасниками кримінального провадження, уповноважених на збирання доказів, є: слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК України (сторона обвинувачення); підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданний, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники (сторона захисту).

Слушною є наукова позиція І. Ю. Кайла щодо того, що належність або неналежність суб'єкта доказування, будучи умовою допустимості доказів, значною мірою зумовлюється способом збирання доказової інформації, що застосовується [6, с. 47], адже, для визначення належності та допустимості доказів

особа, яка отримує докази, повинна: а) мати визначений правовий статус; б) бути незацікавленим суб'єктом у кримінальному провадженні; в) мати повноваження на розслідування даного кримінального провадження чи проведення окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій [7, с. 65].

Щодо класифікації учасників (суб'єктів), уповноважених на збирання доказів у кримінальному провадженні, існує декілька доктринальних підходів. Так, по відношенню до обов'язку доказування їх поділяють на: 1) ті, які мають обов'язок доказування; 2) ті, які мають обов'язок участі у доказуванні; 3) звільнені від такого обов'язку [8, с. 85–86].

Якщо визначати належність кожного з учасників кримінального провадження до вищезазначених груп, вважаємо, що слід виходити з: а) обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні; б) процесуальних повноважень кожного із них. Відповідно, остання компонента безпосередньо пов'язана і впливає з процесуального статусу того чи іншого учасника кримінального провадження.

Стосовно ж першої компоненти, то відповідно до ч. 1 ст. 91 КПК України у кримінальному провадженні підлягають доказуванню: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна,

або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Виходячи із цього, до суб'єктів збирання доказів, на яких покладається обов'язок доказування, належать: слідчий, дізнавач, прокурор, цивільний позивач (щодо виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розміру процесуальних витрат).

В свою чергу, до суб'єктів, які мають обов'язок участі у доказуванні, належать: керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, захисник (якщо його участь у кримінальному провадженні є обов'язковою). До суб'єктів, звільнених від обов'язку доказування, належать підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники, потерпілий.

Перелік останньої групи учасників збирання доказів безпосередньо впливає із засади презумпції невинуватості, відповідно до якої ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом (ч. 2 ст. 17 КПК України) та диспозитивності процесуальних прав.

Наступним класифікаційним критерієм є процесуальний інтерес суб'єкта доказування.

Відповідно цьому критерію всі суб'єкти, уповноважені на збирання доказів, поділяються на:

- 1) державні органи;

2) інші особи, які беруть участь у доказуванні для захисту своїх або законних інтересів осіб, яких вони представляють [9, с. 462].

Системний аналіз положень КПК України дозволяє визначити, що усіх учасників, уповноважених на збирання доказів, законодавець поділяє на дві сторони – обвинувачення та захисту. Тобто, це учасники кримінального провадження, які мають право або обов'язок стосовно здійснення доказової діяльності з метою встановлення всіх обставин, що мають значення для кримінального провадження, а також відстоювання власної правової позиції та подання доказів до суду.

Тим часом, у теорії кримінального процесу до кінця невирішеним залишається питання встановлення критеріїв належності суб'єкта збирання доказів, адже сторони кримінального провадження мають різні можливості для цього.

Більш того, відповідно до КПК України є суб'єкти, які уповноважені збирати докази, але не відносяться до жодної із сторін, зокрема, мова йде про оперативні підрозділи. Відтак, чітке розуміння кола учасників кримінального провадження, уповноважених на збирання доказів, має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки впливає на встановлено того, чи є відповідний учасник належним суб'єктом збирання доказів.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.

2. Капліна О. В. Збирання доказів сторонами кримінального провадження // *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 27 листоп. 2013 р.)*. О., 2013. С. 223–229.

3. Шейфер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования. М.: Норма, 2009. 125 с.

4. Обрізан Н. М. Захисник як суб'єкт доказування в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 235 с.

5. Погорєцький М. А. Доказування у кримінальному процесі: поняття, зміст, структура. *Актуальні проблеми доказування в кримінальному провадженні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-*

конференції (м. Одеса, 27 листопада 2013 р.). Одеса: «Юридична література», 2013. С. 17–21.

6. Кайло І. Ю. Допустимість доказів у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2016. 218 с.

7. Штурмак О. Допустимість доказів у кримінальному судочинстві. *Право України*. 2007. № 9. С. 63–66.

8. Обсуждение спорных вопросов теории доказательств в уголовном процес се. *Социалистическая законность*. 1965. № 5.

9. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая / отв. ред. Н. В. Жогин. М., 1966. 452 с.

С. О. Сорока,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу
(Інститут права, психології та інноваційної освіти
НУ «Львівська політехніка»),

С. І. Марко,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1 ПФПНП
(Львівській державний університет
внутрішніх справ)

НАРКОМАНІЯ: ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ

Проблема наркоманії є одною з найгостріших як в українському так і в світовому суспільстві. Термін «наркоманія» грецького походження (грец. narke – заціпеніння, сон + mania – божевілля, пристрасть, потяг). Під наркоманією розуміють всі назви хвороб, що проявляються патологічним потягом до постійного вживання в зростаючих кількостях наркотичних препаратів і наркотичних речовин внаслідок стійкої психічної й фізичної залежності від них з розвитком абстиненції при припиненні їх вживання. Наркоманія призводить до глибоких змін особистості та інших розладів психіки, а також до порушень функцій внутрішніх органів [1].

Проблемою є те, що в Україні є постійне зростання зареєстрованої кількості хворих на наркотичну залежність. Так, відповідно, за результатами досліджень Українського медичного та моніторингового центру з алкоголю та наркотиків Міністерства охорони здоров'я України, наркотики вживають від 324 тис. до 424,7 тис. осіб. За останні десять років кількість смертей серед осіб, які перебували на наркологічному обліку, зросла більше ніж у 3 рази, у тому числі від передозування – майже в 4 рази. Загрозливих розмірів набули поширеність розладів психіки та поведінки внаслідок вживання наркотичних речовин (174,7 на 100 тис. населення), а також психічні захворювання (11,5 на 100 тис. населення) [2, с. 65]. Проте, незалежні

експерти зазначають, що кількість наркозалежних в Україні – 1,5–2 мільйона осіб, що в десятки разів перевищує різні офіційні цифри [3]. Сучасний стан проблеми наркоманії можна визначити наступними тенденціями: 1) наркозалежність помолодшала до 10–11-ти років; 2) серед споживачів наркотичних засобів спостерігається зростання полінаркотизму; 3) занепокоєння викликає вживання наркотичних засобів виготовлених кустарним способом, а також які використовуються в технології виробництва, що негативно впливає на організм хворого; 4) останнім часом відзначається збільшення надходження в Україну наркотичних засобів іноземного походження; 5) основними споживачами наркотиків є чоловіки (80%), однак, в останні роки спостерігається постійне підвищення рівня зловживання наркотичними засобами серед жінок. За даними Міністерства внутрішніх справ України, більше 71% осіб, які перебувають на обліку з приводу вживання наркотиків – це неповнолітні підлітки та молоді люди віком від 18 до 29 років, з яких майже кожен 5-й – жінка, 80% із них не працюють і не навчаються. Життя наркомана в середньому триває близько 30 років, із них активно вживаються наркотики 10–15 років. До групи підвищеного ризику відносяться учні, студенти, працівники секс-бізнесу, безробітні [4].

Отже, проблема поширення наркоманії є актуальною і стосується всієї світової спільноти. З початку ХХ ст. співтовариство націй щоб протистояти розширенню масштабів зловживанню наркотичними засобами працює над створенням механізму контролю, який призначений для обмеження доступу до наркотиків. Так, була прийнята Єдина конвенція ООН про наркотичні засоби 1961 р., Конвенція ООН про психотропні речовини 1971 р. та Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р. Україна є стороною цих конвенцій і відповідно до їх вимог прийняла відповідне національне законодавство, зокрема: Закони України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів», «Про заходи протидії

незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та зловживання ними» тощо. Це вказує на те, що Україна приділяє також значну увагу питанням протидії наркоманії і наркозлочинності в цілому. Крім того, Україна вперше виробила власну стратегію протидії наркоманії та наркозлочинності. Кабінетом Міністрів України 28 серпня 2013 року прийнято Розпорядження «Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року». Стратегічна парадигма державної політики щодо наркотиків – потреба у всебічному переході від карального, кримінально-правового спрямування антинаркотичних заходів до лікувально-профілактичних як найбільш плідних у контексті подолання наркоманії [5]. До суб'єктів формування і реалізації наркополітики віднесено органи державної, виконавчої влади, громадські, професійні, релігійні об'єднання, наукові установи, благодійні фонди, засоби масової інформації, приватні та інші структури.

Отже, наркоманія є соціальною проблемою і вирішуватись вона має людьми на всіх рівнях, а протидіяти їй поширенню можливо тільки якщо підходити до вирішення питання комплексно. Головною метою подолання цієї проблеми є зниження попиту на наркотики. Буде знижений попит, відповідно буде знижена пропозиція. Щоб ця мета була досягнена, то необхідно проводити широку пропаганду здорового способу життя, життя без наркотиків, виховувати бар'єр їхньої несприйнятливості з самого дитинства. Тому профілактична стратегія повинна стати основним напрямком у протидії з цим соціальним лихом.

Профілактика – це складна система комплексних державних, суспільних, соціально-економічних і правових, методико-санітарних, психолого-педагогічних і психологічних заходів. Отже, профілактика представляє комплекс заходів, які направлені на забезпечення високого рівня здоров'я людей, усунення різних причин захворювань, покращення умов праці, побуту і відпочинку, охорону навколишнього середовища.

Профілактика протидії наркоманії повинна проводитись серед молоді у різних контекстах: в першу чергу в сім'ї, церкві,

школі, у закладах освіти, культури і дозвілля, у телевізійних марафонах, рекламних виданнях, публікувати у пресі і у вигляді листівок та буклетів, в мережі Інтернет, на зустрічах волонтерських рухів і т. п. Протидія наркоманії це і надання медичної допомоги хворим (розроблення методів терапії та лікування наркоманії), це і реабілітація та ресоціалізація наркозалежних. Доцільно відзначити, що позитивним є те, що стратегічна парадигма державної політики щодо наркотиків направлена на перехід від карального, кримінально-правового спрямування антинаркотичних заходів до лікувально-профілактичних які на сьогодні вважаються найбільш плідними у контексті подолання наркоманії.

Отже, проблема протидії наркоманії – це глобальна проблема всієї світової спільноти, яка є більш соціально-економічною, аніж медичною. Боротися потрібно з наркоманією як з явищем шляхом зниження попиту на наркотики. Скорочення попиту на наркотики це обнадійлива перспектива для оздоровлення нації.

1. Фармацевтична енциклопедія. URL: <https://www.pharmencyclo pedia.com.ua/article/1179/narkomaniya>

2. Гладкова Є. О. Правові засади протидії наркозлочинності в Україні. Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічного адміністрування у напрямку розвитку правової системи України: Міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 8–9 вересня 2017 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 65–70.

3. Панепідемія наркозалежності: причини й наслідки. Що робити? URL: http://www.eposhta.com/newsmagazine/ePOSHTA_130801_World_Ukr.html

4. Наркоманія – проблема сучасного суспільства. URL: <http://www.me ed usyna.sm.gov.ua/index.php/en/370-narkomaniya-problema-suchasnogo-suspilstva>

5. Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року від 28 серпня 2013 р. № 735-р: Розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

О. В. Старостенко,
аспірант кафедри кримінального права
і кримінології факультету №1 ПФПНП
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ПРО СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ У СФЕРІ КРЕДИТУВАННЯ

Суб'єктивна сторона має певні ознаки, які допомагають розкрити її зміст.

В. М. Кудрявцев зазначав, що майбутня об'єктивна сторона злочину в ідеальній формі утворюється у свідомості особи і потім тією чи іншою мірою здійснюється насправді. Вибір злочинцем об'єкта посягання, часу, місця вчинення злочину і засобів досягнення злочинної мети визначає й об'єктивну сторону його поведінки. Об'єктивна сторона слугує практичним виконанням злочинних намірів суб'єкта [1, с. 4].

Встановлення всіх ознак суб'єктивної сторони – завершальний етап у констатації складу злочину як єдиної підстави кримінальної відповідальності [2, с. 166].

У кримінальній науці до ознак суб'єктивної сторони відносять: вину, мотив, мету та емоційний стан. Вони є між собою тісно пов'язаними. Однак зазначені ознаки суб'єктивної сторони злочину мають неоднакове значення.

Узагальнюючи наукові погляди та судову практику переважно усі злочини, що вчиняються службовими особами у сфері кредитування характеризуються за формою вини – прямим умислом, оскільки потребують відповідної підготовки та для вчинення такої групи суспільно небезпечних діянь необхідні спеціальних навички та знання.

Так, банківський працівник усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (видача незаконних кредитів), та передбачає суспільно небезпечні наслідки (неповернення кредитних грошей та заподіяння матеріальної шкоди кредитній

установі) й при цьому бажає їх настання (отримання незаконної вигоди – «хабаря»).

Отже, вина банківського працівника за злочини у сфері кредитування – це вияв волі й свідомості особи у вчиненні зазначеної категорії діянь.

Інтелектуальний момент умислу вчинення службовими особами злочинів у сфері кредитування характеризується тим, що винна особа, розуміючи обсяг та особливості своїх повноважень, усвідомлює, що у випадку вчинення злочину щодо оформлення кредитів на підставних осіб банківський працівник отримує доступ до кредитних коштів, якими розпоряджатиметься на власний розсуд. При цьому, вольовий момент передбачає бажання у службової особи настання наслідків такої дії.

Також при привласненні чужого майна, яке було ввірене винному чи перебувало у його віданні, винний має усвідомлювати, що таке майно є чужим для нього, а вчинюване ним вилучення – протиправним [3, с. 28].

Стосовно інтелектуального моменту умислу в ситуаціях прийняття пропозицій щодо вчинення злочинних дій у видачі протизаконних кредитів та одержання за це неправомірної вигоди слід зазначити, що банківський працівник усвідомлює відсутність законних на те підстав, а також те, що його дії є кримінально караними. При цьому службова особа розуміє, що використовує свої повноваження (становище) для вчинення дій в інтересах третьої особи (зазвичай позичальника), яка запропонувала чи пообіцяла за такі діяння неправомірну вигоду. В такому випадку також вольовий момент передбачає бажання у службової особи настання наслідків такої дії.

Важливе значення має соціальна сутність вини, яка проявляється у негативному чи зневажливому ставленні особи, яка вчинили суспільно небезпечне діяння, до тих інтересів, соціальних благ, цінностей (суспільних відносин), що охороняються законом про кримінальну відповідальність. Тому вина особи у вчиненні суспільно небезпечного діяння оцінюється негативно і засуджується правом [2, с. 168].

У злочинах у сфері кредитування, що вчиняються службовими особами соціальна сутність вини відображається негативним ставленням банківських працівників до суспільних відносин у сфері службової діяльності.

Мотив та мета виступають додатковими факультативними ознаками суб'єктивної сторони складу злочину, тобто не завжди обов'язковими. Вони мають значення обов'язкових лише в тих випадках, коли названі в диспозиції закону як обов'язкові ознаки конкретного злочину [2, с. 166].

Як зазначав С. С. Чернявський, за результатами вивчення думок правоохоронців і банківських працівників показало, що мотиви, якими керуються банківські працівники, йдучи на контакт зі злочинцями є переважно корисливими. В окремих випадках на злочинний шлях їх «штовхають» родинні та інші стосунки зі злочинцями; страх втратити роботу; страх за особисту безпеку або безпеку близьких осіб [4, с. 64].

Мета злочину – це певне уявлення про бажаний результат, заради досягнення якого особа вчиняє суспільно небезпечне діяння. Змістом мети є бажання особи таким шляхом досягти певного результату. Мета тісно пов'язана з мотивом злочину, тому що потреби особи є початковим етапом будь-якої свідомої вольової діяльності людини, зокрема злочинної. Вони не тільки спонукають особу до вчинення злочину, а й обумовлюють, викликають у її свідомості бажання задовольнити свою потребу чи інтерес (досягти певного наслідку). Тобто діяти цілеспрямовано [2, с. 190].

Стосовно важливості мети як ознаки суб'єктивної сторони злочинів, що вчиняються службовими особами у сфері кредитування, то таке знайшло своє відображення у вироку Шевченківського районного суду м. Києва від 27 квітня 2020 року у справі № 761/5301/17, відповідно до якого суд першої інстанції прийшов до висновку, що у спеціального суб'єкта не було умислу на вчинення злочинних дій в процесі кредитування. Так, відповідно до мотивувальної частини вироку судом зроблено висновок про те, що ОСОБА_2 одноособово рішення про зменшення відсоткової ставки не приймав, оскільки воно

було погоджено Кредитним комітетом та Правлінням банку. Договір від 29.04.2015 про внесення змін № 5 до договору про надання відновлювальної кредитної лінії № 05.1-6ю/2015/2-1 від 28.01.2015 між ТОВ «Поділля Промпостач» та ПАБ «Банк Національний Кредит» та договір від 29.04.2015 про внесення змін № 8 до договору про надання відновлювальної кредитної лінії № 05.1-2ю/2015/2-1 від 17.01.2015 між ТОВ «ВОСТОКІМ-ПОРТ» та ПАТ «Банк Національний Кредит» були підписані в межах компетенції Головою правління Банку ОСОБА_2 у відповідності до процедури яка затверджена у Банку та відповідно погодженими рішеннями Кредитного комітету та Правлінням Банку [5].

Виходячи із описаного, приходимо до висновку, що обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони обраної категорії злочинів за формою вини є прямий умисел, а також корисливий мотив та мета.

1. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. М.: Госюриздат, 1960. 244 с.

2. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Х.: Право, 2015. С. 166.

3. Кваліфікація окремих злочинів у сфері економіки: практичний посібник / за ред. В. В. Шаблістого. Д.: 2018. 124 с.

4. Чернявський С. С. Злочини у сфері банківського кредитування. К.: Юрінком Інтер, 2003. С. 64.

5. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 27 квітня 2020 року у справі № 761/5301/17. URL: <http://reestr.court.gov.ua/Review/89152484>.

Н. Д. Туз,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки
факультету № 3 ІПФПНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*

М. Б. Шевців,
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник декана факультету № 3 ІПФПНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

**ТЕХНІКИ ЗАТРИМАННЯ ОКРЕМИХ ОСІБ
ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЇ
ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ СИЛ ПОЛІЦІЇ
ЗГІДНО СКАНДИНАВСЬКОЇ МОДЕЛІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ТА ПОРЯДКУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ
МАСОВИХ ЗАХОДІВ**

23.08.2018 року МВС України прийняло Наказ № 706 «Про затвердження Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів». Основною метою цієї Концепції є заміна застарілої реактивної моделі поведінки при забезпеченні публічної безпеки та порядку в разі проведення масових заходів новою – проактивно орієнтованою. Така модель має охоплювати всі можливі види масових заходів [1].

Саме вказана вище модель дозволяє побудувати ефективно систему управління та координації органів та підрозділів поліції, а також дасть змогу вирішити конфліктні (кризові) ситуації перш, ніж вдаватися до залучення спеціальних підрозділів поліції, адже застосування сили є крайнім засобом, коли інші інструменти не спрацювали.

Важливу роль у реалізації права на мирні зібрання відіграють працівники Національної поліції України, оскільки

дотримання прав та свобод людини і громадянина є важливим принципом і повинен лежати в основі повсякденної діяльності поліцейських. Доволі часто в ході забезпечення публічної безпеки та порядку під час мирних зібрань громадян, поліцейські повинні здійснювати затриманих осіб, які вчиняють правопорушення.

Згідно скандинавської моделі охорони публічного порядку та безпеки існують різноманітні техніки захоплення та затримання правопорушників: затримання ззаду; затримання спереду; розворот із затриманим; затримання методом «витягання вперед» тощо [2, с. 74].

Затримання ззаду. Поліцейські-затримувачі групою наближаються до правопорушника або підозрюваного, який стоїть спиною до них. Рівно до того, як поліцейські схоплять правопорушника, вони швидко повинні глянути один на одного для того, аби зкоординувати свої дії та досягти одночасності, а також виконати затримання неочікувано для правопорушника – щоб він не зміг підготуватися до протидії. Поліцейські, що проводять затримання, стають по лівий та по правий бік від правопорушника.

Вони хапають за зап'ястя правопорушника, якого затримують, та міцно тримають його долоні, розвернутими до себе. Великий палець кожного розміщується на внутрішньому боці зап'ястя правопорушника. Водночас поліцейські міцно тримають руку затриманого за внутрішню сторону ліктя, а передпліччя перехрещується із його мускулами. Необхідно міцно тримати руку затриманого під кутом приблизно 45 градусів. У такому положенні зменшується ризик того, що затриманий зможе вдарити ліктем по обличчю поліцейського, що проводить затримання. Якщо затриманий чинить спротив за допомоги, наприклад, того, що згинає лікті, тримайте його міцно та дайте йому зігнути лікті.

Коли поліцейські проводять затримання, то вони подають команду: «Увага, Вас затримано!». Якщо затримана особа починає опиратися та робити спроби самозахисту, то поліцейські – затримувачі можуть продовжувати вести її далі,

штовхаючи цього затриманого своїми плечима в його спину або відповідно плечі. Тепер поліцейські, що здійснили затримання, можуть йти або бігти разом із затриманим. Рух вперед значно зменшить можливість затриманого чинити опір. Дуже важливо під час руху або бігу із затриманим тримати свою спину прямо. Якщо поліцейський буде нахилитися вперед, то існує ризик того, що він спотикнеться та впаде вперед.

Затримання спереду. Якщо той, кого необхідно затримати, стоїть повернутий лицем до поліцейських – затримувачів, то використовується той самий принцип, який було описано вище. У цій ситуації не виникає жодного ризику того, що затриманий застосує свої лікті для того, аби вдарити поліцейських – затримувачів у обличчя, тому що вони будуть відводити з його (затриманого) з місця затримання спиною вперед. Затриманого ведуть наступним чином: поліцейські – затримувачі штовхають своїми плечима його в плечі або у груди.

Розворот із затриманим. Затриманого необхідно вести якомога коротшим шляхом до поліцейського транспортного засобу для перевезення. На практиці це означає, що у той самий момент, коли поліцейські здійснюють затримання, необхідно розвернути затриманого – щоб таким чином поліцейські – затримувачі завжди мали змогу бігти із затриманим вперед у напрямку поліцейської машини. Перед проведенням затримання поліцейські – затримувачі повинні узгодити між собою розподіл ролей – що кожен з них має робити під час затримання. Після проведення захоплення правий поліцейський стоїть на місці та виконує роль плеча (центру циркуля), а лівий поліцейський йде по колу разом із затриманим (виконуючи роль ніжки циркуля). Після того як цей поліцейський виконав полуколо, обидва поліцейських у спільному темпі та їх перемінною швидкістю починають поступово переміщуватися.

Техніка затримання: «Витягання вперед». Поліцейські із групи затримання наближаються до правопорушника (підозрюваного) (підозрюваний стоїть повернутий обличчям до поліцейських – затримувачів) та стають відповідно справа та зліва від нього. Затримувачі зупиняються на відстані десь

одного метру перед правопорушником, витягують найближчу руку вперед та хапають за зап'ястя правопорушника, після чого тягнуть його на себе. Потім поліцейські – затримувачі розвертаються, стають позаду затриманного та міцно утримують його за руки, обхопивши їх знизу у такий самий спосіб, як і підчас «затримання зі спини» [3, с. 569–570].

Аналізуючи вищенаведену інформацію, можна підсумувати, що згідно скандинавської моделі охорони публічного порядку та безпеки під час проведення масових заходів, можна використовувати різноманітні техніки затримання окремих осіб, які у свою чергу, вимагають ретельного та максимально якісного проведення планування роботи, доброї поінформованості кожного поліцейського в організації, а також ідеального володіння вищеописаними техніками.

1. Про затвердження Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів: Наказ МВС України від 23.08.2018 року № 706. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS873.html.

2. Забезпечення публічного порядку та безпеки під час мирних зібрань громадян (скандинавська модель): навч. посібник / Ю. Р. Йосипів, Н. Д. Туз, В. М. Синенький, М. Д. Курляк. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 96 с.

3. Reicher S., Stott C., Cronin P. & O-Adang. «An integrated approach to crowd psychology and public order policing. Policing An International Journal of Police Strategies & Management», 2017. Pp. 558–572.

Н. Д. Туз,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки
факультету № 3 ПФПНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*
Д. Р. Лотоцька,
курсант 2-го курсу факультету № 2 ПФПНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОПИТУВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ, ЯК ПРЕВЕНТИВНОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ЗАХОДУ

Одним із першочергових та дієвих превентивних поліцейських заходів, який передбачений ст. 33 Закону України «Про Національну поліцію» є опитування особи, де чітко зазначено, що «поліцейський може опитати особу, якщо існує достатньо підстав вважати, що вона володіє інформацією, необхідною для виконання поліцейських повноважень. Для опитування поліцейський може запросити особу до поліцейського приміщення.

Надання особою інформації є добровільним. Особа може відмовитися від надання інформації. Проведення опитування неповнолітніх допускається тільки за участю батьків (одного з них), іншого законного представника або педагога. Перед проведенням опитування особи поліцейський роз'яснює їй підстави та мету застосування поліцейського заходу, якщо це не перешкодить виконанню поліцією повноважень, покладених на неї цим Законом» [1, с. 51].

Опитування – це спосіб спілкування поліцейського з особою, під час якого поліцейським досягається відповідна мета щодо отримання інформації від особи, яку опитують, про правопорушення або такі, що мають бути вчинені, про осіб, причетних до їх вчинення, та про інші події, що мають значення для підтримання публічного порядку і громадської безпеки

або такі, що належать до сфери діяльності поліцейських служб тощо.

Опитування особи є важливим способом виконання поліцейськими своїх професійних обов'язків. Завданням поліцейського під час опитування особи є подолання психологічних бар'єрів, які можливо, виникають на початковому етапі спілкування, пропозиції, щодо надання інформації в процесі опитування. Опитувана особа, має право відмовитися від надання інформації, якщо реалізація права на інформацію порушує громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб.

Вагоме значення в ході проведення опитування особи відіграє тактика опитування неповнолітніх осіб. В законодавстві враховано певні особливості, зокрема таке опитування може здійснюватися лише за участю батьків (одного з них), іншого законного представника або педагога. Для застосування відповідних особливостей необхідно враховувати лише вік особи, яка опитується. Згідно зі ст. 6 Сімейного кодексу України неповнолітньою вважається дитина у віці від 14 до 18 років [2].

Проте, на сьогоднішній день виникає чимало питань стосовно правильності опитування дітей, послідовності дій працівників поліції при вказаному опитуванні та вибору місця опитування. Перед проведенням опитування особи поліцейський роз'яснює їй підстави та мету застосування поліцейського заходу, якщо це не перешкодить виконанню поліцією повноважень, покладених на неї цим Законом [4, с. 176].

Тактичні дії працівників поліції в ході спілкування із неповнолітніми особами є надзвичайно важливими, оскільки в ході такого спілкування, поліцейський може отримати важливу інформацію, за допомогою якої він зможе якомога швидше припинити певний вид правопорушення, або ж затримати особу, групу осіб, котра вчинила таке правопорушення. Визначення наявності підстав для опитування особи пов'язано з їх оцінкою з точки зору достатності та залежить від внутрішнього переконання поліцейського. Отже, достатньою уявляється

певна сукупність підстав, оцінюючи, які поліцейський доходить єдиного висновку – про необхідність опитування особи, під час якого буде досягнута його мета, як складової реалізації поліцейських повноважень.

Як вже було зазначено, що проведення опитування неповнолітніх допускається тільки за участю батьків (одного з них), усиновлювачів, опікунів чи піклувальників, інших близьких родичів чи членів сім'ї, а також представників органів опіки й піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, педагога або психолога. Це, зокрема, визначає особливості підготовки й проведення опитування неповнолітньої особи віком від 14 до 18 років або малолітньої особи віком до 14 років. Вік особи встановлюється в загальному порядку за відповідними документами, а в разі їх відсутності – іншим шляхом, зокрема, шляхом призначення судово-медичної або комплексної судово-медичної та психологічної експертизи.

Запрошення осіб для проведення опитування неповнолітньої особи не обмежується лише їх присутністю, а й передбачає виконання ними певних обов'язків та надає таким особам певні права, як, наприклад, право ставити опитуваним особам запитання або висловлювати заперечення проти окремих зі заданих неповнолітньому запитань. Набуття неповнолітнім цивільно-правової дієздатності у повному обсязі до 18 років, у разі реєстрації шлюбу – ст. 34 Цивільного кодексу України; під час роботи за трудовим договором, зайняття підприємницькою діяльністю [5, с. 428].

Батьки та інші законні представники, як правило, мають авторитет і довіру неповнолітнього, можуть сприяти встановленню контакту з дитиною, отриманню правдивих свідчень, а також захисту його прав і законних інтересів. Разом із тим, якщо є підстави вважати, що батьки або інші законні представники зацікавлені в наданні неповнолітнім неправдивої інформації, чинять на нього негативний вплив чи їх інтереси суперечать інтересам особи, яку вони представляють, такий законний представник може бути змінений на іншого.

Визначення алгоритму проведення опитування неповнолітніх осіб має надзвичайно важливе значення, оскільки при вірній побудові тактиці опитування поліцейський досягає наступних результатів: – вірний напрямок розслідування; – збирає матеріал, який здатен привести до покарання винної особи або швидкого звільнення невинної; – підтримує процес розслідування, зберігаючи час, гроші та ресурси; – збільшує громадську впевненість у поліцейській роботі, особливо при спілкуванні із свідками та жертвами злочинів, які прямо стикаються з поліцією [3, с. 53].

Таким чином, підсумувавши вищенаведене хочемо наголосити, що тактика проведення опитування неповнолітніх осіб має свої особливості, оскільки позитивне ставлення до такої категорії осіб, вміння слухати, майстерність говорити, налагодження та підтримання контактів, вміння привернути та утримати увагу, безперешкодно долати бар'єри спілкування та вирішувати конфліктні ситуації, ефективно впливати на осіб з метою бажаних змін поведінки, допоможуть працівникам поліції підвищити ефективність обміну та сприйняття інформації, сформувати позитивний імідж та, відповідно, налагодити взаємодію з населенням.

1. Закон України про Національну поліцію: навчально-практичний посібник у схемах і таблицях / уклад.: В. В. Голубош, В. М. Кіцелюк, А. Ф. Бондюк, І. В. Кріцак. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2020. 180 с.

2. Сімейний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

3. Тьорло О. І., Туз Н. Д. Тактика проведення опитування неповнолітніх осіб як превентивного поліцейського заходу. *Львівський державний університет внутрішніх справ. Соціально-правові студії*. 2018. Вип. 1. С. 50–56.

4. Про Національну поліцію: науково-практичний коментар Закону України / кол. авт.; кер. авт. кол. Т. П. Мінка. Дніпро: ДДУВС, 2017. 480 с.

5. Павлюк Н. В. Використання тактичних прийомів допиту неповнолітніх, спрямованих на нейтралізацію фантазування. *Криміналістика XXI століття: матер. міжн. наук.-практ. конф. (25–26.11.2010 р)*. Х.: Право, 2010. С. 427–430.

Н. Д. Туз,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки
факультету № 3 ІПФПНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*
Р. О. Юроча,
курсант 2-го курсу факультету № 2 ІПФПНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ ЯК ПРЕВЕНТИВНОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ЗАХОДУ

Поліцейське піклування, відповідно до ст. 31 Закону України «Про Національну поліцію», належить до групи превентивних поліцейських заходів. При цьому, поліцейське піклування суттєво відрізняється від інших заходів, що входять до цієї групи. Основна відмінність полягає у спрямуванні такого заходу передусім на захист прав і свобод особи, щодо якої воно застосовується, попередження скоєння щодо неї можливих правопорушень. Це обумовлено колом осіб, щодо яких може здійснюватися поліцейське піклування.

Стаття 41 Закону України «Про Національну поліцію» визначає, що поліцейське піклування може здійснюватися щодо:

- неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду;
- особи, яка підозрюється у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу, де вона утримувалася на підставі судового рішення;
- особи, яка має ознаки вираженого психічного розладу і створює реальну небезпеку оточуючим або собі;
- особи, яка перебуває у публічному місці і внаслідок сп'яніння втратила здатність самостійно пересуватися чи створює реальну небезпеку оточуючим або собі [1].

Тому цілями поліцейського піклування є, з одного боку, усунення обставин, що створюють такі ризики, а з іншого – надання їм допомоги (медичної, побутової, правової), направленої на захист та реалізацію їх прав та законних інтересів.

Незважаючи на наявність особливостей здійснення поліцейського піклування щодо різних категорій осіб, передбачених Законом України «Про Національну поліцію», алгоритм дій, у загальних рисах, є однаковим в усіх випадках і визначається положеннями ч. 2–6 ст. 41 Закону України «Про Національну поліцію».

Перед здійсненням поліцейського піклування, поліцейський повинен, оцінивши обстановку, визначити його доцільність та можливість досягнення цілей піклування іншим способами.

Для цього слід опитати особу, щодо якої передбачається здійснення поліцейського піклування, очевидців, взяти до уваги погодні умови, інші фактори навколишнього середовища.

Про кожне здійснення поліцейського заходу поліцейський одразу повідомляє за допомогою технічних засобів відповідального поліцейського в підрозділі поліції. Доцільно повідомити як про початок здійснення поліцейського піклування, так і про його завершення, коротко виклавши обставини, за яких воно здійснювалися, його хід та результати.

Почавши здійснення поліцейського піклування, поліцейський передусім зобов'язаний негайно повідомити особі зрозумілою для неї мовою підставу застосування поліцейського заходу, а також роз'яснити їй її права. При цьому, слід особливо наголосити на природі заходу поліцейського піклування, щоб у особи не склалося враження, що її затримують або притягають до юридичної відповідальності [3, с. 203].

Слід звернути увагу на те, що розуміння особою, щодо якої здійснюється поліцейське піклування, інформації, яку повідомляє їй поліцейський, може бути ускладнене низкою обставин (сп'яніння, психологічний стан, вік).

Після роз'яснення особі її прав, необхідно оцінити стан її здоров'я, оглянувши її та/або опитавши про самопочуття

та необхідність надання медичної допомоги. Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 18 Закону України «Про Національну поліцію», поліцейський зобов'язаний надавати невідкладну, зокрема домедичну і медичну, допомогу особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я. В процесі здійснення поліцейського піклування, окрім медичної, поліцейський повинен надати й інші види допомоги, необхідні особі (наприклад, забезпечення обігріву у холодну пору року) [2, с. 244].

При здійсненні поліцейського піклування поліцейські уповноважені вилучити у особи зброю чи інші предмети, якими особа може завдати шкоди оточуючим чи собі, незалежно від того, чи заборонені вони в обігу. Водночас, слід звернути увагу, що поліцейському заборонено здійснювати обшук особи, щодо якої здійснюється поліцейське піклування. Дане положення є проблемним, адже, відповідно до чинного законодавства, обшук є слідчою (розшуковою) дією, тому його проведення поза межами кримінального провадження в принципі неможливе. Водночас, Закон України «Про Національну поліцію» не накладає обмежень на проведення передбаченої ст. 34 поверхневої перевірки особи, щодо якої здійснюється поліцейське піклування.

При спілкуванні з особою, щодо якої здійснюється поліцейське піклування, обов'язково слід враховувати стан особи. Найчастіше ситуації проблемного характеру в їх професійній діяльності виникають саме у спілкуванні з молодими людьми віком від 26 до 45 років, здебільшого чоловічої статі, які перебувають в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння [4, с. 11].

Стан сп'яніння знижує здатність особи сприймати інформацію, керувати своїми діями, може підвищувати агресивність особи. У зв'язку із цим, при здійсненні цього виду поліцейського піклування поліцейським слід поводити себе максимально коректно та стримано, не допускати провокативних та образливих висловлювань.

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про психіатричну допомогу», наявність чи відсутність в особі психічного розладу встановлюється за результатами психіатричного огляду.

Таким чином, підсумовуючи, слід наголосити, що поліцейське піклування є поліцейським заходом, тому на нього поширюються загальні вимоги, визначені Законом України «Про Національну поліцію»: законності, необхідності, пропорційності та ефективності. Поліцейське піклування здійснюється щодо визначеного, вичерпного кола осіб та за наявності визначеного, вичерпного переліку обставин. Відтак, не може вважатися поліцейським піклуванням просте надання поліцейськими допомоги громадян. Важливою вимогою поліцейського піклування є відповідність його наслідків вимогам Закону України «Про Національну поліцію». Кожній категорії осіб, щодо яких може здійснюватися поліцейське піклування, відповідає закріплений Законом України «Про Національну поліцію» наслідок. Невідповідність наслідків піклування є невиконанням вимог закону.

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

2. Закон України «Про національну поліцію». Науково-практичний коментар. Станом на 7 вересня 2018 р. / за заг. ред. С. С. Чернявського. К.: Видавничий дім «Професіонал», 2018. 680 с

3. Науково-практичний коментар Закону України «Про Національну поліцію» / кол. авт.; кер. авт. кол. Т. П. Мінка. Дніпро: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 480 с.

4. Святокум І. О. Особливості здійснення поліцейського піклування в Україні: наук.-метод. рек. Харків: Харк. нац. ун-т. внутр. справ, 2018. 31 с.

І. Б. Тучапець,
старший викладач кафедри ТСП
факультету №3 ІПО та ЗН
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ МІЛІЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РСР У 1951–1955

Українська держава твердо обрала шлях європейської інтеграції і робить перші реальні кроки у цьому напрямі. Для створення ефективної поліції європейського зразка необхідно добре знати історію радянської міліції, яка, до речі, все ще не досліджена і не висвітлена всебічно і у повному обсязі.

На думку деяких вітчизняних істориків «Після Другої світової війни вільна історична наука на Україні фактично перестала існувати. Українська радянська історіографія цілком підпорядкована політичним цілям і наказам комуністичного уряду. Це визначає всю діяльність радянських істориків – їх ідеологію, методологію, тематику і навіть фразеологію, диктує наслідки їхніх дослідів і висновків їхніх праць» [5, с. 13]. Однак, вважаємо, що після захоплення влади більшовиками ніякої «вільної», об'єктивної, незаангажованої науки просто не існувало, включно з історико-правовою наукою. Звісно, бурхливі процеси становлення України, як європейської, правової і демократичної держави, зумовлюють сьогодні потребу в ґрунтовному й всебічному дослідженні історії міліції неупереджено, з національних позицій, враховуючи водночас точку зору істориків радянської школи.

Отже, цей підхід полягає в «ідейно витриманому» розкритті досліджуваних питань, причому не загострюючи проблемних, болючих тем, так як історія радянських державних органів, у тому числі і правоохоронних, вважалася глянцевою, «героїчною і бездоганною». Разом з тим, замовчувалися численні проблеми і недоліки їх роботи, часто наводились необґрунтовані сумнівні дані. З огляду на це актуалізується й проблема

повного і об'єктивного висвітлення і переосмислення організації та діяльності, функцій міліції в західних областях УРСР у 1951–1955 роках. Адже цей цікавий і складний регіон мав і має свою специфіку і певні особливості.

Відомо, що у даний період міліція входила до складу ОВС і навіть органів державної безпеки, в результаті частих реорганізацій, пошуків оптимальної структури потужної системи радянських каральних органів. У післявоєнні роки в західних областях на їх структуру та організацію, також впливав особливий, надважливий для більшовицького тоталітарного режиму, напрям діяльності, котрий полягав у протиборстві з підпіллям ОУН та УПА. Загалом увесь процес жорстокого протистояння такі науковці як Веденєєв Д.В., Шаповал Ю. та Шевченко С.В. поділяють на такі три етапи:

1-й етап, 1944–1946 рр. – за якого в перебігу масових оперативно-військових операцій зазнали поразки основні сили УПА, і рух опору переходить до тактики дій малими групами й умов глибоко законспірованого підпілля;

2-й етап, 1947–1951 рр. – коли вістря дій підпілля спрямовувалося на зрив заходів з радянської організації регіону, а його противника – на боротьбу оперативно-військовими засобами з розгалуженими територіальними формуваннями підпілля ОУН і УПА та його «легальною» мережею;

3-й етап, 1951–1956 рр. – остаточна ліквідація розрізаних ланок та окремих учасників українського збройного підпілля на тлі його спорадичних антирадянських акцій.

Головними завданнями радянських правоохоронних органів, в т. ч. й міліції та спеціальних внутрішніх, прикордонних і інших військ у період протиборства були такі:

- створення агентурно-оперативних позицій у середовищі підпілля та соціальної бази його підтримки;
- перехоплення каналів зв'язків підпілля з націоналістичними закордонними центрами й іноземними розвідками, створення в них надійних оперативних позицій;
- розкладання нелегального середовища й схиляння його учасників до «явки з повинною»;

– проведення оперативно-військових операцій зі знищення територіальних проводів, окремих груп, керівних кадрів підпілля;

– захист владних структур, важливих об'єктів промисловості, сільського господарства та комунікацій від диверсійно-терористичної діяльності антирадянського підпілля.

Водночас, органи міліції також виконували обов'язки й з організації дорожнього руху. Ця важлива функція була покладена на Державну автомобільну інспекцію (ДАІ) та відділи вуличного руху, звісно, в тих містах де вони були створені. Відтак, зниження аварійності на транспорті, контроль за його раціональним використанням, нагляд за виконанням правил дорожнього руху, виховна робота серед пішоходів та водіїв, облік автодорожніх пригод, проведення заходів щодо попередження аварій та травматизму пішоходів – були їх основними завданнями. Слід зазначити, що тільки в 1949 р. працівники ДАІ УРСР провели більш як 150 тис. лекцій для семи мільйонів осіб, серед яких були працівники автогосподарств, водії та представники громадськості. Зокрема, було організовано 2396 радіопередач, за участю працівників міліції, де розглядали питання щодо попередження аварійності на транспорті та популярно роз'яснювали правила дорожнього руху. Велика користь була і від залучення представників громадськості, адже на шляхах республіки працювали 2529 громадських інспекторів.

Але на початок 1953 р. у ряді областей України зросла кількість вчинених злочинів по всіх видах. Це пояснювалося тим, що в різних місцевостях не завжди правильно застосовували Указ Президії Верховної Ради СРСР від 27 березня 1953 р. «Про амністію». Як відомо на волю відпускалися, зокрема, особливо небезпечні злочинці, котрі не стали на шлях виправлення. Проте основною причиною зростання злочинності вважалася незадовільна організація роботи органів міліції на місцях.

12 березня 1953 р. ЦК КПРС прийняв постанову «Про основні завдання МВС», у якій зокрема, підкреслювалися і основні недоліки в діяльності органів міліції. У постанові вказувалось про те, що в органах міліції спостерігаються численні

факти порушення законності, свавілля, необґрунтованих арештів і затримань громадян, має місце факти вчинення злочинів серед особового складу. Міліція, як орган держави не користувалася повагою серед населення, не спиралася на підтримку громадськості. Ці недоліки у діяльності міліції пояснювались передусім незадовільною роботою з кадрами.

За рішенням компартії апарати міліції, щоб виправити таке становище, повинні були посилити боротьбу зі злочинністю, особливо з такими злочинами, як розкрадання державної власності, спекуляція, хуліганство, поліпшити виховну роботу, дисципліну серед працівників, зміцнити особовий склад добре підготовленими кадрами, викоринити факти порушення «соціалістичної (радянської)» законності, підвищити культуру в роботі, створити навколо органів міліції широкий актив громадськості, добровільних помічників.

Відтак уже у жовтні 1954 р., виступаючи на республіканській нараді оперативно-начальницького складу органів міліції, міністр внутрішніх справ УРСР Т. А. Строкач наголосив на тому, що вже було зроблено співробітниками міліції. Так, за 9 місяців 1954 р. злочинність в УРСР порівняно з таким же періодом 1953 р. скоротилася на 12,2%, було попереджено 6,3% від усіх зареєстрованих злочинів. Спеціально підібраними і підготовленими кадрами поповнювались органи міліції найбільших промислових областей України. Зміцненню лав міліції сприяло звільнення таких співробітників, котрі не відповідали своєму призначенню, тобто проводились своєрідні «чистки». Кількість відмінників служби в органах міліції досягла за цей період 8 тис., багатьох із них нагороджено значком «Відмінник міліції» та медаллю «За відмінну службу з охорони громадського порядку». Слід зазначити, що нагрудний значок «Відмінник міліції» було засновано у 1953 р., для нагородження осіб рядового, сержантського та начальницького складу міліції, які відзначились у боротьбі зі злочинністю, у виконанні складних завдань з охорони «соціалістичної» власності та громадського порядку. Водночас медаллю «За відмінну службу з охорони громадського порядку», яка була заснована Указом Президії

Верховної Ради СРСР від 1 листопада 1950 р., нагороджувались представники рядового, начальницького складу міліції та органів охорони громадського порядку; рядового, сержантського та офіцерського складу внутрішніх військ, внутрішньої та конвойної охорони; члени добровільних народних дружин (ДНД) за заслуги в охороні громадського порядку та боротьбі зі злочинністю.

У своїй професійній діяльності співробітники міліції постійно удосконалювали оперативну майстерність, вишукували нові ефективні тактичні прийоми і форми роботи. Успішно діяли створені оперативно-розшукові групи (ОРГ), до складу яких входили оперативні співробітники карного розшуку (старший групи), дільничний уповноважений, міліціонери, а також найбільш активні, здатні до оперативної роботи члени бригад сприяння міліції (БСМ). Причому ОРГ члени були одягнені у цивільний одяг. Добре знаючи багатьох злочинців в обличчя, вони затримували їх на базарах, вокзалах, у магазинах, громадському транспорті та інших місцях. Активна діяльність ОРГ сприяла значному скороченню кількості скоєних злочинів, особливо кишенькових крадіжок. Покращувалось і технічне озброєння органів міліції. Вони отримали спеціальні службові автомобілі, мотоцикли, катера, засоби зв'язку, апаратуру для криміналістичних досліджень та іншу, необхідну для успішного виконання службових завдань, техніку.

З 5 травня 1955 р. політвідділ Управління міліції МВС УРСР розпочав замість кількох обласних газет видавати єдину міліцейську газету «Радянський міліціонер», що значно сприяло розповсюдженню позитивного досвіду кращих органів та працівників міліції, вихованню молодих міліцейських кадрів на професійних традиціях.

Отже, необхідно глибоко і об'єктивно, з наукових позицій вивчати багатоманітний досвід історії радянської міліції, зокрема на теренах УРСР. Необхідно добре засвоїти історичні уроки тоталітарної доби, оскільки це одна з надійних заporук не повторити авторитарних сторінок в майбутньому. Власна історія переконує нас – єдиним доцільним шляхом стабільного

розвитку громадянського суспільства є злагода й національна консолідація. Отож ми маємо адекватно оцінювати історико-правовий досвід у правоохоронній сфері.

Оскільки в ст. 15 Конституції України наразі заборонено обов'язкову ідеологію, оцінювання складних моментів нашої спільної історії – особисте право громадянина. Все ж таки кожна неупереджена особистість має визнати, що здобуття 1991 р. суверенітету України стало втіленням основної програмної мети національно-визвольного руху – відродження Української самостійної соборної держави. Попри все мета державницької ідеології побудова правової, демократичної, соціальної, можливої і національної держави, розвинутого громадянського суспільства.

Поліція в умовах реальної російської агресії, залишається правоохоронним органом який безперечно захищає українські національні інтереси, життя, права і свободи людини і громадянина та інші демократичні європейські цінності .

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про міліцію: Закон України від 20.12.1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 4. Ст. 20.

3. Про амністію: Указ Президії Верховної Ради СРСР від 27.03.1953 р.

4. Про основні завдання МВС: Постанова ЦК КПРС від 12.03.1953 р.

5. Веденеев Д. В., Биструхін Г. С. Повстанська Розвідка діє точно й відважно // Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення ОУН та УПА (1940–1950-ті роки). К.: К.І.С., 2006. С. 561.

6. Веденеев Д. В. Спеціальні підрозділи закордонних центрів українських націоналістів. *Труди Академії*. 2002. № 38. С. 368.

І. А. Федчак,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

БАЗОВІ ПОЛОЖЕННЯ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ (КРИМІНАЛЬНОЇ) АНАЛІТИКИ

У теперішній час поліцейська діяльність переживає період значних змін як в оперативній тактиці, так і в організаційних структурах. Упроваджуються нові ідеї щодо скорочення злочинності і зміни стратегій короткострокової і довгострокової політики. Найбільш поширеною з нинішніх змін у філософії боротьби зі злочинністю та поліцейської практики є так звана «поліцейська діяльність, керована розвідувальною аналітикою» (Intelligence Led Policing, (ILP)) [1, с. 11]. Поліцейська діяльність, керована розвідувальною аналітикою» (Intelligence Led Policing, ILP) – це сучасна модель, яка передбачає інкорпорування розвідувальної аналітичної функції в загальну місію правоохоронної системи.

Що таке розвідувальна аналітична функція? Для більшості людей, включаючи оперативних працівників та слідчих, цей термін представляє діяльність, що використовуються для отримання, накопичення та зберігання інформації, яка стосується злочинів та злочинців. Розмовне використання терміну розвідувальна аналітика забезпечує інтуїтивне розуміння, «якісно зібраної інформації». Однак ці способи недостатньо точні та не в змозі врахувати різноманітні алгоритми та правила, пов'язані з функцією аналітики. Збір інформації сам по собі не призводить до отримання продуктів кримінального аналізу та відповідно до реалізації функції розвідувальної аналітики як продукту кримінального аналізу.

Значення інформації може бути додатково посилено за допомогою аналізу. Коли дані занадто складні і великі

за обсягом їх необхідно проаналізувати, щоб отримати значущі результати. Розвідувальна аналітична продукція формується шляхом застосування до даних кримінального аналізу, який надає методи, що структурують природні дедуктивні сили та мисленнєві процеси, «природну інтуїцію», яку досвідчені дослідники використовують підсвідомо весь час. Кримінальний аналіз пропонує інструменти, які допомагають зрозуміти зібрану, оцінену інформацію, та донести це розуміння до осіб, які приймають рішення. Так у найпростішому виразі відбувається реалізація розвідувально-аналітичної функції.

У зарубіжних країнах кримінально-аналітичну діяльність, що продукує розвідувальну (кримінальну) аналітику визначають як «Criminal Intelligence», дослівно перекладають як кримінальна розвідка. Термін *intelligence*, має безліч різних визначень, залежно від контексту, культур, мов і традицій (*розум, розвідка тощо*).

На підставі вивчення літератури з'ясовано також, що слово *intelligence* використовується одночасно для вказівки методології, структури, процесу і продукту. Проте, етимологічна характеристика поняття *intelligence* потребує відходу від однозначного елементарного перекладу, та потребує більш широкого тлумачення як розвідувальна аналітика.

Фраза «правоохоронна розвідка», що використовується синонімом поняття «кримінальна розвідка», стосується відповідальності правоохоронців за виконання кримінального закону. Часто ця фраза вживається неправильно, і надто часто розвідка помилково розглядається як фрагменти інформації про людей, місця чи події, які можуть бути використані для розуміння злочинності чи загроз злочинності.

Розвідувальна аналітика – це інформація після її тлумачення і засвоєння, коли інформація стає знаннями. Розвідувальна аналітика є продуктом аналітичної роботи. Аналітична робота – це збирання даних, їх оцінка для перетворення в аналітичну інформацію, а потім проведення аналізу цієї аналітичної інформації для створення продуктів (розвідки) для підтримки прийняття зваженого рішення.

Трансформація вхідних даних у розвідувальна аналітику здійснюється через оцінку джерела та достовірності даних, які переходять у розряд інформації, яку згодом аналізують для підготовки аналітичних продуктів – розвідки.

**ДАНІ + ОЦІНКА = ІНФОРМАЦІЯ +
+ АНАЛІЗ = РОЗВІДКА = ЗНАННЯ**

У чистому розумінні розвідувальна аналітика – це кінцевий продукт аналітичного процесу, який оцінює дані, зібрані з різних джерел; інтегрує відповідну інформацію в логічний пакет; і виробляє висновок, оцінку або прогноз щодо злочинного явища, використовуючи науковий підхід до вирішення проблем (тобто аналіз). Таким чином, розвідувальна (кримінальна) аналітика як продукт кримінального аналізу – це синергетичний продукт, який має на меті забезпечити змістовні та достовірні діючі знання правоохоронних органів про складну злочинність у різних формах її прояву, призначені для конкретних дій.

Частини інформації, зібрані з різних джерел, наприклад, прослуховування даних, відомості від негласних співробітників, банківські записи або спостереження часто мають обмежене значення. Далі така інформація повинна бути належним чином оцінена.

Зміст поняття аналітичного продукту «розвідувальна аналітика» містить критичний елемент «аналізу», і тільки після цього будь-яка інформація може бути охарактеризована як «розвідка». Наприклад, поняття «розвідки» Global Intelligence Working Group визначає як: ...Збір та аналіз інформації для створення кінцевого продукту розвідки, призначеного для інформування про прийняття рішень у правоохоронних органах як на тактичному, так і на стратегічному рівнях [2].

Найбільш поширеним сьогодні визначається підхід, що передбачає трактування розвідувальної аналітики як інформаційно-аналітичного продукту, який став результатом цілеспрямованого здобування й аналітичної обробки відомостей

(матеріалів) щодо обстановки, спроможності та намірів різних осіб із метою виявлення загроз і розробки пропозицій для забезпечення прийняття рішень відповідними посадовими особами [3].

З різних визначень понять випливає, що інформацію потрібно аналізувати, перш ніж її класифікувати як аналітичний продукт – «розвідувальну аналітику» [4, с. 9–13]. Необхідність ретельного аналізу достовірної інформації є важливою передумовою прийняття організаційних, керівних, оперативних, тактичних та стратегічних рішень з використанням аналітичних продуктів (розвідки). Таким чином формуються стійкі передумови для забезпечення прийняття рішень об'єктивними, усвідомленими відомостями, а не припущеннями.

Продукти кримінального аналізу (розвідувальна аналітика) формуються шляхом проведення аналітичного дослідження – це коли широкий спектр необроблених даних оцінюється на достовірність та надійність, перевіряється на предмет суттєвості відповідних питань досліджуваному феномену та визначається (формується) сенс за допомогою застосування індуктивної чи дедуктивної логіки.

Отже, розвідувальна аналітика в діяльності правоохоронних органів є «продуктом аналітичного процесу, який забезпечує інтегровану перспективу для розрізнення інформації про злочинність, тенденції злочинності, загрози злочинності та безпеці та умови, пов'язані зі злочинністю» [5].

1. Користін О. Є., Пефтьєєв Д. О., Пеньков С. В., Некрасов В. А. Довідник керівника поліції – поліцейська діяльність, керована розвідувальною аналітикою / ІЛР: навчальний посібник / за заг. ред. М. Г. Вербенського. Київ: «Видавництво Людмила», 2019. 120 с.

2. Global Intelligence Working Group. National Criminal Intelligence Sharing Plan. Washington, D.C.: Office of Justice Programs, 2003, p. 6.

3. NATO GLOSSARY OF TERMS AND DEFINITIONS. URL: http://wcnngk.wp.mil.plik/file/N_20130808_AAP6EN.pdf.

4. David L. Carter, Ph.D. Law Enforcement Intelligence: A Guide for State, Local, and Tribal Law Enforcement Agencies Second Edition. 2015.

5. Carter, David L. Law Enforcement Intelligence Operations. 8th ed. Tallahassee, Florida: SMC Sciences, Inc. 2002.

О. Л. Хитра,

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*),

Л. Г. Чистоклетов,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного
та інформаційного права
(*Навчально-науковий інститут права та психології
НУ «Львівська політехніка»*)

РОЛЬ ТА МІСЦЕ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У ВИРІШЕННІ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ, ЩО ЗАГРОЖУЮТЬ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

В умовах глобального розвитку із стрімким зростанням стабільності у політичній, економічній та соціально-культурній сферах, суспільство повсякденно наражається на військові, екологічні, інформаційні, криміногенні, епідеміологічні, психологічні та інші загрози і злочини, що деструктивно впливають на національну безпеку будь-якої держави і змушують країни світу до використання гнучких, реалістичних і своєчасних координаційних прийомів та засобів у цій сфері.

Починаючи від 2013–2014 років Україна не є винятком у цьому процесі, а керівництво країни постійно здійснює спроби як системного реформування сектору безпеки і оборони України, так і вирішення деяких кризових ситуацій, протидії кризовим явищам в певних сферах, утворення «антикризових інституцій», перегляду повноважень публічних органів, утворених для реагування на різні кризові ситуації тощо.

Кризові явища та ситуації, як матеріальне відображення «кризи» у режимі реального часу, дають можливість розглядати подібні факти як достатньо самостійний предмет дослідження, вивчення яких із 70-х років ХХ ст. дало змогу сформулювати певний категоріальний апарат та визначити основні

об'єкти дослідження феномена кризи представниками різних галузей знань, зокрема:

1) визначення понять «криза», «кризове явище», «кризовий стан», «кризова ситуація»;

2) класифікацію криз, у тому числі із виокремленням тих, що загрожують національній безпеці;

3) моделювання розвитку криз у різних сферах суспільного життя чи галузях господарства;

4) налагодження кризових комунікацій та прийняття рішень у кризових умовах;

5) вироблення державної політики та стратегії кризового реагування;

6) напрацювання способів та засобів запобігання кризам у різних сферах та суспільстві загалом.

Водночас у рамках правничої науки поняття «криза» хоча й використовується, але не віднайшло свого широкого визначення та дослідження правової регламентації діяльності публічних органів влади, особливо це стосується правоохоронної системи. Так, на підставі аналізу нормотворчості останніх років можливо відмітити лише напрацювання у правничій термінології понять «кризові ситуації», «кризове втручання», «кризове консультування» та «кризове реагування на воєнні загрози» із відповідною сферою їх використання під час урегулювання відносин цивільного захисту, належного запровадження та дотримання карантинних обмежувальних заходів, безпеки ядерних матеріалів, де Україна є учасником міжнародних угод або міжнародних програм, відносин особливого партнерства між Україною та НАТО, а також відносин впровадження державних стандартів соціальних послуг кризового та екстреного втручання.

Так, відповідно до конституційних змін, що відбулися із прийняттям Закону України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII до повноважень Верховної Ради належить «реалізація стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору» [1].

Виходячи із стратегії забезпечення національної безпеки вирішення поставлених завдань вбачається здійснювати поетапно та узгоджувати по мірі нарощування оперативних спроможностей сил безпеки, поступово підвищуючи рівень їх готовності до невідкладного реагування на виклики й загрози національній безпеці України.

За такого підходу доцільним є аналіз сучасних функцій Національної поліції України щодо протидії кризовим ситуаціям в Україні.

Якщо проаналізувати визначення термінів «криза», «кризове явище», «кризовий стан», «кризова ситуація», в Законі України «Про Національну поліцію» [2] (далі – Закон) такі словосполучення не зустрічаються. У більшості зміст цієї термінології у Законі позначаються словосполученнями «надзвичайна ситуація» (п. 4 ч. 1 ст. 2; п. 14 ст. 23; п. 27 ст. 23; п. 6 ч. 1 ст. 26; ч. 2 ст. 36; п. 1 ч. 1 ст. 38), «ситуації, небезпечній для... життя чи здоров'я...» (п. 14 ст. 23), «надзвичайної екологічної ситуації ...» (п. 24 ст. 23). Вже при аналізі Указу Президента України від 14 березня 2016 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» йдеться мова про конкретне призначення словосполучення «кризова ситуація», яке використовується при виконанні своїх повноважень сектором безпеки і оборони, до якого належить і Національна поліція, з метою своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, гарантування особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини і громадянина, забезпечення кібербезпеки, оперативного спільного реагування на кризові та надзвичайні ситуації [3].

Разом з тим, кризова ситуація, яка, за сукупністю кваліфікованих за фізичною, хімічною, біологічною чи іншою дією (впливом) небезпечних чинників, призводить до перевищення нормативних показників таких чинників та створює загрозу життю та/або здоров'ю людини, має визначатися як надзвичайна ситуація, а її «вирішення» покладатися на Єдину державну систему цивільного захисту.

Важливу роль при виникненні кризисної ситуації та її протидії відіграє взаємодія Національної поліції з іншими правоохоронними органами. З цією метою на підставі наказу МВС України від 22.08.2016 № 859 Національна поліція на державному, регіональному та місцевих рівнях у взаємодії з Державною службою України з надзвичайних ситуацій та Національною гвардією України здійснює заходи, спрямовані на запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, пожежі та небезпечні події. Для успішного виконання покладених завдань зазначені структурні підрозділи здійснюють обмін інформацією про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій, пожеж та небезпечних подій у різних регіонах країни; проводять спільні оперативні наради; здійснюють спільні заходи за планами взаємодії органів управління та сил цивільного захисту; проводять спільні навчання, тренування та інші заходи, передбачені чинним законодавством [4].

На сьогодні серйозного перегляду потребує також механізм співпраці поліції та представників ЗМІ у кризових ситуаціях. Як вказує зарубіжний досвід – ця конструктивна взаємодія буде лише сприяти кожній зі сторін якісно виконувати свої професійні обов'язки.

Не можна обминути несення служби поліцією в умовах введення карантину у зв'язку із коронавірусом. З постійною зміною у законодавстві, і насамперед, неготовністю публічних органів до протидії небезпечному захворюванню поліція вже який раз опинилася у складному становищі, що призвело до неадекватних дій.

В період з 4 по 15 квітня 2020 року було зафіксовано 41 випадок порушень за участю представників органу правопорядку. Зокрема, вказані порушення були пов'язані з непропорційним застосуванням поліцейських заходів примусу, зокрема застосування фізичної сили, а також щодо законності затримань та обґрунтованості превентивних заходів [5].

Таким чином, для ефективного реагування на кризові ситуації, що загрожують національній безпеці необхідно, у межах заходів спрямованих на реалізацію положень Стратегії націо-

нальної безпеки України здійснити: 1) розроблення та запровадження нормативно-правових актів, які забезпечать функціонування та ефективну координацію заходів у межах державної системи кризового реагування; 2) удосконалення системи державного прогнозування та стратегічного планування; 3) удосконалення системи планування застосування сил та засобів сектору безпеки і оборони на основі принципів і стандартів ЄС та НАТО.

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2680-19/prin>.

2. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України»: Указ Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016/print>

4. Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії між Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Національною поліцією України та Національною гвардією України у сфері запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, пожежі та небезпечні події: Наказ МВС України від 22.08.2016 № 859. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1254-16#Text>.

5. Типові порушення представників органів правопорядку під час запровадження карантинних обмежувальних заходів. URL: <http://umdpl.info/wp-content/uploads/2020/04/Typovi-porushennya-predstavnykiv-organiv-pravoporyadku.pdf>

В. В. Христян,

судовий експерт сектору дактилоскопічного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
(Запорізький науково-дослідний експертно-
криміналістичний центр МВС України)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ДАКТИЛОСКОПІЇ: ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ

В процесі історичного розвитку і діяльності людського суспільства постійно виникали і виникають проблеми, які вимагають виявлення і впізнання конкретного індивідуума в конкретній ситуації. Найчастіше така необхідність з'являється в ході розслідувань кримінальних злочинів. Саме тому питання ефективної ідентифікації особи є одним з головних об'єктів наукових досліджень у галузі криміналістики та судової медицини.

В криміналістичній практиці найпоширенішими методами ідентифікації злочинців, жертв злочинів, авіа- та автокатастроф, терористичних актів, збройних конфліктів тощо виділяють такі:

- ідентифікація за ознаками зовнішності людини та супутніх предметів (габітологія);
- ідентифікація за допомогою генотипоскопічних досліджень (установлення спорідненості клітин організму на рівні дослідження структури дезоксирибонуклеїнової кислоти – ДНК (молекулярно-генетична експертиза));
- ідентифікація за будовою зубного апарату людини (судова стоматологія чи судова одонтологія);
- ідентифікація з використанням можливостей дактилоскопії [1].

Якщо при порівнянні вищенаведених методів ідентифікації особи брати в якості критеріїв оцінювання співвідношення матеріальних затрат, витрачених на дослідження й якості отриманих результатів, то останній метод виявляється найра-

ціональнішим. Саме тому дактилоскопія – наука, що вивчає будову візерунку (узору) шкіри рук з метою проведення криміналістичної ідентифікації особи, а також для реєстрації і розшуку злочинців є одним з головних елементів криміналістики [2].

На теренах України систематизоване дактилоскопіювання злочинців було введено в січні 1904 р. в Києві за ініціативою одного з керівників місцевої поліції Г. М. Рудого, якого справедливо вважають «батьком української дактилоскопії» [3].

На сучасному етапі розвитку вітчизняної дактилоскопії необхідність в ідентифікації особи виникає не тільки у зв'язку з встановленням особи злочинця за відбитками його рук. Встановлення особи трупа за відбитками широко практикується в таких ситуаціях, як при ліквідації та розслідуванні наслідків техногенних катастроф, природних катаклізмів, військових дій. Правда, в цьому випадку пошук матиме позитивний результат лише у випадку, якщо особа за життя притягалась правоохоронними органами до відповідальності за скоєне нею правопорушення, а відтак була дактилоскопійована, при цьому дактилоскопічна інформація вміщена до криміналістичного обліку.

І тут актуальною стає проблема загального дактилоскопіювання населення держави, у якого є свої прихильники і противники. Такі вітчизняні науковці, як В. П. Бахін, А. В. Іщенко, В. К. Лисиченко, М. Я. Сегай, А. В. Старушкевич, а також діючі працівники правоохоронних органів виступають за введення в практичну діяльність дактилоскопічної реєстрації в Україні [3].

Проте, втіленню в життя цієї ідеї стоїть на заваді ціла низка не вирішених проблем. Найголовнішою з них є правова, яка полягає в тому, що на законодавчому рівні не прийнято повний комплекс документів, які мають регламентувати порядок дактилоскопіювання населення.

В статті 32 Конституції України зазначається, що «не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом» [4].

Разом із тим, законом до сьогодні не прописано порядок і норми загального дактилоскопіювання населення. Верховною Радою до сих пір так і прийнято закони України «Про ідентифікацію особи» та «Про дактилоскопію». Не міститься конкретних посилань на порядок дактилоскопіювання осіб також і в Кримінальному процесуальному кодексі України.

В той же час невирішеність питання правового регулювання загального дактилоскопіювання населення є не єдиною великою проблемою. Відсутність національної автоматизованої дактилоскопічної ідентифікаційної системи робить неможливим проведення ефективного дактилоскопіювання осіб з подальшою їх ідентифікацією.

На думку фахівців, така вітчизняна система після свого створення і впровадження в діяльність має потенційно відповідати наступним вимогам:

- працювати з надвеликим обсягом інформації;
- мати високу швидкість та вибірковість пошуку інформації в режимах «карта-карта», «слід-слід», «карта-слід», «слід-карта» та з урахуванням можливого геометричного викривлення загальних та окремих ознак;
- мати можливість роботи з дактилоскопічними картами та слідами середньої й низької якості;
- забезпечувати вільний обмін дактилоскопічною інформацією;
- характеризуватися простотою процесу обробки та введення дактилоскопічної інформації, забезпечувати швидкість навчання користувача;
- мати можливість отримання статистичних відомостей, як за установчими даними осіб і слідів, так і за кількістю і якістю введеної дактилоскопічної інформації;
- мати оптимальну вартість програмного продукту та обладнання.

Система дактилоскопічного обліку, яка наразі використовується в діяльності Експертної служби АДІС «Дакто 2000» є морально застарілою [5] і не забезпечує в повній мірі вимог по ефективному обліку і ідентифікації осіб. А відтак необхідно

залучити ресурси для розробки власної української автоматизованої дактилоскопічної ідентифікаційної системи.

Отже, проблема ідентифікації особи в вітчизняній дактилоскопії залишається на сьогодні актуальною, оскільки це один з найпоширеніших способів ідентифікації конкретної людини з-поміж інших.

Налагодження правильної і раціональної діяльності з ідентифікації осіб за відбитками рук надасть можливість введення загальної ідентифікації населення, що в свою чергу полегшить роботу з пошуку та ідентифікації осіб в разі вчинення ними злочину.

1. Кожакарь І. Ю. Історіографія проблеми дактилоскопіювання невідомого трупа. *Криміналістичний вісник*. 2017. № 2. С. 78–84.

2. Енциклопедія сучасної України / НТШ. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=23384

3. Свобода Є. Ю. Деякі аспекти правового регулювання дактилоскопічної реєстрації. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 3. С. 148–152.

4. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

5. Темник І. М., Колісник Н. І. Взаємодія дактилоскопічного обліку Експертної служби МВС України з правоохоронною системою зарубіжних країн // Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття. Харків, 2020. С. 215–219.

У. О. Цмоць,

старший науковий співробітник
відділу організації наукової роботи
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*),

С. С. Гнатюк,

оперуповноважений відділу
кримінальної поліції
Шевченківського відділу поліції
ГУНП У Львівській області

РИЗИКИ ЕТНІЧНО-ВИБІРКОВОГО ПІДХОДУ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ (на прикладі США)

Правоохоронні органи створюються і існують для того, щоб реалізовувати основне завдання держави – охорону і захист прав людини, законних інтересів організацій та суспільства в цілому. Діяльність правоохоронних органів держави, як її невід'ємної складової частини, полягає в задоволенні суспільних інтересів. При цьому всі аспекти діяльності регламентуються чинним законодавством.

Розглянемо діяльність правоохоронних органів сучасних США у контексті існуючих проблем етнічної та расової нетерпимості. Більше 350 років тому в Бостоні була створена перша в Америці система правоохоронних органів. Її структура була побудована на кшталт англійської, до складу якої входили вартові, констеблі та шерифи. Дії правоохоронців спрямовувалися не на превенцію злочинів, а носили реактивний характер, реагуючи на протиправну поведінку лише за запитом жертв або свідків. Затримання злочинців не завжди було пріоритетом, оскільки був присутній певний монетарний стимул, хоча назагал правоохоронні органи діяли на громадських засадах. Морські порти, до яких прибували судна з великою кількістю різноманітного люду, розвиваючи торгівельні і економічні можливості, водночас спричиняли неабиякі соціальні проблеми. Для моряків існували таверни як розважальні центри з усіма

найгіршими проявами (пияцтвом, проституцією, бійками і т.п.). Робота поліції ставала дедалі небезпечнішою та трудомісткою. Як наслідок, виявлявся дефіцит добровольців, які б хотіли виходити на захист правопорядку. Штрафна система проблему не вирішувала, оскільки представники бідноти не в змозі були оплачувати штрафи за відмову від чергувань. Як наслідок, виникає оплачувана служба охорони правопорядку, яку утримують за кошти містечок і яку у 1749 році у Філадельфії узаконюють. Тепер чиновники визначають опікунів, які мають можливість і повноваження за необхідності наймати вартових.

Зростання промисловості у 19 столітті за рахунок збільшення кількості підприємств, залучених до виробництва і обслуговування людей, окрім позитивних змін, викликало низку негативних суспільних явищ. Серед них збільшення кількості злочинів, пов'язаних з загостренням соціально-економічних, загальних та етнічних розбіжностей. Виникла необхідність створення нової системи організації охорони правопорядку, спрямованої на превенцію злочинності, а не реагування на вчинення злочинів. Таким чином, була створена поліція, яка відповідала тогочасним запитам суспільства – «прототип» сучасної поліцейської системи. Надалі вона розвивалася і реорганізовувалася, перебуваючи під пильною увагою громадськості. Нерідко поліцію звинувачували в корупції, надмірній жорстокості, неправомірному застосуванні спецзасобів. Найбільше це проявлялося в іммігрантських кварталах. З метою недопущення цього нині функціонує велика кількість громадських організацій, державних та муніципальних органів, які контролюють діяльність поліцейських структур щодо дотримання прав і свобод людини, забезпечення правопорядку та законності.

Однак «автоматичне сприйняття представників певних рас або національно-етнічних груп як більш схильних до злочинів є, на жаль, реальністю правоохоронних органів» [1]. Так, зокрема афроамериканці десятиліттями скаржаться на упереджене ставлення з боку поліції з огляду на колір шкіри.

За даними газети *Washington Post*, темношкірі складають 26% від загального числа убитих поліцією, що вдвічі переви-

ще їх відсоток у населенні США. Серед убитих поліцією беззбройних людей, за цими ж даними, темношкірі становлять третину.

Етнічно-вибірковий підхід, на нашу думку, є дискримінацією і може виявлятися у всіх формах (зупинення перехожих або водіїв, залякування затриманих, зневажливе ставлення, розмежування посадкових зон (у минулому) і т. п.), де особу звинувачують, ґрунтуючись на зовнішніх проявах певних расових ознак.

Непропорційне застосування сили щодо певних національних груп відбувається не тоді, коли расова належність або національне походження використовується як одна з ознак під час розшуку певного злочинця, а коли національні і навіть расові спільноти розглядаються як більш схильні до вчинення певних видів злочинів [1].

Водночас расова вибірковість у діях поліцейських структур є і неефективною. Наприклад, наростаючий спротив афроамериканців у відповідь на неправомірність дій поліції, який цьогоріч вилився у масові протести і безпорядки.

Назагал, у США прояви громадської непокори, пов'язані з расовою дискримінацією темношкірого населення, спалахували, починаючи з 60-х років 20 століття. Так, у 1965 році у Лос-Анджелесі арешт молодого чорношкірого водія призвів до масових заворушень, які тривали 6 днів, і загибелі 34 осіб. У 1967 році протестом були охоплені афроамериканські райони у Ньюарку та Детройті. У 1992 році в Лос-Анджелесі побиття афроамериканця, записане на відео, викликало хвилю обурення і бунт, який забрав життя десятків людей. Демонстрації та заворушення продовжувалися і мали резонанс у суспільстві протягом 2014–2016 рр.

Смерть Джорджа Флойда та наступні за нею цьогорічні травневі бунти стали зовнішнім проявом подій, які відбувалися незадовго до цього. А саме, 5 травня з'явилося відео, на якому двоє білих чоловіків (як згодом з'ясувалося, колишній поліцейський та його син) напали на беззбройного афроамериканця, який здійснював пробіжку, та застрілили його. А 25 травня

стався інцидент, під час якого біла жінка у відповідь на зауваження звинуватила чорношкірого у погрожуванні. В обох випадках відбувалася відео- та аудіо-фіксація.

Віра громадян у панування закону є вирішальною для дотримання ними цих законів і правил. Чим більше меншини потерпають від органів, створених для охорони правопорядку, чим більше їм дають зрозуміти, що суспільство їм не довіряє і що вони є об'єктом суспільної зневаги, тим меншу мотивацію дотримуватися правил цього суспільства вони мають. Отже, приписування вищого рівня злочинності певним національним меншинам загрожує їхнім відчуженням і зниженням почуття повноцінного громадянина і члена суспільства в їхніх представників [1].

Таким чином, етнічно-вибірковий принцип у діяльності правоохоронних структур є неефективним і шкідливим. Для підвищення результативності роботи поліції важливим є встановлення відносин довіри, взаємоповаги та співробітництва між правоохоронними органами та представниками етнічних общин. Високий рівень довіри сприяє зменшенню кількості злочинів, пришвидшенню інтеграції меншин в соціум, з однієї сторони, та підвищенню ефективності роботи поліції через розуміння потреб і специфіки етнomenшості, з другої.

1. Українська гелсінська спілка з прав людини Національність і злочинність: штучний зв'язок. URL: <https://helsinki.org.ua/2010/02/natsionalnist-i-zlochynnist-shtuchnyj-zv-yazok/>

О. П. Шульженко,
судовий експерт сектору товарознавчих
та гемологічних досліджень відділу товарознавчих,
гемологічних, економічних, будівельних, земельних
досліджень та оціночної діяльності
(Сумський науково-дослідний експертно-
криміналістичний центр МВС України)

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ТОВАРІВ НА РЕТРОСПЕКТИВНУ ДАТУ

В процесі розслідування кримінальних, цивільних справ часто виникає необхідність у проведенні судових експертиз, що відіграють значну роль і мають значення при вирішенні багатьох питань, є досить вагомими та впливають на кінцеві результати справи. Кваліфікований, повний та професійно виконаний висновок може мати вирішальне значення.

Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1].

Одним з різновидів судової експертизи є товарознавча експертиза. Одним із завдань товарознавчої експертизи є дослідження товарних (споживчих) властивостей виробів з метою визначення їх фактичного стану та вартості.

Основними критеріями при оцінці майна є його товарні характеристики, показники якості, технічний чи технологічний стан, споживча цінність та купівельна привабливість.

Під час проведення судової товарознавчої експертизи в межах кримінальних проваджень, в яких має місце незаконне заволодіння, крадіжка, привласнення майна тощо, виникають питання, що впливають на хід проведення експертизи, серед яких можна виділити такі: повнота вихідних даних (марка,

модель майна, дата придбання, стан на дату викрадення, наявність пошкоджень тощо); достовірність вихідної інформації для ідентифікації об'єкта дослідження, надання підтверджуючих документів щодо наданої інформації; визначення вартості викраденого майна станом на минулий період – ретроспективну дату.

Розглянемо проблему визначення вартості майна на ретроспективну дату.

Чинною редакцією Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» чітко закріплені два наступні терміни:

- дата оцінки – дата (число, місяць та рік), на яку проводиться оцінка майна та визначається його вартість;
- дата завершення складання звіту (висновку судового експерта) [2].

При визначенні вартості майна часто виникає питання щодо визначення вартості цього майна на ретроспективну дату, тобто має місце ситуація, коли дата оцінки не співпадає з датою завершення складання висновку та є більш пізньою.

Треба зазначити, що сам термін «ретроспектива» (від латинського *retrospectare* – погляд назад) – означає погляд у минуле, огляд того, що було в минулому. Як наслідок, «ретроспективний» – це той період, який містить у собі розгляд минулих подій, тобто звернений у минуле. Таким чином виходить, що під так званою «ретроспективною оцінкою» варто розуміти саме ту оцінку, яка проводиться на певну «ретроспективну дату оцінки», яка, у свою чергу, віддалена від поточного моменту у минуле на певний проміжок (інтервал) часу [3].

Ретроспективна оцінка застосовується для різних цілей, враховуючи питання, що ставиться перед експертом, зокрема, при визначенні вартості викраденого майна.

При призначенні товарознавчої експертизи щодо визначення вартості майна особа або орган, які призначили експертизу, мають зазначити, станом на який час належить вирішувати поставлене питання.

Процес визначення вартості майна на минулі дати є нормативно не врегульованим, але водночас проведення такої

оцінки законодавством з питань оцінки майна не заборонено. Як наслідок, всяка оцінка по своїй суті є апіорі «ретроспективною», оскільки проводиться на ту чи іншу «минулу дату оцінки». Рівень же «ретроспективності» кожної конкретної оцінки визначається часовим інтервалом, на який рознесені між собою конкретні дата оцінки та дата завершення складання звіту (висновку). Чим більшим є цей інтервал (день, тиждень, місяць, півріччя, рік, декілька років тощо), тим більш «ретроспективною» є дана оцінка [3].

Отже, основною ознакою оцінки майна на ретроспективну дату є відрізок часу від дати оцінки до дати завершення складання звіту (висновку експерта), який становить принаймні рік і більше.

При проведенні оцінки майна на ретроспективну дату виникають фактори, які впливають на об'єктивність та достовірність складання висновку експерта. Результат такої оцінки через некоректне урахування факторів отримання, обробки та інтерпретації вихідних даних може бути неповним, необ'єктивним, і, як наслідок, недостовірним.

Під час проведення оцінки майна на минулі дати обов'язково потрібно зазначити про усі припущення, у межах яких проводилась оцінка, опис та аналіз зібраних і використаних даних та іншої інформації під час проведення такої оцінки.

Визначення вартості майна повинно ґрунтуватись на документах (вихідних даних), які були чинними на дату оцінки, та застосуванні чинних на дату оцінки нормативно-правових актів. Під час застосування порівняльного підходу, за умов обмеженої або неповної інформації, потрібно навести письмові застереження щодо можливої неповноти та недостовірності вихідної інформації. Висновок експерта має містити письмові застереження щодо неповноти обсягу вихідних даних, обмеженості обсягу інформації, доступної на дату оцінки та на час виконання такої роботи, обмежень в можливості застосування принципів оцінки, обмежень під час реалізації методів, процедур та прийомів визначення вартості об'єкта, та, як наслідок, його потенційної неповноти.

Також за умов об'єктивної невизначеності, висновок може бути наданий у виді діапазону, в якому з достатньою вірогідністю, на думку експерта, могло знаходитись значення вартості об'єкта дослідження.

Таким чином, результат оцінки майна, за умови значної різниці між датою оцінки та датою складання висновку експерта, не може бути категоричним, а може відобразити лише вірогідні значення вартості.

Під час проведення товарознавчої експертизи, на вирішення якої поставлені запитання щодо оцінки майна, методи її проведення найчастіше ґрунтуються на результатах аналізу цін продажу (пропонування) на подібне майно. При цьому експерта, на якого покладене виконання товарознавчої експертизи на ретроспективну дату, виникає певна низка проблем, а саме: обмеженість вихідної інформації, як по відношенню до характеристик самого оцінюваного майна, так і щодо відповідного сегменту ринку, на якому дане майно обертається.

Для ідентифікації об'єкта дослідження та визначення його вартості, крім наданих вихідних даних, експерт використовує інформаційні цінові дані Інтернет мережі України, а саме: платформи онлайн-об'яв OLX.ua, Besplatka.ua, Kidstaff.com.ua, Klumba.com, rozetka.com.ua, Hotline.ua, Prom.ua та інші.

Крім того, при здійсненні оцінки майна на ретроспективну дату експерт здійснює посилання на сайти WEB-архіву (у разі наявності використання такої можливості). Також експертом може використовуватися власна архівна база даних (результати проведених раніше висновків експерта та висновків експертних досліджень).

Проте в усіх випадках важливим є те, що, виконуючи такі дослідження, експерт зобов'язаний орієнтуватися на ринкову ситуацію, яка існувала на дату ретроспективної оцінки. Але часто такої інформації недостатньо або вона відсутня взагалі. Як наслідок, визначити вартість об'єкта дослідження в даному випадку не видається за можливе.

На нашу думку, одним із можливих шляхів вирішення проблеми, що виникає внаслідок відсутності в загальнодоступ-

них джерелах інформації інформаційної бази щодо ринкової вартості пропозицій до продажу подібного майна на ретроспективну дату, як пропозиція, може бути створення збереження цінової інформації найпоширеніших платформ онлайн-об'яв та інтернет-магазинів через кожний певний період часу (наприклад, кожний місяць) створення офіційної бази архівної цінової інформації. Такі дії дозволять проводити оцінку майна на ретроспективну дату (на рік, два, три тому тощо).

Таким чином, можливість проведення судових товарознавчих експертиз на ретроспективну дату призведе до зменшення кількості повідомлень про неможливість проведення судової експертизи з-за недостатності цінової інформації на вказані ретроспективні дати та сприятиме вирішенню суперечливих питань, що виникають у кримінальному, цивільному та господарському судових процесах.

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII редакція від 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

2. Про затвердження Національного стандарту № 1 Загальні засади оцінки майна і майнових прав: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF>.

3. Інформація з офіційного сайту. URL: <http://afo.com.ua/uk/news/2/1235>

Кшиштоф Рейман,
ректор, професор, габілітований доктор
(Вища державна техніко-економічна школа
в Ярославі, Республіка Польща),

Барбара Щипта-Клак,
доктор технічних наук,
керівник кафедри управління внутрішньою безпекою
(Вища державна техніко-економічна школа
в Ярославі, Республіка Польща),

В. В. Франчук,
кандидат юридичних наук,
завідувач відділення міжнародної освітньої діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

«Ignoratis terminis artis ignoratur et ars» – повчальна сентенція, якою свого часу керувалися ще юристи Стародавнього Риму і полягає у твердженні, якщо термінологія певного предмета невідома, то невідомий і сам предмет. Не втратив цей вислів свого значення і тепер, коли йдеться про протидію поширенню такого небезпечного явища, як корупційні правопорушення. Допоки відсутнє наукове визначення окремого поняття, немає й точного знання про істотність предмета, що позначає це поняття, а отже відсутній і критерій для відокремлення одних предметів від інших [1, с. 49]. Отже, будь-яка наукова розвідка у кожній сфері права, потребує встановлення вичерпаності термінологічності визначень, що застосовуються під час окреслення окремого предмету. Така необхідність викликана принаймні з тієї причини, що у визначенні висвітлюються підходи комплексного пояснення об'єкта чи явища.

Особливий інтерес містить дослідження законодавчих форм закріплення досліджуваного явища, наукові підходи

виокремлення його ознак, а також розгляд феномену не лише з правової точки зору, а й політичної, економічної та соціологічної. Крім того, з метою удосконалення правових норм будь-якого законодавства, необхідним залишається аналіз практики здійснення цієї діяльності в іноземних державах (в даному випадку Республіки Польща).

Одразу варто наголосити на законодавчому закріпленні визначення поняття корупції, а саме в Законі України «Про запобігання корупції» та Законі Республіки Польща «Про Центральне Антикорупційне Бюро». Отже, відповідно до вітчизняних норм, корупція – використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [2].

Відповідно до польського нормативно-правового закріплення, корупцію слід розглядати, як:

1) обіцянку, пропонування чи дарування будь-якою особою, безпосередньо чи опосередковано будь-яких невинуватених переваг особі, яка здійснює публічні функції для неї особисто чи будь-якої іншої особи в обмін на виконання чи невиконання своїх повноважень;

2) вимагання або прийняття особою, яка здійснює публічні функції, безпосередньо чи опосередковано будь-яких невинуватених переваг для себе або для будь-якої іншої особи, або прийняття пропозиції чи обіцянки такої вигоди в обмін на виконання чи невиконання своїх повноважень;

3) вчинені в процесі здійснення господарської діяльності, що передбачають виконання зобов'язань органом чи установою публічної влади, що полягає в обіцянці, пропонуванню або

наданню безпосередньо або опосередковано особі, яка керує суб'єктом господарювання будь-яких неправомірних вигод, в обмін на виконання чи невиконання своїх повноважень, що порушує його обов'язки та містить суспільну шкоду;

4) вчинені в процесі здійснення господарської діяльності, що передбачають виконання зобов'язань органом чи установою публічної влади і полягають у вимаганні або прийнятті особою, що керує суб'єктом господарювання, що не належить до сектору публічних фінансів або в будь-якій формі працює на користь такого суб'єкта пропозиції або обіцянки будь-яких неправомірних вигод, в обмін на виконання чи невиконання своїх повноважень, що порушує його обов'язки та містить суспільну шкоду [3].

Аналіз положень законодавств дає підстави стверджувати про більш широке трактування явища корупції, що закріплено польськими колегами та, як наслідок, передбачення більшої кількості складів правопорушень. Вказане вище свідчить про неабияку увагу законотворчих та правозастосовних органів щодо питання протидії корупції в Республіці Польща. Загальна кількість правових норм, що передбачають відповідальність за вчинення корупційних правопорушень та тих, що перебувають у зв'язку з корупцією налічує понад сто складів.

Поясненням цьому може слугувати факт, що відповідно до українського законодавства існує два різновиди правопорушень: корупційні та ті, що пов'язані з корупцією. Відмінністю між ними є наявність чи відсутність ознак самої корупції. Відповідно, враховуючи відмінний рівень ризику заподіяння шкоди, законодавець передбачив у першому випадку кримінальну, а у другому адміністративну відповідальність.

Натомість польське законодавство хоча і містить окрему вказівку на корупційні правопорушення та правопорушення, що перебувають у зв'язку із корупцією, однак в обох випадках передбачено виключно кримінальну відповідальність. Крім того, відмінність з українським законодавством полягає ще й у тому, що правові норми, що передбачають кримінальну відповідальність за правопорушення, що перебувають у зв'язку

з корупцією, визнаються такими виключно тоді, коли вчиняється саме корупційне діяння. Без ознак корупції, окремо, вони можуть відноситися проти: правосуддя; достовірності документів; майна; економічного обігу; грошового обігу чи обігу цінними паперами; фінансування політичних партій; податкових зобов'язань.

Відповідно до чинних вітчизняних норм, наявність ознак протиправної поведінки службової особи (особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування) ще є не достатніми для віднесення таких діянь до групи корупційних правопорушень. Необхідною умовою залишається передбачення у кримінальному законодавстві відповідальності за використання такою особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей. Отже, протиправні діяння можуть виражатися двома способами, а саме у вчиненні забороненого діяння або у невиконанні обов'язкової дії і визнаються, як корупційні правопорушення, коли підпадають під склад злочинів, що передбачені в примітці до ст. 45 КК України (відображені у 19 статтях). Крім того, правопорушення, що пов'язані з корупцією законодавець розмістив у Главі 13-А КУпАП (9 статей).

Іноземний досвід протидії корупції, безперечно, вимагає комплексних теоретичних наукових розвідок, результати яких стають обґрунтуванням їх практичного втілення у правові системи. Водночас, запозичення та реалізація кращих практик іноземних держав зокрема та міжнародних стандартів загалом вимагають адаптацію до специфічних ознак законодавчих систем будь-якої держави, особливостей демократизації відносин у всіх галузях державного управління як на загальнодержавному, так і міжнародному рівнях.

-
1. Жеребкін В. Є. Логіка: підручник. К.: Знання, 2008. 255 с.
 2. Про запобігання корупції: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
 3. Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20061040708>

Анджей Кавецький,
доктор соціальних наук
*(Східноєвропейський державний університет
у Перемишлі),*

Генрік Федевич,
доктор юридичних наук
*(Державний університет технологій
та економіки в Ярославі)*

МАСШТАБИ ТА НАСЛІДКИ ДОРОЖНІХ АВАРІЙ, СПРИЧИНЕНИХ У СТАНІ СП'ЯНІННЯ УЧАСНИКАМИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В ПРИКАРПАТТІ

В останні роки увага все частіше звертається до проблеми учасників дорожнього руху під впливом алкогольних напоїв, медикаментів, а також психоактивних речовин. Вживання алкоголю, використовуючи психоактивні препарати, негативно впливає на психічну і фізичну ефективність людини. Алкоголь, наркотики та їх похідні знижують пізнавальні та психомоторні здібності, що особливо небезпечно для водіїв, оскільки це призводить до зіткнень і небезпечних, часто смертельних дорожніх аварій [8, с. 31].

Безпека дорожнього руху – це складна концепція для визначення, і немає єдиного класичного визначення терміну в літературі. Цей термін в основному відноситься до забезпечення безпеки всіх учасників дорожнього руху [7, с. 352]. М. Збишинський визначає їх як набір правил, що стосуються безпечного руху на дорогах, а також області знань, що стосуються формування відповідних умов дорожнього руху [10, с. 50]. З іншого боку, пан Цибульський визначає їх як низку принципів і дій, спрямованих на виявлення дорожньої безпеки та спроби їх усунути за допомогою технічних заходів, які стосуються інфраструктурної системи, а також освітніх та профілактичних заходів, спрямованих на учасників дорожнього руху [3, с. 88].

Закон, який регулює питання безпеки дорожнього руху в Польщі, є актом від 20 червня 1997 року. Закон про дорожній рух [11], який регулює всі основні проблеми руху, зокрема загальні правила, які застосовуються як до пішоходів, так і транспортних засобів. Крім того, він регулює правила порядку, спрямовані на забезпечення порядку та безпеки на всіх дорогах Польщі, а також технічні умови і вимоги, які транспортні засоби повинні відповідати, а також повноваження, доступні для співробітників поліції при здійсненні контролю за дорожнім рухом. Метою всіх цих положень є забезпечення безпеки дорожнього руху [4, с. 335].

Причини дорожньо-транспортних аварій включають як психофізичні характеристики учасників дорожнього руху, так і їх порушення правил, а також їх нездатність їздити [1, с. 22]. З іншого боку, важливими факторами, що впливають на безпеку дорожнього руху, відносяться психоактивні речовини, включаючи алкоголь, тютюн, снодійні таблетки і знеболювальні засоби, наркотики.

Відповідно до статті 46 Закону України від 26 жовтня 1982 р. про освіту в тверезості та профілактиці алкоголізму «алкогольний напій – це продукт, призначений для споживання, що містить етиловий спирт сільськогосподарського походження при концентрації, що перевищує 0,5% за об'ємом алкоголю» [13, стаття 46]. Чистий етиловий спирт – це безбарвна рідина з характерним гострим запахом, який можна використовувати для харчових цілей в різних формах, наприклад, пиво (концентрація алкоголю становить близько 5%), вино (близько 12%) горілки (близько 40%). Людина, яка споживає алкоголь може очікувати реакції в тілі через кілька хвилин. Алкоголь в крові потрапляє в кору головного мозку, що призводить до зміни поведінки в людині. Є такі реакції, як релаксація, сонливість або агресія. При занадто високій концентрації, кровообігу і недостатності дихальних шляхів і навіть смерті може статися. Передбачається, що для дорослої людини концентрація алкоголю, що загрожує життю, становить 3‰, а концентрація 4–5‰ є типовою смертоносною концентрацією [9, с. 11].

Будь-яка, навіть невелика кількість алкоголю, споживаного негативно впливає на тіло водія, тому що молекули алкоголю не вимагають травлення, дуже малі і тіло поглинає їх безпосередньо. Слід підкреслити, що мозок сну рідини в природі і здійснюється поетапно. Спочатку це викликає деякі гальмування, тому вживання перших порцій алкоголю може призвести до стану одужання і агітації. Наступним кроком є виявлення фактичних наслідків алкоголю, тобто сну, а потім втрати балансу і координації і навіть кома [2].

Кожен водій повинен мати відмінну візуальну і когнітивну координацію, тому споживання навіть невеликої кількості алкоголю запобігає безпечному водінню (зменшує поле зору, погіршує координацію двигуна і зір, а також спотворює зображення). Споживання алкоголю також призводить до труднощів при оцінці як відстані, так і швидкості, що робить час реакції у разі небезпеки довше.

Невеликі дози алкоголю заважають функціонувати організму, головним чином, органом зору. При концентрації крові 0,2–0,6‰ – призводить до спотворень гостроти зору, а також бачення глибини і області зору. Водії, які сп'яніли часто зосереджують свою увагу на середині поля зору (так званий «темний тунель» явище). Характеристики цього явища включають зуження області зору, зменшення близько 10% в здатності отримувати більше стимулів одночасно, і порушення у виборі стимулів, які мають важливе значення для спілкування. При концентрації 0,4‰, здатність адаптувати відчуття зору до світла і темряви збільшується на 2/3. Також дуже важко визначити об'єкти малого розміру, наприклад, дорожні знаки [1, с. 16–17].

Алкоголь перешкоджає належній координації індивідуальних психічних функцій, які впливають на високу ефективність і роз'яснення діяльності, людина втрачає здатність до самокономії, є більш хвилююча, розмовна, демонструє зниження напруги, підвищує його самооцінку. Крім того, порушується: мислення, сприйняття і увага і точність рухів [5, с. 66–67].

Перше, що виділяється польським законодавством, є так званий стан після вживання алкоголю, який визначає статтю

46(2) Договору_ закон про вихо вання в тверезості. За його змістом, це можна сказати в двох випадках: коли концентрація алкоголю в крові становить від 0,2 до 0,5‰, або його наявність в видиху повітря коливається від 0,1 до 0,25 мг алкоголю на 1 дм³ [13, стаття 46]. Далі йде стан інтоксикації, коли концентрація алкоголю в крові перевищує 0,5‰, а в видиху повітря вище 0,25 мг на 1 д³ [13, стаття 46].

Відповідно до статті 87(1) Кодексу порушень, особа, що керує автомобілем в державі після вживання алкоголю, несе відповідальність за тримання під вартою або штраф не менше 50 злотих, а також обов'язкові правила суду, що забороняють водіння від 6 місяців до 3 років [14, ст. 87].

Водіння транспортного засобу під час сп'яніння є кримінальним правопорушенням і, відповідно до статті 178а(1) Кримінального кодексу, винуватець кримінального правопорушення, що складається з водіння транспортного засобу в цій державі, в землі, воді або повітряному русі, карається штрафом, обмеженням свободи або ув'язнення до 2 років. Правопорушник, який вже був засуджений за таке правопорушення, карається строком ув'язнення від 3 місяців до 5 років [6, с. 4].

Суд може замовити довічну заборону водіння в наступних випадках:

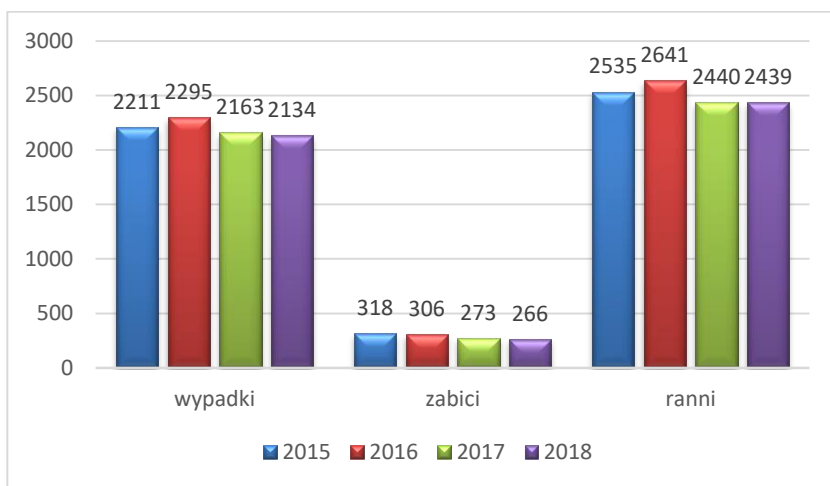
1. У разі вчинення злочину відповідно до статті 178а(4) К.К. (повторне переконання за водіння під час сп'яніння),

2. У разі вчинення злочину відповідно до статті 173 К.К. (притягнення до катастрофи в сухопутних, водних або повітряних рухах, що загрожують життю або здоров'ю багатьох осіб), наслідком якого є смерть або серйозна травма здоров'я іншої особи, а порушник сп'яніння,

3. Злочинець сп'яний при вчиненні злочину відповідно до статті 177(2) К.К. (порушення правил безпеки в сухопутному, водному або повітряному русі, вбивство, що призвело до загибелі іншої особи або серйозної травми здоров'я) [12, статті 173 177, 178].

Питання нещасних випадків, пов'язаних з сп'янілими користувачами дорожнього руху, є дуже важливим елементом

польської реальності. Масштаби сп'яніння учасників дорожнього руху в нашій країні досить великі, що пов'язано з соціальним дозволом споживати алкоголь навіть тоді, коли планується подорожувати на автомобілі або іншому транспортному засобі. Відсутність реакції громадськості і, перш за все, найближчих до них робить дорожніх користувачів, які знаходяться під впливом алкоголю відчують себе безкарно і становлять небезпеку для інших людей на польських дорогах.

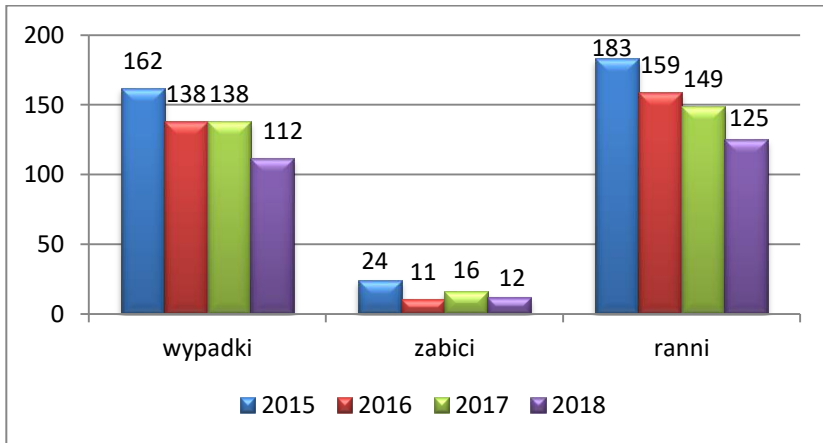
Діаграма 1. Кількість ДТП, загиблих та постраждалих внаслідок нещасних випадків, спричинених учасниками дорожнього руху у нетверезому стані в Польщі

Джерело: власне дослідження, засноване на статистичних даних поліції.

У 2015–2018 роках у Польщі було зафіксовано 8 803 дорожньо-транспортних пригод, спричинених учасниками дорожнього сп'яніння У цих аваріях загинуло 1163 людини, а 10555 отримали поранення. Слід зазначити, що в масштабах всієї країни, починаючи з 2017 року, спостерігається зменшення кількості ДТП, спричинених учасниками дорожнього руху у стані

алкогольного сп'яніння. Також спостерігається помітна тенденція до зменшення кількості вбитих та поранених людей.

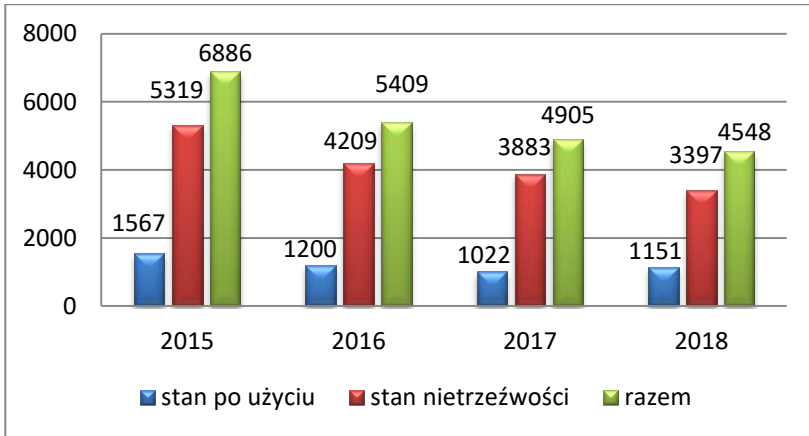
Аналізуючи дані про кількість ДТП, які були спричинені у 2015-2018 роках учасниками дорожнього руху у нетверезому стані на дорогах Підкарпаття, слід зазначити, що, подібно до національного масштабу, ми також можемо спостерігати тенденцію до зниження цих подій.

Діаграма 2. Кількість нещасних випадків, людей, загинувших та постраждалих внаслідок аварій, спричинених учасниками дорожнього руху у нетверезому стані в Підкарпатті

Джерело: власне дослідження, засноване на статистичних даних поліції.

У 2015–2018 роках на дорогах Підкарпаття було зафіксовано 550 дорожньо-транспортних пригод, спричинених алкогольними сп'яніннями, що становить 6,25% від загальної кількості таких подій у Польщі. У цих аваріях загинуло 63 людини (тобто 5,42% усіх жертв ДТП, спричинених учасниками дорожнього руху у нетверезому стані в Польщі), а 616 (тобто 6,13% від загальної кількості) отримали поранення.

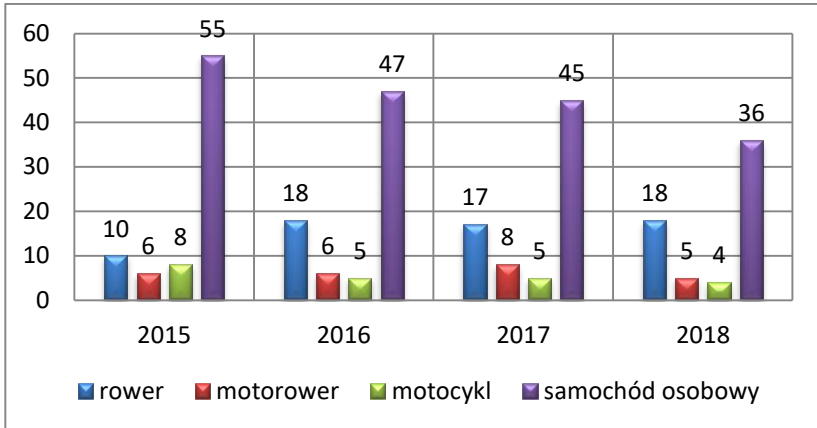
Діаграма 3. Кількість розкритих випадків керування транспортними засобами у стані алкогольного сп'яніння на дорогах Підкарпаття

Джерело: власне дослідження, засноване на статистичних даних поліції.

У 2015–2018 роках на дорогах Підкарпаття співробітники міліції виявили 4940 водіїв у стані алкогольного сп'яніння та 16808 водіїв у стані алкогольного сп'яніння, тоді як кількість розкритих водіїв у стані алкогольного сп'яніння демонструє чітку тенденцію до зниження (у 2018 році кількість нетверезих водіїв) водіїв у нетверезому стані зменшився на 36,13% порівняно з 2015 роком.

Як показано на графіку, п'яні виконавці ДТП на дорогах Підкарпаття їздили переважно на легкових автомобілях, спричиняючи 183 ДТП у 2015–2018 роках. На другому місці були велосипедисти, винні у 63 аваріях, за ними йшли мопеди (25 аварій) та мотоциклісти (22 аварії). При аналізі кількості людей, загинилих та поранених у ДТП, спричинених водіями у стані алкогольного сп'яніння, з урахуванням типу транспортного засобу, яким вони керували, слід зазначити, що більшість людей постраждали або загинули внаслідок аварії,

спричиненої водіями легкових автомобілів (у 2015–2018 рр. – 25 осіб загинули та 230 поранених) та велосипедистів (у 2015–2018 рр. – 6 людей загинуло та 59 постраждало).

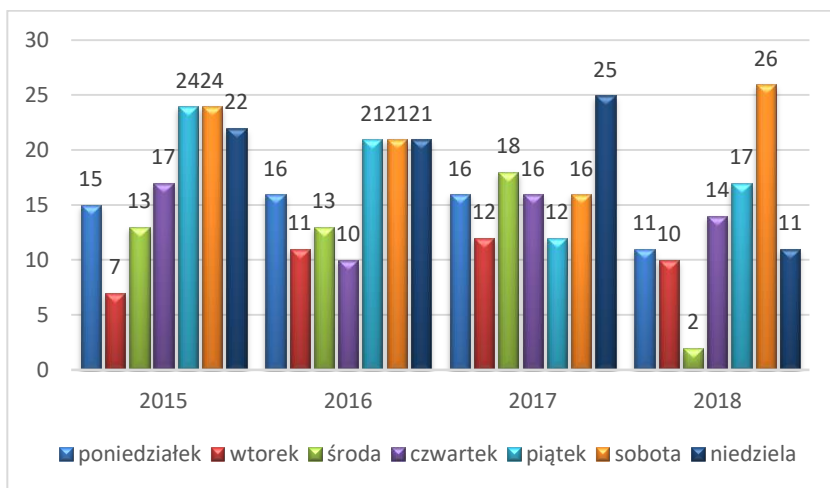
Діаграма 4. ДТП, спричинені водіями у стані сп'яніння, з урахуванням типу транспортного засобу

Джерело: власне дослідження, засноване на статистичних даних поліції.

Аналіз даних, представлених на наведених графіках, показує, що в Підкарпатті, як і в національному масштабі, більшість нещасних випадків трапляється у вихідні дні. У 2015–2018 роках у вихідні дні відбулося 240 ДТП за участю учасників дорожнього руху у стані алкогольного сп'яніння, що становить 43,64% від загальної кількості ДТП за участю учасників дорожнього руху у нетверезому стані в Підкарпатті.

П'яні учасники дорожнього руху становлять велику загрозу для всіх людей, які подорожують дорогами Підкарпаття. Втішає те, що кількість п'яних учасників дорожнього руху щороку зменшується. На цей стан впливає постійно зростаюча соціальна обізнаність про небезпеку дорожнього руху, що випивається алкоголем, та профілактичні заходи, що проводяться

поліцією, включаючи навчання наймолодших учасників дорожнього руху, які є дітьми.

Діаграма 5. Дні тижня ДТП з нетверезими учасниками дорожнього руху у Підкарпатті

Джерело: власне дослідження, засноване на статистичних даних поліції.

Також велике значення мають соціальні кампанії, які дають громадянам зрозуміти, наскільки шкідливим є вживання алкоголю та які наслідки це може спричинити. Ставлення самих громадян, що проявляється головним чином у відмові керувати транспортними засобами у стані алкогольного сп'яніння, також не позбавлене значення.

1. Ваґ J., Ваґ-Gajda D., *Психологічні фактори безпеки дорожнього руху, ЕКСПЛУАТАЦІЯ ТА НАДІЙНІСТЬ* № 3/2008, Варшава, 2008.

2. Berg A., Вплив алкоголю та наркотиків на безпеку учасників дорожнього руху, *Kortowski Przegląd Юридичний* (<https://wpia.uwm.edu.pl/czasopisma/sites/default/files/uploads/KPP/2017/2/65-70.pdf> – доступ 20.09.2020).

3. Цибульський М. Безпека дорожнього руху та психологічні основи ризикованої поведінки на дорогах, [у:] Фактори, що впливають на поведінку здоров'я людини протягом усього життя. Теорія і практика / ред. Г. Бартковяк. Познань, 2008.
4. Dukiet-Nagórska T., *Кримінальне право, загальне, специфічне, військова частина*. Варшава, 2014.
5. Кудлак Г. Наркотики та деморалізація. Шанс на зміни. Варшава, 2018.
6. Мозгава М., Будин-Кулік М., Кулік М., *Режим покарання, пов'язаний із керуванням транспортними засобами (механічними та немеханічними) у стані алкогольного сп'яніння в окремих країнах Європейського Союзу*. Варшава, 2016.
7. Ogrodniczak M., Рыба Й., *Безпека дорожнього руху у світлі вибраних правових актів, АВТОБУСИ – технологія, експлуатація, транспортні системи*, No 6/2016. Радом, 2016.
8. Szeremeta M., Wardaszka Z., Ptaszyńska-Sarosiek I., *Оцінка частота зустрічальності наркотиків та психоактивних речовин у водіїв у матеріалі Інституту судової медицини у Білостоці*, Краків, 2013.
9. Зайчковський К., *Профілактика наркоманії та цінності. Посібник для батьків та вихователів*, м. Кельце, 2002.
10. Збишинський М. Безпека вразливих учасників дорожнього руху – сучасний та майбутній стан, Автомобільний транспорт 1-2017.
11. Закон від 20 червня 1997 р. «Закон про дорожній рух» («Закон законів» від 2020 р., Пункт 110).
12. Закон від 6 червня 1997 р. Кримінальний кодекс (тобто Закон про закони 2020 р., Пункт 1444).
13. Закон від 26 жовтня 1982 р. Про виховання у тверезості та протидію алкоголізму (тобто, Закон про закони 2019 р., Пункт 2277).
14. Закон від 20 травня 1971 року, Кодекс про дрібні правопорушення (Журнал законів від 2019 року, пункт 821).

THE ORGANIZED CRIME AS THE SECURITY THREAT CROSSBORDER

Summary:

The article deals with the current issue of dynamically developing cross-border organised crime, which, apart from being a global terrorist threat, poses a visible and significant threat to all communities in the area of criminal and economic security.

Catchwords:

Cross-border crime, organised crime, state security, state services.

Introduction

Modern threats to cross-border security have a number of criminogenic factors, while apart from terrorism, professional organised crime can be identified with all its might. As a result, criminal organisations (organised crime) are constantly modernising and flexibly adapting their structures to the transformation of their environment. This results in the diversity and temporariness of the forms of organised crime that exist in the world¹.

International organised crime as a whole (so-called comprehensive treaties) has developed too much for individual countries to cope with, and they are now forced to join forces to create a strong legal instrument based on active international cooperation, which would be able to provide the relevant national authorities and institutions with the appropriate strength and powers in the fight against organised crime, especially border crime. The progressive integration of the European Union, which has resulted, among other things, in the creation of a single market without internal borders, based on the free movement of people, goods, services and capital, does not only mean benefits, but also serious threats. These factors are conducive to the spread of

¹ W. Kurowski, Pojęcie organizacji przestępczej i przestępczości zorganizowanej, Prokuratura i Prawo 1, 2006, s. 26.

international crime, which takes advantage of the security and control gaps created as a result of the removal of natural barriers.²

Forms of organised cross-border crime

Today, organised cross-border crime, which requires efficient international structures and organised cooperation, is a form of multipurpose crime dealing in particular with; human smuggling, excise, fuel, tax crime, exploitation of someone else's government, trafficking in human beings, counterfeit banknotes, drugs and substitutes, as well as cybercrime and insidiarity is to close the catalogue of criminal forms that are dynamically evolving and adapting to the surrounding world.

Cross-border crime with highly damaging organised structures and which poses a major threat to the economic security of individual countries are mainly smuggling crimes, often linked with economic crimes, such as trade in arms, excise goods or illegal trade in fuels. This type of border crime most often also concerns smuggling of vehicles, currency and works of art. of considerable value, often subject to the crime of theft. The activities of organised crime groups consist in the distribution of illegal goods from so-called 'form smuggling' at home and abroad, and the counterfeiting of excise duty marks. The free movement of goods and people after the opening of national borders, the development of financial mechanisms and access to the Internet encourage customs and tax fraud³ and corruption among border and customs services.

Undoubtedly the subjectivity of organised cross-border crime, which in various forms and criminal specialisation is manifested in different parts of Europe and the world, both the Schengen area and the area of the European Union, set different directions for criminal activity and criminal dependencies.

The longterm effects of cross-border organised crime activity, the source of which should be seen in the so-called secondary impact of criminal groups, are much more dangerous for the

² Szerzej: P. Łabuz, *Przestępczość zorganizowana i transgarniczna aktualnym zagrożeniem bezpieczeństwa państwa – struktury, determinant, tendencje oraz prognozy i kierunki rozwoju*, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo wewnętrzne RP w świetle nowych zagrożeń – wybrane problemy*, red. W. Zubrzycki, A. Warmiński, T. Safjański, Szczytno 2019.

³ L. Kajzderska, *Zorganizowana przestępczość transgraniczna Unii Europejskiej*, Security Review 3 (8), Rzeszów, 2018, s. 11.

national security system. Taking into account the fact that as a result of illegal activity, organised criminal groups obtain certain material benefits, it should also be assumed that the resources they acquire can and are used to influence the situation of individual countries, their economies and, consequently, their security.

The financial resources obtained may serve not only to increase the effectiveness of criminal groups' activities (purchasing better weapons and other technical equipment, paying for specialised advisers) or to create a protective umbrella (corruption of officials and law enforcement officers), but also – even if such effects are not intended by criminals – to destabilise the economic situation (an increase in consumption and inflation caused by the influx of illegal funds) and the political situation of the state (a fall in the confidence of citizens in the political class and state bodies caused by corruption and a lack of effectiveness in combating crime)⁴.

In order to diagnose the so-called characteristics of organised crime, Europol has adopted for the police organisations (Police of European countries) associated in this institution, inter alia, the cooperation of more than three persons; the designation of the scope of activities of each person belonging to the group; cooperation over a longer period of time or indefinitely; the use of control in the group and disciplinary measures; committing serious crime; acting at international level; using violence; structure modelled on commercial structures (economic operators); engaging in money laundering; influencing political, judicial and administrative bodies; acting for profit and seeking power.

Legal tools in the fight against organised crime

The process of formation of the services fighting against organised crime in Poland, there have been changes in the system of regulations concerning the legal means available to these services. Generally speaking, these measures can be divided into official, i.e. openly applied, in accordance with the provisions of the Criminal Code, the Code of Criminal Procedure, other provisions of Polish and international law, and operational, characterised by secrecy. It can

⁴ Transgraniczna przestępczość zorganizowana – asymetryczne zagrożenie, za stronę: <http://przestepczosczorganizowana.pl/transgraniczna-przestepczosc-zorganizowana-asymetryczne-zagrozenie> [dostęp: 20.09.2020].

now be said without fear that the entire Polish Police and other services fighting organised crime have some of the broadest in Europe with powers.

The system of these measures has been built up over the last twenty years. It has been modified and supplemented many times on the basis of experience to date in their application. These include, in a nutshell:

Official powers:

- procedural steps, including the incognito witness institution;
- the institution of a crown witness;
- police and nonpolice databases;
- criminal analysis;
- «white intelligence»;
- international cooperation and exchange of information, (joint international investigations and prosecutions).

Measures of an operational nature:

- personal information sources⁵;
- operational control;
- controlled purchase;
- controlled handing over and receipt of a financial benefit⁶;
- Closely supervised manufacture, movement, storage of objects crimes and trafficking therein.

One of the characteristics of organised crime today is its 'indispensable' international character. The most serious criminal groups have no major problems in carrying out cross-border activities in cooperation with criminal groups in other countries. This has led to the need to establish uniform and effective cooperation structures operating on the basis of generally applicable legal acts. The most important European document is the so-called Schengen Agreement, which is an agreement on the

⁵ Osobowe źródło informacji – osoba (człowiek) określane jako: OZI z reguły świadomie uzyskująca i przekazująca przedstawicielowi (funkcjonariuszowi) danej służby państwowej informacje, które w późniejszym czasie mogą być zarówno przez tą służbę jak i osobowe źródło informacji potwierdzana, weryfikowana, pogłębiana i uzupełniana.

⁶ Por.: A. Misiuk, Centralne Biuro Śledcze – dziesięć lat doświadczeń, Szczytno 2010, s. 27–28.

gradual abolition of checks at common borders. The means and methods of cooperation are already set out in more detail in the Schengen Convention of 19 June 1990 and it regulates, among other things, the facilitation of the extradition procedure, the transmission of documents under the legal aid procedure in the various phases of criminal proceedings, the enforcement of foreign judicial decisions, the establishment of a permanent working group to develop an effective policy to combat drug trafficking, the principle of harmonising national law on drug trafficking and controlled deliveries. The Convention also regulates the issue of the powers of national police in the area of border operations, such as observation and pursuit⁷.

Conclusion

As research in this area also shows, organised crime groups work together to maximise profits. They are willing to cooperate rather than compete with each other, and this cooperation can take various forms – by exchanging information, providing services to each other, up to the point of doing business together. Examples of this cooperation are Bulgarian criminal groups, which have dominated the roadside prostitution services market in Poland and Western Europe, which involves with the ‘paying’ of local criminal groups for the possibility of carrying out such activities in the area concerned, as well as cooperation in the area of trafficking in women who are exploited for work in social agencies.

Cross-border crime is characterised by its full internationalisation and takes very different forms and its manifestations and activities vary from country to country or region to region. In other words, this form of crime is a very dynamic phenomenon and, at the same time, it cannot be characterised at a high level of generality. All this makes it extremely difficult to assess the scale of its impact on the security of states and the international system in a reliable and comprehensive manner⁸.

⁷ Ustawa z dnia 24 sierpnia 2007 r. o udziale Rzeczypospolitej Polskiej w Systemie Informacyjnym Schengen oraz Wizowym Systemie Informacyjnym. (Dz. U. 2007 nr 165 poz. 1170).

⁸ A. Wawrzusiszyn, Wybrane problemy transgranicznego bezpieczeństwa Polski, Warszawa 2012, s. 126.

ЗМІСТ

Благута Р. І. ВСТУПНЕ СЛОВО.....	3
Авраменко О. В. Кримінально-правове значення знарядь та засобів при опосередкованому вчиненні кримінального правопорушення.....	7
Агакерімов Р. А. До проблеми доцільності формулювання висновку експерта в ймовірній формі.....	14
Акімов М. О. Проблеми тлумачення статті 3 Статуту Інтерполу у контексті міжнародного співробітництва з протидії воєнним злочинам.....	18
Амеліна А. С. Протидія злочинності на агропромислових підприємствах.....	23
Бабій А. Ю. Екстремізм і екстремістська діяльність: проблема співвідношення.....	27
Банах С. М. Стрільцька підготовка правоохоронців.....	32
Бесага І. В., Йосифович Д. І. Нормативно-правове забезпечення та практика Верховного Суду з питань атестації працівників Національної поліції України.....	35
Бова А. А. Геопросторовий аналіз злочинності в Україні.....	39

Братковський В. М., Робак І. А.	
Вплив правоохоронної діяльності на реалізацію прав громадян.....	44
Васюк С. В.	
Про стан оперативного реагування на повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події підрозділами Національної поліції на прикладі Львівської області.....	49
Висоцький В. М., Хатнюк Ю. А.	
До питання про застосування обмежувального припису стосовно кривдника судом.....	54
Герман О. В.	
Зміст поняття «протидія порушенням бюджетного законодавства».....	58
Гловюк І. В.	
Питання удосконалення КПК України у контексті законопроектних пропозицій.....	63
Голодняк М. В.	
Щодо участі захисника в процесі розслідування злочинів, пов'язаних із використанням електронно- обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку.....	68
Гончаренко А. М.	
Реформування правоохоронної системи України: шляхи, ризики та перспективи.....	71
Горпинюк О. П., Лепісевич П. М.	
Деякі проблемні питання вдосконалення кримінального процесуального законодавства щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю або протидії кібератакам.....	76

Гурковська К. А., Костовська К. М.	
Місце Конституції України у системі джерел адміністративного права.....	80
Гуцуляк О. А.	
Поняття превентивної функції Національної поліції України у світлі забезпечення безпеки територіальних громад.....	84
Гуцуляк Ю. В.	
Історичне становлення інституту дізнання в українському кримінальному процесуальному законодавстві.....	89
Дідик Н. І., Лементарчук О. А.	
Відповідальність за правопорушення у сфері дорожнього руху.....	94
Долинська М. С.	
Нотаріус як суб'єкт відповідальності за порушення норм Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».....	98
Дуфенюк О. М., Терешко О. М.	
«Інформаційна розвідка» як основний елемент стадії готування рейдерства.....	103
Землянський І. Ю.	
Реформування правоохоронної системи: шляхи, ризики та перспективи.....	110
Іваницький С. О.	
Особливості призначення трасологічної експертизи за слідами низу взуття.....	118
Ільків Н. В.	
Протидія земельному рейдерству у діяльності правоохоронних органів.....	120
Іщенко Т. В.	
Проблемні питання початку досудового розслідування домашнього насильства.....	125

Йосипів Ю. Р., Шевців М. Б.	
Аналіз сучасного тероризму.....	129
Калганова О. А., Дерій О. В.	
Щодо підвищення ефективності діяльності Державної фіскальної служби України у сфері протидії злочинності.....	133
Калганова О. А., Богайчук В. О.	
Реформування Податкової міліції: перспективи та європейський досвід.....	137
Каркоцький І. О.	
Роль процесуальної форми проведення експертизи в забезпеченні реалізації принципу об'єктивності та повноти дослідження в судово-експертній діяльності.....	142
Кирпичова К. В., Костенко І. О.	
Контамінація як негативний фактор, який впливає на ефективність діяльності правоохоронних органів в сфері протидії злочинності.....	146
Коваленко Н. М	
Теоретичні та методологічні проблеми криміналістичної експертизи документів, виготовлених з використанням засобів поліграфії та оргтехніки.....	150
Ковальчук В. П.	
Деякі аспекти взаємодії правоохоронних органів у сфері протидії кіберзлочинам.....	155
Ковальчук О. В.	
Шахрайства за допомогою соціальної інженерії: окремі аспекти.....	160
Когут Я. М.	
Вимоги до комунікативної компетентності поліцейських під час роботи з дітьми.....	164
Кожевников В. О.	
Місце антимонопольного комітету України в секторі безпеки та оборони.....	169

Комісарчук Ю. А.	
Особисте зобов'язання: деякі проблемні питання застосування.....	174
Коробка О. М.	
Значення судово-технічної експертизи документів в кримінальному провадженні.....	177
Король А. В.	
Використання спеціальних знань у сфері протидії злочинам, що негативно впливають на суспільну мораль.....	180
Кройтор О. М.	
Адміністративно-правове регулювання діяльності патрульної поліції як суб'єкта профілактики правопорушень.....	184
Крушельницька К. О.	
Проблемні питання застосування підрозділами Національної поліції України спеціальних засобів як поліцейських заходів примусу.....	189
Кубальський В. Н.	
Екстремістські, терористичні та сепаратистські злочини: проблеми співвідношення.....	193
Кунтій А. І., Хитра А. Я.	
Організаційні моменти початку дізнання.....	198
Куралех О. А.	
Використання квадрокоптерів при огляді місця події, як перспектива розвитку судової експертизи та криміналістики.....	201
Куриак М. Д.	
Протидія злочинам, що вчиняються особами, здатними скоїти особливо тяжкий злочин.....	206
Кучерук Г. Л.	
Питання реформування правоохоронних органів у сфері розслідування злочинів, пов'язаних із легалізацією злочинних доходів.....	213

Ландіна А. В.	
Злочинність осіб із психічними аномаліями: проблеми теорії та практики.....	218
Литвицький О. П., Литвицька О. І.	
Специфіка вилучення даних із стаціонарних Відеореєстраторів.....	223
Лісниченко Л. В.	
Про деякі проекти удосконалення роботи органів та підрозділів Національної поліції України щодо забезпечення публічної безпеки та протидії злочинності.....	226
Мазепа С. О.	
Проблеми ефективності встановлення та посилення відповідальності за порушення карантину.....	232
Майстренко М. М.	
Пояснення осіб як засіб реалізації інституту захисту.....	238
Мелех Л. В.	
Особливості злочинів у сфері земельних правовідносин.....	242
Міщенко Д. О.	
Проблемні питання нормативного забезпечення функціонування трасологічного обліку.....	247
Мовчан А. В.	
Окремі питання підготовки слідчих та дізнавачів для органів Національної поліції України.....	251
Мороз О. Б., Гнатюк С. С.	
Проблеми вдосконалення адміністративного законодавства України.....	257
Москаленко Г. С.	
Основні проблемні питання, які виникають під час призначення судової товарознавчої експертизи.....	262
Назар Ю. С.	
Відповідальність за бюджетні правопорушення за законодавством Польщі та Словаччини.....	267

Онiщенко В. П.	
Судова економічна експертиза при розслідуванні злочинів у сфері кредитування.....	271
Павлишин П. О.	
Злочин, передбачений ст. 109 КК України: проблеми вдосконалення законодавства.....	276
Пелешак О. Р.	
Окремі аспекти протидії злочинам, які здійснюються на об'єктах критичної інформаційної структури.....	281
Піскунова А. О.	
Проблематика кадрового забезпечення органів внутрішніх справ України та зарубіжний досвід.....	284
Політова А. С.	
Кримінальне правопорушення, злочин, кримінальний проступок: чи дієвий механізм запровадження.....	288
Пономаренко В. І.	
Особливості ідентифікації предметів одягу при проведенні судової товарознавчої експертизи.....	293
Проць І. М., Ямкова Т. І.	
Контрабанда диких тварин в Україні: проблемні аспекти.....	300
Пряхіна Н. О., Жидецький Ю. Ц.	
Зміцнення стресостійкості працівників правоохоронних органів.....	305
Синенький В. М.	
Актуальні передумови навчанню здобувачів вищої освіти тактико-спеціальної підготовки у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання системи МВС України.....	310
Смирнов В. А.	
Щодо кола належних учасників кримінального провадження, уповноважених на збирання доказів.....	314

Сорока С. О., Марко С. І.	
Наркоманія: проблеми протидії.....	320
Старостенко О. В.	
Про суб'єктивні ознаки злочинів, що вчиняються службовими особами у сфері кредитування.....	324
Туз Н. Д., Шевців М. Б.	
Техніки затримання окремих осіб під час проведення операції із застосуванням сил поліції згідно скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів.....	328
Туз Н. Д., Лотоцька Д. Р.	
Тактика проведення опитування неповнолітніх осіб, як превентивного поліцейського заходу.....	332
Туз Н. Д., Юроца Р. О.	
Особливості застосування поліцейського підслухування як превентивного поліцейського заходу.....	336
Тучапець І. Б.	
Особливості діяльності міліції Української РСР у 1951–1955.....	340
Федчак І. А.	
Базові положення розвідувальної (кримінальної) аналітики.....	346
Хитра О. Л., Чистоклетов Л. Г.	
Роль та місце Національної поліції України у вирішенні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці.....	350
Христян В. В.	
Деякі аспекти вітчизняної дактилоскопії: проблема ідентифікації особи.....	355
Цмоць У. О., Гнатюк С. С.	
Ризики етнічно-вибіркового підходу діяльності правоохоронних органів (на прикладі США).....	359

Шульженко О. П.	
Основні проблемні питання, які виникають під час проведення судової товарознавчої експертизи щодо визначення вартості товарів на ретроспективну дату.....	363
Рейман Кшиштоф, Щипта-Клак Барбара, Франчук В. В.	
Кримінально-правовий аналіз поняття корупції за законодавством України та Республіки Польща.....	368
Кавецький Анджей, Генрік Федевич	
Масштаби та наслідки дорожніх аварій, спричинених у стані сп'яніння учасниками дорожнього руху в Прикарпатті.....	372
Łabuz Paweł	
THE ORGANIZED CRIME AS THE SECURITY THREAT CROSSBORD.....	382

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА
ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ
У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Збірник тез
Міжнародної
науково-практичної конференції

6 листопада 2020 року

Опубліковано в авторській редакції

Макетування *Н. М. Лесь*

Підписано до друку 05.11.2020 р.
Формат 60 × 84/16. Папір офсетний. Умовн. друк арк. 23,02.
Тираж 100 прим. Зам. № 81-20.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.